

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**GÜÇLENME BAĞLAMINDA KADIN KOOPERATİFLERİ:
FEMİNİST BİR ARAŞTIRMA**

Gülsüm ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

GÜÇLENME BAĞLAMINDA KADIN KOOPERATİFLERİ: FEMİNİST
BİR ARAŞTIRMA

Gülsüm ARSLAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Gülsüm ARSLAN tarafından hazırlanan “Güçlenme Bağlamında Kadın Kooperatifleri: Feminist Bir Araştırma” başlıklı bu çalışma, 10.07.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Gül KARAHAN (Başkan)

Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ (Danışman)

Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Gülsüm ARSLAN

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Gülsüm ARSLAN

TEŞEKKÜR

Saha araştırmasıyla gerçekleştirilen her tez, kaçınılmaz bir şekilde kolektif gücün bir ürünüdür. Bu süreçte dolaylı ya da dolaysız olarak emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Bununla birlikte bu çalışmayı gerçekleştirmemi mümkün kılan, beni kooperatiflerinde ağırlayan ve yaşamlarını tüm içtenliğiyle benimle paylaşan kooperatif ortağı kadınlara ilk teşekkürü borç biliyorum.

Araştırma yolculuğumda engin bilgileri ve yapıcı eleştirileriyle yol gösteren, kaygılandığımda bana olan inancıyla bu süreci yönetebilmemi sağlayan, özverisi, desteği, sabrıyla, çalışkanlığıyla süreci benim için kolaylaştıran, danışmanım olduğu için çok şanslı hissettiğim ve kendime örnek aldığım güzel hocam Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ'e,

Tez savunma jürimde yer almayı kabul ederek tezimi okumak için vakit ayıran, bu zor süreci en iyi şekilde tamamlamamda yardımcı olan ve buldukları geri bildirimler ve önerilerle tezimin son hâlini almasında katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR ve Dr. Öğr. Üyesi Gül KARAHAN'a,

Tezimi proje hâline getirerek araştırmamı daha iyi koşullarda gerçekleştirmemi sağlayan ve gerek çalışma yaşamında gerekse kişisel yaşamımda her zaman desteğini arkamda hissettiğim ikinci danışmanım, sevgili hocam Doç. Dr. Gizem ÇELİK ÖZKAN'a,

Tezime odaklanabilmem için uygun çalışma ortamını yaratan, bana inançlarını ve desteklerini her zaman hissettiğim başta sevgili bölüm başkanı hocam Dr. Öğr. Üyesi Hacer TAŞKIRAN TEPE olmak üzere Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü hocalarıma,

Tez sürecimde kaygılandığımda ve karşılaştığım zorluklarda her zaman dostluğunu ve aynı duyguları paylaştığımızı hissettiren, deneyimlerini benimle paylaşan ve çalışma ortamımı güzelleştiren çalışma arkadaşım Arş. Gör. Ebrar ULUSINAN ÇUBUKÇU'ya,

Tez yazım sürecinde her Ankara'ya gelişimde bana evlerinin kapılarını açarak yuva olan İren KARAGÖZ ve Sema ÇİL'e,

Hayatımın her sürecinde olduğu gibi tez yazım sürecimde de dostluğunu ve duygusal desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, en yakın arkadaşı olmaktan mutluluk duyduğum Burcu Elif YİĞİT'e,

Hayattaki mücadelemde her zaman yanımda yer alan, ablası olmaktan gurur ve mutluluk duyduğum, tez yazım sürecinde başta duygusal olmak üzere tüm katkıları için, bıcırlığım Aslı ARSLAN'a,

Hayatıma girdiği ilk zamandan bu yana gösterdiği desteği tez yazım sürecinde de göstermekten çekinmeyen ve tez yazım sürecimin tüm zorluğunu benimle birlikte yaşayan, tezime olan emsalsiz katkıları için Mertcan DEDEOĞLU'na

Teşekkür ederim.

ÖZET

ARSLAN, Gülsüm. *Güçlenme Bağlamında Kadın Kooperatifleri: Feminist Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu araştırma, kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünü bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik güçlenme boyutlarında ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen nitel araştırmada feminist yöntembilimin ilkeleri benimsenmiştir. Araştırmanın özneleri, amaçlı örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde, 2002-2021 yılları arasında kurulmuş 21 farklı kooperatif ve 28 kooperatif ortağı kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiş veriler betimsel analiz yaklaşımı ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde MAXQDA 2022 Analytics Pro nitel veri analiz yazılımı kullanılmıştır.

Araştırmanın temel sonucu, kooperatifler aracılığıyla kadınların güçlenmesinin mümkün olduğu ve kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik boyutlarda güçlendiği yönündedir. Güçlenme süreçleri öznel deneyimler içerdiğinden kadından kadına farklılık göstermekle birlikte kooperatif ortağı kadınların en çok bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel boyutlarda güçlendiği söylenebilir. Bu iki boyutu takiben politik güçlenme boyutu ve son sırada ise ekonomik güçlenme boyutu yer almaktadır. Kooperatiflerin potansiyeline rağmen, kadınların ekonomik güçlenmesinde beklenen sonucu yaratamaması dikkat çekici bir sonuç olmuştur.

Kooperatifler aracılığıyla kadınların sorunlarla baş etme kapasitesi, öz güveni artmış, sosyal destekleri ve toplumsal statüleri gelişmiş ve hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumlu dönüşümler gerçekleşmiştir. Ayrıca kadınların kooperatifler aracılığıyla farklı kültürleri ve farklı insanları tanıma fırsatı yakaladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların kurumsal kimlik ve siyasi katılım elde etmiş olması ve hak savunusu için diğer kadınlarla dayanışma içerisinde örgütlü mücadele vermiş olması da kazanımları arasında yer almaktadır. Son olarak kadınların kooperatifte üretim

süreçlerinde yer alarak ekonomik gelir sağladığı ve yeni bilgi, beceri ve deneyimler kazandığı görülmüştür.

Araştırma, kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünü artırmak için kadın kooperatiflerinin mevcut sorunlarını çözmeye ve kadının güçlenmesini engelleyen faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik önerilerle son bulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Kooperatif, kadının güçlenmesi, bireysel/psikolojik güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme, politik güçlenme, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

ARSLAN, Gülsüm. *Women's Cooperatives in the context of Empowerment: A Feminist Research*. Master's Thesis, Ankara, 2023.

This research aims to present the role of the cooperatives in the aspects of individual/psychological, socio-cultural, economic and political empowerment of women. Feminist methodology principles had been employed in the qualitative research which has been conducted in accordance with this purpose. Subjects of this research have been chosen by purposive sampling and maximum variation sampling methods. In this respect; in-depth interviews have been made with 28 female copartners of 21 different cooperatives from seven different regions of Turkey which have been founded between 2002 - 2021. Data which has been obtained by semi-structured interview form was resolved by descriptive analysis approach. For the resolution of data, MAXQDA 2022 Analytics Pro qualitative data analysis software has been used.

Main result of the research is that women's empowerment is possible through cooperatives and that female co-partners of cooperatives are empowered in individual/psychological, socio-cultural, economic and political dimensions. Process of empowerment may vary from woman to woman since they include subjective experiences, however; it can be concluded that female co-partners of cooperatives are gaining power mostly in individual/psychological and socio-cultural aspects. Following these two aspects; next aspect is political empowerment and afterwards the economic empowerment. Despite the potential of the cooperatives, the expected positive result in economic empowerment could not be created, which is a very conspicuous situation.

Through cooperatives, women's capacity to cope with problems and their self-confidence have increased, social support and social status have advanced and positive changes in terms of gender equality have occurred in their lives. Additionally, it has been concluded that they got the chance of getting to know different people and different cultures via cooperatives. Women's gaining of an institutional identity and political participation and their organized struggle in solidarity with other women in defense of their rights are also among the achievements. Finally, it has been observed that women obtain financial

income by taking place in the production processes in the cooperative and they obtain new knowledge, skills and experiences.

The research is ended by suggestions for eliminating the factors of which restrains women's empowerment and solving current problems of women's cooperatives for increasing the role of cooperatives in women's empowerment.

Keywords

Cooperative, women's empowerment, individual/psychological empowerment, socio-cultural empowerment, economic empowerment, political empowerment, gender.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	vi
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	vii
ETİK BEYAN.....	viii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
TABLolar DİZİNİ	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER	4
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU	4
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	6
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	7
1.4. TANIMLAR	10
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	11
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. KOOPERATİFÇİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ	12

2.1.1. Kooperatifçiliği Diğer Ekonomik Yapılardan Ayıran Kooperatifçilik İlkeleri ve Değerleri.....	16
2.1.2. Dünyada Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi	22
2.1.3. Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi.....	26
2.1.4. Kooperatiflerin Sınıflandırılmasına İlişkin Görüşler	30
2.2. GÜCÜN VE GÜÇLENMENİN FARKLI BOYUTLARI ÜZERİNDEN KADININ GÜÇLENMESİNİ ANLAMAK.....	33
2.2.1. Kadının Güçlenmesi Bağlamında Cinsiyetçi İş Bölümü ve Kadın Emegi ...	40
2.2.2. Kadının Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü.....	44
2.3. SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA KADIN KOOPERATİFLERİ	49
3. BÖLÜM: YÖNTEM	57
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	57
3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI.....	59
3.2.1. Araştırmanın Öznelerine Dair Tanıtıcı Bilgiler	62
3.3. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	72
3.3.1. Araştırma Sürecinin Öz-düşünümsel Değerlendirmesi.....	75
3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	77
3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ SÜRECİ	78
3.6. SÜRE VE OLANAKLAR	81
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	82
4.1. KOOPERATİFÇİLİK DEĞERLENDİRMELERİ	83
4.1.1. Kooperatifçilik: “Yaşamın Alternatifini Üretmek”	84
4.1.2. Kadın Kooperatifçiliği	93

4.1.2.1. Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Düşünceler: “Kadınlar Tarafından Kadınlar İçin”	95
4.1.2.2. Kadın Kooperatifçiliğinin Özgünlüğü: “Erkeğin İktidar Duygusunu Eritmekle Uğraşamayız Biz Burada”	105
4.1.2.3. Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu: “Siyasetin Arka Bahçesi”	114
4.1.2.4. Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Güncel Sorunlar ve Öneriler.....	128
4.2. DENEYİM OLARAK KOOPERATİFÇİLİK	137
4.2.1. Kooperatifleşme Süreçleri.....	138
4.2.2. Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimler.....	145
4.2.2.1 Ortaklık Deneyimleri: “Ben Hiçbir Şeyim, O Tek Başına Hiçbir Şey Ama Biz Birleştiğimiz Zaman O Sinerji İnanılmaz Şeyler Yapıyor”	146
4.2.2.2. Kendi Kooperatiflerine Bakışları: “Hayatımın Her Alanında Kooperatif Var”	155
4.2.2.3. Deneyimledikleri Zorluklar: “Kendine Ait Bir Çatı”	161
4.3. GÜÇ VE GÜÇLENME	166
4.3.1. Güç: “Kooperatifin Tanımıyla Gücün Tanımı Birbirine Benzer Olabilir” .	167
4.3.2. Güçlenme: “Aslında Bana Göre Güçlenmek Doğru İnsan Olmayı Yakalamak”	171
4.3.3. Kadının Güçlenmesi: İçeriden Bakış	175
4.3.4. Güçlenme Boyutları	182
4.3.4.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme	184
4.3.4.2. Sosyo-kültürel Güçlenme	189
4.3.4.3. Ekonomik Güçlenme	195
4.3.4.4. Politik Güçlenme	200
4.4. KOOPERATİF VE GÜÇLENME	205

4.4.1. Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri.....	206
4.4.1.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme Deneyimleri: “Hayata Bir Çentik Attığımı Hissediyorum”	208
4.4.1.2. Sosyo-kültürel Güçlenme Deneyimleri: “Kim Sahip Olabilir Ki Seksen Kişilik Bir Aileye? Bundan Daha Büyük Bir Güçlenme Olabilir Mi?”	216
4.4.1.3. Ekonomik Güçlenme Deneyimleri: "Hani El Emeğiyle Bi Şey Yapıp Da Artık Onun Parasını Almak Çok Güzel Bi Şeymiş”	223
4.4.1.4. Politik Güçlenme Deneyimleri: “Tek Başına Sesinin Çıkmasıyla Yüz Kişinin Sesinin Çıkması Çok Farklı Bir Şey”	227
4.4.2. Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri.....	231
4.4.2.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme Pratikleri: “Ben Kooperatife Girmeseydim Depresyona Girecektim”.....	233
4.4.2.2. Sosyo-kültürel Güçlenme Pratikleri: “Herhangi Bir Şey Olduğunda O Sosyal Sermaye Hemen Harekete Geçebilir”	238
4.4.2.3. Ekonomik Güçlenme Pratikleri: “İstedığımı Alabiliyorum Artık Ha Çok Büyük Şeyler Alamıyorum Ama İstedığımı Alabiliyorum”	243
4.4.2.4. Politik Güçlenme Pratikleri: “Yani Toplumun İçerisinde O Toplumdan Daha İleride Birtakım Şeyler Yapabilme Kabiliyetini Görebiliyor Kadınlar”	247
4.4.3. Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları.....	251
4.4.3.1. Güçlenme Deneyimlerinin Karşılaştırması: “Hayat Amacımı Buldu”	252
4.4.3.2. Kooperatif ve Kadının Güçlenmesi İlişkisi: “Bu Kooperatifler Aslında Kadınların Cesaretini, Yeteneğini Birçok Nuktada Öz Güvenini Ortaya Çıkaran Bir Nuktada”	256
4.4.3.3. Kolektif Güç ve Güçlenme İmkânı Olarak Kooperatifçilik.....	260
SONUÇ.....	264
ÖNERİLER	278
KAYNAKÇA	289
EK 1. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU.....	305

EK 2. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	308
EK 3. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	310
EK. 4. ORJİNALLİK RAPORU	311
EK 5. ETİK KOMİSYON İZİNİ.....	313

KISALTMALAR DİZİNİ

EBRD	: European Bank for Reconstruction and Development
ICA	: International Co-operative Alliance
IFSW	: International Federation of Social Workers
ILO	: International Labour Organization
KEDV	: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfi
KEİG	: Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MERSİS	: Merkezi Sicil Kayıt Sistemi
STGM	: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfi
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
WEF	: World Economic Forum

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kooperatifçilik İlkelerinin Evrimi	21
Tablo 2. Görüşülen Kooperatif Ortaklarına İlişkin Tanıtıcı Bilgiler	68
Tablo 3. Araştırmaya Dahil Edilen Kooperatiflere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler	70
Tablo 4. Derinlemesine Görüşmelerden Elde Edilen Temalar, Kategoriler ve Alt Kategoriler.....	79

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Araştırmanın Tema ve Kategori Haritası.....	83
Şekil 2. Kooperatifçilik Değerlendirmeleri Temasına Ait Kategori ve Alt Kategori Haritası.....	84
Şekil 3. Kadın Kooperatifçiliği Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	94
Şekil 4. Deneyim Olarak Kooperatifçilik Temasına Ait Kategorilerin ve Alt Kategorilerin Haritası.....	138
Şekil 5. Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimleri Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	145
Şekil 6. Güç ve Güçlenme Temasına Ait Kategori ve Alt Kategori Haritası.....	167
Şekil 7. Güçlenme Boyutları Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	183
Şekil 8. Kooperatif ve Güçlenme Temasına Ait Kategorilerin ve Alt Kategorilerin Haritası.....	206
Şekil 9. Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	207
Şekil 10. Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	232
Şekil 11. Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı.....	252

GİRİŞ

Refah devleti idealinden uzaklaşarak sosyal harcamaların kısıldığı ve toplumun geniş bir kesiminin yaşam kalitesinin düştüğü neoliberal dönemde, kooperatif örgütlenmeleri giderek daha önemli hale gelmiştir. Zira kooperatifler, kapitalizm karşısında işçi sınıfının yaşam kalitesini artıracak işyeri uygulamalarını gerçekleştirmek, mevzuat ve politikalarda değişiklikler talep etmek için örgütlendikleri yapılardan biri olmuştur (Tholfsen, 1976'dan ve Thompson, 1963'ten aktaran Dominelli, 2012). İnsanları istihdam etmenin yanında, sosyal ve ekonomik adaletin sağlanması hedefiyle faaliyet gösteren kooperatiflerin yaygınlaşması bu dönemde ihtiyaç duyulan örgütlenme biçimine işaret etmektedir (TÜSEV Atölye, 2018, s. 2).

Türkiye'de de kooperatifçiliğin gelişimine dair benzer bir hareketlenme söz konusudur. Kooperatiflerin giderek yaygınlaşması, kooperatifler ve çeşitli kuruluşlar arasında iş birliklerinin artması ve farklı türde ve alanlarda yeni kooperatif modellerinin ortaya çıkması, Türkiye'de bu alanda yaşanan gelişmelere işaret etmektedir (Demircan Yıldırım, 2022, s. 1). Son yıllarda sayılarında kontrolsüz bir artışın yaşandığı kadın kooperatifleri de kooperatif hareketinde oldukça dikkat çeken bir yerde durmaktadır.

Kadın kooperatifleri, son dönemde yerel yönetim, kamu, sivil toplum örgütü gibi çeşitli ulusal/uluslararası kuruluşların yoğun ilgisine mazhar olmakta ve söz konusu kuruluşlar tarafından kadın kooperatiflerinin kurulması için kadınlara destek verilmektedir. İlgili gelişmeler neticesinde Türkiye'de kadın kooperatiflerinin mevcut sayısı ve dağılımıyla, her kesimden kadına ulaşma kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu varsayımdan hareketle kadın kooperatiflerinin, sahip olduğu bu kapasiteyi ve kuruluşunda sağlanan destekleri, kadınların güçlenmesi için kullanmada ne ölçüde başarılı olduklarını araştırmak önemlidir. Üstelik kooperatifçilik literatüründe kooperatif ve güçlenme ilişkisinin (Birchall, 2004; Buglione & Schlüter, 2010; Kurtuluş, 2019; Majee & Hoyt, 2011), daha özelden ise kooperatif ve kadının güçlenmesi ilişkisinin (Ataei & Miandashti, 2012; Bharti, 2021; Onyejekwe, 2001; Tesfay & Tadele, 2013; Theeuwens vd., 2021; Yaman, 2020) çoğunlukla sürdürülebilir kalkınma, sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi ve ekonomik güçlenme çerçevesinde ele alınması, kooperatiflerin

güçlenmenin diğere boyutlarında da kadınların güçlenmesine olan olası katkılarını keşfetmeyi gerekli kılmıştır. Nitekim Değirmeci (2023, s. 214) kadın kooperatiflerinin başarısını salt ekonomik ölçütlerle değil, toplumsal ve ilişkisel bağlam üzerinden okumak gerektiğini ileri sürmüştür. Böyle bir okumanın kadın kooperatiflerinin, kadınların öznel deneyimlerine dayalı politikaların geliştirilmesinde daha anlamlı katkılar sağlayacağını belirtmiştir (Değirmeci, 2023, s. 214).

Bu doğrultuda yönetim kurulu üyelerindeki gerçek kişilerinin tümü kadın olan kooperatiflerin ortakları ile gerçekleştirilen bu araştırma, kooperatif aracılığıyla kadınların güçlenme deneyimlerini bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik boyutlarda ele almayı amaçlamıştır. Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinin mevcut durumuna ve karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerine yer verilmesi sayesinde araştırma, kadınların güçlenmesinde kooperatiflerin rolünün nasıl artırılabilceğine yönelik önemli ipuçları barındırmaktadır. Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde yer alan, farklı kuruluş tarihlerine ve farklı statülere sahip kooperatiflerin araştırmaya dahil edilmesi araştırmayı veri bakımından zengin kılmaktadır. Ayrıca araştırma, literatürde kadın kooperatiflerine ilişkin ihtiyaç duyulan güncel bilimsel bilgi açığını kapatacak, kapsayıcı bilgileri sunması bakımından önemlidir. Araştırmanın sosyal hizmet disiplininde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle de ulusal literatürde özgün bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Araştırma, kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünü değerlendirmesi amacıyla kurgulanan beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmanın sorununu, amacını, önemini, tanımlarını ve sınırlılıklarını içermektedir. Kuramsal çerçeveye yer verilen ikinci bölümde temel olarak kooperatifçilik, güç ve güçlenmenin farklı boyutları ve sosyal hizmet odağında kadın kooperatifleri tartışılmıştır. Üçüncü bölüm, nitel araştırma olarak kurgulanan ve feminist yöntembilim ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilen bu araştırmanın yöntemine dair ayrıntıları içermektedir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde bulguların çözümlenmesine ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin çözümlenmesi sonucunda, 'kooperatifçilik değerlendirmeleri', 'deneyim olarak kooperatifçilik', 'güç ve güçlenme' ve 'kooperatif

ve güçlenme' olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. İlk temada kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliğe ve kadın kooperatifçiliğine ilişkin bakış açılarına yer verilmiştir. İkinci temada kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimlerine, kooperatiflerine ilişkin bakış açılarına ve kooperatifçilik sürecinde deneyimledikleri zorluklara yer verilmiştir. Üçüncü temada kooperatif ortağı kadınların güç ve güçlenme olgularına ilişkin bakış açılarına dair bulgular tartışılmıştır. Dördüncü temada ise kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimlerine ve kooperatif ve kadının güçlenmesine ilişkin bakış açılarına yer verilmiştir. Son bölümde ise söz konusu bulguların çözümlenmesinden ortaya çıkan sonuçlar ve getirilen öneriler paylaşılmıştır.

1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi konularında önemli rol oynayan örgütlenmelerden biri de kadın kooperatifleridir. Kadın kooperatiflerinin kadınların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında anlamlı bir etki yaratabilme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir (Majurin, 2012, s. 23). Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulan bir raporda, kooperatiflerin 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefine ulaşmak için gereken katılımcı ortaklığı ve insan merkezli ve bütüncül yaklaşımı sağlamada önemli araçlar olduğunun vurgulanması (International Co-operative Alliance, [ICA], 2017) kooperatiflerin yalnızca kadınlar özelinde değil daha geniş ölçekli kalkınma planlarında olumlu etkilerinin olabileceğinin göstergesidir. Bunun yanında kooperatifler, toplumsal bir ayırım gözetmeksizin kurulduklarından toplumsal dayanışmayı simgeleyen en önemli örgütlenmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Dalkıran, 2017, s. 7).

Türkiye’de kadın kooperatifçiliği hareketine bakıldığında, 1990’ların sonuna kadar durağan bir gelişim gösteren kadın kooperatiflerinin, 2000’lerin başlarında ve öncelikle İzmit, Kocaeli gibi deprem bölgelerinde örgütlenmeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte kadın kooperatifleri, kadın girişimcilerin istekleri doğrultusunda ve en çok el emeğine dayalı olarak tabandan gelen hareketle gelişmiştir(Hatiboğlu Eren vd., 2018, s. 1093; Ozdemir, 2013, s. 300). Kuruluş amaçları arasında kadın iş gücünün piyasaya kazandırılması, kadınların sosyal işlevselliklerinin geliştirilmesi, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının desteklenmesi, emeklerinin korunması ve yaşam kalitelerinin artırılması (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012, s. 11) yer almaktadır.

The Current State of Women’s Co-operatives in Turkey (Duguid vd., 2015, s. 16) isimli raporda yer alan bilgilere göre Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin çoğu, kadınlar tarafından kurulmuş ve işletilmiştir. İlgili rapora göre kadın kooperatifleri çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin en önemlilerinden ilki kadınlara iş

imkânı sağlamaları, diğeryse kadınlar için sosyal bir alan yaratmalarıdır. Türkiye'deki kadın kooperatifleri; kadınların hayatları açısından güçlenmelerini, kadınların istihdama katılması sayesinde gelir elde etmelerini destekleme ve hayat boyu öğrenmelerine katkı sunma gibi yollarla birey, aile ve toplum düzeyinde olumlu değişiklikler yaratmışlardır (Duguid vd., 2015, s. 17).

Kadınların kooperatifler vasıtasıyla iş gücü piyasasına aktif katılmaları ile gelirlerinde yaşanan artış yalnızca kendilerine değil, ailelerine de katkı sunmaktadır. Ek olarak bu durum kadınlara, toplumdaki statülerini de olumlu yönde değiştirebilecek kazanımlar sağlamaktadır. Kadın emeğine yönelik bu girişimlerin geleneksel toplumlarda bile kabul görmesi süreç için kolaylaştırıcı bir unsurdur. Kadın kooperatifleri aracılığıyla kadın girişimcilikleri bölgesel ve ulusal ilerlemedeki hedeflere erişimi kolaylaştırabilir (Dalkıran, 2017, s. 9). Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin kadın istihdamında, kadının güçlenmesinde kritik öneme sahip olduğu görülmektedir. On Birinci Kalkınma Planı Hedefleri (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 77) arasında kadın kooperatiflerini desteklemeye ve sürdürülebilirliklerini sağlamaya yönelik; kadın kooperatiflerine finansman, yönetim, iş geliştirme, tasarım ve pazarlama gibi alanlarda yardımcı yapıların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedefinin yer alması, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Kadınlara birlikte hareket etme ve sosyal ve ekonomik paylaşımlarda bulunma motivasyonu kazandıran, emeğini gösterme ve ekonomik bağımsızlığı elde etme fırsatı tanıyan kadın kooperatifleri (Ozdemir, 2013, s. 304) en çok pazarlama, sermaye oluşturma, mevzuat konularında ve kadın kooperatiflerine yönelik olan genel anlayışın gelişmemiş olmasından duydukları sıkıntıya dikkat çekmektedirler. Kadın kooperatifleri ek olarak örgütsel becerilerinin ve işlevsel kapasitelerinin yetersizliği, sunulan hizmetlerin nasıl geliştirilebileceğiyle ilgili mevcut bilgilerinin ihtiyacı karşılamaması gibi farklı iç güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar. Kooperatif üyeleri, tüm bu güçlüklerin üstesinden dayanışma, birlik, saygı ve sevgi ile gelebileceklerine inanmaktadırlar (Duguid vd., 2015, s. 17; Ozdemir, 2013, s. 303). Bu durum güçlenmenin kolektif anlamına referans etmektedir. Çünkü istihdam edilmemiş, ekonomik özgürlüğünü elde edememiş ve dolayısıyla yoksullaşmış kadınlar gibi dezavantajlı kılınmış grupların,

güçlenme süreçlerinde farkındalık geliştirmelerinin yanında, içinde buldukları duruma yönelik eyleme geçmeleri de amaçlanmaktadır (V. Kılıç, 2021, s. 13).

Kadın kooperatifleri, kadınların istihdam edilmesine ve dolayısıyla gelir elde etmelerine olanak sağlayan önemli örgütlenmelerden biridir. Ekonomik boyutta kadının güçlenmesiyle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Üretime ve işletmeye dayalı faaliyetler yürütmenin yanında kadınlara başka birçok alanda gelişim fırsatı sunan kadın kooperatiflerinin etkisi, kadını yalnızca ekonomik boyutta güçlendirmekle sınırlı değildir. Kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünü yalnızca ekonomik boyutla irdelemek kadınların her biri kendine özgü olan güçlenme deneyimlerinin gözden kaçmasına neden olmaktadır. Kadın kooperatifi ortaklarının yalnızca ve/veya çoğunlukla ekonomik boyutta güçlendiği varsayımı kadınların potansiyellerini keşfederek daha farklı boyut ve düzeylerde yaşayacakları veya yaşadıkları güçlenme deneyimlerini görünmez kılmaktadır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesinde etkili rol oynadığı ancak bu güçlenmenin yalnızca ekonomik boyut kapsamında yorumlandığını söylemek mümkündür. Bu noktada araştırmanın temel problemini, kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimlerinin ve süreçlerinin ele alınmasında farklı güçlenme boyutlarının (psikolojik, sosyo-kültürel, politik) göz ardı edilerek güçlenme süreçlerinin yalnızca ekonomik boyut üzerinden değerlendirilmesi ve kadınların farklılaşan güçlenme deneyimlerine vurgu yapılmaması oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, kadınların güçlenmesinde kooperatiflerin rolünün bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik güçlenme boyutları çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alınmasıdır. Bu amaçla araştırmada;

- Kooperatif ortağı kadınların, kooperatifçiliğe ve kooperatif ortaklığına ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?

- Kooperatif ortağı kadınların, kooperatifler aracılığıyla kadınların güçlenmesine ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?
- Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinde karşılaşılan sorunlara ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?
- Kooperatif ortağı kadınların, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?

Sorularına cevap aranmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye'de kadın kooperatifleri, son yıllarda özellikle 'kadın girişimciliği' vurgusuyla bir kamu politikası olarak gündeme taşınması, özendirilmesi ve hem ulusal hem uluslararası kuruluşların dikkatini çekmesi sebebiyle popülerlik kazanmıştır. Bu popülerleşme kadın kooperatiflerini özel bir kategori haline getirmiştir (Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi [KEİG], 2018, s. 8). Bu durumun nedenleri arasında kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflerden farklı olarak kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili alanlarda ekonomik faaliyetler gerçekleştirmeleri ve sosyal amaçlarına da ekonomik amaçları kadar öncelik vermeleri yer almaktadır. Kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğu ve istihdamı sorunlarına bir çözüm arayışı olarak gelir sağlamak amacıyla yalnızca ekonomik faaliyetler gerçekleştirdiklerine ilişkin yaygın bir peşin hüküm bulunmaktadır. Bunun aksine kadın kooperatifleri kadına yönelik şiddetle mücadele, kreş hizmeti, engelli ve yaşlı bakımı, sosyal uyum ve sosyal içerme temelli faaliyetler, mesleki veya kişisel gelişim kursları gibi kadınların sosyal gereksinimlerine yönelik sosyal hizmet sunumu gerçekleştirmektedir (KEİG, 2015, s. 15).

Bu bilgiler doğrultusunda kadın kooperatiflerinin büyük çoğunluğunun üretime ve işletmeye dayalı faaliyetler sürdürmeleri nedeniyle konuya ilişkin daha çok iktisadi araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Ancak belirtildiği gibi kadın kooperatifleri, ortaklarının toplumsal cinsiyet kaynaklı sosyal ihtiyaçlarına yönelik sosyal hizmet sunumları da gerçekleştirmektedir. Bu nedenle kadın kooperatifçiliğinin daha genel anlamda da kooperatifçiliğin sosyal hizmet mesleki bakış açısıyla araştırılmasına ihtiyaç

duyulmaktadır. Nitekim sosyal hizmet literatürü incelendiğinde kadın kooperatiflerinin güçlenme bağlamında ele alındığı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplince daha önce hiç çalışılmamış bir konuyu ele alması ve alanda ihtiyaç duyulan bilimsel bilgiyi ortaya çıkarması bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu araştırmanın literatüre sunacağı katkının daha açık anlaşılabilmesi bakımından ulusal literatürde kooperatifleri konu alan güncel çalışmalara göz atmanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda genel hatlarıyla literatür incelendiğinde kadın kooperatifleri ile ilgili olarak; Gaziantep ilindeki kadın kooperatiflerinin kadının toplumsal konumuna olan etkilerinin (Erdoğan, 2022), İzmir ilindeki kadın kooperatiflerinin sosyal dayanışma ekonomisi çerçevesinde kadınların güçlendirilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik potansiyellerinin (Cazgır, 2022) ve Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki kadın kooperatiflerinin kadınların ekonomik ve sosyal yaşamlarında yarattığı değişimlerin (Demircan Yıldırım, 2022) araştırıldığı çalışmalara rastlanmıştır. Ayrıca yine bu bağlamda kadın yoksulluğuyla mücadelede Mersin ilindeki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu (Ayhan Sezer, 2022) ve Balıkesir ilindeki bir kadın kooperatifine yönelik vaka çalışmasında sosyolojik bakış açısıyla kadının mutfaktaki emeğinin ve kooperatif deneyimlerini (Kahrıman, 2021) açıklamayı amaçlayan çalışmalar da mevcuttur. Literatürde kadın kooperatiflerini konu edinen çalışmalara ek olarak kooperatifçiliğe dair farklı parametreleri inceleyen daha geniş odaklı çalışmalar da bulunmaktadır. Hatay ili özelinde kooperatiflerin yerel kalkınmadaki rolünün ve yerel yönetimlerle olan ilişkisinin (Çelebi, 2022), dayanışma ekonomileri yaklaşımında Tunceli ilindeki bir tarımsal kalkınma kooperatifi baz alınarak kooperatiflerin alternatif üretim biçimleri olarak ele alınıp alınamayacağı (Göçer, 2020), İzmir ili özelinde yerel yönetimlerin ve kooperatifçilik politikalarının bölgesel kalkınmayı sağlamadaki rolünün incelendiği (Hacısüleyman, 2019) ve dönemsel ekonomi politikaları ile bağlantılı olarak Türkiye'deki kooperatifçiliğin tarihsel seyri (Ültanır, 2019), sosyal ve dayanışma ekonomisi kapsamında Türkiye'deki yeni dönem kooperatiflerin özelliklerinin (Kurtuluş, 2019) ortaya konulduğu çalışmalar bu hususta örnek olarak verilebilir.

Görüldüğü üzere kooperatifler ve kadın kooperatifleri üzerine farklı konu alanlarını farklı perspektifler doğrultusunda ortaya koymayı amaçlayan pek çok güncel çalışma bulunmaktadır. Bu araştırma, kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünün sosyal hizmet alanında, bütüncül bir biçimde irdelenmesi bakımından kooperatif alanında yapılan diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca araştırmaya dahil edilen kooperatiflerin belirli bir kooperatif modeliyle, bölgeyle veya tarihsel dönemle sınırlandırılmaması nedeniyle, kadın kooperatifleri bağlamında yaşanan farklı deneyimlerin ortaya konabileceği ve araştırmanın literatüre sunacağı katkıyı zenginleştireceği düşünülmektedir.

Güçlenme olgusunun kullanımında yaşanan farklılaşmalar nedeniyle olgunun yeniden incelenmesi kadının güçlenmesinin toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilerek feminist perspektiften yorumlanması için gerekli bir adımdır. Kadınların güçlenme deneyimlerinin bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik boyutlarda ele alındığı bu araştırma, kadın kooperatiflerinin yalnızca gelir getirici yapılar olarak gören anlayışı değiştirebileceği ve kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki dönüştürücü gücüne gereken değeri biçecek olması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmaya birbirinden farklı kurulma ve örgütlenme hikâyelerine sahip olan kadın kooperatiflerine ve kooperatif ortağı kadınların dahil edilerek araştırmanın beklenen çeşitliliğe ulaştığı düşünülmektedir. Araştırmada kooperatif ortağı olan kadınların güç ve güçlenme olgularına, güçlenme düzey ve boyutlarına, kooperatifçilik ve kadın kooperatifçiliğine ilişkin görüşlerine değinilmesi onların kendi güçlenme süreçlerini nasıl algıladıkları konusunda yol gösterici bilgiler sunmaktadır. Kadın kooperatifleri aracılığıyla kadının güçlenmesine farklı perspektifler sunması, kadınların deneyimlerinin farklılaşabileceğine ve biricikliğine işaret etmesi araştırmayı önemli kılan unsurlardan bir diğeri olarak görülmektedir.

İş birliğine ve dayanışmaya dayalı bir güçlenme modeli olan kadın kooperatifçiliğinde karşılaşılan sorunlara ve bu sorun durumlarına yönelik çözüm önerilerine ışık tutulması araştırma için önemsenen bir noktadır. Nitekim araştırmada kadın kooperatifçiliğine kooperatif ortağı kadınların perspektifinden yaklaşılması, karşılaşılan sorun durumlarına

ilişkin farkındalık geliştirilmesine ve kadın kooperatifleri aracılığıyla kadınların güçlenmesini desteklemeye yönelik önerilerde bulunulmasına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda araştırma, kadın kooperatiflerinin kadınlar için yarattığı güçlenme imkânlarını ve kadınların bu güçlenme imkânlarını hangi boyutlarda ve nasıl kullandığını bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutması bakımından önem taşımaktadır.

1.4. TANIMLAR

Kooperatif: Gönüllülük esası ve ortak amaçlar doğrultusunda kurulan, amaçlarına veya faaliyet alanlarına göre farklı modelleri olan, diğer ekonomik işletmelerden farklı olarak ilkeleri ve değerleri bulunan ve ortaklarının farklı boyutlarda güçlenmesinde rol oynayan bir örgütlenme biçimidir.

Kadın kooperatifi: Tüm kurucu ortakları ve/veya yönetim kurulu üyeleri kadın olan ve “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi”, “Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi”, “Kadın Çevre Kültür ve Kalkınma Kooperatifi”, “Tarımsal Kalkınma Kooperatifi” ve “El Sanatları Gıda Üretim ve Pazarlama Kooperatifi” statüsündeki kooperatiflerdir.

Kooperatif ortağı kadınlar: Yukarıda sözü edilen kadın kooperatiflerinin yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyesi, kurucu ortağı ve kurucu olmayan ortağı olan kadınları ifade etmektedir.

Güçlenme: Kooperatif ortağı kadınların, kooperatifle birlikte hayatlarıyla ilgili kararlarda güç sahibi olabilme, kaynaklara ve imkânlarla erişebilme ve bu yetileri hayatlarında pozitif anlamda kullanabilme deneyimlerini ve süreçlerini ifade etmektedir.

Güçlenme boyutları: Bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik açıdan güçlenmedir.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma 2017 yılı öncesinde kurulan 9 ve 2017 yılı ve sonrasında kurulan 12 kooperatif olmak üzere toplam 21 kooperatif ve 28 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüŐmelerle sınırlıdır.

Araştırma maliyet ve ulaşım güçlükleri nedeniyle, kurucu ortaklarının tümü kadın olan kooperatifler içinde “Kadın Girişimi retim ve İŞletme”, “Kadın evre Kültür ve İŞletme”, “Kadın evre Kültür ve Kalkınma”, “Kadın El Sanatları Gıda retim ve Pazarlama”, “Tarımsal Kalkınma” kooperatifleriyle sınırlıdır.

Ulusal ve uluslararası literatürde doğrudan sosyal hizmet ve kooperatifçilik odağını konu alan herhangi bir çalışmanın olmaması, araştırmada elde edilen bulguların tartışma alanı açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır.

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KOOPERATİFÇİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ

Kooperatifler, bireylerin özel mülklerini ve işletme bütünlüklerini ortaklaşa bir ekonomik amaç uğruna birleştirmek suretiyle kapitalist sistem içerisinde ekonomik açıdan güçlenmelerini sağlayan dayanışmaya dayalı bir örgütlenme biçimidir. Ortaklarının ekonomik bağımsızlıklarını artırma hedefinde olan kooperatiflerin yaygınlaşmasını tanımlayan kooperatifçilik hareketinin ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişimleri üzerindeki etkisi, özellikle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından bu yana artmıştır. Kooperatifçilik, bugün çoğu ülkede önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak ele alınmakta ve dahası son yıllarda kamu ve özel sektöre ek, üçüncü bir sektör olarak anılmaktadır (Mülayim, 2003, s. 17).

Kooperatifler, kurumsal sistem içerisinde yer alamadığı takdirde işsiz kalma veya ötekileştirilmeyle karşı karşıya kalma riski altında olan insanların onurlu bir yaşam sürmelerini sağlayabilir, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Soğuk Savaş dönemlerinde olduğu gibi çatışma halindeki bölgeler veya insanlar arasında köprü vazifesi görebilir. Bundandır ki kooperatifler ve sosyal girişimler, içinde yaşadığımız yüzyılda barışa, refaha ve sosyal adalete küresel ölçekte erişmek için önemli araçlardır (Curl, 2010, s. 13). Kooperatifçilik, sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın dünya çapında hem ekonomiler hem de toplumlar için artan bir öneme sahiptir ve son yüzyıla bakıldığında büyük ölçüde gelişim göstermiştir. Ancak kooperatiflerin işlevsel yönlerine rağmen kimi marjinal ekonomik katılımcılar için kooperatiflerin varlıklarının geçici olarak görülmesi ve nispeten etkisiz organizasyon türleri olarak ele alınması genellikle güncel bilimsel çalışmalarda yer almasının önünde engel oluşturmuştur (Altman, 2010).

Kooperatifler, büyük ölçüde buldukları toplumların sahip olduğu ekonomik, kültürel ve siyasi yapılara ve anlayışlara göre şekillendikleri için farklı ülkelerde farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra kooperatiflerin motivasyon kaynağının kâr amacı gütmek yerine ortaklarının uygun fiyatlı ve kaliteli mal veya hizmet ihtiyacını gidermek olması, dış yatırımcılar tarafından değil ortakları tarafından sahiplenilmesi ve

denetlenmesi, dernek veya şirket vasıflarının olmaması gibi pek çok (Güney, 2009, s. 4; Ortmann & King, 2007, s. 20) ayırt edici ekonomik ve yönetsel özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla kooperatiflerin bu özelliklerinin tümünü içeren ekonomik bir tanımını yapmak oldukça güçken yönetim organlarınca önemli bulunan özelliklerine değinilerek hukuki bir tanımının yapılmasının görece daha kolay olduğu söylenebilir (Öksüz, 1982, s. 333).

En genel anlamıyla kooperatifler, birbirlerine iş, toplumsal menfaat, sanat gibi çeşitli yollarla bağlı olan bireylerin bir araya gelerek kurdukları demokratik işletme niteliği bulunan kuruluşlardır. Amaç kooperatif çatısı altında çalışmak, üretken olmak, ortak ihtiyaçları karşılamak ve verilen emek sonucunda ortaya çıkan ürünlere değer kazandırmaktır (Özcan, 2007, s. 3). Kooperatiflerin, insanların tek başına olmanın beraberinde getirdiği güçlüklerle başa çıkmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Alpaslan'a (2004, s. 3) göre kooperatifler "birlikten kuvvet doğar" sözünü doğrular niteliktedir ve bir birlik ruhunun kalesidir. İnsanlar bireysel olarak yapamadıklarını kurdukları kooperatiften aldıkları kolektif güçle başarabilirler. Bu güç sayesinde yapılamaz denilen çoğu işin üstesinden gelebilirler. Bu görüşe benzer olarak Mülayim'e (2003, s. 68) göre ise kooperatif çatısı altında insanlar, dayanışma yoluyla ekonomik güçlerini bir araya getirerek tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapıldığında daha yararlı olabilecek işleri maliyet fiyatına yapabilirler.

Kooperatifler, daha önce de ifade edildiği gibi çeşitliliği sürekli değişen kuruluşlardır. Bu çeşitliliğin doğal bir sonucu olarak uzun bir süre evrensel olarak benimsenen bir kooperatif tanımı kullanılmamıştır (Emelianoff, 1942'den aktaran Zeuli & Cropp, 2004, s. 1). Bununla beraber yaygın olarak kullanılan iki tanımın olduğu söylenebilir. Kooperatif hareketinin küresel temsilcilerinden olan International Co-operative Alliance (1995) kooperatifleri, "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve taleplere sahip olunan ve bu ihtiyaç ve talepleri demokratik olarak kontrol edilen bir girişim aracılığıyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu özerk birlikler" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın yaygın olarak kullanılması ve geçerli olması ICA'nin kooperatif tanımı ve değerleri konusunda bir otorite olarak kabul edilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bunun nedeni ICA'nin, dünyanın farklı yerlerindeki kooperatif liderlerini ve

100'den fazla ülkeden 230'dan fazla üyeyi bünyesinde barındıran bir sivil toplum örgütü olmasıdır (Zeuli & Cropp, 2004, s. 1). ICA'ye ek olarak International Labour Organization (ILO), yine kooperatifleri tanımlama konusunda geçerliliği olan başka bir otoritedir. ILO'nun konuyla ilgili birkaç tanımlaması bulunmakla birlikte yaygın olarak kabul gören tanımında; kooperatiflerin, insanların ortak ekonomik çıkarlarını artırmak amacıyla emek ve sermayelerini bir araya getirerek kurdukları ve birlikte risk aldıkları, üyeliğin gönüllüğe dayandığı demokratik kuruluşlar olduğu ifade edilmektedir (ILO, 1971'den aktaran Öksüz, 1982, s. 334). Bu tanımlarda açığa çıkan temel nokta, kooperatiflerin belirli ekonomik amaçlara birlikte ulaşmayı hedefleyen kişilerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş olmasıdır (Rehber, 2011, s. 62).

Kooperatif tanımlamaları yapılırken vurgulanan birtakım ortak kriterler göze çarpmaktadır. Bunlar önem derecelerine göre *Fayda (çıkara), sahiplik (mülkiyet) ve kontrol* olarak sıralanabilir. Bu kriterler doğrultusunda kısaca kooperatifler; ortakları için mümkün olan en iyi *faydayı* sağlayan, ortakları tarafından *sahip olunan ve kontrolü* sağlanan örgütlenmeler olarak tanımlanabilir (Nilsson, 1999, s. 453). Kooperatiflerin, faydaların kullanım veya mülkiyet esasına göre dağıtıldığı ve mülkiyetin ortaklar arasında büyük ölçüde eşit ağırlıkta paylaşıldığı gönüllüler ağından oluştuğu söylenebilir. Bu faydalara, kâr payı veya artık değer, iyileştirilmiş çalışma koşulları, daha düşük fiyatlara karşın ortakların tercihine göre şekillenen kalitesi ve çeşitliliği yüksek ürünlerin üretilmesi gibi örnekler verilebilir. Her ortağın bir oya ve güvence altına alınmış söz hakkına sahip olması temelinde ortaklar kooperatifin kontrolünü sağlamaktadır. Ortaklar kooperatife yatırım yaptıkları için kooperatifte finansal bir paya sahiptir (Altman, 2010).

Kooperatiflerin amacı ortaklarının ihtiyaçlarını dayanışma, yardımlaşma, iş birliği ve kefil olmaları doğrultusunda en az maliyetle karşılamaktır. İşte tam bu noktada insanların ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla en iyi şekilde karşılaması bakımından kooperatiflerin, ortak amacı kâr elde etmek olan diğer ticari işletmelerden farklılaştığı görülmektedir. Kooperatiflerde ön planda amaç, olan kâr elde etmek değil, insanların tek başlarına yetersiz olan bireysel birikimlerini birleştirerek yatırıma yöneltmek dolayısıyla üretimi arttırmaktır. Bunun sonucunda uygun kooperatif modelleri ile ekonomiye katkı sağlanabilir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014, s. 2).

Toplumda artan eşitsizlikle karşı karşıya kalındığında kooperatifçilik, sosyal sermaye oluşturmak ve hizmetleri erişimi genişletmek gibi izlediği hedefler doğrultusunda ekonomik eşitsizliği kontrol etme noktasında yardımcı olabilir. Kooperatiflerin yöneticileri aynı zamanda ortakları olduğu için karar alma süreçlerinde ortakların demokratik katılımı yoluyla kooperatifler, onlara beceri ve deneyim sağlayarak farklı alanlarda kullanabilecekleri sosyal sermayeyi beslemektedir (Smith & Rothbaum, 2013, ss. 2-3). Dolayısıyla kooperatifçilik, düşük ekonomik gelir düzeyine sahip insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve tüketicinin korunması bakımından önemli bir araç olmakla birlikte bir toplumun sosyal ve ekonomik gelişimine önemli katkıları bulunmaktadır (Özdemir, 1974'ten aktaran Güney, 2009, s. 4). Bundan farklı olarak kooperatiflerin örgütsel yapısı, yönetimde bulunmayan kooperatif ortaklarının veya çalışanlarının içgörü, deneyim ve gözlemlerinden yararlanılarak verimlilik ve yenilik konusunda iyileştirmelerde etkili olabilir (Smith & Rothbaum, 2013, ss. 2-3).

Kooperatifçilik özünde “imece” de denilen toplumsal dayanışmaya, kendi kendine yardıma ve karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bir örgütlenme modelidir. Kooperatifçiliğin diğer bir özelliği de çoğunlukla tabandan hareketle ve gönüllülük esasıyla gelişmesidir. Diğer bir ifadeyle kooperatif ortaklığı zorunlu bir durum değildir ve kooperatife katılım herkese açıktır; ancak ortaklık için belirli kriterlere uymak gerekebilir. Özerk bir kuruluş olan kooperatifler, daha önce de ifade edildiği gibi insanların ekonomik amaçlarla bir araya gelmeleridir ancak bu yalnızca sermayelerin birleşmesi olarak ele alınmamalıdır. Kooperatiflerin “kâr”a farklı yaklaşan bir yapıda olması ve ekonomik amaçlar dışında da belirli konulara önem vermesi sebebiyle paradan daha çok insanlara birey olarak değer atfedilen örgütler olduğunu göstermektedir (Geray, 2014, ss. 21-22).

Özetle kooperatifler ortaklarının çıkarlarını korumayı, ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerini desteklemeyi esas alan ve merkezine insanı alan yapılardır. Ortaklarının ekonomik ve sosyal gelişmelerini hedefleyen bu yapılar, toplumların da sosyal ve ekonomik gelişmelerine katkı sunmaktadır. Nitekim kooperatifler önem ve fark edilirlilik bakımından küresel düzeyde yükselen bir grafik çizmekte ve ana akıma dahil edilmeye çalışılmaktadır.

2.1.1. Kooperatifçiliği Diğer Ekonomik Yapılardan Ayıran Kooperatifçilik İlkeleri ve Değerleri

Kooperatifçiliği bütünüyle anlayabilmek için kooperatiflerin benzeri oluşumlardan özellikle de kâr amacı güden girişimlerden/yapılardan farklılaştığı noktaları ayrıntılandırmakta yarar bulunmaktadır. Bu sebepten “kooperatif kimliğini” oluşturan unsurlar arasında yer alan ve kooperatiflerin ekonomik ve toplumsal olarak konumlarını ve işlevlerini açıklamaya yarayan kooperatifçilik değerlerinden ve ilkelerinden bahsetmek gerekmektedir. Kooperatif kimliği denildiğinde akla kooperatif tanımı, kooperatifçilik ilkeleri ve değerleri olmak üzere üç ana unsur gelmelidir. ICA Genel Kurulu, bir örgütün hangi şartlarda kooperatif olarak ele alınabileceğini gösteren ve kooperatifçilik hareketine yön veren standartları belirleyebilmek amacıyla ortak ve uyumlu bir kooperatif kimliği, diğer bir ifadeyle kooperatif tanımı, kooperatifçilik ilkeleri ve değerleri oluşturmuştur (ICA, 2021; Rehber, 2011, s. 65).

Kooperatifler, ekonomik yönü öne çıkan yapılar olsa da kooperatifçilik anlayışını oluşturan kimi değerler kooperatifleri diğer ekonomik yapılardan ayırmaktadır (Ültanır, 2019, s. 23). Kooperatiflerin temeli öz yardım, öz sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma değerlerine dayanmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Bunun yanı sıra kooperatif ortaklarından da dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk, başkalarını düşünme ve karşılıklı güven olarak belirtilen etik ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri beklenir. Bu değerler ve etik ilkeler kooperatifçilik ilkelerinin formüle edilmesine ve sonrasında gözden geçirilmesine zemin hazırlamıştır (Wanyama, 2014, s. 3). Nitekim bu temel değerlerin ve etik ilkelerin kooperatif girişimlerine rehberlik edebilmesi için pratiğe aktarılmasına duyulan gereksinimin, kooperatifçilik ilkelerinin oluşturulmasında harekete geçirici bir etkisi olmuştur.

Kooperatifçilik ilkeleri yıllar içerisinde ait olduğu dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, değişen koşullara uyum sağlayabilmesi ve küreselleşmenin hızını yakalayabilmesi için belli aralıklarla güncellenmiştir. Kooperatifçilik ilkelerinin ilk kez 1844 yılında, adını İngiltere'nin Rochdale kasabasından alan ve aynı zamanda ilk modern kooperatifin kurucusu olan “Rochdale Öncüleri” tarafından ortaya atıldığı ve zaman

içerisinde de aslına bağlı kalarak değişim gösterdiği söylenebilir (Güloğlu & Korkmaz, 2005, s. 813; Özcan, 2007, s. 8). Rochdale Öncüleri tarafından ortaya atılan ilkeler üzerinde çalışılmış ve 1937 yılında ICA tarafından zorunlu ilkeler ve zorunlu olmayan (isteğe bağlı) ilkeler olmak üzere toplam yedi ilke kabul edilmiştir. Böylelikle kooperatifçilik ilkelerinden resmi olarak ilk kez söz edilmiş olup ilkeler uluslararası bir vasfa bürünmüştür (Çınar, 2010, s. 9; Güloğlu & Korkmaz, 2005, s. 813). Bu ilkelerden zorunlu olanları dört tanedir ve “serbest giriş”, “demokratik yönetim”, “risturn verilmesi” ve “sermayeye sınırlı faiz verilmesi” olarak sıralanabilir. Zorunlu olmayan ilkeler ise üç tanedir ve “siyasal, dinsel, etnik yansızlık”, “peşin alışveriş” ve “kooperatifçilik eğitiminin geliştirilmesi” olarak sıralanabilir (Geray, 2014, s. 32).

Bu ilkeler zaman içinde değişime uğramış ve 1966 yılına gelindiğinde ICA'nın 23. Viyana Kongresi'nde ilkelerdeki zorunluluk ve isteğe bağlılık ayrımının, peşin alışveriş ve siyasi, dinsel, etnik yansızlık ilkelerinin kaldırılmasına karar verilerek altı ilkeye indirgenmiştir. Siyasi, dinsel, etnik yansızlık ilkesi, serbest giriş ve demokratik yönetim ilkelerinin kapsamına dahil edilerek ayrıca bir ilke olmaktan çıkarılmıştır. Değişime uğrayan kooperatifçilik ilkeleri “serbest giriş”, “demokratik yönetim”, “sermayeye sınırlı faiz verilmesi”, “risturn verilmesi”, “kooperatifçilik eğitimi” ve “kooperatifler arası iş birliği” olarak sıralanabilir. Bu ilkeler arasından ileride çıkarılacak olan risturn ve faiz ilkelerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. En temelde risturn verilmesi ilkesi, kooperatif gelir fazlasının yapılan alışverişe göre ortaklara eşit olarak geri verilmesi olarak tanımlanabilir. Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi ise ortakların, ortaklık paylarını yatırmalarını özendirmek amacıyla kendilerine sermayedeki paylarıyla doğru orantılı olarak gelir fazlasından sınırlı bir faiz ödenmesi anlamına gelmektedir (Geray, 2014, ss. 32-41).

Kooperatifçilik ilkelerinde yapılan bir diğer önemli değişiklik “peşin alışveriş” ilkesinin kaldırılması ile “kooperatiflerle iş birliği” ilkesinin benimsenmesi olmuştur (Güloğlu & Korkmaz, 2005, s. 814). Daha sonra 1995 yılında ICA'nın (1995) Manchester'da yapılan genel kurul toplantısında kooperatif olgusunun yenilenen tanımına paralel olarak kooperatifçilik ilkelerinde de yeniden değişikliğe gidilmesine karar verilmiştir. Alınan kararlar sonucunda günümüzde geçerliliğini koruyan kooperatifçiliğin yedi evrensel

ilkesi bulunmaktadır. Bunlar, “gönüllü ve herkese açık ortaklık”, “ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim”, “ortakların ekonomik katılımı”, “özerklik ve bağımsızlık” “eğitim, öğretim ve bilgilendirme” “kooperatifler arası iş birliği” ve “topluma karşı sorumlu olma” olarak tanımlanabilir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). “Gönüllü ve herkese açık ortaklık” ilkesi adından da anlaşılacağı üzere gönüllülük temelli ve ayrımcılık karşıtı bir düşünce üzerine şekillenmiştir. Bu ilkeye göre kooperatifler, hizmetlerinden yararlanmak isteyen, ortaklık şartlarına uymayı ve ortaklığın beraberinde getireceği sorumlulukları üstlenmeyi kabul eden herkes için açık kuruluşlardır. Bu durum cinsiyet, sosyal, etnik, siyasi veya dini herhangi bir ayırım yapılmaksızın herkes için geçerlidir (ICA, 2015, s. 5). Ancak bu her istekli kişinin her istediği kooperatife ortak olarak katılım gösterebileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Kooperatiflerin tabi oldukları yasadan ve niteliklerinden kaynaklanan bazı sınırlamalar mevcuttur. Her ne kadar daha önce de belirtildiği gibi kooperatif ortaklığı gönüllülüğe dayalı olup baskı ile kimse ortak olmaya mecbur tutulmasa da kişi istediği zaman istediği şekilde kooperatif bünyesine dahil olup daha sonra kooperatiften çıkamaz (Aktaş, 2007, ss. 8-9).

Kooperatiflerin, politikaları belirlemeye ve karar almaya aktif olarak katılan ortakları tarafından kontrol edilen demokratik kuruluşlar olduğu evrensel kooperatifçilik ilkelerinden bir diğeri olan “ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim” ilkesi ile ortaya konulmuştur (Wanyama, 2014, s. 4). Bu ilkeye göre ortakların payları farklı olsa bile bütün ortakların tek bir oy hakkı bulunmaktadır. Kooperatifle ilgili kararlar alınırken, ortakların sahip oldukları paya göre değil, kullandıkları bir oy doğrultusunda çıkan sonuca göre hareket edilmektedir. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim ilkesi, kooperatifleri diğer ekonomik işletmelerden ayıran başlıca ilkelere biridir ve bu ilkenin ilk kooperatifçilik girişimlerinde bile görülmesinden kooperatifçilik için ne denli önemli olduğu anlaşılabilir (Ültanır, 2019, s. 25).

Kooperatiflerin öncelikli var olma amacı kendilerine sağlanan sermaye üzerinden spekülasyon bir gelir sağlamak değil, insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Evrensel kooperatifçilik ilkelerinin üçüncüsü olan “ortakların ekonomik katılımı” ilkesi, ortakların kooperatiflerine nasıl yatırım yaptığı, sermaye artırdığı, üretim yaptığı ve üretim ve/veya gelir fazlalıklarını nasıl tahsis ettiği ile ilgilidir (ICA, 2015, s. 29). Bu ilkenin tarihsel

dönüşümüne baktığımızda, karşımıza 1937 yılında “risturn verilmesi” ilkesi, 1966 yılında ise “sermayeye sınırlı faiz verilmesi” ilkesi çıkmaktadır. Bu yeni ilke ise adı geçen iki ilkeyi de kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır (Çınar, 2010, s. 16). Ortakların ekonomik katılım ilkesine göre, ortaklar kooperatiflerinin sermayesine adil bir biçimde katkıda bulunurlar ve bu sermayeyi demokratik bir şekilde yönetirler. Eğer ortaklık koşulunda yer alıyorsa ortaklar genellikle üstlenilen sermaye üzerinden sınırlı bir ücret alırlar (ICA, 1995). Üretim veya gelir fazlalıkları kanun ve ana sözleşmede belirtilen kalemler için bir kısmı bölünemez olarak ayrıldıktan sonra kalanı ortaklara, kooperatifle yaptıkları işlemlerle orantılı olarak dağıtılır (MEB, 2014, s. 8).

“Özerklik ve bağımsızlık” ilkesi, kooperatiflerin kendi kendine yeten, ortakları tarafından yönetilen ve özerk kuruluşlar olduklarına vurgu yapmaktadır. Bu ilkeye göre, kooperatiflerin dış kaynaklar aracılığı ile sermayelerini artırması veya devletler de dahil olmak üzere diğer kuruluşlarla anlaşmalar yapması ancak kooperatiflerin özerkliğinin korunmasıyla ve ortakların demokratik kontrolü sağlanmasıyla gerçekleşebilir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Görüldüğü üzere ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim ilkesi ile oldukça paralellik gösteren bu ilke, kooperatif yönetiminin ortakların özerk şekilde karar alarak gerçekleştirmesini belirtmektedir. Bu nedenle kooperatif ortaklarının tümünün temsil ettiği genel kurul tarafından alınacak kararlara müdahale edebilecek herhangi bir dış faktör bulunmamaktadır. Bu noktada devlet denetimi, yalnızca ortaklıkların kuruluşu ve işleyişi ile sınırlıdır (MEB, 2014, s. 10).

Kooperatifçiliğin evrensel ilkelerinin beşincisi olan “eğitim, öğretim ve bilgilendirme” ilkesinin, iki yönden açıklanması daha doğru olacaktır. İlki, ilkenin eğitim ve öğretim kısmıyla ilişkili olarak kooperatiflerin ortaklarına, çalışanlarına ve yöneticilerine kooperatiflerinin gelişimine etkin katkılarda bulunabilmesi hedefiyle farklı türde eğitim ve öğretim desteği sağlamasıdır. Kooperatiflerin, onların doğası ve bireysel ve toplumsal faydaları ile ilgili kamuoyunu bilgilendirme sorumluluğu taşıması bu ilkenin vurguladığı diğer bir konudur (Birchall, 2004, s. 18).

“Kooperatifler arası iş birliği” ilkesi, kooperatiflerin birbirlerini destekleme ve ortaklarına hizmet sunumlarını geliştirme amaçlarını taşımaktadır. Bu doğrultuda kooperatifler

ortaklarına en iyi şekilde hizmet eder ve dayanışmalarını sağlamlaştıran yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası yapılar aracılığıyla birlikte çalışırlar. Bu ilke sayesinde kooperatif hareketi güç kazanmış olur (Wanyama, 2014, s. 4). Kooperatifçiliğin evrensel ilkelerinin altıncı olan bu ilke değerler seviyesinde dayanışma değerine atıfta bulunur (Birchall, 2004, s. 18).

Kooperatifçiliğin evrensel ilkelerinin yedinci ve sonuncu ilkesi olan “topluma karşı sorumlu olma” ilkesinin, kooperatifçiliğin özünde var olan toplumsal iyiliği göz önünde bulundurma düşüncesine dayandığı söylenebilir. Bu ilkeye göre kooperatifler, ortaklarının istek ve ihtiyaçlarına cevap ararken daha geniş bağlamda içinde bulunduğu toplumun iyileşmesi, çevrenin korunması amacıyla da çalışmalar yürütmelidir. Kooperatifler diğer işletmelere kıyasla içinde buldukları toplumun var olan sorunlarına daha hızlı yaklaşma ve dolayısıyla bu sorunlara çözüm arama konusunda oldukça avantajlı bir konumdadırlar. Çünkü kooperatifler toplumsal bir taban gücüne sahiptirler ve bu özellikleri çevre ile etkileşimleri için oldukça önem arz etmektedir (Güloğlu & Korkmaz, 2005, s. 828). Bu ilkenin kooperatif kimliğini oluşturan değerlerden bazılarını hayata geçirmesi bakımından toplumsal iyiliğin korunması fikrinin kooperatifçiliğin özünde olduğunu kanıtladığı söylenebilir. Nitekim bu ilke kooperatif değerlerinden kendi kendine yardım ve öz sorumluluk değerlerinin bir bileşimi olup ve dürüstlük, açıklık, başkalarını önemseme ve sosyal sorumluluk etik ideallerini yansıtmaktadır (ICA, 2015, s. 85).

Bir kooperatifi gerçek manada kooperatif yapan ve diğer ekonomik yapılardan ayıran kriter, evrensel kooperatifçilik ilkelerine olan bağlılığıdır. Bu ilkelerin tümü bir dizi sistemli ve uzun yıllar süren çalışmaların sonucudur ve dönemin ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi amacıyla belli aralıklarla yenilenmişlerdir. Bu ilkeler birbirinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır çünkü hepsi birbirini tamamlayarak belirli bir uyum içerisindedir (Güney, 2009, s. 9). Kooperatifçilik ilkelerinin geçirdikleri evrimin daha iyi anlaşılabilmesi için Rochdale Öncüleri'nin ilk defa ortaya attığı ilkeler ile ICA tarafından 1995 yılında kabul edilen güncel ilkeleri aşağıda yer alan Tablo 1'de görmek mümkündür (ICA, 1995, 2004):

Tablo 1. Kooperatifçilik İlkelerinin Evrimi

Rochdale İlkeleri (1844)		International Co-operative Alliance (1995)	
1.	Serbest giriş	1.	Gönüllü ve herkese açık ortaklık
2.	Siyasi ve dini tarafsızlık		
3.	Demokratik yönetim	2.	Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim
		3.	Özerklik ve bağımsızlık
4.	Gelir artışının alışverişe orantılı olarak dağıtılması (risturn)	4.	Ortakların ekonomik katılımı
5.	Sermayeye sınırlı faiz ödenmesi		
6.	Peşin alışveriş		-
7.	Eğitimin teşviki	5.	Eğitim, öğretim ve bilgilendirme
	-	6.	Kooperatifler arası iş birliği
	-	7.	Topluma karşı sorumlu olma

İlkelerden biri bile ihlal edilse diğer ilkelerin işlevselliği olumsuz anlamda etkileneceği kabul edilmektedir. Ancak bu ilkeler, kooperatifler açısından bir bağlayıcılık taşımamaktadır. Daha çok kooperatiflerin karar alma mekanizmalarına kılavuzluk etmektedir (Çınar, 2010, s. 12). Ayrıca kooperatifçilik ilkeleri, olgunlaşmış kooperatifçi düşünceyi, kooperatif bilgisini ve misyonunu özümsemek için gerekli olan “kooperatif diline” işaret etmektedir. Kooperatiflerin kurulmasında ve gelecekte de varlıklarının sürdürülmesinde bu kooperatif diline ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Torgerson vd., 1998, s. 16).

Kooperatifçilik ilkeleri, kooperatifleri çağın beraberinde getirdiği değişimlere adapte olarak sürdürülebilirliklerini sağlama konusunda hatırı sayılır bir paya sahiptir. Ayrıca kooperatiflerin kendisine özgü kooperatif kimliğinin olması bugün diğer işletmelerden daha çok ilgi görme sebeplerinden biri olarak görülebilir. Çünkü kooperatifler, diğer işletmelerde emsali bulunmayan içerici bir tanıma, işleyişleri ve çalışma düzenlerini evrensel standartlarla koruyan ilkelere ve temel değerlere sahiptir.

2.1.2. Dünyada Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi

Kooperatifçilik anlayışına iş birliği, karşılıklı yardım, dayanışma gibi değerler hayat vermektedir. Bu değerlerle birlikte bir toplumsal hareket ve dayanışma biçimi olarak gelişen kooperatifçiliğin tarihsel süreçte gelişimine mercek tutulması önemlidir. Kooperatifçiliğin tarihsel gelişimi, kooperatifleri çevreleyen sosyal ve ekonomik şartlardan ayrı olarak ele alınmamalıdır. Kooperatif benzeri ilkel örgütlenmeler günümüz kooperatifleri gibi birçok farklı ihtiyacı gidermek amacıyla ama en çok da ekonomik ve sosyal strese karşılık olarak ortaya çıkmışlardır. Konuyla ilgili araştırmalar Çin, Yunan, Mısır gibi antik uygarlıklar başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde kooperatif benzeri örgütlenmelerin ilkel biçimlerinin varlığına işaret etmektedir (Pitman, 2018, s. 1; Zeuli & Cropp, 2004, s. 5). Örneğin milattan üç bin yıl önce Babil’de arazi kullanma amacı taşıyan, Antik Yunan’da ormanlık bölgelerde yaşayan insanların topraklarını birlikte ekilir duruma getirmelerini sağlayan, milattan kırk dört yıl önce ise Roma’da duvarcılarının bir araya gelerek oluşturduğu kooperatif benzeri örgütlenmelere rastlanmıştır (Mülayim, 2003, s. 31). Ayrıca Alpler üzerinde görülen ortak süthanelerin veya Slav ülkelerinde görülen ortak arazi kullanma örgütlenmelerinin geçmişinin çok eski tarihlere uzandığı bilinmekte (Mülayim, 2003, s. 31), Eski İsviçre Konfederasyonu’nda kurulan iş birliğine ve karşılıklı yardımlaşmaya dayalı “Ant Kardeşliği” bağının da bu türden bir örgütlenme biçimi olduğu ifade edilmektedir (Öksüz, 1982, s. 329). Bu örgütlenmeler, tam olarak bugünkü anlamda kooperatif niteliği taşımasa da kooperatifçiliğin temelini oluşturan belirli bir kültürel birikimin oluşması bakımından dikkate değerdir.

İlerleyen dönemlerde üretim alanında yaşanan gelişmeler sonucunda üretim hızlanmış ve toplumsal sınıfların belirginleşmesiyle birlikte iş bölümü artmıştır. Zaman içinde insanlar ekonomik gruplara ayrılmışlar ve birbirinden farklı meslek dalları ortaya çıkmıştır. Böylece farklı toplumsal sınıfa ve mesleğe mensup insanlar arasında iş birliği gelişmiştir (Hazar, 1970, s. 48). İş birliğine dayanan bu tarz örgütlenmeler, modern kooperatifçiliğin doğuşunda katkısı bulunan enformel kooperatifçilik hareketinin ilk biçimleri olarak değerlendirilmektedir. Modern kooperatifçiliğin doğuşu ve gelişimi mevcut enformel kooperatifçilik hareketinin ilerlemesi şeklinde değil, 19. yüzyılda sanayi devriminin ve kapitalizmin tabanda yarattığı yoksulluk ve yoksunluklar sonucunda gerçekleşmiştir. Bu

nedenle kooperatiflere “zaruretlerin çocuğu” benzetmesi yapılmıştır (Öksüz, 1982, ss. 329-330).

Sanayi devriminin dünyada yol açtığı dönüşümler, ekonomik ve siyasi alanlarda da etkisini göstermiş, bu alanlarda yeni yapılanmalara sebep olmuştur. Sanayi devrimi ile feodalizmin tamamen yok olmasının ardından değişen yaşam şartları sonucunda artan işsizlik, göç, gelir eşitsizliği gibi toplumsal ve ekonomik sorunlar kooperatifçilik hareketinin doğuşunda etkili olmuştur (Kara vd., 2016, s. 49). Eski çağlarda görülen kooperatifçilik benzeri örgütlenmeler bir yana kooperatifçilik hareketi en temelde sanayi devriminden sonra kapitalist üretim düzenine geçişin bir ürünüdür. Kapitalist üretim düzenine geçişle birlikte oluşan işçi sınıfının ağır şartlar altında çalıştırılmasına bağlı olarak yaşadıkları sorunlara çözüm bulma girişimleri, modern kooperatifçilik hareketinin çıkış noktasıdır (Geray, 2014, s. 71).

Modern kooperatifçilik hareketi ilk kez İngiltere’de ortaya çıkmış sonrasında sanayi devriminin etkisinin yoğun olarak yaşandığı Avrupa ülkelerinden başlayarak ilerleme kaydetmiştir. Tüketim kooperatifçiliğinde İngiltere, üretim kooperatifçiliğinde Fransa ve kredi kooperatifçiliğinde ise Almanya önde gelen ülkeler olmuştur (Genç İşi Kooperatif, 2020, s. 6). Modern anlamda kooperatifçilik hareketinin başladığı tarihsel dönem ve coğrafya düşünüldüğünde sanayi devriminin ilk gerçekleştiği ülke olan İngiltere’nin kooperatifçilik hareketinin de lokomotif ülkesi olması şaşılası bir durum değildir (Aktaş, 2007, s. 4).

1844 yılında İngiltere’de Rochdale Öncüleri olarak isimlendirilen işçi grubu, modern kooperatiflerin ilki olarak kabul edilen Rochdale Tüketim Kooperatifi’ni kurarken Robert Owen ve William King’in fikirlerinden etkilenmişlerdir. Rochdale Öncüleri bugünkü anlamıyla kooperatifçilikte ilk kalıcı başarıyı elde etmişlerse de Robert Owen ve William King, kooperatifçilik denemeleri ile kendilerinden sonraki girişimler için ilham kaynağı olan iki filantrop ve kooperatifçilik hareketinin ilk destekçilerindendir. Öyle ki Robert Owen kooperatif hareketinin kurucusu, William King ise kooperatif tabirini, bugünkü kastedildiği haliyle ilk kez kullanan kişi olarak kabul edilmektedir (Hazar, 1970, ss. 62-70). Rochdale Öncüleri ilk modern kooperatif hareketini başlatmaları ile bilinseler de

kooperatiflerin gelişimini destekleyen yeni yasaların oluşturulmasını teşvik etmeleri ve belki de en önemli katkılarından biri olan kooperatiflere yol gösteren bir dizi ilkeyi sistematikleştirmeleri (Zeuli & Cropp, 2004, s. 1), onların kooperatifçiliğin tarihsel gelişiminde ne denli önemli bir konumda olduklarını anlamak için yeterlidir. Tam adıyla Rochdale Haksever Öncüleri'nin kendilerinden önceki örneklerin aksine başarılarının kalıcı olmasının nedeni, ihtiyaç doğrultusunda ve tabandan gelen bir hareketle kurdukları kooperatifi, bir işletme olarak nitelendirerek hayır kurumlarından ya da derneklerden farklılaştırmış olmalarıdır (İnan, 2008, s. 26). Genel olarak İngiltere'de ücretli çalışanların, kilise temelli örgütlerin ya da hayırsever kişilerin yardımseverliğine güvenmekten uzaklaşıp zor zamanlarda yardım ve bakım hakkı fikrine yönelmek istedikleri için güvenlik ağları geliştirmek amacıyla kooperatifleri kurdukları söylenebilir (Thompson, 1963'ten aktaran Dominelli, 2012).

İngiltere'de kooperatifçilik uygulamaları devam ederken, benzer dönemde kooperatifçilik alanında girişimlerin görüldüğü diğer bir ülke ise Fransa'dır. Fransa'daki kooperatifçilik hareketinin önderi olan Charles Fourier, daha çok fikirsel manada bu hareketi sürdürmüştür. Fourier, düşüncelerini farklı kitaplarda bir araya getirmiş olup bunlardan en önemlisi “Yeni İşçi Dünyası ve Kooperasyon” isimli kitabıdır (Mülayim, 2003, s. 39). Eserlerinde sözünü ettiği toplum tasarıları kapitalist sistem eleştirileri barındırmakla birlikte çoğu çağdaşının aksine Fourier, endüstriyalizmin destekçisi olmamıştır (Çıvgın, 2011, s. 210). Ölümünden sonra özgün tasarılarından ve fikirlerinden yararlanılarak Fransa'da 300'e yakın üretim kooperatifi kurulmuş ve soba imalatçıları kooperatifleştirilmiştir. Nitekim Fransa, dünyada üretim kooperatifçiliğinin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Mülayim, 2003, s. 40).

Modern kooperatifçiliğin İngiltere ve Fransa'dan sonraki öncü ülkesi Almanya'dır. Almanya'da şehirlerde başlayan kooperatifçilik hareketinin öncüleri Hermann-Shultz Delitzsch ve Friedrich Wilhelm Raiffeisen'dir. Delitzsch, ekonomik sorunların çözümünde kooperatifçiliği bir araç olarak görmüştür. Bu nedenle 1849'da kendi yaşadığı kasabada tamircilerden ve marangozlardan oluşan ve temel alanı tasarruf ve kredi olan ilk sanatkâr kooperatifini kurmuştur. Daha sonralarda “Volksbanken” olarak isimlendirilecek bu kuruluşların sayısı, takip eden yıllarda 200'e ulaşmıştır. Delitzsch'ten

farklı olarak Raiffeisen'in kooperatifleri kırsal alanda yer almış ve Almanya'da tarım kredi kooperatiflerinin gelişimine kayda değer katkıları bulunmuştur. Almanya'da kredi alanındaki örgütlenmeler başarıları sayesinde Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerindeki kredi kooperatiflerine örnek olmuştur (Rehber, 2011, ss. 28-31).

Küresel çapta yaşanan ekonomik ve sosyal değişiklikler sonucunda kooperatiflerde de yeni yapılanma biçimleri görülmeye başlanmıştır. Mevcut şartlarda varlıklarını sürdürebilmek için daha girişimci hâle bürünen bu kooperatif yapılanmalarına yeni nesil kooperatifler örnek gösterilebilir (Akçay & Ünlüöner, 2020, s. 2685). Girişimciliğin yanında toplumsal ve çevresel konulara duyarlı, dayanışmacı ve karmaşık toplumsal sorunların çözülmesi konusunda harekete geçirici olan bu kooperatifler kendilerini, şirketlerle benzer geleneksel yapıya sahip kooperatiflerden ayrı bir yere konumlandırabilmek için yeni nesil kooperatif veya sosyal kooperatif olarak tanımlamışlardır (Kurtuluş, 2019, s. 40).

Sosyal kooperatifler, dezavantajlı kılınmış grupların iş gücü entegrasyonunun sağlanması ve sosyal hizmetlerin kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilmesi gibi ihtiyaçların karşılanmasına yönelik alternatif bir model olarak ortaya çıkmıştır. İtalya, 1991 yılında kabul edilen 381 nolu Kanun ile sosyal kooperatiflerin yasal statüsünü tanımlayan ilk ülke olmuştur (E. Kılıç, 2021). Yasal statü kazandıktan sonra sosyal kooperatiflerin hızla geliştiği bölgelerde, toplum kalkınmasında daha etkili bir hâle geldikleri söylenebilir. Sosyal kooperatifler, kamu için, kamu yararına misyonuyla mal ve hizmet üretimini ön plana koyarak kamu ve özel sektörün çözüm üretmekte ve alternatifini bulmakta yetersiz kaldığı sosyal, sağlık, eğitim ve çevre hizmetlerinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir (TÜSEV Atölye, 2018, s. 2).

Özetle bugün hemen hemen her ülkede, bir biçimde örnekleri bulunan kooperatifler, dayanışma, birlikte hareket etme ihtiyacı ve karşılıklı yardım temelinde inşa edilmiştir. Bu bağlamda kooperatiflerin insanlık kadar eski tarihsel ve düşünsel arka plana sahip olduğunu söylemek mümkündür. İlk Çağdaki kooperatif benzeri ilkel örgütlenmelerden, Orta Çağda farklı meslek dallarına mensup olan kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu

örgütlenmelere kadar atılmış her adım kayda değerdir. Çünkü bu gelişmeler, modern kooperatiflerin özünü oluşturan kültürel birikime katkı sunmuşlardır.

Kendinden önceki iş birliği hareketlerinin ilham olduğu modern kooperatiflerin; sanayi devriminin oluşturduğu toplumsal ve ekonomik krizlere çözüm bulma arayışının sonucunda gelişmeye başladığı, Batı merkezli olduğu ve buradaki başarılı uygulamalarının ardından dünyaya yayıldığı görülmektedir. Kooperatifçilik hareketinin Batı merkezli olarak ortaya çıkması ve orada gelişerek dünyaya yayılması, kooperatifçilik alanındaki gelişmelerin ilk örneklerinin bu coğrafyada görülmesine neden olmuştur. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre, kooperatiflere yüklenen misyonlar değişiklik göstermektedir. Buna göre, gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelerde kooperatifler daha temel ihtiyaçlara yönelik olarak faaliyetler yürütmektedir. Bu ülkelerde kooperatif örgütlenmelerinde genellikle bölgenin iklimine uygun tarımsal faaliyetleri yürüterek kâr elde etme amacı öne çıkmaktadır. Örneğin Uganda'da kahve üretimi (Theeuwes vd., 2021) ve Meksika'da tropikal balık ihracatı (Peterson, 2014) yapan kooperatiflerin varlığı, gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerin buldukları bölgenin coğrafyasına göre üretim yaparak bölgesel kalkınmaya ve toplum refahına katkı sunduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken yerel toplulukların uygun fiyatlı ürün ve hizmetlere erişiminin sağlanması için kooperatifler aracı olmaktadır. Hak ve özgürlükler bakımından daha gelişmiş Batı merkezli ülkelerde ise modern kooperatif anlayışının temelinde, daha çok hak savunusu hedefinin bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak kooperatifler, içinde buldukları toplumların sorunlarına ve ihtiyaçlarına koşut olarak ortaya çıkmış, tarihsel süreçte de söz konusu sorun ve ihtiyaçlara göre şekillenmiştir.

2.1.3. Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi

İngiltere, Fransa ve Almanya'da başlayan modern kooperatifçilik hareketinin seyri önce bu ülkelerden Avrupa ülkelerine ardından dünyaya yayılacak şekilde devam etmiştir. Batı'da durum böyle iken, Türkiye'de modern kooperatifçiliğin doğuşunun 19. yüzyılın ikinci yarısına tekabül ettiği bilinmektedir (Bilgin & Tanıyıcı, 2008, s. 139). Bununla

birlikte Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimini Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet dönemi olarak incelemek gerekmektedir.

Anadolu'da uzun yıllardır süregelen imece kültürü enformel bir kooperatifçilik uygulaması olarak değerlendirilebilir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Yine 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan Ahi birlikleri de imece kültürü gibi Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinin gelişimi için önem teşkil eden uygulamalardan biri olmuştur. Esnaf ve sanatkârların örgütlenmesiyle oluşan bu birliklerde, bugün modern kooperatiflerde kabul gören dayanışma, karşılıklı yardım, eşitlik gibi temel değerlerin takip edildiği görülmektedir. Ayrıca Ahi birliklerinde sosyal adaletin ve kamu düzeninin sağlanmaya, aşırı gelir farklarının önlenmeye ve hem işçinin hem işverenin korunmaya çalışıldığı bir sistem olduğu düşünüldüğünde ahiliğin kooperatifçilikle oldukça benzer taraflarının bulunduğunu söylemek mümkündür (Hazar, 1990, s. 91).

Ahi birlikleri 17. yüzyılda loncalara dönüşmüş, 19. yüzyılın ikinci yarısında ise çöküş dönemine girmiştir. Cumhuriyet öncesi kooperatifçilik hareketinin ortaya çıkışı da bu döneme denk gelmektedir (Hazar, 1990, s. 368). 1863 yılında, Niş şehrinin Pirot kasabasında Mithat Paşa tarafından kurulan "Memleket Sandığı" isimli tarım kredi kuruluşu, Türkiye'de modern kooperatifçiliğin miladı olarak kabul edilmektedir (Rehber, 2011, s. 49). Dolayısıyla Mithat Paşa, Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'deki kooperatifçiliğin öncü ismi olarak görülmektedir (Hazar, 1990, s. 368). İlk Memleket Sandığı örneğinin başarılı olmasının ardından bir devlet politikası hâline getirilerek "Memleket Sandıkları" ismiyle sayıları artırılmıştır (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017, s. 4). Yoksul halkın borçlanmasını engellemek, çiftçilere tarımsal kredi sağlamak, köylünün ürününü değerlendirmek ve halkın örgütlenerek iş birliği kurmasına yardımcı olmak gibi temel amaçlar güden Memleket Sandıkları zaman içinde yozlaşp görevlerini yerine getirememeye başlayınca "Menafi Sandıkları" olarak değişmişlerdir. Tüm yeni düzenlemelere rağmen olumlu sonuçlar alınamadığından 1888 yılında Ziraat Bankası Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle bu sandıklar Ziraat Bankasına devredilmiştir. Osmanlı'da başlayan Cumhuriyet öncesi dönemi kooperatifçilik hareketi, atılan bu adımla birlikte bankacılığa evrilmiş ve son bulmuştur. Sonraki yıllarda kooperatifçilik

alanında birtakım girişimlerde bulunulmuş olsa da bunlar kalıcı başarıların sağlandığı uzun soluklu girişimler olamamıştır (Gönen, 1982, ss. 41-44).

Cumhuriyet öncesi dönemin kooperatifçilik hareketi için öncü ismi Mithat Paşa iken, Cumhuriyet dönemi kooperatifçilik hareketi için Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konuda öncülük ettiği kabul edilmektedir. Cumhuriyetin kurucusu olmasının yanında yaşamı boyunca kooperatifçilikle ilgili gelişmeleri desteklemesi, halkı bu alanda bilinçlendirmeye çalışması ve kendisinin de bir kooperatif ortağı olması bakımından Türkiye'de modern kooperatifçiliğin de kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet döneminde kooperatifleri kanuni bir esasa dayandırma yönünde yapılan tüm hukuki düzenlemeler Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşmiştir. Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde kooperatifçilik alanında gerçekleştirdiği çalışmalar, hukuki çalışmalar, kooperatif kuruculuğu ve teşvik çalışmaları olarak sınıflandırılabilir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında duraklama dönemine giren kooperatifçilik hareketi, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla birlikte yeniden hız kazanmıştır (Hazar, 1990, s. 396; Yücel & Baki, 2020, s. 158).

Cumhuriyetin erken yıllarında ekonominin tarım ağırlıklı olması ve tarımsal alanda yaşanan krizler nedeniyle kooperatifçilik hareketi daha çok çiftçilere finansman sağlama ve tarımsal ürünleri pazarlama amacıyla tarımsal alanda yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda Atatürk önderliğinde 1925 yılında "İtibari Zirai Birlikleri Kanunu", 1929 yılında "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu", 1935 yılında 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" ile 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunlar Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kooperatifçilikle ilgili yapılan ilk yasal düzenlemelerdir (Başaran vd., 2015; T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017, ss. 4-5). Atatürk'ten sonraki 1960 yılına kadar olan dönem, kooperatifçilik için durağan geçmiştir. 1961 Anayasasının 51. maddesinde yer alan "*Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.*" ifadesi devleti kooperatifçilik alanında daha sorumlu ve etkin kılmıştır (Yücel & Baki, 2020, s. 158). Bu gelişmeden sonra tarım dışı kooperatifleri de kapsayan 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" 1969 yılında kabul edilmiştir. Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin hız

kazanmasında bu kanunun yürürlüğe girmesi oldukça önemli bir rol oynamıştır (Kooperatifler Kanunu, 1969; Öksüz, 1982, s. 331). Yıllardır varlığını yoğun olarak tarımsal alanda sürdüren kooperatifçilik hareketi, bu dönemden sonra toplumsal ve ekonomik değişimlerin beraberinde getirdiği koşullar ve gereksinimler itibarıyla ilk olarak inşaat alanına sonrasında taşımacılık, tüketim, kredi gibi alanlara yayılmıştır (Yücel & Baki, 2020, s. 158).

Kooperatifçilik hareketinde ciddi gelişmelerin ancak 20. yüzyılın başlangıcından sonra yaşandığı görülmekle birlikte özellikle 1980’li yıllardan sonra dünya genelinde neoliberal ekonomik politikaların etkisini göstermesi, kooperatiflere uluslararası düzeyde önem kazandırmıştır. Devletin ekonomideki rolünün azaldığı ve özel sektörün öne çıktığı bu dönemde kooperatiflerin, söz konusu iki sektöre alternatif olarak gelişmesi ve üçüncü bir sektör olma yolunda ilerlemesi kooperatifçilik hareketine yeni boyutlar kazandırmıştır. Ortak ekonomik amaçlar etrafında çok sayıda insanı bir araya getirebilen ve iş hacmi astronomik rakamlara erişebilen kooperatiflerin, 2000’li yıllara doğru küresel kuruluşlara dönüşme potansiyelleri artmıştır. Buna ek olarak eğitim, öğretim ve bilgilendirme yoluyla ortaklarının sosyal işlevselliklerini geliştirmeyi amaçlayan kooperatiflerin sahip olduğu kolektif güç görmezden gelinmemelidir (Tekin, 2015, ss. 138-139).

Özetle Türkiye’de kooperatifçiliğin tarihsel gelişimi Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olarak iki başlıkta ele alınmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemin kökleri Anadolu’daki imece kültürüne, imece kültürünün devamı ise Ahi birlikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahi birliklerinin 19. yüzyılın ortasına doğru çöküş dönemine girmesiyle Cumhuriyet öncesi kooperatifçilik hareketinin başladığı söylenebilir. Cumhuriyet öncesi kooperatifçilik hareketinin öncü ismi olan Mithat Paşa tarafından bu dönemde kurulan ‘Memleket Sandığı’, Türkiye için modern kooperatifçilik tarihinin miladı olarak kabul edilmektedir. Eskisi gibi verimliliğini koruyamayarak ‘Menafi Sandıkları’na dönüşen Memleket Sandıkları, Ziraat Bankası Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle son bulmuştur. Cumhuriyet dönemi kooperatifçilik hareketinin öncü ismi ise Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşu ve meclisin açılmasıyla kooperatifçilik çalışmaları hız kazanmıştır. Kooperatifleri kanuni bir esasa dayandırmaya yönelik hukuki düzenlemelerin tümü de bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Önceleri tarım

ağırlıklı ilerleyen kooperatifçilik hareketi, daha sonra inşaat, tüketim, kredi gibi alanlara yayılmıştır. Türkiye’de kooperatifçilikte en büyük adımların 20. yüzyıldan sonra atıldığı bilinmekle birlikte 1980’li yıllarda küresel olarak etkili olan neoliberal ekonomik politikaların önem kazanmasıyla kooperatifler uluslararası seviyede anlam kazanmış ve üçüncü sektör hâlini almıştır.

2.1.4. Kooperatiflerin Sınıflandırılmasına İlişkin Görüşler

Kooperatifçilik hareketini ve düşüncesini daha iyi anlamlandırabilmek için kooperatiflerin sınıflandırılmasını daha yakından ele almak gerekmektedir. Yapılan sınıflandırmalarda kullanılan kriterlerin kooperatifçilik uygulamalarının özelliklerine göre belirlenmesi önem teşkil etmektedir. Ancak konuya farklı perspektiflerden yaklaşımları sebebiyle kooperatifçilik alanındaki araştırmacıların kooperatifçilik tanımında olduğu gibi kooperatifleri sınıflandırma yönteminde de ortak bir düşünce etrafında toplanamamıştır. Kooperatifler meslekler, yapılan işin türü, yürütülen ekonomik faaliyetin düzeni, yerleşim yeri, amaçları gibi birbirinden farklı kriterlere dayandırılarak sınıflandırılmıştır (Öksüz, 1982, s. 336; Ültanır, 2019, s. 22).

Öksüz’e (1982, s. 336) göre kooperatifleri, kuruluş sektöründen ve Türkiye’deki formel kaynaklardan yola çıkarak tarım kooperatifleri ve tarım dışı kooperatifler olarak sınıflandırmak mümkündür. Aynı sınıflandırmanın başka bir formel kaynaktan (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2022), farklı bir başlıklandırma ile ele alındığı görülmektedir. Mevzuat doğrultusunda Türkiye’deki kooperatifler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve diğer özel kooperatif kanunları kapsamında olan kooperatifler biçiminde iki başlık altında değerlendirilebilir. Tarım kooperatifleri, diğer özel kooperatif kanunları (1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun) kapsamındadır (Ahiler Kalkınma Ajansı, 2022, s. 10).

Konuyla ilgili bir başka görüş ise kooperatifleri daha genel anlamda amaçlarına göre sınıflandıran Steiner’a aittir. Steiner (1975, s. 33) kooperatiflerin amaçlarını sahip oldukları ekonomik düzene göre biçimlendirmiştir ve bu amaçlara göre kooperatifleri dört başlık altında toplamıştır. Bunlar; özel amaçlı kooperatifler, çok amaçlı kooperatifler,

üretim kooperatifleri ve genel kooperatiflerdir. Sadece belirli bir fonksiyonu gerçekleştirmek üzere kurulan özel amaçlı kooperatiflere kredi, satın alma, ulaştırma kooperatifleri örnek olarak verilebilir. Çok amaçlı kooperatifler, ortaklarına çeşitli alanlarda katkı sağlama ve çalışma fırsatı tanıyan birden fazla faaliyet konusuna sahip kooperatifleri ifade etmektedir. Diğer bir kooperatif türü olan üretim kooperatifleri en temelde, yardımlaşma ve iş birliği gözeterek üretim aşamasına katılan ortakların emeklerini en iyi şekilde değerlendirme düşüncesine dayanmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde sosyal adaleti sağlama noktasında olumlu sonuçlar verebilen bu kooperatifler, bir kalkınma aracı olarak da ele alınmaktadır. Son olarak genel kooperatifler, diğer kooperatif türleriyle karıştırılmaması gerekmekte olup hem üretim hem de tüketim ortaklar arasında yürütülmektedir. Kooperatifin tamamen bir yaşayış biçimine dönüştüğü genel kooperatifler, ortaklarının yaşam standartlarını her yönden iyileştirmek ve ortaklarını belli bir ekonomik düzeye yükseltmek amacını taşımaktadır (Steiner, 1975, ss. 33-38).

Görüldüğü üzere kooperatifleri sınıflandırma konusunda pek çok farklı kanı bulunsa da küresel olarak en çok kabul gören iki kriter söz konusudur. İlki ortaklık türüne ve ortakların kooperatifle olan ilişkisine dayanan kriterdir. İkinci ve daha popüler olanı ise kooperatifleri faaliyet gösterdikleri alanlara göre sınıflandıran kriterdir. Bunların dışında kalan sınıflandırma kriterlerinin, sosyal misyon veya amaçlarına göre ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceğinden ülkeye ilişkin vaka çalışmaları yapılarak daha iyi tespit edilebileceği düşünülmektedir (Rousselière vd., 2017, s. 10).

Ortaklık türüne ve ortakların kooperatifle olan ilişkisine göre kooperatifler; tüketici kooperatifleri, üretici kooperatifleri ve işçi kooperatifleri olarak sıralanabilir. En basit hâliyle tüketici kooperatifleri ortaklarının temel mal ve hizmetlere mümkün olduğunca maliyete yakın erişim sağlama amacı taşımaktadır. Üretici kooperatifleri ise aynı tür ürünleri üreten ve daha garantili ve istikrarlı gelir elde etmek isteyen kişilerin ortaklığı ile kurulmuşlardır. İnsan onuruna yakışır iş, emeğin karşılığını alma, iş güvenliği ve işçi denetimi gibi temel ihtiyaçlar etrafında toplanan çalışanların bir araya gelerek oluşturduğu kooperatifler ise işçi kooperatifleri olarak isimlendirilmektedir (Birchall, 2009, s. 6). Son ve güncel olarak bu kategoriye dahil edilen çok paydaşlı kooperatifler,

henüz çok yaygın olmayan bir kooperatif modelidir. Tüketiciler, üreticiler, işçiler veya gönüllüler gibi çeşitli gruplar dahil olmak üzere en az iki paydaş grubun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır ve yönetiminde bu grupların temsilcileri yer almaktadır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2017, ss. 20-21; Rousselière vd., 2017, s. 11).

Kooperatiflerin sınıflandırılması konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte sıklıkla başvurulan yöntemin faaliyet alanlarına göre yapılan sınıflandırma olduğu söylenebilir. Faaliyet alanlarına göre kooperatifleri; üretim kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, kredi kooperatifleri, yapı ve işyeri kooperatifleri ve diğer kooperatifler olmak üzere beş kategoride ele almak mümkündür. Bu kategoride son sırada yer alan diğer kooperatifler, çalışmada daha önce yer verilen ve aşina olunan söz konusu kooperatif türlerinin dışında kalan kooperatifleri kapsamaktadır (Çıkın & Karacan, 1994'ten aktaran Koçtürk, 2006, s. 121). Son dönemde literatürde sıklıkla karşılaşılan sosyal kooperatifler veya kadın kooperatifleri de diğer kooperatifler kategorisinde incelenebilir. Sosyal kooperatifler, kamu yararını gözetmeyi ve iş gücü entegrasyonunu sağlamayı temel misyon edinmeleriyle diğer kooperatif türlerinden ayrılmaktadırlar. Sosyal hizmetlerin sunumunu gerçekleştirmelerinin yanında işsiz, bağımlı, engelli, eski hükümlü, göçmen gibi uzun süredir iş gücüne dahil olamayan dezavantajlı grupların iş gücü entegrasyonu konularında özellikle uzmanlaşmış kooperatiflerdir (Genç İşi Kooperatif, 2020, ss. 18-19; TÜSEV Atölye, 2018, s. 8). Diğer kooperatifler kapsamına dahil edilebilecek diğer bir kooperatif olan kadın kooperatifleri ise kooperatifçiliğin toplumsal faydalarının kayda değer örneklerinden biri olarak görülebilir. Kooperatifler aracılığıyla kadınların ekonomik yaşama katılım imkânı bulmasında, özel alana hapsedilmesini engellemede, yaşadığı aile baskısından kurtulmasında önemli payı bulunmaktadır (Özkök & Köse, 2021, s. 2654). Kadınların ortak olduğu ve kadınlar tarafından yönetilen kooperatifleri ifade eden kadın kooperatifleri, yürüttükleri faaliyetler ve öncelik verdiği misyonlar bakımından üretim, tüketim, kredi ve yapı ve işyeri kooperatif türlerinden farklı bir kategoride değerlendirilmektedir.

Özetlemek gerekirse kooperatiflerin sınıflandırılması konusunda sahip oldukları çalışma prensipleri, ekonomik düzenleri, ortaklık ilişkileri, amaçları, faaliyet alanları gibi birbirinden farklı pek çok kriter rol oynayabilmektedir. Kooperatiflerin buldukları

bölgelere göre söz konusu kriterler değişebileceğinden küresel olarak kabul görmüş tek bir sınıflandırma kriteri bulunmamaktadır. Bununla birlikte kooperatiflerin en çok faaliyet alanlarına göre sınıflandırıldığı bilinmektedir. Ancak özellikle 2000’li yıllardan sonra ortaya çıkmaya başlayan ve yeni nesil kooperatif olarak isimlendirebileceğimiz kimi kooperatiflerin faaliyet alanları üretim, tüketim, kredi, konut ve işyeri ile sınırlı değildir. Dolayısıyla sosyal kooperatif veya kadın kooperatifi gibi çeşitli örnekleriyle karşılaşabileceğimiz bu kooperatifleri, alışlagelmiş kooperatif türlerinden ayrı bir kategoride incelemek gerekmektedir.

2.2. GÜCÜN VE GÜÇLENMENİN FARKLI BOYUTLARI ÜZERİNDEN KADININ GÜÇLENMESİNİ ANLAMAK

Güçlenme, temelinde güç ilişkilerinin analizini ve gücün nasıl kullanıldığı üzerine sorgulamaları barındırmaktadır. Güç tanımlamalarının bazılarında bir kişi veya grubun, başka bir kişi veya grup üzerinde kendi iradeleri dışında bir şey yaptırabilme yeteneğine odaklanılır (Rowlands, 1997, s. 9). Buna karşın gücün tek odak noktası olamayacağını düşünen Foucault’ya (1980’den aktaran Dominelli, 2021, s. 33) göre güç, farklı etkenlerin bir araya gelmesiyle oluşur; belirli sosyal yapıların içinde saklı olan bireyler arası etkileşimler aracılığıyla yeniden yaratılabilir ve sonsuz bir biçimde çoğaltılabilir.

Gücün ne olduğu sorusuna yanıt ararken en başta bu olgunun farklı paradigmlar veya teorik çerçeveler kapsamında farklı anlamlar taşıyabileceğinin altı çizilmelidir. Nitekim çeşitli güç anlayışları veya güç modelleri mevcuttur. Güce dair ortak anlayışlardan biri gücün insanları, olayları, kaynakları veya süreçleri etki altına alma veya kontrol etme yeteneği olduğu yönündedir. Bir anlamda güç, amaca ulaşma yolunda “*işleri halledebilmektir*” (Thompson, 2003, s. 44). Keza güç ve yetenek arasında ilişki kuran Kabeer’e (2005, s. 13) göre güç “*seçim yapma yeteneğidir*”. Diğer bir ifadeyle seçim yapmaktan mahrum olmama hâlidir. Söz konusu seçimin gerçek bir seçim olabilmesi için, alternatiflerin var olması yani kişinin farklı şekillerde seçim yapabilmesi gerekmektedir (Kabeer, 2005, ss. 13-14). Her ne kadar bu yönleriyle zihinde olumlu bir imge yaratmasına karşın güç, imkân dahilinde oldukça yıkıcı olabilir. Gücün baskı kurmak, sömürmek veya istismar etmek amacıyla kullanılabilmesine ve eşitliğin önünde önemli

bir engele dönüşebileceğine ihtimal vermemek naif bir yaklaşım olarak görülmektedir (Thompson, 2003, s. 44).

Görüldüğü üzere güç paradigmatik bir olgu olduğundan konuya ilişkin teorik bir çerçeve çizmek zorlu bir misyon olsa da literatürde yer alan kimi tasniflere göz atmak yardımcı olacaktır. Hardy ve Leiba-O’Sullivan (1998), Lukes’un (1974’ten aktaran 2005) güç modeline dördüncü bir boyut ekleyerek geliştirdikleri modele göre; gücün ilk boyutu, karar verme süreçlerinin sonucuna etki eden kaynaklara sahip olmakla, ikinci boyutu ise bu karar verme süreçlerine erişimin kontrol edilmesiyle ilgilidir. Modelin üçüncü boyutu, gücün kültürel ve normatif varsayımlar yoluyla meşrulaştırılmasına ve son olarak dördüncü boyut ise gücün sınırlı yapısına dikkat çekmektedir (Hardy & Leiba-O’Sullivan, 1998, ss. 452-453; Kabeer, 1999; Lee, 2001, s. 34; Lukes, 2005; Malhotra vd., 2002, s. 12; Rowlands, 1997, s. 13; Thompson, 2016, s. 21). Thompson (2016, s. 21), gücün bireysel, kültürel ve yapısal olmak üzere üç düzeyde bulunan bir olgu olarak kavranabileceği kanaatindedir. Sözü geçen düzeyler, gücün hangi düzeyde kullanılmasının ‘doğru’ veya ‘gerçek’ olduğunu belirlemekle ilgili değildir. Bu noktada bunun gibi gücü kategorize etmeye yönelik çalışmaların, gücün karmaşıklığı karşısında basitleştirme eğiliminde olduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır (Thompson, 2016, s. 21).

Güçlenmeyi anlamak için gücü sürece dayalı kavramsallaştıran ve gücün farklı türleri olabileceğine odaklanan başka yollar da mevcuttur. Konuyu tartışma merkezine alan pek çok çalışma bulunmakla birlikte güç türleri; yapabilme gücü (power to), baskı olarak güç (power over), iş birliğine dayalı güç (power with) ve özden gelen güç (power from within) olarak özetlenebilir (Rowlands, 1997, s. 13; Thompson, 2016, ss. 35-36). Yapabilme gücü, kişilerin amaçlarına ulaşmadaki yetkinlikleriyle ilgilidir; bir bakıma potansiyele sahip olmak güce sahip olmaktır (Thompson, 2016, s. 30). Baskı olarak güç ya da diğer bir ifadeyle gücü baskı olarak kullanma, eşitsiz güç ilişkileri yaratmak için gücün nasıl kullanılabilirliğine ilişkin bir tariftir (Thompson, 2016, s. 31). İş birliğine dayalı güç, bir gruba ait bireylerin problemleri birlikte ele aldığında hissedecekleri gücün tek başlarına hissedeceklerinden daha büyük olduğunu varsaymakta ve bir bütüne ait olma hissiyle ortaya çıkan kolektif bir güce işaret etmektedir (Rowlands, 1997, s. 13; Thompson, 2016,

ss. 33-34). Özden gelen güç ise temeli öz saygıya ve öz kabule dayanan ve her insanda bulunan tinsel güçleri ve benzersizlikleri ifade eden güç türüdür. Bireyin başkalarına saygı duyması, onları eşit olarak görmesi ve baskıcı güç ilişkileri karşısında kendi duruşunu korumasını sağlayan dayanıklılık ve esneklik özden gelen güç çerçevesinde değerlendirilebilir (Rowlands, 1997, s. 13; Rowlands, 1998'den aktaran Thompson, 2016, s. 34). Tüm bu güç türleri, güçlenme için farklı anlamlar oluşturabileceği için sürecin anlaşılmasında farkındalık geliştirici bir konumdadır.

Güçlenme, farklı anlamları, farklı tanımlamaları ve kullanımları bulunan üzerinde fikir birliği sağlanamamış olgulardan biridir. Başlangıç yapabilmek için en basit hâliyle güçlenme, kişinin kendi yaşamı üzerinde kontrol kazanma süreçlerini belirtmektedir (Thompson, 2019, s. 176). Daha açıklayıcı hâliyle bireylerin, grupların ve/veya toplulukların kendi durumlarını kontrol altına alabilmeleri ve kendi hedeflerine ulaşabilmeleri suretiyle hayat standartlarını en üst seviyeye çıkarmak için kendilerine ve başkalarına yardım etmeye yönelik çalışmaları güçlenme olarak tanımlanabilir (Adams, 2003, s. 8). Güçlenme, psikolojik bir süreç olduğu kadar, daha geniş bağlamları kapsayan, sosyal ve politik bir süreçtir. Bu nedenle güçlenme, kişilerin karşılaştıkları sosyal eşitsizliklerle baş edebilecek donanımı elde etmeleri olarak da yorumlanabilir (Thompson, 2019, s. 176).

Sosyal hizmet disiplini, güçlenme olgusuna kişinin yaşadığı ayrımcılık ve baskı deneyimlerini de içerecek biçimde daha geniş anlamlar yüklemektedir (Thompson, 2019, s. 176). Güçlenme, tam manasıyla 'güçlü olmak' ise (Adams, 2003, s. 8), güçlü olmayı ve güçsüzlüğü ele alırken güce farklı biçimlerde erişmenin bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde yarattığı etkiye yakından bakmak gerekmekte olup bu düzeylerde ilişkileri nasıl şekillendirdiğini ve belirlediğini kavramak şarttır. Bir bakıma güç ve erişim birbirine içkindir; dolayısıyla güçsüzlüğün merkezinde birçok sosyal kaynağa erişimin olmaması yer almaktadır (Burke & Harrison, 2002). Etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, engel durumu gibi sosyal farklılıklardan kaynaklanan yapısal eşitsizlikler ve baskı unsurları kişilerin sosyal kaynaklara erişimini kısıtlayarak onları güçsüzleştirmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet açısından güçlenme için kişinin kendi yaşamında söz sahibi

olabilmesinde onu güçsüzleştiren koşulların dönüşümü gereklidir (Burke & Harrison, 2002; Özateş Gelmez, 2019, s. 257).

Benzer şekilde Thompson (2019, s. 177) da güçlenme için insanların bireysel olarak addedilen sorunlarının veya mevcut koşullarının arka planında yatan daha geniş sosyo-politik bağlamların okunması gerektiğini vurgulamaktadır. Kişisel olan ile politik olan arasında ilişki kurulmaması hâlinde kişilerarası düzeyde işlevsellik geliştirilemeyeceğini ve güçlenme sağlanamayacağını düşünmektedir. Bu düşüncesine ve daha önceki güç tartışmalarına paralel biçimde Thompson (2016, s. 42), güçlenmenin bireysel (ya da psikolojik), kültürel (ya da söylemsel) ve yapısal olmak üzere üç düzeyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Kişinin hedeflerine ulaşma konusundaki var olan kaygılarının ve güvensizliklerinin giderilmesine, benlik saygısını artırmaya ve yetkinlik geliştirmeye yönelik çalışmalar bireysel düzeyde güçlenme olarak özetlenebilir (Thompson, 2016, s. 42). Kültürel güçlenme, kişiyi kendi hedeflerini başarmaktan ve hayatı üzerinde kontrol kazanmaktan alıkoyabilecek kanıksanmış kültürel varsayımların ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu düzeyde güçlenme, ayrımcılığa neden olabilecek tüm kalıp yargılara ve çarpıtmalara karşı koyma çabalarını içermektedir (Thompson, 2019, s. 176). Kişinin ‘yapısal konumlanışı’ var olan güç kaynaklarına ve fırsatlara adil erişiminin önünde engel oluşturabilmektedir. Güçlenmenin bununla ilgili olan yapısal düzeyi de sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet gibi faktörlerin yol açtığı dezavantajların ortadan kaldırılmasını ve yoksulluk, ırkçılık gibi toplumla ilişkili yapısal sorunlarla mücadele etmeyi gerektirmektedir (Thompson, 2016, s. 42, 2019, s. 176).

Lee (2001) ise güçlenmenin iç içe geçmiş üç boyuttan oluştuğunu belirtmiştir. Lee (2001, s. 34) güçlenmenin ilk boyutunda, daha olumlu ve güçlü bir benlik duygusu gelişimine; ikinci boyutunda, kişinin çevresini saran sosyal ve politik gerçeklik ağını daha eleştirel bir biçimde kavraması için bilgi inşasına; üçüncü boyutunda ise kişisel ve kolektif hedeflere ulaşmak için kaynakların, stratejilerin veya daha işlevsel yeterliliklerin geliştirilmesine işaret etmiştir. Güçlenmenin temelini oluşturan güç olgusunun, hayatın kamusal ve özel alanlarını keşfetmek için kullanılan sosyal ve karmaşık bir yapısının olduğu ve sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörlerden etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda bireylerin ve/veya grupların güç kaynaklarına veya konumlarına nasıl

erişim kazandığını, nasıl güçlendiğini ele alırken bu faktörlerin tümü göz önünde bulundurulmalıdır (Burke & Harrison, 2002).

Konuya ilişkin teorik çerçevelerin çoğu gücün bir toplum içinde nasıl dağıtıldığı hakkında yorum yapmadığından görünürde tarafsızdır. Baskıya neden olabilecek toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk gibi unsurların oluşturabileceği güç dinamikleri önemsenmemiştir (Rowlands, 1997, s. 11). Böylesi bir “körlük” bütün diğer gruplar gibi toplumsal cinsiyetleri nedeniyle yaşam koşulları güçsüzleştirilen kadınlar için de hiç yararlı değildir. Çünkü güçlenme bir bakıma, insanların hayatlarındaki farklılıkların anlamı üzerine çalışmaktan güç aldıkları bir süreçtir ve baskıcı koşulları dönüştürmek için birlikte çalışmayı gerektirir (Lee, 2001, s. 48).

Feminist bir güçlenme modeli, gücün somut dışavurumlarına ek olarak içselleştirilmiş baskının, kadınlar açısından gücü kullanmasının önünde nasıl engel oluşturduğuna dair anlayış içermelidir. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin sürdürülmesine katkısı olan güç ilişkileri, toplumsal cinsiyet odağında analiz edilmelidir (Rowlands, 1997, s. 13). Güç ilişkilerinin güç anlayışını şekillendirdiği fikri; feminist akademisyenlerin tahakküm modeli olarak gücün kendisinin eril tahakkümün ve ataerkinin bir tezahürü olduğu yönündeki eleştirilerine ışık tutmaktadır (Murphy-Graham, 2012, s. 17). Nitekim ataerkil ilişkiler sorgulanmadığı ve yıkılıp yeniden inşa edilmediği sürece, erkeklerin kadınlar üzerindeki süregelen geleneksel rollerinin sona ermesi ve kadınların güçlenmesi mümkün değildir (Batliwala, 1994’ten aktaran Magar, 2003, s. 511).

Kültürel değer yargılarının, kadınların konumlarının ikincilliğini meşrulaştırmada ve kadınların bu durumu kendilerinin dahi içselleştirmesindeki rolü yadsınmamalıdır (Kabeer, 1999, s. 458). Tarihsel olarak bakıldığında ataerkil düzenin bir sonucu olarak kadınların ikincil konuma itilmesi ve baskı altına alınması, kaynaklara erişimini engellemiş, seçim yapmalarını ve seçeneklerini kısıtlamıştır (Castiblanco-Moreno & Pineda Duque, 2022, s. 12). Kabeer (2005, s. 14), hayatıyla ilgili stratejik seçimleri yapma yeteneği elinden alınmış özneler olan kadınların, bu yeteneği kazandığı değişim süreçlerini kadının güçlenmesi olarak tanımlamaktadır. Seçim kavramının güç analiziyle ilişkilendirilebilmesi seçimin koşullarına, içeriğine ve sonuçlarına bağlı olarak

nitelendirilmesi gerekmektedir. Böylelikle kadının bireysel seçimlerinin ardındaki yapısal değişkenleri okumak ve bu farkındalıkla kadının güçlenmesini analiz etmek mümkündür (Kabeer, 1999, ss. 435-437). Bazı seçimler, insanların yaşamları üzerindeki sonuçları bakımından diğer seçimlere göre daha kritiktir. Daha kritik olan ve birinci derece olarak isimlendirilebilecek bu seçimler, insanların hayatlarını istedikleri gibi yaşamaları konusundaki belirleyici olan stratejik hayat seçimleridir. İkinci derece seçimler ise insanların yaşam kalitesi üzerinde etkili ancak belirleyici parametrelerden oluşmayan daha az kritik seçimlerdir (Kabeer, 1999, s. 437).

Kabeer'in (1999, s. 437) güçlenme modelinde seçim yapma yeteneği, kaynakları (ön koşullar), failliği (süreç) ve başarıları (sonuçlar) içeren birbiriyle ilişkili üç boyuttan oluşmaktadır. Kaynaklar, seçim yapma yeteneğini geliştirmeye yarayan, alışlagelmiş ekonomik anlamdaki maddi kaynaklara ek olarak çeşitli insani ve sosyal kaynakları da içermektedir (Kabeer, 1999, s. 437). İkinci boyut olan faillik, kişilerin hedeflerini belirleme ve bunlara göre eyleme geçme kapasitesi olarak tanımlanabilir (Kabeer, 1999, s. 438). Kadının güçlenmesi bakımından faillik, sadece aktif bir şekilde seçim yapmakla değil, aynı zamanda bunu güç ilişkilerine meydan okuyacak şekilde yapmakla ilgilidir (Kabeer, 2005, s. 14). Kaynaklar ve faillik, insanların hayatlarını istedikleri gibi yaşama potansiyellerini diğer bir ifadeyle yeteneklerini oluşturur. Bu modeldeki başarılar kavramı insanların çabalarının sonuçlarını tanımlar ve potansiyellerini gerçekleştirip gerçekleştirmediklerine dair bir ölçüt sunar (Kabeer, 2005, s. 15).

The World Bank, güçlenmeyi birincil kalkınma hedeflerinden ve yoksulluğun azaltılmasının temel bileşenlerinden biri olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda kadının güçlenmesinin bir kalkınma hedefi olarak teşvik edilmesi, ikili bir argüman üzerine kuruludur. Her şeyden önce kadının güçlenmesi, özünde insan refahının önemli bir yönü ve sosyal adaletin bir gereğidir. İkinci olarak kadının güçlenmesi, daha başka amaçların gerçekleştirilmesinde rol oynayacak araçsal bir konumdadır (Malhotra vd., 2002, s. 3). Malhotra ve diğerleri (2002, s. 12), The World Bank'in yoksulluk ve toplumsal cinsiyet konulu çalışmayı için hazırladığı arka plan belgesinde, birbirinden farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen teorik çerçeveleri sentezleyerek kadının güçlenmesiyle ilgili en sık karşılaşılan boyutları derlemiştir. Buna göre kadının güçlenmesi; ekonomik, sosyo-

kültürel, ailesel/kişilerarası, yasal, politik ve psikolojik olmak üzere altı boyutta gerçekleşmesi gerekmektedir. Ayrıca bu boyutlardaki kadının güçlenmesini daha işlevsel hâle getirebilmek için çeşitli toplumsal kümelenme düzeylerinde ele almışlardır. Bu doğrultuda kadın güçlenmesinin söz konusu altı farklı boyutta gerçekleştiğine dair hane içinde, toplulukta ve daha geniş alanlarda (bölgesel, ulusal ve küresel düzey) farklı göstergeleri bulunmaktadır (Malhotra vd., 2002, s. 12).

Bunca bilgi birikiminin sonucunda bugün bile güce ilişkin tek bir doğru tanıma veya tarife ulaşmak güçtür. Daha önce ifade edildiği gibi gücün paradigmatik oluşu, farklı disiplinlerce farklı kullanımlarına rastlamayı olası kılmaktadır. Güç, ne amaçla kullanıldığı, hangi faktörler sonucunda ve nasıl ortaya çıktığı, hangi boyutta bulunduğu gibi birçok değişkene göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. Güçlenme, en basit deyişle güçlü hâle gelme sürecidir ve tıpkı içkin olduğu güç olgusu gibi karmaşıktır. Güçlenme kimi zaman erişimle (Burke & Harrison, 2002), kimi zaman seçim yapma yetisi kazanmakla (Kabeer, 1999) ve kimi zaman kendi kararlarını alma ya da almama gücüne sahip olmakla (Lukes, 2005) ilgilidir. Sosyal hizmet disiplini açısından güçlenme süreci, kişinin farklılıklarını onun dezavantajına dönüştüren ve kişiyi çevreleyen sosyo-kültürel ve politik koşullarla birlikte ele alınmalıdır.

Özetle güçlenme, kişilerin kendi hayatlarıyla ilgili karar alma süreçlerinde aktif rol alması, sorunlarla başa çıkması ve hedeflerini başarması için gerekli yetileri kazandığı bir değişim süreciyle ilgili olduğu kadar sosyo-politik süreçlerle de ilgilidir. Dolayısıyla güçlenme, kişilerin toplumdaki fırsatlara ve kaynaklara adil erişimini ve hayatlarında faal özneler olmalarını engelleyen eşitsiz güç ilişkilerinin ve hegemonik kurumların dönüşümünü içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu noktada kendi hayatının öznesi olmaktan alıkonulan ve eril tahakkümün şekillendirdiği toplumsal düzende ikinci sınıf yurttaş muamelesi gören kısacası toplumsal cinsiyeti sebebiyle dezavantajlı kılınan kadının güçlenmesi, başlı başına mücadele gerektiren eylemler dizisidir. Görüleceği üzere literatürde kadın güçlenmesinin gerçekleştiği boyutlara dair pek çok farklı çalışmaya rastlanabilir. Kadının güçlenmesi, öncelikle ihlal edilen haklarına ulaşması bakımından kadın için bireysel boyutta bir kazanımken aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik atılacak adımların başında gelmesi

bakımından toplum için de sosyo-kültürel, ekonomik ve politik boyutta değer taşımaktadır.

2.2.1. Kadının Güçlenmesi Bağlamında Cinsiyetçi İş Bölümü ve Kadın Emeği

Toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminde kaydedilen ilerlemelere rağmen hâlen kadınların günlük yaşam pratiklerinde eşitsizliklerle karşılaşır olması bu ihtiyacın önemini desteklemektedir. Bu bağlamda kadınların yoksulluğu daha derinden deneyimlemesine, tam ve eşit istihdamının sağlanamamasına, cinsiyetçi iş bölümünün sonucu olarak nitelikli iş gücü olarak görülmemesine ve hane içi iş yükü altında ezilmesine neden olan ataerkil ekonomik sistem sorgulanmalı ve bu sistemin tarihsel arka planı okunmalıdır.

Sanayileşme sonrası ortaya çıkan iş gücü ihtiyacına koşut olarak kadınların iş gücü piyasasına katılımlarında artış yaşanmıştır. Ancak bu durum kadınların maruz kaldığı birtakım yapısal eşitsizliklerin artmasıyla sonuçlanmıştır. Kadınlar genellikle düşük ücretli, geçici/yarı zamanlı, kayıt dışı, sosyal güvencesi olmadan ve kötü şartlar altında çalışmışlardır. Geleneksel toplum yapısından kaynaklanan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının; ayrımcılığa uğramasına, eğitim fırsatlarına erişiminin sınırlı olmasına, hane içi işlerden ve çocuk bakımından sorumlu olmasına ve bunun gibi sayısız pek çok hak ihlaline neden olmuştur. Bu olumsuz sosyo-ekonomik şartlar göz önüne alındığında kadınların toplumdaki güçsüzleştirilmiş ve dezavantajlı kılınmış gruplardan olduğunu ve yoksulluk deneyimlerinin erkeklerden farklılaştığını söylemek mümkündür (Şengül & Fisunoğlu, 2014, s. 4). Yine aynı sebeplerle kadınlar belki de toplumun; gelir elde etmeye, emeğinin karşılığını almaya, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaya en çok gereksinim duyan kesimini oluşturmaktadır. Bunun ise kadınların, iş gücü piyasasına eşit ve tam katılımlarıyla gerçekleşmesi mümkün görünmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında henüz üretimin makineleşmediği ve kitleselleşmediği sanayi öncesi dönemde, çalışma yaşamı kavramının bugünkü anlamından oldukça farklı olduğu söylenebilir (Öztürk & Başar Dikmen, 2021, s. 43). Sanayileşmeyle birlikte üretim hatları kurulmaya başlanmış, hızlı ve çok sayıda ürün üretmek amaçlanmıştır. Böyle bir dönemde tüketim artışına imkân sunabileceği için kadın hem tüketicisi hem de hane

gelirine katkı sağlayabilecek birey olarak dikkat çekmeye başlamıştır (Aydın vd., 2020, s. 78). Sanayileşme dönemini takip eden I. ve II. Dünya Savaş'larının yaşandığı yıllarda, eli silah tutan her erkeğin savaşta yer almasıyla özellikle sanayi alanında kadın iş gücüne gereksinim duyulmuştur (Kocacık & Gökkaya, 2005, s. 198). Bu gelişmeler doğrultusunda kadının istihdama katılımı teşvik edilmiş olsa da bu katılımın tam ve eşit bir katılım olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır.

Sanayi devriminden sonra piyasa yapısında yaşanan değişiklikler, ekonomik düzenin ve emek olgusunun yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Sanayi devriminden önce formel biçimde kategorize edilmeyen emek olgusu bu dönemde hane içi emek ve piyasa emeği olarak bölünmüştür. Sanayileşme sonrasında hane içi emek, çocuk ve yaşlı bakımıyla veya hane içi işlerle eşleştirilerek kadına yüklenmiştir ve kadının görünmeyen bu emeği piyasa dışında tutulmuştur (Öztürk & Başar Dikmen, 2021, s. 43). Kadının hane içi bakım yükünün ve birincil sorumluluğunun hane içi işleri yerine getirmek olması onu özel alanla sınırlandırmış, cinsiyetçi iş bölümüne uygun ortam hazırlamıştır. Kadının hane içinde sergilediği bu emek, ücretli iş gücü karşısında önemsiz kabul edilmiştir. Buna karşın erkek ailenin asıl gelir kaynağı olarak görülmüştür ve aileyi geçindirmekle yükümlü olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki bu ayrımcı farklar doğrultusunda erkekler ekonomide öncül ve toplumsal alanda da var olan, çalışan, üreten kişiler olmuştur (Aydın vd., 2020, s. 80; Çevlik, 2017, s. 33).

Neoliberal dönem olarak da isimlendirilen 1970'li yıllarda kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücretlerle ve kötü şartlar altında çalıştırılmıştır. Bu dönemde kadın istihdamı, vasıf gerektirmeyen, kadın için uygun görülen ve hane içi ihtiyaçla bağdaştırılan küçük işlerde yoğunlaşmıştır (Aydın vd., 2020, s. 78). Fakat ilerleyen yıllarda kadınların da kaliteli ve nitelikli eğitime erişmesi ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesiyle koşulların değişmesi, kadınların çalışma hayatında yer almalarını kolaylaştırmıştır. Girişimcilik faaliyetlerinin önem kazanması ve emeğin düşünsel boyutunun da karşılık bulması, kadınların varlığını çalışma yaşamında elzem hale getirmiştir (V. Kılıç, 2021, s. 20).

Kadınlar ücretli işlerde çalışmaya başladıklarında dahi cinsiyetçi iş bölümü doğrultusunda hane içi iş ve bakım sorumluluğu da onlara yüklendiğinden kadınların

çalışma yaşamında devamlılık sağlayabilmesi güç olmuştur. Kadının çalışma yaşamında varlığını sürdürebilmesi için ona yüklenen hane içi işleri ve bakım sorumluluğunu gerçekleştirecek başka bir kadına devretmesi gerekmektedir. Çünkü cinsiyetçi iş bölümünün ve eril dayanışmanın yarattığı toplumsal normlar temelinde genel olarak erkek bu sorumluluktan muaf tutulmuştur (Erdoğdu & Toksöz, 2013, s. 7). Kadının cinsiyetçi iş bölümüne ve toplumsal cinsiyet kalıplarına koşut harcadığı hane içi emeği, “görünmeyen” emek olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu emek türü, ataerkil kapitalizmin özel alanı inşa ediş biçimine göre kadının doğal bir görevi olarak kabul edilmektedir ve kadın, görünmeyen ve takdir edilmeyen bu emeğini, herhangi bir ücret karşılığı almaksızın sarf etmektedir (Acar-Savran, 2008, ss. 10-11).

Ataerkil kapitalist düzende kadından hane ekonomisine katkı sunması için çalışması beklenmiş ancak bu çalışmanın kadının hane içi rolüne olumlu bir katkısı olmayacağı gibi elde ettiği gelir de evin erkeğinin gelirine ek, yan bir gelir olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda kadın, çalışmaya başlamadan önce yerine getirdiği hane içi işleri çalışmaya başladıktan sonra da eksiksiz bir biçimde yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır. Cinsiyetçi iş bölümü doğrultusunda kadının iş gücüne katılımı kabul görmemiş ve ekonomik yaşamdaki varlığı, ilerleyen dönemlerde de olumsuz etkilenmeye devam etmiştir. Keza Özateş Gelmez (2015), hem hane içindeki hem de hane dışındaki üretim alanlarında inşa edilen cinsiyetçi iş bölümünün, erkeğın iki alanda da iktidar olmasına ve kadına karşı ekonomik, sosyal ve politik üstünlük sağlamasına olanak tanıdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla kadının iş gücüne katılımının artması önem arz etse de bunun emeğinin değersizleştirilmediği ve ikincilleştirilmediği şartlarda gerçekleşmesi ve hane içindeki statüsüne olumlu katkı sunması esas noktadır.

Dünya genelinde kadınların iş gücü piyasasına katılım oranlarına bakıldığında Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’nda yer alan bilgilere göre (World Economic Forum [WEF], 2021, s. 13), 15-64 yaş arasındaki erkeklerin yaklaşık olarak %80’i, aynı yaş grubundaki kadınların ise yalnızca %52,6’sı iş gücü piyasasındadır. Ekonomik katılım ve fırsat alanında kadın ve erkek arasındaki farkın ancak %58’inin kapandığı ve tamamen kapanmasının 267,6 yıl süreceği tahmin edilmektedir (WEF, 2021, s. 16). Türkiye’deki durumun da benzer olduğu görülmektedir. İlgili rapora (WEF, 2021, s. 14) göre

Türkiye’de kadınların yalnızca %38,5’i iş gücü piyasasına katılmaktadır. Bu oran OECD ülkeleri, Avrupa Birliği üyesi gibi gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak kadar düşük bir orandır. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi’nde Türkiye, ekonomik katılım ve fırsat alanındaki cinsiyet eşitsizliğinde 2020 yılında 153 ülke arasında 136. sıradayken 2021 yılında 156 ülke arasında 140. sıraya gerilemiştir (WEF, 2019, ss. 12-18). Türkiye İstatistik Kurumu ([TÜİK], 2021) verilerine göre kadın istihdam oranının erkeklerin yarısından bile daha az olduğu görülmektedir. Hanehalkı İş Gücü Araştırmasının (TÜİK, 2021) sonuçlarına bakıldığında Türkiye’de 2019 yılında 15 ve üzeri yaşta istihdam edilen erkeklerin oranı %63,1 iken bu oran kadınlarda %28,7 olmuştur. Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet eşitsizliği pek çok farklı alanda olduğu gibi iş gücü piyasası ve istihdam alanında da kendini göstermektedir.

European Bank for Reconstruction and Development ([EBRD], 2015, s. 8) tarafından yayımlanan rapora göre toplumsal cinsiyet ilişkileri hem toplumun hem de ekonominin dinamik işleyişini etkileyen faktörlerden biridir. Bu sebeple herhangi bir alanda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsayıcı ve sürdürülebilir yatırımların önünde engel teşkil etmektedir. Ekonomik analizler yapılırken toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip olunmasının, verimlilik ve eşitlik yönünden önemli olduğu belirtilmektedir. Toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip olunmadığı takdirde nitelikli ve iyi eğitilmiş kadınlara ulaşamayacağından insan kaynaklarının önemli bir kısmı değerlendirilemeyecektir. Bu durum ekonomik fırsat eşitsizliğine neden olabilecek ve dolayısıyla toplumsal uyumu ve dengeyi olumsuz etkileyebilecek sonuçlar doğuracaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilmeden oluşturulan politikalar ve yasalar kadınların fırsatlara, hizmetlere ve istihdama erişimini kısıtlayacağı için ekonomik büyümeyi de olumsuz anlamda etkilemektedir. Ek olarak böyle bir durumda kadınların ekonomik hakları zarar görmekte, hayatını etkileyecek önemli seçimler yapma ve hedeflerinin peşinden gitme olasılıkları düşmekte, hane içi veya dışı fark etmeksizin karar alma süreçlerinde ve mekanizmalarında yer alamaz ve en önemlisi de haklarını korumak için ses çıkaramaz hâle gelmektedirler (EBRD, 2015, s. 8).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmediği yasalar ve politikalar yanlış uygulamaları beraberinde getirmekte ve toplumda var olan eşitsizlikleri beslemektedir. Buna karşın özellikle kadının ihtiyaçlarının ve deneyimlerinin gözetildiği ve karar verici konumlarında kadınların olduğu örgütlenme biçimleri giderek daha önemli hâle gelmektedir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet körü olmayan örgütlenme biçimlerinden biri olarak ele alınabilecek kadın kooperatifleriyle, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi arasındaki ilişkinin daha görünür kılınması gerekmektedir.

2.2.2. Kadının Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü

Kadının güçlenmesine yatırım yapılması demek, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına, ekonomik büyümeye ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik adım atılması anlamına gelmektedir (Azad, 2017, s. 14). Buna karşın kadınların, gelişmekte olan birçok ülke dahil olmak üzere genellikle kayıt dışı ekonomide bireysel ve izole olarak çalıştığı ve marjinal gelirler elde ettiği bilinmektedir (Nippierd, 2002, s. 1). Kadının iş gücü piyasasında yeterince temsil oluşturamamasının, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin hem en önemli kaynaklarından hem de sonuçlarından biri olduğu görülmektedir. Gerek erkeklerin gerekse kadınların iş gücü piyasasına katılımının artması, bu kaynağı ve sonucu bir olan eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik alternatif çözümlerin geliştirilmesi ve çeşitli, kapsayıcı ve yenilikçi örgütlenmelerin inşası için kayda değer bir yol olmuştur (WEF, 2021, s. 13). Kadınlar, varlığı sosyal sorumluluk, dayanışma ve eşitlik gibi temel değerlere dayanan kooperatiflerin çatısı altında örgütlenerek gereksinim duydukları ekonomik, sosyal ve politik avantajları sağlayabilirler. Potansiyel güçlenme aracı niteliğindeki kooperatifler bu avantajlarının yanında kadınların ortak sorunlarına birlikte çözüm arayabileceği, stratejik ihtiyaçlarını ifade edebileceği, birbirlerini karşılıklı destekleyebileceği ve teşvik edebileceği uygun ortamları oluşturmaktadır (Nippierd, 2002, s. 1). Bu çerçevede kadın kooperatiflerinin, kadınların çok boyutlu niteliklerine, rollerine ve yaşam koşullarına uygun çeşitli iş modellerini geliştiren yenilikçi ve kapsayıcı örgütlenmelerin başında geldiği söylenebilir.

Kadınların kooperatiflere katılım göstermesiyle yoksulluğun azaltılması arasındaki yerleşik ilişkiye itibar edildiğinde kooperatifler, demokratik ve gönüllü kimlikleri

sayesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini ve adaletini inşa etmek konusunda ideal mekanizmalardır (Azad, 2017, s. 14). Kooperatifler sosyal misyonları gereği kadınlara üretim kapasitelerini kullanabilmeleri konusunda avantaj sunmaktadır. Kadınların çalışma hayatında lider ve karar verici pozisyonlarda olmasında, hane dışı gelir elde etmesinde ve bu gelirlerini kontrol etmesinde, siyasi sürece dahil olup politikalarda öncelik verilen konuları etkileyebilmesinde kooperatifler yarattıkları fırsatlar bakımından bütüncül bir role sahiptirler. Tüm bu alanlarda sunabileceği katkıları nedeniyle kooperatiflerin hem kısa hem uzun vadede kadının güçlenmesinde önemli potansiyelleri olabilir (Smith & Rothbaum, 2013, s. 11).

Kadın kooperatifleri, ortaklarına istihdam sağlamak, ortaklarının sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmek ve buldukları bölgelerin kalkınmasını desteklemek gibi ekonomik amaçlar gütmelerinin yanı sıra kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi vererek sosyal amaçlar doğrultusunda da hareket etmektedirler (KEİG, 2018, s. 9). Toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde, kadınların sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan dezavantajlarının ortadan kaldırılması ve ilgi alanlarının, bakış açılarının, ihtiyaçlarının ve sorunlarının analiz edilmesi öncelik arz etmektedir (ICA-Asia and Pacific, 2015, s. 10). O hâlde çıkış noktası kadın sorunlarına çözüm üretmek olan kadın kooperatiflerinin (Duguid vd., 2015, s. 44), toplumsal cinsiyet eşitliği idealini gerçekleştirmekte faydalı araçlar olabileceğini söylemek mümkündür. Bir kadın kooperatifinin kurulmasının altında yatan temel nedenler arasında kadınlara iş imkânı yaratmak, kadınların sosyal olarak güçlenmesini sağlamak ve ortak kadın sorunlarına çözümler üretmek öne çıkmaktadır (Duguid vd., 2015, s. 44). Kadının güçlenmesi bağlamında kadın kooperatiflerinin kadın sorunlarına yönelik çözüm arama ve mücadele çabalarını ele almak gerekmektedir.

Cinsiyetçi iş bölümünün bir sonucu olarak kadın emeğinin değersizleştirilmesi ve yoksulluğun kadınlaşması ortak kadın sorunlarının başında gelmektedir. Kadın kooperatifleri, yoksulluğu deneyimleyen ve sosyal hizmetlere erişimde zorluk çeken kadınları dayanışma ve güçlenme esasıyla örgütlü bir yapıda bir araya getirmektedir. Gelir getirici özellikteki faaliyetlerine ek olarak kadınların kadın olmaktan kaynaklanan spesifik ihtiyaçlarına cevaben gerçekleştirdikleri sosyal hizmet sunumları, kadın

kooperatiflerinin en az iki kanaldan çalıştığını göstermektedir. Kadın kooperatiflerinin şiddete yönelik güçlenme eğitimleri, danışmanlık, mesleki eğitimler, çocuk bakım hizmetleri vb. gibi hizmet sunumları ve gelir getirici faaliyetleri (KEİG, 2015, s. 17), kadının güçlenmesinde bütüncül bir yaklaşımla hareket ettiklerini göstermektedir.

Ataerkil düzenin devamlılığını sağlayan en önemli dayanaklardan (Acar-Savran, 2008, s. 10) ve de kadın sorunlarından biri olan kadının hane içi emeği, kadın kooperatiflerinin istihdam ve yoksullukla beraber eğildiği alanlardandır. Çünkü görünmeyen bu emek süreci, kadınların ücretli işte çalışmasını, yaratıcı faaliyetlere katılmasını ve örgütlü yapılarda yer almasını engellemektedir (Yaman, 2020, s. 19). Kadının hane içi emeğini görünür kılması ve değerlendirmesi bakımından kadın kooperatifleri, kadınların emeğini örgütleyerek üretime dönüştürmesine ve dayanışmacı koşullarda gelir elde etmesine olanak tanımaktadır (Yaman, 2020, s. 17). Aynı zamanda kadınların kooperatif ortaklığının aile düzeyindeki cinsiyetçi iş bölümü üzerinde birtakım olumlu etkilerinden söz edilebilir. Majurin (2012, s. 26) Doğu Afrika'daki saha çalışmasından elde ettiği verilere göre kooperatif ortağı olduktan sonra kadınların, hane dışındaki iş toplantılarına partneriyle birlikte eşit katılım oranının arttığını ve çocuk bakımından birincil sorumlu olma oranının azaldığını belirtmiştir. Buna karşın Lecoutere (2017), araştırmasında kadının kooperatif ortağı olmasının hane içi cinsiyetçi iş bölümü üzerinde anlamlı etkisi olmadığını gösteren bulgulara ulaşmıştır. Dolayısıyla kooperatif ortaklığının kadının görünmeyen emeğini görünür kılma mücadelesinde ve cinsiyetçi iş bölümü üzerinde avantajlı olabilmesi için kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımından hiçbir şekilde uzaklaşmamları gerektiği söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başka bir formu olan kadına yönelik şiddetle mücadelede kadın kooperatiflerinin etkin mecralar olduğu söylenebilir. Koyuncu Lorasdağı ve Sumbas (2015, s. 15), kadına yönelik şiddetle mücadelede yerel yönetimlerin faaliyetlerini ele aldıkları çalışmalarında, şiddetten kurtulan kadınların güçlenmesi ve desteklenmesi ile ilgili çeşitli çalışmaların büyük çoğunluğunun kadın danışma merkezleri ve kadın kooperatifleri tarafından gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda kadın kooperatifleri şiddete maruz kalmış kadınlara ücretsiz psikolojik, tıbbi ve hukuki danışmanlık sağlamak, mesleki beceri kazandırmak, kadına yönelik şiddet

ve toplumsal cinsiyet konulu eğitimler vermek ve çocukları için kreş ve nakdi yardımda bulunmak gibi faaliyetler yürütmektedir (Koyuncu Lorasdağı & Sumbas, 2015, s. 15).

Kooperatif gibi alternatif örgütlenmelere katılım göstermenin kadınlar üzerinde birbiriyle ilişkili ve çok boyutlu bir biçimde güçlenme etkileri yarattığına dair çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ferguson ve Kepe'nin (2011, s. 425) çalışmasına göre Ugandalı kadınlar, katıldıkları kooperatifin en önemli faydalarından biri olarak kendilerinde giderek artan bir güçlenme duygusunun geliştiğini ve kooperatifin kuruluşundan bu yana bölgelerindeki kadınların toplumda daha fazla söz sahibi olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ek olarak bağımsızlıklarının arttığını, liderlik ve iş becerileri kazandıklarını ve genel olarak kriz durumlarıyla baş etme mekanizmalarını geliştirdiklerini savunmuşlardır. Kooperatif aracılığıyla kendilerini farklı alanlarda geliştiren kadınların güçlenme süreci daha büyük ekonomik başarılar elde etmesiyle devam etmiştir (Ferguson & Kepe, 2011, s. 425).

Cinar ve diğerleri (2021, ss. 19-21), kadın kooperatiflerinin, kadının güçlenmesinde birçok düzeyde önemli işlevlere sahip olduklarını ifade etmiş ve bu işlevleri; ekonomik faydalar, psikolojik ve sosyal faydalar ve örgütsel faydalar olarak sıralamışlardır. En başta kadın kooperatiflerinin ekonomik faydaları, kadınların aile içindeki özerkliklerini destekleyecek özgürleştirici bir imkân sunmaktadır. Daha sonra kadınların kooperatiflerinde üstlendikleri roller ve kurdukları sosyal etkileşimler yoluyla kendilerini psikolojik olarak daha güçlü hissetmesiyle kooperatiflerin faydaları psikolojik ve sosyal boyuta atlamaktadır. Bunlara ek olarak kooperatifler aracılığıyla kadınlar kamusal alanda onları daha “okuryazar” kılacak örgütsel ve yönetsel beceriler kazanmaktadırlar (Cinar vd., 2021, ss. 22-23).

Bacon (2010, s. 61), Nikaragua'daki saha çalışmasından elde ettiği verilere istinaden kadın kooperatiflerine ortak olmanın, kadınların kendi işlerini yönetmekten kazandığı özerkliğe ek olarak hane içindeki cinsiyetçi dinamikleri dönüştürmeye yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Bu çıktıyı derinleştirecek başka bir görüş ise (Hashemi & Schuler, 1993'ten aktaran Datta & Gailey, 2012, s. 582), kadının hane içindeki statüsünün ve karar verme gücünün güçlenmesinde kilit bir nokta olduğu yönündedir. Datta ve Gailey'nin

(2012) Hindistan’da yedi kız kardeş tarafından kurulan kadın kooperatifini ele aldığı çalışmada, kurucu ortakların tümü kooperatifin yaşamları üzerinde olumlu etkisi olduğundan söz etmişlerdir. İlgili çalışmada ortakların; ekonomik güvenceye sahip olma, girişimci davranış/beceri geliştirme ve aileye katkı sunma olmak üzere üç farklı şekilde güçlendikleri sonucuna ulaşılmıştır (Datta & Gailey, 2012, s. 581).

Kadınların gelir elde ederek hane ekonomisinde pay sahibi olması sonucunda hane içi statülerinin gelişmesine yardımcı olan kooperatifler, aynı zamanda kadınlara kolektif çalışma ortamı yaratan oluşumlar arasında yer almaktadır. Kooperatif gibi oluşumlar, kadınların kendi kendini örgütleyen grupların bir parçası olmalarına, birbirlerinden öğrenme süreçlerine ve sosyal sermaye kazanımlarına katkı sunmuştur. Örgütlü kadınlar, birbirlerinden aldıkları destekle kendilerine ve yeteneklerine daha fazla güven duymaktadır ve iş gücü piyasasına katılmalarının önündeki toplumsal cinsiyete dayalı engelleri aşmak için daha istekli bir hâle bürünmüşlerdir (Jones vd., 2012, s. 29). Kadının güçlenmesine aracı olma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hususundaki dönüştürücü konumu bakımından kadın kooperatiflerinin daha geniş ölçekli kalkınma hedefleri; kadın yoksulluğunun azaltılması, kadın istihdamının artırılması, ulaşılması güç dezavantajlı kadınların sosyo-ekonomik yaşama katılımının sağlanması ve kadının failliğine imkân tanıyan alternatif kalkınma modellerinin geliştirilmesi olarak sıralanabilir (KEİG, 2015, s. 7).

ILO’nun 2015 yılında yayımladığı *Advancing gender equality: The co-operative way* (Schincariol McMurtry & McMurtry, 2015, ss. 4-22), isimli raporda yer alan ve katılımcılarının büyük çoğunluğunu kooperatif ortağı kadınların oluşturduğu araştırma sonuçlarına göre kooperatiflerin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadının güçlenmesini sağlama konusundaki etkililiği üç başlık altında toplanmıştır. İlk olarak kooperatiflerin kadınların iş gücüne ve ekonomik faaliyetlere katılımı konusundaki olumlu etkisi giderek artmaktadır. Buna ek olarak kooperatiflerin hükümetler tarafından tanınması ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği içinde hareket etmesi, kadının güçlenme kapasitesini geliştirmesine kesin olarak katkı sunduğunun bir göstergesidir (Schincariol McMurtry & McMurtry, 2015, s. 22). Üçüncü olarak kooperatifler geliştirdikleri politikalar ile kadınları içeriden desteklemeye devam edebilirler (Duguid & Weber, 2015). Ayrıca ilgili

rapora göre kadının statüsünü geliştirmeye ilgili olarak kooperatiflerin sağladığı anlamlı avantajlar; kadınların istihdama erişmesi, iyileştirilmiş çalışma koşullarına sahip olması ve sosyal açıdan güçlenmesi şeklinde özetlenebilir (Duguid & Weber, 2015; Schincariol & McMurry, 2015, s. 8).

Sözün özü kadınlar, sistematik biçimde toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla ve bununla ilişkili olarak ekonomik ve politik alanlara katılımlarını sabote eden birtakım sosyal, kültürel, dini kalıplarla ve pratiklerle karşı karşıya kalmaktadır (Jones vd., 2012, ss. 28-29). Kadınların özgül deneyimlerini tanımayan toplumsal cinsiyet körü uygulamalar devam ettikçe kadınları olumsuz etkileyen sosyo-ekonomik ve çevresel koşulların kötüleşmesi kaçınılmazdır. Kooperatifler, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayalı toplumsal sorunların çözümünde rol oynayan ve kadın dayanışmasını mümkün kılan önemli örgütlenme biçimleri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu sebeple kooperatif ve feminist mücadele arasında daha yakın ilişki kurulması ve var olan ilişkinin belirginleştirilmesi gerekmektedir (Hatiboğlu Eren vd., 2018, s. 1096).

Kadın kooperatiflerinin yürüttükleri çalışmalar çerçevesinde, kadının değersizleştirilen emeğini görünür kılmada, hane içi ve toplumdaki statüsünü geliştirmede, kendi hayatında fail olmasını sağlayacak donanımı kazandırmada, yoksun olduğu hizmet ve fırsatları daha ulaşılabilir hale getirmede, kadına yönelik şiddet gibi toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayalı hak ihlallerine karşı mücadele etmede anlamlı etkileri bulunan örgütlenmeler olduğu söylenebilir. Kadın kooperatiflerinin misyonunu, yalnızca kadının gelir artışını ve psikolojik iyi oluşunu mümkün kılacak çeşitli beceriler edindirmekle sınırlamak doğru bir yaklaşım sunmayabilir. Kadının örgütlü bir güce dahlini sağlayan kadın kooperatifleri, kadının var olan sorunlarına yenilerinin eklenmemesi için de dayanışmasına ve mücadele etmesine aracı olmaktadır. Böylelikle kadın kooperatiflerini, kadının çok boyutlu güçlenmesinin bir olanağı olarak ele almak mümkündür.

2.3. SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA KADIN KOOPERATİFLERİ

Sosyal hizmet, var olan kaynağın ve gücün toplumdaki farklı gruplar arasında adil dağılımını mümkün kılmaya çalışması bakımından sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları

temelinde inşa edilen bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet bir nevi insanların içinde buldukları koşulları olumlu yönde dönüştürerek kişisel, kişiler arası, sosyo-ekonomik ve politik güçlerini artırmaya yardım etme süreci olarak tanımlanabilir. İnsanların seçim yapmasını, seçimlerinin sonucunda oluşabilecek sorumlulukları üstlenmesini; örgütlenme ve savunuculuk faaliyetleri ile kendi yaşamlarındaki etki kapasitesini genişletmeyi amaçlayan sosyal hizmetin referans noktalarından biri insanların güçlenmesini desteklemektir (Zastrow, 2010).

Küresel ve ulusal düzeyde yaşanan ekonomik büyüme ve gelir artışına rağmen hemen her toplumda giderek belirginleşen ekonomik ve sosyal adaletsizliklerin giderilmesinde kooperatifler etkili aktörler arasında yer almaktadır (TÜSEV Atölye, 2018, s. 2). Toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ezen-ezilen ilişkisinin giderilmesinde gerekli olan sosyal değişim hedefi ise sosyal hizmetin, tüm insanların, insanın değerine yaraşır bir yaşam sürmesi yönündeki mücadelesini desteklemektedir. Söz konusu sosyal değişimin insan hakları ve sosyal adalet çizgisinde gerçekleştirilmesi ancak sosyal hizmetin gücünü, yapısal dönüşüm aracı olarak kullanmasıyla mümkündür. Sosyal hizmet, toplumdaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve daha adaletli bir dünya ideali için ezilen grupların çıkaramadığı ses olmak ve kimseyi geride bırakmadan herkesi değişime ortak etmek mecburiyetindedir (Özateş Gelmez, 2015).

Toplumun yarısını oluşturan kadınların da eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinde dezavantajlı kılınmış olduğu göz önüne alındığında yaşamlarının toplumsal cinsiyet ideolojisi tarafından nasıl şekillendirildiğini fark etmek önemlidir. Toplumsal cinsiyet ideolojisi yalnızca kadının içinde bulunduğu koşulları değil, toplumu oluşturan sistemlerin ve kurumların kadına nasıl yaklaştığını da etkilemektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren yasal çerçevelerin ve sosyal politikaların temelinde de bu ideoloji yatmaktadır. Toplumdaki güç ve kaynakların dağıtımında kadının statüsü marjinalleştirilmiş olup eş, annelik ve aile kurumlarıyla birlikte idealize edilmiştir. Böylece kadın, yaşam fırsatlarını kısıtlayan politikalar eşliğinde ve yerleşik eşitsizlikler nedeniyle dezavantajları giderek artan bir yaşam sürmeye itilmiştir. Bu noktada sosyal hizmet disiplininin, kadını dezavantajlı kılan ideoloji ve güç yapılarının

karşısında olduğunu ve kadın refahına müdahalede bulunan yapısal unsurların değişikliğini savunduğunu belirtmek gerekmektedir (Alston, 2005, ss. 8-9).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bireysel ve toplumsal sorunlarla baş edebilme mücadelesi ve kadın sosyal hizmet yazarlarının önemli katkıları sonucunda, sosyal hizmet disiplininin kendine özgü bilgi, beceri ve değer temeli feminist yönelimlerle birleştirilerek “feminist sosyal hizmet” yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Barker, 2003’ten aktaran Zastrow, 2010, s. 438). Kadınların kendi toplumlarındaki kadınlarla birlikte çalışarak pratiğe aktardıkları feminist sosyal eylemden köklerini alan feminist sosyal hizmetin temel savı, kadın sorunlarını yapısal düzeyde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte ele almaktır. Bunun manası kadınların özel addedilen sorunlarının kamuya mal edilerek farklı şekillerde yeniden tanımlanmasıdır. Feminist sosyal hizmet, kadınların dile getirilmemiş kederlerini ve içinden çıkılması zor durumlarını yine kadınların toplumdaki konumları ve sosyal statüleriyle ilişki kurarak onların refah seviyesini yükseltmek amacıyla uygulamalarını şekillendirmektedir (Dominelli, 2002, ss. 2-6).

Kadının değersizleştirildiği toplumlarda kadınların da kendileri dışındaki kimi kadınları değersizleştirilmesi çok daha kolay bir hâle gelmektedir. Feminist sosyal hizmet uygulamalarında kadının, diğer kadınlara değer vererek onlarla birlikte sosyal destek mekanizması geliştirmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Böylece kadınlar endişelerini dile getirebilmekte ve benzer sorunlarına birlikte çözüm arayarak birliktelikten doğan bu gücü dayanak olarak kullanabilmektedir (Zastrow, 2010, s. 439). Bu doğrultuda ortaklarının büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu kadın kooperatifleri başta olmak üzere kooperatiflerin, kadınların ortak amaçlar etrafında bir araya gelerek kolektif güç oluşturması ve kadınlara ihtiyaç duyduğu sosyal destek mekanizmasını geliştirmesi bakımından öne çıkan örgütlenmeler olduğu söylenebilir. Benimsediği evrensel kooperatifçilik ilkeleri, örgütsel yapıları ve faaliyetleri göz önüne alındığında kooperatiflerin, sosyal hizmetin güçlendirme değeriyle örtüşen bir örgütlenme olduğu ve kooperatifçiliğin sosyal hizmet yaklaşımıyla araştırılmaya değer olduğu söylenebilir.

Kooperatifler, yurttaşların kendi sorunlarına çözüm üretme amacıyla bir araya gelmesi, organize olması, kendine yardım ve karşılıklı yardımlaşma çabalarını örgütlü bir hâle getirmesi gibi topluluk düzeyinde bir iyileştirmeyi hedeflediğinden toplumsal kalkınmanın sürekliliğini sağlayan önemli örgütlenmeler arasında yer almaktadır. Bulunduğu bölgedeki insanların kendileriyle alakalı konularda karar alma ve aldıkları kararları uygulama becerilerini geliştirmede ve potansiyel güçlerini ortaya çıkarmada kilit rolleri bulunan kooperatiflerin bu yönleriyle bölgedeki kolektif güçle daha geniş kapsamlı toplumsal çabaların bir araya getirilmesini kolaylaştırıcı etkisi olduğu söylenebilir (Geray, 1968, s. 157). Bu bakış açısından yola çıkıldığında kooperatifçiliğin, uygulama hedefi olarak bireyleri, aileleri, grupları ve toplulukları iyileştirmeyi, özgürleştirmeyi ve güçlendirmeyi belirleyen sosyal hizmet mesleğiyle örtüştüğü noktalar dikkat çekmektedir. Toplumun ihtiyaçlarını analiz ve koordine edebilme ve toplumu değerlendirebilme becerileri ile toplumun refahı için yardım süreçlerine katkı sunabilmesi, sosyal hizmeti toplumsal kalkınma için önemli mesleklerden biri hâline getirmiştir. Zira sosyal hizmet uzmanları insanları farklılıklarıyla bir araya getirme, faaliyetleri koordine etme ve böylece iş birliği ve dayanışma içinde çalışmaya başlayan birey, grup ve toplulukların aktif, katılımcı ve güçlendirici süreçler yoluyla yaşamlarını ve çevrelerini yeniden inşa etmelerine yardımcı olurlar (Dominelli, 2012). Sosyal hizmet bağlamında toplumla çalışmanın en temelde, “çevresi içinde birey” yaklaşımıyla bireylerin sosyal sorunlarına yönelik politika ve hizmetlerin yanı sıra toplumun ve daha özelde yerel toplulukların değişimi için yapılan kolektif düzenlemeleri ve planlamaları içermektedir. Toplumların kendi sorunlarıyla baş edebilmeleri için sosyal hizmetin ileri sürdüğü toplumsal değişim hedefi yine toplumun katılımıyla mümkündür ve bu hedef için sosyal planlama, sosyal eylem ve toplumsal (yerel) kalkınma gibi bazı toplumla sosyal hizmet uygulama modellerinden yararlanılmaktadır (Er & Gökçearslan Çifci, 2021, s. 1178).

Sosyal planlama modeli, toplum sorunlarının çözümünde problem çözme yaklaşımının kullanımına ve görevle ilgili hedeflere vurgu yaparken; sosyal eylem modeli, güç ilişkilerinde yaşanan dengesizliğin giderilerek kaynakların ezilen gruplara aktarılmasıyla ilgili sosyal politikalarda ve kurumsal yapılarda temel değişime ve hem görev hem de süreçle ilgili hedeflere vurgu yapmaktadır. Son olarak toplumsal kalkınma diğer adıyla

yerel kalkınma modeli ise toplum yaşamını iyileştirmek ve geliştirmek için yerel topluluk düzeyinde geniş bir katılımın gerekliliğine ve kendi kendine yardım, gönüllü iş birliği, ortak karar alma ve demokratiklik gibi bazı temalara vurgu yapmaktadır (Zastrow, 2010, ss. 89-93). Geray (1968, s. 155) toplulukların ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasına aracılık edilebilmesi için toplumsal kalkınma faydalarının toplumun ulaşılması en zor kesimlerine bile ulaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Toplumsal kalkınmanın ortak çabalardan herkesin eşit biçimde yararlanması amacını, örgütlenme yoluyla gerçekleştirmek mümkündür. Bu noktada kuruluşunun temeli, dayanışmayı ve ortak sorumluluk duygusunu geliştirmek olan kooperatiflerin, toplulukları örgütlemeye ve daha geniş ekonomik fırsatlarla bağlantılandırmadaki işlevselliğini hatırlatmakta fayda vardır (Geray, 1968, s. 160). Bu bilgilerin ışığında kooperatiflerin, toplumla sosyal hizmet uygulama modellerinden toplumsal kalkınmanın amaçlarını pratiğe aktarmak için elverişli yapılar olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal eşitliğin sağlanması için kültürel, ekonomik ve politik bağlamların değişimi hedefine dayanan toplumla sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de dönüşümü için uygulamada önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Kadınların ihtiyaçları ve sorunları toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle farklılaştığından sosyal hizmet disiplinindeki feminist eleştirilerden bazıları, sosyal adaletin sağlanmasında toplumla sosyal hizmet uygulamalarının da feminist perspektiften değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu yönündedir (Keçeci, 2017, s. 189). Bu bağlamda kadın kooperatifleri, kadınların potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve ekonomik yaşama katılımlarını engelleyen sosyal ve kültürel kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıkları durumlarda, onlara kendi ekonomik faaliyetlerini kontrol etmeleri için özel fırsatlar yaratabilmektedir.

Ortaklarının, yararlanıcılarının ve çalışanlarının evde ve iş ortamında maruz kaldığı cinsiyetçi iş bölümünün yarattığı iş yükünün ve eşitsizliklerin farkındalığıyla hizmet sunumlarını gerçekleştiren kadın kooperatifleri faaliyet gösterdikleri topluluklar için toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yönündeki öneminin artmaya devam edeceği öngörülmektedir (ILO Cooperatives Unit, 2014, s. 2). Kooperatiflerde, toplumsal cinsiyet meseleleriyle ilgili bazı ortak kaygılar güdülmesine dayanarak kadınların, kendi kooperatiflerinin işleyişinde ve yönetiminde ne ölçüde söz sahibi olduğuna ve kadınların

ve erkeklerin kooperatif ortağı olarak eşit koşullarda fikir beyan etme ve sesini duyurma imkânı tanındığına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Kariyer gelişimi, eğitim ve öğretim, finansal hizmetler ve çocuk bakımı gibi kooperatif kaynaklarının ve hizmetlerinin kadın ortaklar için erişilebilir olması kadınların güçlenmesinde ve dolayısıyla toplulukların güçlenmesinde kooperatiflerin aracı örgütler olduğunu göstermektedir (ILO Cooperatives Unit, 2014, s. 3).

Kadın kooperatiflerinin ve sosyal hizmetin kadının güçlenmesini ve dolayısıyla toplumun güçlenmesini sağlamak konusunda taşıdığı ortak hedeflerin daha iyi algılanması için kadınların, kadın kooperatiflerini kurmadaki temel motivasyonlarına yakından bakmakta fayda vardır. Duguid ve diğerleri (2015, s. 45) kadınların kadın kooperatiflerini kurma nedenlerini; kadınlara iş ve çocuk bakım hizmetleri sağlamak, kadınları sosyal olarak güçlendirmek, kadınların ortak sorunlarına çözümler üretmek, ortakların örgütlenmesini ve güçlenmesini sağlamak, toplum için ürün ve sosyal hizmetler sağlamak ve enformel örgütü veya topluluğu kurumsallaştırmak olarak sıralamışlardır. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin merkezine kadını ve toplumu aldığı uygulama hedefleri ile toplumsal olanla bireysel olanın kesiştiği noktada gerçekleşen sosyal hizmet uygulamalarının (Thompson, 2019, s. 38) birbirleriyle olan paralelliklerinden söz etmek mümkündür.

Kooperatif ortağı olan kadınların sayılarında yaşanan artış, kadınların kooperatif liderliğine ve karar alma süreçlerine katılımlarının ve kaynaklara erişimlerinin de arttığını göstermektedir. Dolayısıyla kadının güçlenmesinde doğrudan rolü bulunan kadın kooperatiflerinin giderek daha çok kadına ulaşmasının ve etki alanını genişletmesinin, kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği uçurumunun kapanması konusunda da yardımcı olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azalmasına küresel anlamda katkılarına ek olarak kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesindeki sorumluluğu, kimi bölgelerde daha kritik boyuttadır. Kadınların ekonomik fırsatlara ve kamusal yaşama erişimlerinin oldukça sınırlı ve devlet yapısının dini değer yargıları üzerine kurulu olduğu ülkelerde bile yalnızca kadınlara yönelik kooperatiflerin (women-only cooperatives) olduğu bilinmektedir (Wanyama, 2014, s. 24). Bu çerçevede kadınlar açısından sosyal içermeye ve güçlenmeye katkıda bulunan kadın kooperatifleri, yararlanıcılarının büyük çoğunluğunu toplumsal cinsiyet kimliği ve sosyal konumlanışı

sebebiyle dezavantajlı kılınmış ve ihtiyaçları karşılanmamış kadınların oluşturduğu sosyal hizmet mesleği ile benzer amaçlar etrafında buluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi gibi ortak konularda mücadele etmeleri, ulaşmaya çalıştıkları kitlenin kadınlar olması ve uygulama hedeflerinin paralelliği sosyal hizmet ve kadın kooperatifi arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirmektedir.

İlik (2021) sosyal hizmet ve kadın kooperatifleri ilişkisinde, sürdürülebilir yoksulluğu değiştirebilmek için kadın kooperatiflerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca sosyal hizmetin yalnızca var olan sorunlara yönelik yapılan yardımlarla yürütülmesinin çok daha sorunlu yeni alanların türemesine neden olacağını ve sosyal hizmet disiplininin sorun alanına ilişkin yeni çözümler üretmesi gerektiğini belirtmiştir. Özetle, kadının güçlenmesinde ve özgürleşmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilebilecek kadın kooperatiflerinin örgütlenmesinde sosyal hizmet uzmanlarının özellikle savunuculuk rollerini üstlenmeleri gerekmektedir (İlik, 2021). Bu duruma, Türkiye’de göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kurulmasına aracılık ettiği bir kadın kooperatifi iyi bir örnek teşkil edebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının kadın mültecilerle gerçekleştirdikleri odak grup görüşmelerinden yola çıkılarak kurulan kadın kooperatifi, Suriyeli kadın ve kız çocuklarının ihtiyaçlarını analiz etmeyi, günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri zorlukları belirlemeyi ve sosyal içermelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu kadın kooperatifinin sosyal yönlü bu amaçlarına ek olarak, aynı kitlenin uzun vadeli ve sürdürülebilir gelir getirici faaliyetlerine de destek olmak gibi ekonomik amaçları da bulunmaktadır (United Nations High Commissioner for Refugees, [UNHCR], 2019). Konuya ilişkin uluslararası örneklere de rastlamak mümkündür. International Federation of Social Work (IFSW), mevcut durumda çoğu kadının çalışmasının yasak olduğu ve 40 yıllık savaş ve ekonomik izolasyon sebebiyle yoksulluğun “endemikleştiği” Afganistan’da yer alan Social Work Organisation ile görüşme yapmıştır. Bu görüşmede yerel ekonomileri yeniden inşa etmek için kadın kooperatiflerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalıştığını belirtmiştir. Bu iş birliği yaratacağı ortak eylem, dayanıklılık ve topluluk bağlantısı bakımından daha iyi gelecek için yerel ekonomileri ve sosyal alt yapıyı yeniden inşa etmeye yönelik uzun vadeli stratejinin bir parçası olarak görülmektedir (International Federation of Social Workers, [IFSW], 2023).

Sosyal hizmet ve kadın kooperatifinin kadının güçlenmesi ilişkisinin anlaşılabilmesi için sosyal hizmetin güçlenme alanını etkileyen gelişmelere değinmek de yerinde olacaktır. Nitekim 1960'lı yıllarda Freire'nin, eğitimi insanı bilinçlendirme aracı olarak konumlandığı eleştirel pedagoji hareketiyle bireysel ve kolektif güçlenme arasında kurulan ilişki (Adams, 2003, s. 29), 1976 yılında Solomon'un insanları güçsüzleştiren koşulların altını çizdiği Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities isimli çalışmasıyla (Özateş Gelmez, 2019, s. 257) devam etmiştir. Literatürdeki bu gelişmeler sosyal hizmetin güçlenmeye ilişkin teorik bakış açısına da yansımıştır ve 1960'lı yıllardan bu yana insanları güçlendirmenin bir yolu olarak savunuculuk yapılması gerektiği sürekli vurgulanmıştır (Adams, 2003, s. 29). Freire 1988 yılında IFSW'ye yaptığı bir konuşmada, sosyal hizmeti "özü itibarıyla eğitici ve pedagojik" ve sosyal hizmet uzmanlarını da "adalet idealini gerçek kılmada ve bireylerin ve toplumlarının dönüştürülmesinde ortak yapıcılar" olarak tanımlamıştır (Lee, 2001, s. 35).

Sonuç olarak hem kadının güçlenmesi hem de toplumsal cinsiyet eşitliği için gereken bireysel ve toplumsal değişikliklerin gerçekleştirilmesi noktasında; sosyal hizmetin eğitici, savunucu ve dönüştürücü gücünden ve kadın kooperatifinin kadınları örgütlenme gücünden faydalanılarak kurulacak iş birliği oldukça işlevsel ve kıymetli olacaktır.

3. BÖLÜM: YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Feminist sosyal hizmet, kadın refahını ve kadınların yaşam deneyimlerini analizlerinin başlangıç noktası olarak alması ve kadının yaşadığı bireysel sorunları toplumdaki konumuyla bağlantılandırmaya çalışarak yapısal eşitsizliklerin üzerinde durması bakımından önemli bilgiler sunmuştur (Dominelli, 2002, ss. 7-17). Kadınların toplumsal cinsiyete özgü ihtiyaçlarına bütünüyle yanıt verebilmek için feminist sosyal hizmet araştırmaları, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitsizliği tasvirlerini barındırmanın ötesinde kadınların yaşamlarındaki karmaşıklıkları ele almalı ve toplumsal ilişkilerin birbirine bağımlı doğasına odaklanmalıdır (Dominelli, 2002, s. 7; Orme, 2003, s. 140). Dolayısıyla feminist sosyal hizmet uzmanları analizlerinde en öncelikli sırayı kadınlara vererek evrensel insan bahanesiyle erkeklerin düşünme, yaşama ve çalışma tarzlarını yansıtan ve kadınları erkeklerin yan ürünü olarak gören toplumsal cinsiyet körü teori ve uygulamalara meydan okumaktadırlar (Harding, 1990'dan aktaran Dominelli, 2002, s. 7). Feminist sosyal hizmet uzmanlarından bazıları feminist yöntembilimin, toplumun çeşitli düzeylerinde kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği pekiştiren kemikleşmiş bir toplumsal cinsiyet yapısının farklı bileşenlerini araştırmayı amaçlayan çalışmalara eleştirel bir yaklaşım olarak kullanılmasını savunmuşlardır (Sprague, 2016; Swigonski, 1993'ten aktaran Lauve-Moon vd., 2020, s. 317).

Geleneksel yaklaşımlar toplumsal konularda kadın konusuna ya hiç değinmemiş ya da başka olgularla ilişkili olarak değerlendirmiştir. Bilgi üretimindeki bu süregelen geleneksel yaklaşımların daha demokratik toplumsal ilişkilerin gelişmesini desteklemediği ve engellediğiyle ilgili kaygılar nedeniyle feminist araştırmacılar, kadın hareketlerinin başlangıcından itibaren sosyal bilimlerin araştırma ve düşünme biçimlerini dönüştürmeye çalışmışlardır. Kadınların toplumsal özelliklerinin çözümlenebilmesi için kadının indirgendiği birey kategorisinin ötesinde erkeklerden farklı ele alınmaları gerektiğini savunmuşlardır (Ecevit, 2011, s. 34; Harding & Norberg, 2005, s. 2009).

Hesse-Bieber (2008, s. 335) feminist bir araştırmanın gerek teorik çerçevesiyle gerek araştırma sorularıyla kadınların problemlerini, endişelerini ve yaşam deneyimlerini araştırmanın merkezine konumlandırarak altyapıyı sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Feminist yöntembilimi kullanmış tüm araştırmalarda temel soru araştırmanın kimin çıkarlarına hizmet edeceğidir. Bu araştırmalarda istenilen sonuç, kadınların çıkarlarına hizmet edilmesi veya bu araştırmalar aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve süreçlerine dair bilgi birikiminin oluşturulmasında katkısının anlaşılması yönündedir (Tisdell, 2008, s. 334). Feminist yöntembilim, kadınların toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf, milliyet vb. gibi özelliklere dayalı baskı biçimleriyle nasıl karşılaştıklarına dikkat çekerek kadınlar için sosyal adaletin önemini vurgulaması açısından araştırmaları farklılaştırmaktadır (Hesse-Biber, 2008, s. 335).

Feminist araştırmacılardan Stewart (1994'ten aktaran Creswell, 2020, s. 30), kadınları baskılara direnen, seçim yapabilen ve aksiyon alabilecek özneler olarak kabul etmekte ve cinsiyetin her bir birey için değişiklik gösteren toplumsal bir yapı olduğunu düşünmektedir. Feminist yöntembilime göre araştırmacının rolünün araştırmada etkili olması beklenir ve rolüne önem verilir. Benzer şekilde araştırma öznesi olan kadınlar araştırmaya dahil edilen katılımcılardır. Araştırmacının sergilediği duruş, kadınlara ilişkin bilgilerin edinilmesi ve kadınların her birinin farklı deneyimlere sahip olduğu varsayımından hareketle diğer kadınların da anlaşılması noktasında önemlidir. Sergilenen bu duruş, kadınları birincil veri kaynakları olarak görmeyi ve "bilen özneler" olarak kabul etmeyi gerektirmektedir (Kümbetoğlu, 2019, ss. 53-55).

Feminist araştırmacılar için saha çalışması, araştırmacı ile araştırılan arasındaki güç ve otorite farklılıklarını en aza indirmeye ve düşünömsellik yoluyla bu faktörlerin etkisinin dengelenmeye çalışıldığı bir alan (Harding & Norberg, 2005, s. 2012; Hesse-Biber, 2008, s. 335). Feminist yöntembilimde sıklıkla öne çıkan unsurlardan biri de araştırmacı ile araştırma öznesinin arasında eşitlikçi ilişkiler kurulması ve araştırmacının hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir tarz benimsemesidir (Kümbetoğlu, 2019, s. 54).

Güçlenme bağlamında kadın kooperatiflerinin ele alındığı bu araştırmada kadınların deneyimlerini, günlük yaşam pratiklerini ve kadın olma durumuyla ilgili bilgilerini

anlama ve yorumlama çabası taşıyan (Kümbetoğlu, 2019, s. 53) feminist yöntembilimin ilkeleri benimsenmiştir. Feminist yöntembilimin araştırma konuları arasında kadınların yaşadıkları çeşitli sorunlar ve bu sorun durumlarını çevreleyen kurum ve kuruluşlar yer almaktadır. Dolayısıyla kadınların karşılaştıkları baskıcı durumlara ilişkin bilgileri ortaya koymak için politik konuları da araştırmaktadır (Olesen, 2000'den aktaran Creswell, 2017, s. 64). Feminist yöntembilimin, araştırma konularının seçiminde kadınların görünmez olmasına ve araştırmalarda yalnızca erkek öznelerine yer verilerek elde edilen bilimsel sonuçların genel kabul görmesine karşı çıkması ve bilimsel bilginin oluşturulmasında kadının rolüne ve kadın deneyimlerine odaklanması (O'Neill, 1995'ten aktaran Ecevit, 2011, s. 41) açısından araştırmanın amacıyla örtüştüğü düşünülmektedir.

Bu araştırmada kadınların kooperatif bağlamında güçlenme deneyimlerinin ve değerlendirmelerinin kendi ifadeleriyle aktarılmasına ve seslerinin duyurulmasına zemin oluşturulması bakımından kadın taraflı bir bakış açısı egemendir. Güçlenme olgusunun zaman içerisinde feminist perspektiften uzaklaşarak kadınların hayatlarındaki geçici sorun durumlarının çözümlenmesi ve yalnızca ekonomik boyut olarak algılanmasının kadınların güçlenme deneyimlerinin indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmasına neden olduğu varsayımıyla yola çıkılmıştır. Araştırma konusu kadın dayanışmasının ve iş birliğinin önemli modellerinden ve feminist örgütlenmelerden biri olan kooperatiflerin, araştırma özneleri olan kadınların güçlenme deneyimlerindeki rolünü araştırmaktır. Bu çerçevede feminist yöntembilim, kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimlerine kadın odaklı bir yaklaşım sunmanın ve eril bakıştan yalıtılmış bilgiye ulaşmanın hedeflendiği bu araştırmanın özü için elverişlidir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI

Araştırmanın öznelerini, Türkiye'de 2002-2021 yılları arasında kurulmuş ve yönetim kurulunda görev alan gerçek kişilerin tümü kadın olan "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme", "Kadın Çevre Kültür ve İşletme", "Kadın Çevre Kültür ve Kalkınma", "Kadın El Sanatları Gıda Üretim ve Pazarlama", "Tarımsal Kalkınma" kooperatiflerinin ortağı olan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilen kooperatif türlerinin bu beş kooperatifle sınırlandırılmasının nedeni, alana ilişkin yapılan tarama sonucunda, tüm

kurucu ortakları kadın olan kooperatiflerin sıklıkla bu kooperatifler olduğunun görülmesidir. Araştırmaya bu kooperatiflerin yönetim kurulu üyesi, kurucu ortağı ve kurucu olmayan ortağı olan kadınlar dahil edilmiş olup katılımcıların tümünün kooperatifle olan ortaklık ilişkisini belirtebilmek için kooperatif ortağı kadın ifadesi kullanılmıştır.

Bu öznelerin araştırmaya dahil edilebilmesi için “araştırmacının, araştırmanın temel problemine ve odak noktasının anlaşılmasına katkı sunacak kişileri ve araştırma mekânını seçebilmesini sağlayan” (Creswell, 2020, s. 158) amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, bir fenomenin derinlemesine anlaşılması ve incelenmesi imkânını yaratabilme potansiyeli taşıyan bilgi bakımından zengin ve farklı bakış açıları ortaya koyabilecek bireylerin seçilmesine dayanmaktadır (Patton, 2018, s. 230). Alt örnekleme türü olarak araştırmanın sorununa taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum ölçüde yansıtmak amacıyla maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak olguların olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021, ss. 117-118).

Bu doğrultuda farklı bakış açılarının ve deneyimlerin keşfedilebilmesi için araştırmaya dahil edilen katılımcıların ortağı oldukları kooperatiflerin birbirinden farklı özellikler taşıması hususuna önem verildiğinden temel kriterler bu yönde oluşturulmuştur. Araştırma öznelerinin belirlenmesinde cinsiyetlerinin kadın olması ve ortağı oldukları kooperatiflerin; kuruluş tarihi, buldukları bölge, aktif olarak faaliyetlerine devam etmesi ve yönetim kurulunda görev alan gerçek kişilerin tümünün kadın olması temel ayırıcı kriterler olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilmesi planlanan kooperatiflerin bu kriterleri taşıyıp taşımadıkları bilgisine vatandaşların erişimine açık olan T.C. Ticaret Bakanlığının Merkezi Sicil Kayıt Sistemi [MERSİS (mersis.gtb.gov.tr)] “Sorgular” sekmesinde yer alan “Firma Sorgusu” üzerinden ulaşılmıştır. Buna göre kooperatifler yedi farklı coğrafi bölge (Akdeniz Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi) ve kuruluş tarihleri “2017 yılı öncesi” ve “2017 yılı ve sonrası” olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın temelinde

kooperatiflerin çoğunlukla buldukları bölgelerin ihtiyaçlarına yönelik kurulması ve faaliyetlerinin ona göre şekillenmesi ile MERSİS üzerinden yapılan sorgulamalar sonucunda 2017 yılı ve sonrasında kurulan kadın kooperatiflerinin sayısında hızlı bir artışın gözlemlenmesi yatmaktadır.

Araştırmaya dahil edilecek kooperatiflerin belirlenmesinde ilk aşamada MERSİS üzerinden 'firma sorgusu' yapılarak bir liste hazırlanmış ve ikinci aşamada listede yer alan kooperatiflerin sosyal medya platformları incelenerek görüşülmek istenen kooperatifler genel hatlarıyla belirlenmiştir. Veri toplama süresince yaşanan değişikliklere göre belirlenen kooperatifler arasından seçim yapılmış ve süreç bu değişikliklere göre şekillenmiştir. Buna göre her bölgeden 2 kooperatif olmak üzere toplamda en az 14 kooperatifin ve her kooperatiften en az 1, en fazla 3 kişi olmak üzere yaklaşık 28 ortağın araştırmaya dahil edilmesi planlanmıştır. Ancak bu sayılar araştırma alanı için zorunlu bir kriter olarak belirlenmemiş olup araştırma, elde edilen veriler açısından doyum noktasına ulaştığında katılımcılar ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonlandırılmıştır. Bu kapsamda 7 kooperatife iletişim bilgilerinin güncel olmaması nedeniyle ulaşılamamış; 6 kooperatif kriterlere uymaması, 3 kooperatif görüşme için uygun tarih belirleyememesi, 1 kooperatif görüşmek istememesi, 1 kooperatif sonradan fikir değiştirmesi, 3 kooperatif görüşme tarihi için geri dönüş yapmaması nedeniyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilememiştir. 1 kooperatif ile görüşme gerçekleştirildiği hâlde teknik sebeplerden görüşmenin sesli ya da görüntülü kaydı alınmadığı ve görüşme esnasında araştırmacı tarafından tutulan notların araştırma için yeterli veriyi sağlamadığı gerekçesiyle araştırmaya dahil edilmemiştir. Böylece 2017 yılı öncesinde kurulan 9 ve 2017 yılı ve sonrasında kurulan 12 kooperatif olmak üzere toplamda 21 kooperatif ve 28 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüşmeler araştırmaya dahil edilmiştir.

Katılımcılara kod isimleri görüşme tarihlerine göre atanmıştır. Bu durumda K1 ilk görüşülen kooperatif ortağıdır. Benzer biçimde kooperatiflere kod isimleri atanırken yine görüşme tarihleri belirleyici olmuştur ancak kooperatiflerin kod isimleri buldukları coğrafi bölgenin ilk harfi ya da ilk iki harfi olacak şekilde belirlenmiştir. Örneğin E3 Kooperatifi Ege bölgesinde kronolojik olarak 3. sırada görüşülen kooperatiftir.

3.2.1. Araştırmanın Öznelerine Dair Tanıtıcı Bilgiler

Niteliksel araştırmalarda her bir araştırma öznesinin deneyimlerinin ve anlatılarının bağlamının daha iyi anlaşılabilmesi için özneye dair tanıtıcı bilgilerin öğrenilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu başlık altında, araştırmaya katılan öznelerin sosyodemografik bilgilerinin yanı sıra kooperatifçilik deneyimi bağlamında yaşam öyküleri paylaşılmaktadır. Araştırmanın özneleriyle ilgili yordayıcı olduğu düşünülen bilgiler; kooperatifinin kod adı, kooperatifinin kuruluş yılı, kooperatifinin bulunduğu coğrafi bölge, kooperatifiyle ilişkisi, kooperatifte ücretli çalışma durumu, yaşı, eğitim durumu, medeni durumu, çocuğunun olup olmadığı, ücretli çalışma deneyimi ve kooperatife katılma süreci olarak sıralanmaktadır.

2020 kuruluş tarihine sahip dokuma üzerine faaliyet gösteren M1 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K1**, 47 yaşında olup, daha önce çalışma deneyimi olan evli ve çocuklu bir kadındır. Kooperatif bünyesinde çalışma yaşamından elde ettiği esnaflık deneyimlerini değerlendirmek üzere ve kooperatifin resmî ortağı olan yerel yönetimin teklifi üzerine kooperatife katılmıştır. Kuruluş sürecinden sonra yalnız bırakıldıklarını düşünmesi ve kooperatife aidiyet hissetmemesi motivasyonunu olumsuz yönde etkilemiştir.

2017 kuruluş tarihli İ1 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı 48 yaşındaki, evli ve çocuklu bir kadın olan **K2** belediyede çalışmaktadır. Belediye desteğiyle kurulan İ1 Kadın Kooperatifinin kuruluşunun en başından beri yönetim kurulunda yer almış olmasının oluşturduğu iş yükü nedeniyle yorulduğunu belirtmiş ve kadınlar arasında hayal ettiği birlikteliğin sağlanamamış olmasına üzüldüğünü vurgulamıştır.

K2 ile aynı kooperatifin kurucu ortağı olan **K3**, 58 yaşında, evli, çocuklu ve başka bir kooperatiften emeklidir. Kooperatif emeklisi olması, önceki kooperatifiyle şu an ortağı olduğu kadın kooperatifini kıyaslayabilmesini mümkün kılmıştır. Kooperatife katılma motivasyonu uzun yıllardır çalışan bir kadın olarak emekli olduktan sonra evde kalmak

istememesidir. El sanatları üzerine faaliyetler yürüten İ1 kooperatifinde bu alanda yeni beceriler kazanmıştır.

K4, İ1 kooperatifinden görüşülen son ortaktır. K3'ün kooperatif dışından arkadaşıdır ve o da aynı K3 gibi başka bir kooperatiften emeklidir. Kooperatife katılmaya K3 ile birlikte karar vermişlerdir. 59 yaşında, bekâr ve çocuğu olmayan **K4**, ortağı olduğu kooperatifin ana faaliyet alanı olan el sanatlarına hiç yatkınlığı olmasa da başka alanlarda çalışarak kooperatifine gönüllü olarak emek vermekten mutluluk duymaktadır.

2020 yılında kurulan A1 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K5**, 35 yaşında, boşanmış ve çocukludur. Belediye personeliyken geliştirdiği sosyal projeler aracılığıyla 200 üzerinde kadınla çalışmalar yapmış ve kendi inisiyatifiyle bu kadınlara destek olacak birçok farklı proje geliştirmiştir. Kendi adını taşıyan kooperatifinin kuruluş hikâyesi de belediyeden ayrılmasıyla bu 200 kadınla gayriresmî devam eden ilişkisini resmîyete taşımak istemesi sonucunda gelişmiştir.

2020 yılında kurulmuş olan A2 Kadın Kooperatifinin kurucu ortaklarından **K6**, kooperatifine ait olan kafede ücretli çalışmaktadır. 44 yaşında ve çocuklu olan K6, eşini kaybettikten kısa bir süre sonra, kooperatifin hayatına girmesiyle hem maddi hem psikolojik olarak güçlenmiştir. K6, kooperatife arkadaşı aracılığıyla katılmıştır.

K6 ile birlikte A2 kooperatifinin kurucu ortaklarından olan **K7**, 49 yaşında, evli ve çocukludur. Çocuklarından bir tanesi engelli olan K7 bu sebeple uzun yıllar çalışmamıştır. Alternatif bir istihdam modeli olarak kooperatif, K7'ye ücretli çalışma deneyimi kazandırmıştır.

Evli olan ancak çocuğu olmayan **K8**, 2017'de kurulmuş olan E1 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanıdır. Bir vakfın projesiyle bir araya getirilen bölgedeki kadınlar, projenin bitmesinin ardından aralarındaki uyumu ve beraberliği kaybetmek istemedikleri için kooperatif kurmaya karar vermişlerdir. Kooperatifindeki her sürece hâkim olması nedeniyle diğer kadınlara da öncülük eden K8, kendisini kooperatifine

adayan kadınlardandır. E1 kooperatifi hem gıda hem el sanatları olmak üzere iki ana faaliyet alanında etkindir.

K8 ile birlikte E1 kooperatifinin kurucu ortaklarından olan **K9**, 49 yaşında, evli, çocuk ve torun sahibidir. Daha önce hiç çalışmamış olan K9, kooperatiften elde ettiği gelire ailesinin ama özellikle engelli olan torununun istek ve ihtiyaçlarını karşılamaktan mutluluk duymaktadır. Kooperatifle birlikte ev içi iş bölümünde de olumlu değişiklikler yaşadığını belirten K9, K8 ile birlikte araştırma kapsamında görüşülen en güler yüzlü, sevecen ve neşeli kadınlar arasında yer almaktadır.

2010 yılında kurulan E2 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K10**, 56 yaşında, evli ve çocukludur. E2 kooperatifi tüm kooperatifler içinde unvanında kadın ibaresi geçmeyen tek kooperatiftir ve tarımsal kalkınma kooperatifidir. Kooperatiften önce öğretmen olan K10, kooperatifçilik tarihi ve mevzuatı konusunda kapsamlı bilgilere sahip, deneyimli bir kooperatifçidir. E2 kooperatifi de hem lokanta işletmeciliği hem de tarım ürünleri üzerine faaliyet yürütmektedir.

2014'te kurulan E3 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K11**, 52 yaşında, evli, çocuklu ve yüksek lisans mezunudur. Derinlemesine görüşmelerde kooperatifindeki kadınlara olan bağlılığı ve yüksek enerjisi dikkat çekmiştir. E3 kooperatifi gıda, tekstil kafe işletmeciliği, lokanta, tarım ürünleri gibi geniş bir faaliyet skalasına sahiptir ve bünyesinde çok fazla kadın çalışmaktadır. Ayrıca K11'in de kooperatifçilik literatürüne hâkim olduğu söylenebilir.

K11'le birlikte E3 kooperatifinin ortağı olan **K12**, kooperatife sonradan katılmıştır ve kooperatif müdürü olarak görev almaktadır. 45 yaşında, evli, çocuklu ve önceden muhasebeci olarak çalışan K12, özel firmaların aksine kooperatifteki kadınların bir arada uyum içinde çalışıyor ve üretiyor olmaları kendisine çok cazip geldiği için kooperatifte olmaya karar vermiştir.

2019 yılında kurulan İ2 kooperatifinin kurucu ortağı olan **K13**, evli çocuklu ve emeklidir. Belediye desteğiyle kurulan İ2 kooperatifini kurmalarında temel amaç, buldukları bölgede kadınların ihtiyaç duyduğu istihdam fırsatını yaratmak olmuştur. K13, tamamen gönüllülük esasıyla kooperatifçiliği yürütmekte olduğunu ve bu işten manevi tatmin elde ettiğini belirtmiştir.

K13 ile birlikte İ2 kooperatifinin kurucu ortaklarından olan 41 yaşındaki **K14**, evli çocuklu ve belediye personeli olarak çalışmaktadır. Kooperatifinin broşür, logo gibi tasarım odaklı faaliyetlerini gerçekleştiren K14'ün de kooperatife katılma motivasyonu diğer kadınlara faydalı olmaktadır.

2004 yılında kurulan ve köklü kooperatiflerden olan İ3'ün kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K15**, 62 yaşında evli ve çocuk sahibidir. Arkadaşlarıyla birlikte kurduğu İ3 kooperatifini K15 'lokomotif' kooperatif olarak tanımlamakta ve kadın kooperatifleri içerisinde öncü olduğunu düşünmektedir. Kişisel motivasyonu, kadınları ileriye taşıma gayesidir.

2004'te kurulmuş olan M2 kooperatifinin kurucu ortağı ve eski yönetim kurulu başkanı olan **K16**, memleketine dönmek istediği için uzun yıllar kooperatifte bilfiil çalıştıktan sonra yönetimi diğer kadınlara devretmiştir. K16, M2 kooperatifini mahallesindeki çocuklara faydalı olma amacıyla oyun odası odağında kurmuştur. Evli, çocuklu ve 62 yaşında olan K16, kooperatifin kolektifliğine olan inancıyla ve öteki dili kullanmamaya ve insanca yaklaşımı benimsemeye özen gösteren tavıyla dikkat çekmiştir.

Türkiye'nin en eski kadın kooperatiflerinden biri olan 2002 kuruluş tarihli KD1'in kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı **K17** eşini kaybetmiştir ve çocuğu yoktur. Kooperatif kurulmadan önce de sosyal girişimci olarak farklı projelerde yer alan K17'nin sosyal girişimcilik, kooperatifçilik, sivil toplum örgütleri ile ilgili bilgi birikimi ve deneyimi oldukça zengindir.

2020’de kurulmuş olan D1 kooperatifinin kurucu ortağı olan 38 yaşındaki **K18**, mali müşavir olarak çalışmaktadır. K18, yaşadığı kentte eksikliği duyulan alternatif beslenme ihtiyacını karşılama ve yöresel mutfaklarını koruma amacıyla kooperatifi kurduklarını vurgulamıştır. Kooperatifle aynı isme ait kafeyi işleten K18 ve arkadaşları, D1’i kurmadan önce yaklaşık 2 yıl süren bir saha çalışması gerçekleştirerek oldukça stratejik ilerlemişlerdir. Bunun yanında gerek kooperatifçilik gerekse toplumsal cinsiyetle ilgili paylaşımlarında K18’in farkındalığının oldukça yüksek olduğu göze çarpmıştır.

2021 yılının sonlarında kurulan ve araştırma kapsamındaki en yeni tarihli kooperatif olan KD2 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı **K19**, 42 yaşında, evli ve çocukludur. KD1 kooperatifinin kuruluş sürecine K19’un katılımı, bölgede yer alan kalkınma ajansı aracılığıyla gerçekleşmiş. Öz örgütlenme olmaması, kooperatif kuruluş sürecinde K19’un deneyimsiz bir biçimde yer almasına neden olmuştur. K19’un genel olarak kooperatifin yönetim kurulu başkanı olmaktan memnun olduğu gözlemlenmiştir.

2015 yılında kurulan E4 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K20** evli, çocuklu ve 44 yaşındadır. Belediye personeli olduğu dönemde dezavantajlı kılınmış kadınların halihazırda ürettikleri unlu mamülleri daha iyi şartlarda üretebilmeleri ve gelir elde edebilmeleri için arkadaşlarıyla birlikte kooperatifleşme yoluna gitmiştir. Kurulmuşta belediyenin desteği söz konusudur. K20, Türkiye’deki birçok kadın kooperatifiyle de temas hâlinindedir.

55 yaşında olan **K21**, evli, çocuk sahibi ve belediye personeli olarak çalışmaktadır. 2015’te kurulmuş, belediye destekli E5 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanıdır. Derinlemesine görüşmelerde sıklıkla kolektif güce ve birlikteliğe vurgu yapmıştır. Aynı zamanda kadın kooperatiflerine verilen eğitimlerde görev alan bir eğitmendir. Dolayısıyla yine kooperatifçilik alanında bilgili ve deneyimli olduğu söylenebilir.

54 yaşında, evli, çocuklu ve yüksek lisans mezunu olan **K22**, A3 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanıdır. Kooperatifini bir projeye başvurması sonucunda aldığı destekle 2017 yılında kurmuştur. Kooperatif dışında mühendis olarak

çalışmaktadır. Kooperatife diğer çoğu kooperatif ortağı kadın gibi gönüllülük esasıyla devam etmektedir ve herhangi bir gelir elde etme durumu söz konusu değildir.

Hemen hemen Türkiye’de kurulan her kadın kooperatifinde emeği bulunan 65 yaşındaki, çocuk ve torun sahibi **K23**’ün derinlemesine görüşme boyunca paylaştığı bilgiler ve deneyimler oldukça kıymetlidir. Araştırmaya M3 kooperatifinin kurucu ortağı olarak dahil edilse de güncel olarak E3 kooperatifinin de ortağıdır. Özellikle Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin tarihsel gelişimiyle ilgili anlatıları çalışmayı zenginleştirmiştir.

2006’da kurulmuş olan ve sanatsal faaliyetleri ağırlıkta olan G1 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K24**, 59 yaşında, evli, çocuklu, yüksek lisans mezunu ve bir işletme sahibidir. Sosyal sorumluluk duygusu yüksek olan K24, kooperatifi aracılığıyla kadınların hayatlarına etki etmenin kişisel motivasyonu olduğunu ve kooperatifin doğru bir örgütlenme modeli olduğunu düşünmektedir.

2021 yılında bir sivil toplum örgütü ortaklığıyla kurulan G2 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu üyesi olan **K25** söz konusu sivil toplum örgütünde çalışmaktadır, bekârdır ve çocuğu yoktur. 30 yaşında olmasıyla araştırmadaki en genç kooperatif ortağı olan K25’in kooperatifindeki kadınlarla kurduğu bağ derinlemesine görüşmelerde dahi kendini hissettirmiştir. Ayrıca K25, ortakları arasında Suriyeli kadınların da bulunması nedeniyle G2 kooperatifinin çok kültürlü bir yapıda olduğuna dikkat çekmiştir.

2019 yılında bir sivil toplum örgütü ortaklığıyla kurulan G3 kooperatifinin ortağı ve yönetim kurulu üyesi **K26**, 34 yaşında, bekârdır. Kooperatifte ücretli çalışmaya başlamadan önce denetçi olarak çalışma deneyimi bulunmaktadır. Ortakları arasında Türkiyeli kadınların dışında Afgan ve Suriyeli kadınlar da olan G3 kooperatifi çok kültürlü bir kooperatif olduğundan K26’nın anlatıları da buna göre şekillenmiştir. Kooperatife arkadaşı aracılığıyla katılmıştır.

K26 ile birlikte G3 kooperatifinin ortaklarından olan **K27**, 55 yaşında, evli, çocuk ve torun sahibi bir kadındır. Suriye asıllı olan K27, bir yıl önce Türk vatandaşı olmuştur.

Kooperatifte üreten kadınlar arasında yer alan K27'nin, kooperatif ortamında diğer kadınlarla bir arada çalışmaktan mutlu olduğu ve üretmenin kendini ispat etmenin bir yolu olduğunu düşündüğü gözlemlenmiştir. Oldukça akıcı konuşmasına rağmen Türkçeye hâkimiyetinin sınırlı olması, derinlemesine görüşmenin akışını etkilemiştir.

2020 yılında kurulan D2 kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan **K28**, 54 yaşında, evli, çocuklu bir kadın, sağlık çalışanı ve yüksek lisans mezunudur. D2 kooperatifinden sürekli 'biz' diye bahsetmesi ve hayatının kooperatiften ibaret olduğunu paylaşması kooperatife olan aidiyetini göstermektedir. Kooperatifi kurma amacı, yaşadığı ildeki kadınların emeğiyle ürettiği her türlü ürünü ekonomiye katmaktır. Anlatılarında edebi bir dil kullanması ve deneyimlerini aktarırken sıklıkla metaforlara başvurmuş olması dikkat çekmiştir.

Araştırmanın öznelere olan kooperatif ortağı kadınlara ilişkin tanıtıcı bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 2. Görüşülen Kooperatif Ortaklarına İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Katılımcı	Kooperatifi	Kooperatifle İlişkisi	Kooperatifte Ücretli Çalışma Durumu	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Ücretli Çalışma Deneyimi
K1	M1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	47	Ön Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (esnaf)
K2	İ1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	48	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (belediye personeli)
K3	İ1	Kurucu ortak	Hayır	58	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (emekli)
K4	İ1	Kurucu ortak	Hayır	59	Lise	Bekâr	Daha önce çalışmış (emekli)
K5	A1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	35	Lisans	Boşanmış	Daha önce çalışmış (belediye personeli)

K6	A2	Kurucu ortak - yönetim kurulu üyesi	Evet	44	Lisans	Eşi Vefat Etmiş	Hiç çalışmamış
K7	A2	Kurucu ortak	Evet	49	Lise	Evli	Hiç çalışmamış
K8	E1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Evet	43	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (belediye personeli)
K9	E1	Kurucu ortak - yönetim kurulu üyesi	Evet	49	Lise	Evli	Hiç çalışmamış
K10	E2	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	56	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (öğretmen)
K11	E3	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	52	Lisansüstü	Evli	Daha önce çalışmış (mühendis)
K12	E3	Ortak - kooperatif müdürü	Evet	45	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (muhabecisi)
K13	İ2	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	56	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (emekli)
K14	İ2	Kurucu ortak - yönetim kurulu üyesi	Hayır	41	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (belediye personeli)
K15	İ3	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	62	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (şehir plancısı)
K16	M2	Kurucu ortak	Evet	60	İlkokul Terk	Evli	Hiç çalışmamış
K17	KD1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Evet	55	Lisans	Eşi Vefat Etmiş	Daha önce çalışmış (öğretmen)
K18	D2	Kurucu ortak - yönetim kurulu üyesi	Evet	36	Lisans	Bekâr	Daha önce çalışmış (mali müşavir)
K19	KD2	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Evet	42	Ön Lisans	Evli	Hiç çalışmamış
K20	E4	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	44	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (belediye personeli)
K21	E5	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	55	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (belediye personeli)
K22	A3	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	54	Lisansüstü	Evli	Daha önce çalışmış (mühendis)
K23	M3	Kurucu ortak	Hayır	65	Lisans	Evli	Daha önce çalışmış (vakıf çalışanı)
K24	GD1	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	59	Lisansüstü	Evli	Daha önce çalışmış (işletmeci)

K25	GD2	Kurucu ortak - yönetim kurulu üyesi	Hayır	30	Lisans	Bekâr	Daha önce çalışmış (dernek çalışmanı)
K26	GD3	Ortak - yönetim kurulu üyesi	Evet	34	Ön Lisans	Bekâr	Daha önce çalışmış (denetçi)
K27	GD3	Ortak	Evet	55	İlkokul Terk	Evli	Hiç çalışmamış
K28	D2	Kurucu ortak - yönetim kurulu başkanı	Hayır	54	Lisansüstü	Evli	Daha önce çalışmış (sağlık çalışmanı)

Araştırmaya dahil edilen kooperatiflere ilişkin bilgilere MERSİS, kooperatiflerin sosyal medya platformları, web siteleri aracılığıyla ve derinlemesine görüşmelerde katılımcıların kendi beyanları esas alınarak ulaşılmıştır. Söz konusu bilgiler Tablo 3'te gösterilmektedir:

Tablo 3. Araştırmaya Dahil Edilen Kooperatiflere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Görüşme No	Kooperatif Kod Adı	Kuruluş Yılı	Bölge	Ana Faaliyet	Kooperatifin Türü	Resmî Ortak	Görüşme Türü
1	M1	2020	Marmara	Dokuma ve Dikiş Atölyesi	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Var (Belediye)	Yüz Yüze
2	İ1	2017	İç Anadolu	Tıbbi Aromatik Bitki, Oyuncak, Dekorasyon, Aksesuar, Giyim	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
3	A1	2020	Akdeniz	Gıda, Kafe İşletmeciliği, Örgü Bebek, Gazete	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
4	A2	2020	Akdeniz	Gıda, Kafe İşletmeciliği	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
5	E1	2017	Ege	Gıda, El Sanatları	El Sanatları Gıda Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
6	E2	2010	Ege	Tarımsal Faaliyet, Lokanta	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi

7	E3	2014	Ege	Gıda, Dekorasyon, Aksesuar, Giyim, Kafe İşletmeciliği	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Var (Belediye)	Yüz Yüze
8	İ2	2019	İç Anadolu	Gıda, Tıbbi Aromatik Bitki	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
9	İ3	2004	İç Anadolu	Gümüş Atölyesi, Dikiş Atölyesi, Gıda Atölyesi, Giyim Atölyesi	Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Yok	Yüz Yüze
10	M2	2004	Marmara	Çocuk Oyun Odası, Eğitim, Dokuma Atölyesi	Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
11	KD1	2002	Karadeniz	Kadın Merkezi, Kreş ve Gündüz Bakımevi, Gıda	Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
12	D1	2020	Doğu Anadolu	Gıda ve Kafe İşletmeciliği	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
13	KD2	2021	Karadeniz	Gıda	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Var (Kalkınma Ajansı)	Çevrimiçi
14	E4	2015	Ege	Unlu Mamul Üretimi, El Sanatları	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
15	E5	2010	Ege	Gıda, Giyim, Aksesuar, Bebek, Örgü İşleri	Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
16	A3	2017	Akdeniz	Çiçek, Fide, Çalı, Tıbbi Aromatik Bitki Üretimi	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
17	M3	2005	Marmara	Kadın ve Çocuk Merkezi, Gıda	Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
18	G1	2006	Güneydoğu Anadolu	El Sanatları, Gıda, Heykel Atölyesi	Kadın Çevre Kültür ve Kalkınma Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
19	G2	2021	Güneydoğu Anadolu	Sabun Atölyesi, Oyuncak Bebek Atölyesi, Gıda Atölyesi	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Var (Dernek)	Çevrimiçi
20	G3	2019	Güneydoğu Anadolu	Tekstil, Savaş, Mutfak	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Var (Dernek)	Çevrimiçi

21	D2	2020	Doğu Anadolu	El Sanatları, Meyve Kurutma, Gıda, Kafe	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Yok	Çevrimiçi
----	----	------	--------------	---	--	-----	-----------

Yukarıdaki tabloda belirtilen bölgelerdeki kooperatiflerde; Bilecik ilinde 1, Eskişehir ilinde 3, Ankara ilinde 3, Antalya ilinde 3, Manisa ilinde 2 ve İzmir ilinde 2 olmak üzere, toplamda 14 katılımcıyla yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. İstanbul, Çanakkale, Düzce, Artvin, Tunceli, Erzurum, Mardin, Hatay illerinden birer katılımcı olmak üzere 8, Gaziantep ilinden 3, İzmir ilinden 3 olmak üzere toplamda 14 katılımcıyla ise çevrimiçi derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bunun yanında İ1, A2, İ2, E4, E5 kooperatiflerinin resmiyette herhangi bir tüzel kişilikleri ortaklığı bulunmamaktadır. Fakat kooperatifleşme esnasında yerel yönetimlerce desteklenmiş kooperatiflerdir.

3.3. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan 5 Mayıs 2022 tarihinde etik komisyon izni alınmıştır. Araştırma kapsamında farklı coğrafi bölgedeki kooperatiflere ulaşılmak istendiğinden pandeminin yarattığı koşullar, geçici görevlendirmenin sınırlı süreye sahip olması ve çeşitli ulaşım zorlukları sebebiyle 28 derinlemesine görüşmeden 14'ü görüntülü görüşme imkânı sağlayan çevrimiçi platformlar (Zoom ve WhatsApp) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere 1 Ağustos 2022 tarihinde başlanmış olup 25 Ağustos 2022 tarihinde yüz yüze görüşmeler tamamlanmıştır. Yüz yüze görüşmelerden ilki pilot görüşme olarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi gerçekleştirilen görüşmelere ise 16 Ağustos 2022 tarihinde başlanmış olup 27 Eylül 2022 tarihinde çevrimiçi görüşmeler tamamlanmıştır.

Alana çıkılmadan önce ön araştırma yapılmış ve araştırmaya dahil edilmesi planlanan kooperatiflerin iletişim bilgilerine (telefon, e-posta, adres, sosyal medya hesapları) erişilmiştir. Katılımcılarla derinlemesine görüşme yapmadan önce yüz yüze veya telefonla ön görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelerde katılımcılara araştırmanın

amacı, niteliği ve görüşme hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Yüz yüze veya telefonla ön görüşme gerçekleştirilemediği durumlarda katılımcılara e-posta ya da mesaj (WhatsApp uygulaması üzerinden) aracılığı ile ulaşılmış ve ön görüşmedeki bilgilendirme adımları izlenmiştir. Kişilerin araştırmaya katılmaya gönüllü olmaları halinde katılımcıların uygunluk durumuna göre belirlenen gün ve saat için randevu oluşturulmuştur.

Yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeden önce katılımcıların gönüllü katılım ve bilgilendirilmiş onam formları ile araştırma hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Yüz yüze derinlemesine görüşmeye başlamadan önce katılımcılar hiçbir baskı altında kalmadan gönüllü katılım ve bilgilendirilmiş onam formlarını okuyup imzalamış ve araştırmacıya elden teslim etmişlerdir. Katılımcılara, kendilerine ve ortağı oldukları kooperatiflere ait tanımlayıcı bilgilerin saklı tutulacağı ve görüşme süresince paylaştıkları bilgilerin yalnızca bilimsel araştırma amaçları doğrultusunda anonimleştirilerek kullanılacağı bilgisi verildikten sonra yüz yüze görüşmelere başlanmıştır. Toplam 14 katılımcıyla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan kadınlarla gerçekleştirilen ön görüşmeler ve derinlemesine görüşme öncesinde edilen sohbetler sayesinde sağlanan samimiyet ve güven, araştırmanın yapılmasını kolaylaştırmıştır. Süresi yaklaşık 1 ile 2.5 saat arasında değişen yüz yüze derinlemesine görüşmelerin tümü, kooperatif ortamında gerçekleştirilmiş olması nedeniyle çoğu görüşme, araştırmaya katılan kadınlarla baş başa ve kesintisiz olarak gerçekleştirilememiştir. Ancak yüz yüze görüşmelerin katılımcıların ortağı oldukları kooperatiflerde gerçekleşmesi kadınların kendilerini rahatça ifade etmelerine olanak tanıyan bir görüşme ortamı oluşmasında etkili olmuştur. Katılımcıların izni ve bilgisi dahilinde tüm görüşmelerin sesli kaydı alınmıştır. Görüşme esnasında görüşmenin akışına yön verebilmek için her görüşme için ayrı bir yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış olup bu soru formlarının üzerine görüşme notları tutulmuştur. Görüşme notlarında görüşmeyi tanımlayıcı bilgiler olarak; görüşme tarihi, görüşülen kişilerin ve ortağı oldukları kooperatiflerin isimleri, görüşülen kişilerin cevaplarında yer alan önemli bilgiler ve anahtar kelimeler yer almıştır.

Çevrimiçi derinlemesine görüşmelerde de yüz yüze görüşmelerde uygulanan aynı bilgilendirme ve onay alma adımları izlenmiştir. Yüz yüze görüşmelerden farklı olarak gönüllü ve bilgilendirilmiş onam formlarının katılımcılar tarafından imzalanması gerekli görülmemiştir. Bunun yerine süreç, görüşme tarihinden önce e-posta ya da mesaj aracılığıyla gönüllü katılım ve bilgilendirilmiş onam formlarının katılımcılarla paylaşılması, katılımcıların okuması ve çevrimiçi görüşmenin başlangıcında katılımcıların sözlü bilgilendirilmiş onamlarının alınması şeklinde ilerlemiştir. Toplam 14 katılımcıyla çevrimiçi derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1 ile 2 saat aralığında değişen çevrimiçi görüşmeler, katılımcıların tercihlerine göre Zoom veya WhatsApp aracılığıyla görüntülü olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme araçlarındaki bu değişiklik görüşmenin niteliği açısından bariz farklılıklar teşkil etmemekle birlikte Zoom uygulamasının süre sınırının görüşmeyi kesintiye uğratması ve WhatsApp uygulamasının kayıt özelliğinin olmaması, görüşmelerin kayıt altına alınmasını zorlaştırmış ve veri toplama sürecini olumsuz etkilemiştir.

Çevrimiçi görüşmelere çoğu katılımcı kendi evlerinden katılım gösterdiklerinden katılımcıların fiziksel olarak daha rahat davranabildikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların izni ve bilgisi dahilinde görüşmeler sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında görüşmenin akışına yön verebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu takip edilmiştir ve görüşmeyle ilgili tanımlayıcı bilgiler ve düşünceler araştırmacı tarafından not edilmiştir.

Yüz yüze ve çevrimiçi olarak iki şekilde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde hem görüşme öncesinde hem de görüşme esnasında belirgin deneysel farklılıklar ve kimi olumlu ve olumsuz yönler tespit edilmiştir. Yüz yüze görüşmeler, seyahat etmeyi gerektirmesi, daha çok zamana ve uğraşa mal olması gibi nedenlerden daha meşakkatli bir süreç olmasına karşın yüz yüze görüşmelerin planlanması sürecinde katılımcıların araştırmaya katılmaya daha istekli olduklarından daha kolay ilerleme kaydedilmiştir. Yüz yüze görüşmelerde aracısız iletişim, jest/mimik gibi bedensel hareketlerin daha fark edilir olması suretiyle duyguların daha iyi okunduğu ve kurulan ilişkilerin daha samimi olduğu görülmüştür. Buna ek olarak yüz yüze görüşmelerde katılımcılar, ortağı olduğu kooperatiflerin ziyaret edilmesini ve kooperatiflerine ilgi duyulmasını hoşnutlukla

karşılama ve bu durum katılımcıların araştırmacıya karşı ev sahibi gibi hissetmelerine ve konuksever bir tutum sergilemelerine neden olmuştur. Yüz yüze görüşmelerin öncesinde ve sonrasında çevrimiçi görüşmelere göre araştırma odağı dışında günlük konularla ilgili sohbet edilme imkânının daha fazla olması araştırmacı ve katılımcılar arasındaki paylaşımı arttırmıştır.

Görüşmeleri başlatmak, sürdürmek ve sonlandırmak açısından çevrimiçi derinlemesine görüşmeler hem araştırmacı hem de katılımcılar için daha konforlu bir tercih olsa da görüşmelerin planlanma süreci çok daha güçleşmiş, araştırmaya katılmaya istekli katılımcılara ulaşmak çok daha fazla vakit almıştır. Görüşmelerin çevrimiçi gerçekleştirilmesi fikrinin, yüz yüze iletişim kurulamadığından araştırmaya katılma konusunda kararsız olan kadınlarda çoğu zaman güvensizlik yaratabildiği ve olumsuz cevap vermelerinde rol oynayabildiği düşünülmektedir. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan kadınlar için çevrimiçi görüşmeler, günün belli bir bölümünün araştırmaya ve araştırmacıya ayrıldığı yüz yüze görüşmelerin aksine günlük işlerinden vakit ayırmakta zorlandıkları bir etkinlik haline gelmiştir. Tüm bunlara ek olarak çevrimiçi görüşmelerin öncesinde ve sonrasında yüz yüze görüşmelere göre sohbet etmek için daha az fırsatın olması katılımcıyla formel ilişkinin ötesine geçme hususunda araştırmacıyı zorlayan etmenlerden biri olmuştur.

3.3.1. Araştırma Sürecinin Öz-düşünümsel Değerlendirmesi

Araştırma konusu üzerine derinlemesine düşünme sürecimde, önceden beri kadın meseleleri ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışma isteğim ve özgün araştırma konusu bulma gayem belirleyici oldu. Ayrıca araştırma alanının bana özgürlük tanınması ve araştırma izni almak konusunda bir sınırlılık olmaması, bu konuyu seçmem için beni motive etti. Tez konusu arama sürecinde danışmanımın, yaşadığım ilde bir kadın kooperatifinin açıldığı haberini benimle paylaşması ve kadının güçlenmesiyle ilgili bu alanda çalışabileceğimi önermesi konu seçimi için atılan ilk adım olmuştur. Kooperatifçilik, hiç bilgimin ve deneyimin olmadığı bir alan olduğundan ilk başta gözümü korkutmuş olsa da sosyal hizmette güçlenme yaklaşımı ve daha özelde kadının güçlenmesi her zaman ilgimi çeken konular olmuştur. Atılan bu adımdan sonra literatür

taraması yapmam sonucunda kadın kooperatiflerinin son yıllar içinde olağandışı artan popülerliği ve sosyal hizmet disiplinde bu konuyla ilgili neredeyse hiçbir kaynak olmaması, araştırma konusunu benimsememe ve araştırma için merakımın artmasına neden olmuştur.

İlk aşamada yalnızca yaşadığım ildeki kadın kooperatiflerini araştırmayı hedeflesem de kadın kooperatifçiliğiyle ilgili bir söyleşiye katıldığımda tanıştığım bir akademisyenden aldığım geri bildirimler doğrultusunda araştırma alanını genişletme ihtiyacı hissettim. Literatür taraması yaptığım süreçte 2017 yılından sonra kadın kooperatiflerinin sayısının katlanarak arttığını tespit etmiş olmam, kuruluş yılı kriterini belirlememe neden oldu.

Bu süreçte lisansüstü eğitimine devam eden bir öğrenci ve henüz akademik kariyerinin başlangıcında bir kadın olmam, araştırma açısından bana birtakım avantajlar sağlamıştır. En başta kadın olmam; Ağca-Varoğlu'nun (2020, s. 29) vurguladığı gibi içeriden bakışa, araştırmacı olarak kendimi araştırma alanında gözlemlememe, araştırmadaki konumumu ve öznelliğimi özdüşünsel olarak değerlendirmeme olanak tanımıştır. Bunun yanı sıra kadın olmam ve kadını konu alan bir araştırmayı sürdürüyor olmam, araştırmanın öznesi olan kadınların araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmelerinde etkili olmuştur. Araştırmacı-katılımcı arasında cinsiyete dayalı ortak bazı deneyimlerin ve kaygıların paylaşılıyor olmasıyla gelişen ilişkisel yakınlığın, araştırma alanında hiyerarşiden uzak, eşitlikçi bir ilişkinin kurulmasını desteklediği söylenebilir. Ayrıca akademik bir araştırma yürütüyor olmamın yanında bu araştırmanın, benim eğitim hayatımı etkileyecek nitelikte bir çalışma olduğunu fark etmiş olmaları da kadınların araştırmaya katılımdaki gönüllülüklerini artırmıştır. İlaveten lisansüstü eğitime devam bir öğrenci olmamın yanında, araştırma görevlisi olarak çalışıyor olmam, tezimi projeleştirerek üniversitemden finansal destek almama olanak tanımış ve aldığım bu destek, araştırma sürecini maddi olarak kolaylaştırmıştır.

Araştırmacı olarak sahada deneyimlediğim zorlukların başında ise görüşülmesi planlanan kimi kooperatiflerin belirttikleri iletişim adreslerinin güncel olmaması nedeniyle kendilerine ulaşmamın mümkün olmaması gelmiştir. Dahası yoğun çalışma tempoları nedeniyle görüşmeler için uygun bir zaman ayarlanamamış olması da yapılması planlanan

derinlemesine görüşmeleri belirli ölçüde sekteye uğratmıştır. Yüz yüze yapmayı planladığım görüşmeleri, pandeminin yarattığı şartlar ve ulaşım zorlukları nedeniyle çevrimiçi platformlar (Zoom, WhatsApp) aracılığıyla yapmak zorunda kalmış olmam da sahada karşılaştığım diğer bir zorluktur. Son olarak belirtmek gerekirse, araştırma alanını belirlerken 2000’li yılların başında kurulmuş görece eski kooperatiflere ulaşmanın, son yıllarda kurulmuş kooperatiflere ulaşmaktan çok daha zor olduğunu deneyimledim. Bu durumun, özellikle 2010 yılı öncesinde oldukça az sayıda kadın kooperatifinin kurulmuş olmasından kaynaklandığını keşfettim.

Yaptığım bu araştırma hem zorlukları hem de keyifli deneyimleri yaşadığım bir süreç olmuştur. Bu süreç içerisinde ilk defa derinlemesine görüşme yapıyor olmak kimi durumlarda beni heyecanlandırmış olsa da yaptığım her görüşmeyle, görüşmeleri başarıyla yürüttüğüme olan inancım artmış ve bu durum, araştırmanın, beni başlı başına güçlendiren bir sürece dönüşmesine neden olmuştur.

3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Feminist yöntembilim ilkelerinin benimsendiği bu niteliksel araştırmada, araştırmaya katılan kadınların deneyimlerinin nasıl inşa edildiğini keşfedebilmek; kadınların yaşamlarındaki ilk bakışta kavraması güç birçok olgunun köküne inmenin ve bunları detaylı ve bütüncül bir şekilde anlamının yolunu açan derinlemesine görüşme tekniği (Kümbetoğlu, 2019, s. 72) ile mümkündür. Bu doğrultuda amaca uygun olarak belirlenen öznelerin konuya ilişkin duygu, deneyim ve bakış açılarını keşfedebilmek için bu araştırmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmacının konuya ilişkin ön hazırlığı ve kısmi bilgileri olsa da her şeyi bilemeyeceği ön kabulünden yola çıkılarak sınırları keskin biçimde belirlenen bir görüşme tekniği yerine ‘yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği’ tercih edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, niteliksel araştırmanın özü itibarıyla görüşme sırasında araştırmacının esnek hareket etmesine, gerektiğinde ek sorular sormasına ve fazla soruları çıkarmasına olanak sağlamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken katılımcıların deneyimleri önemsendiğinden pilot görüşme olarak

gerçekleştirilen ilk görüşmenin ardından katılımcıdan görüşmeyi ve görüşme sorularını değerlendirmesi istenmiş, alınan geri bildirimler doğrultusunda görüşme soruları güncellenmiştir. Araştırma verilerinin toplanması sürecinde araştırmacı görüşmenin akışına uygun biçimde yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularda esnek davranmış ve süreç ilerledikçe görüşme sorularını ihtiyaca yönelik olarak araştırma konusunda belirgin farklılık yaratmayacak şekilde tekrar güncellemiştir.

Patton (2018, s. 348) görüşmelerde katılımcılara altı farklı soru tipinin sorulabileceğini belirtmiştir. Araştırmacının görüşme sorularını ayırabilmesi, anlaşılır sorular yöneltmesi ve benzer biçimde katılımcının da soruya uygun cevaplar vermesi bakımından önemli bir husustur. Bu soru tipleri; deneyim ve davranış soruları, değer ve düşünce soruları, duygu ve his soruları, bilgi soruları, duyuşsal sorular ve geçmiş ile ilgili demografik sorular olarak sıralanabilir (Patton, 2018, ss. 348-350).

Bu araştırma için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yukarıda sözü edilen soru tiplerine yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların her biri konuya ilişkin farklı verileri elde etmek üzere araştırmanın amacı doğrultusunda tasarlanmış olup kooperatif ortaklarının; kendilerini tanıtmalarını, kooperatifçilik hikâyelerini öğrenmeyi, kooperatifçiliğe ilişkin bakış açıları ile güçlenme ve ortaklık deneyimlerini keşfetmeyi, araştırmanın kuramsal olguları olan güç ve güçlenmeyle ilgili bilgilerini araştırmayı ve genel olarak tüm bu deneyimlerin kendilerine neler hissettirdiğini anlamayı amaçlayan açık uçlu sorular bulunmaktadır.

3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ SÜRECİ

Niteliksel verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması süreci verilerin organizasyonunu, veri yığınının ön okumaya tabi tutulmasını, verileri kodlayarak temalar hâlinde düzenlemeyi, verilerin sunumunu ve tüm bunları yorumlamayı içermektedir (Creswell, 2020, s. 181). Bu araştırmada derinlemesine görüşme dökümlerinin özüne bağlı kalınarak ve kadınların anlatılarına doğrudan yer verilerek veri sunumları betimsel analiz yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir (Kümbetoğlu, 2019, s. 154).

Araştırmacı analiz sürecine derinlemesine görüşmeler devam ederken elde edilen sesli ve görüntülü kayıtların dökümlerini yaparak başlamıştır. Yaklaşık 1 ila 2.5 saat arasında değişen görüşmelerin dökümü sonucunda elde edilen yaklaşık 600 sayfalık metin, araştırmanın amaçları doğrultusunda birkaç kez okunmuş, yazım yanlışları, biçimsel hatalar düzeltilmiş ve kodlama sürecine başlamadan önce görüşme metnindeki tüm tanıtıcı bilgiler anonimleştirilmiştir.

Araştırmacı verilerin kodlanması sürecinden önce üç gün süren ‘Online MAXQDA ile Nitel Veri Analizi Eğitimi’ne katılmış, verilerin çözümlenmesinde yararlanacağı yazılıma dair bilgi ve deneyim kazanmıştır. Eğitim tamamlandıktan sonra verilerin çözümlenmesinde MAXQDA 2022 Analytics Pro nitel veri analiz yazılımından yararlanılmıştır. Yazılım aracılığıyla görüşme metninin tekrar okuması yapılmış, katılımcıların ifadelerinde anlamlı bölümlere hatırlatıcı notlar (memo) atanarak ön kodlama yapılmıştır. Daha sonra memoların atandığı bölümler tekrar okunarak kodlama sürecine başlanmıştır. Gerektiğinde çalışmaya özgü ihtiyaçlara göre farklı yöntemler tercih edilebildiğinden kodlama süreci; daha önceden belirlenmiş olgulara göre kodlama ile verilerden çıkarılan olgulara göre kodlamayı içeren tündengelimsel ve tümevarımsal kodlama birlikteliğinde gerçekleştirilmiştir (Saldana, 2019, s. 75). Araştırma verilerinin çözümlenmesi aşamasında yapılan kodlama sonucunda 22 alt kategoriye, 11 kategoriye ve 4 temaya ulaşılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Derinlemesine Görüşmelerden Elde Edilen Temalar, Kategoriler ve Alt Kategoriler

TEMA 1: KOOPERATİFÇİLİK DEĞERLENDİRMELERİ

KATEGORİ 1: KOOPERATİFÇİLİK

KATEGORİ 2: KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİ

Alt Kategori 1: Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Düşünceler

Alt Kategori 2: Kadın Kooperatifçiliğine Özgünlüğü

Alt Kategori 3: Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu

Alt Kategori 4: Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Güncel Sorunlar ve Öneriler

TEMA 2: DENEYİM OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

KATEGORİ 1: KOOPERATİFLEŞME SÜREÇLERİ

KATEGORİ 2: KOOPERATİF ORTAĞI OLMAYA DAİR DENEYİMLERİ

Alt Kategori 1: Ortaklık Deneyimleri

Alt Kategori 2: Kooperatiflerine Bakışları

Alt Kategori 3: Deneyimledikleri Zorluklar

TEMA 3: GÜÇ VE GÜÇLENME

KATEGORİ 1: GÜÇ

KATEGORİ 2: GÜÇLENME

KATEGORİ 3: KADININ GÜÇLENMESİ

KATEGORİ 4: GÜÇLENME BOYUTLARI

Alt Kategori 1: Bireysel/Psikolojik Güçlenme

Alt Kategori 2: Sosyo-kültürel Güçlenme

Alt Kategori 3: Ekonomik Güçlenme

Alt Kategori 4: Politik Güçlenme

TEMA 4: KOOPERATİF VE GÜÇLENME

KATEGORİ 1: KOOPERATİF ARACILIĞIYLA GÜÇLENME DENEYİMLERİ

Alt Kategori 1: Bireysel/Psikolojik Güçlenme Deneyimleri

Alt Kategori 2: Sosyo-kültürel Güçlenme Deneyimleri

Alt Kategori 3: Ekonomik Güçlenme Deneyimleri

Alt Kategori 4: Politik Güçlenme Deneyimleri

KATEGORİ 2: KOOPERATİF ARACILIĞIYLA DİĞER KADINLARIN GÜÇLENME PRATİKLERİ

Alt Kategori 1: Bireysel/Psikolojik Güçlenme Pratikleri

Alt Kategori 2: Sosyo-kültürel Güçlenme Pratikleri

Alt Kategori 3: Ekonomik Güçlenme Pratikleri

Alt Kategori 4: Politik Güçlenme Pratikleri

KATEGORİ 3: KOOPERATİF ARACILIĞIYLA KADININ GÜÇLENMESİNE İLİŞKİN FARKINDALIKLARI

Alt Kategori 1: Güçlenme Deneyimlerinin Karşılaştırması

Alt Kategori 2: Kooperatif ve Kadının Güçlenmesi İlişkisi

Alt Kategori 3: Kolektif Güç ve Güçlenme

3.6. SÜRE VE OLANAKLAR

Araştırma verilerinin toplanması süreci, Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonundan 5 Mayıs 2022 tarihinde gerekli izinlerin alınmasının ardından 1 Ağustos 2022 ile 27 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

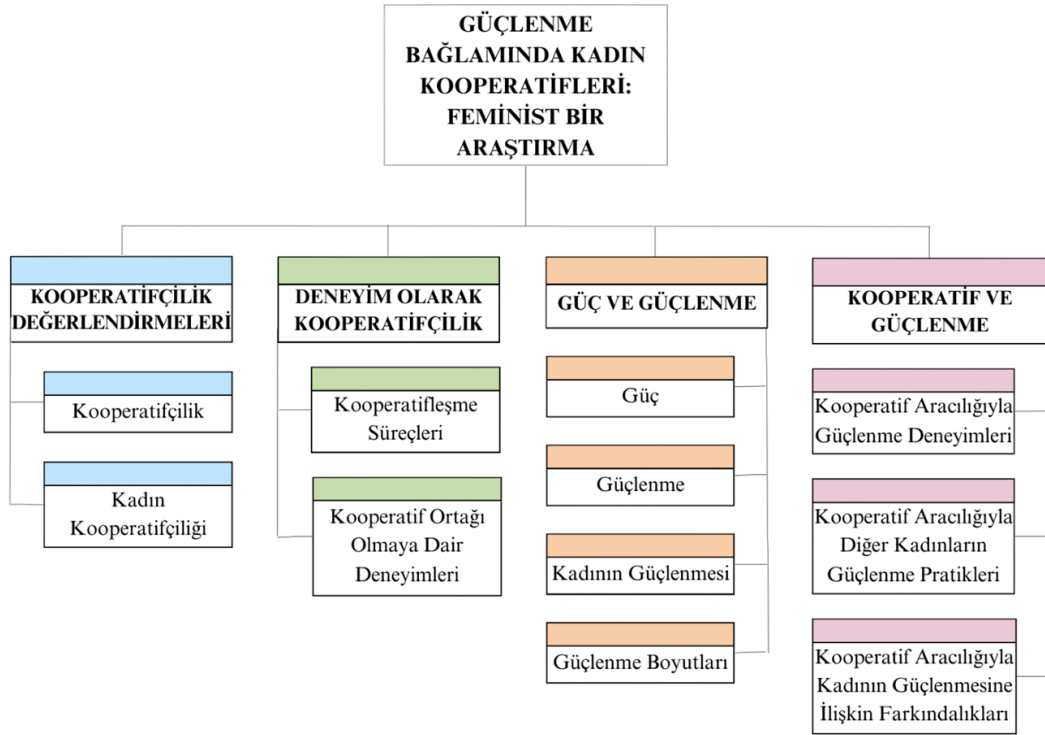
Araştırma verileri, araştırmacının kendi olanaklarına ek olarak görev yapmakta olduğu Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunun “Lisansüstü (YL) Tez Projesi” kapsamındaki (Proje Numarası: 2022-01.BŞEÜ.01-02) desteğiyle toplanmıştır.

4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde 28 kooperatif ortağı kadınla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular temalar, kategoriler ve alt kategoriler hâlinde sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimleri, çok boyutlu bir biçimde bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik bağlamlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları 4 tema altında ele alınmıştır. Temalar oluşturulurken kooperatif ortağı kadınların kooperatif ve güçlenme konu başlıkları kapsamında değerlendirmeleri ve deneyimleri belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliğe ilişkin deneyimleri ve değerlendirmeleri ile güçlenmeye ilişkin değerlendirmeleri ve deneyimleri ayrı temalar altında değerlendirilmiştir. Kooperatif ortağı kadınların araştırma konularına ilişkin bakış açıları, anlayışları, düşünceleri, değerlendirmeleri ile deneyimlerinin ayrı başlıklar altında incelenmesi kooperatif ve güçlenme bağlamına ilişkin bütüncül ve derinlikli veri sunumlarının gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Ayrı başlıklarda yorumlanma sebebi bulguların daha sistemli sunumunu ve tartışmasını gerçekleştirebilmek olsa da temalar birbirinden bağımsız değildir.

Araştırmanın bulguları kooperatif ortağı kadınların hem kendi güçlenme deneyimlerinin hem de kooperatifçilik ve ortaklık yaşanmışlıklarına dayanarak başka kadınların güçlenme pratiklerine ilişkin deneyimlerinin ve gözlemlerinin okuması yapılarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda bulguların başlangıç noktasını kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik anlayışları ve öznel kooperatifçilik deneyimleri oluşturmuş ve bulgular güç ve güçlenmeye ilişkin bakış açılarının keşfedilmesiyle devam etmiştir. Araştırmanın bulguları tüm bu süreçlerin kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla birincil ve ikincil güçlenme deneyimlerindeki rolüyle ilişkisini içerecek şekilde ilerlemiştir. Nitekim araştırmanın amacına uygun biçimde kooperatif ve kadının güçlenmesi arasındaki ilişkiye çok boyutlu dinamikler çerçevesinde ışık tutulmaya çalışılmıştır.

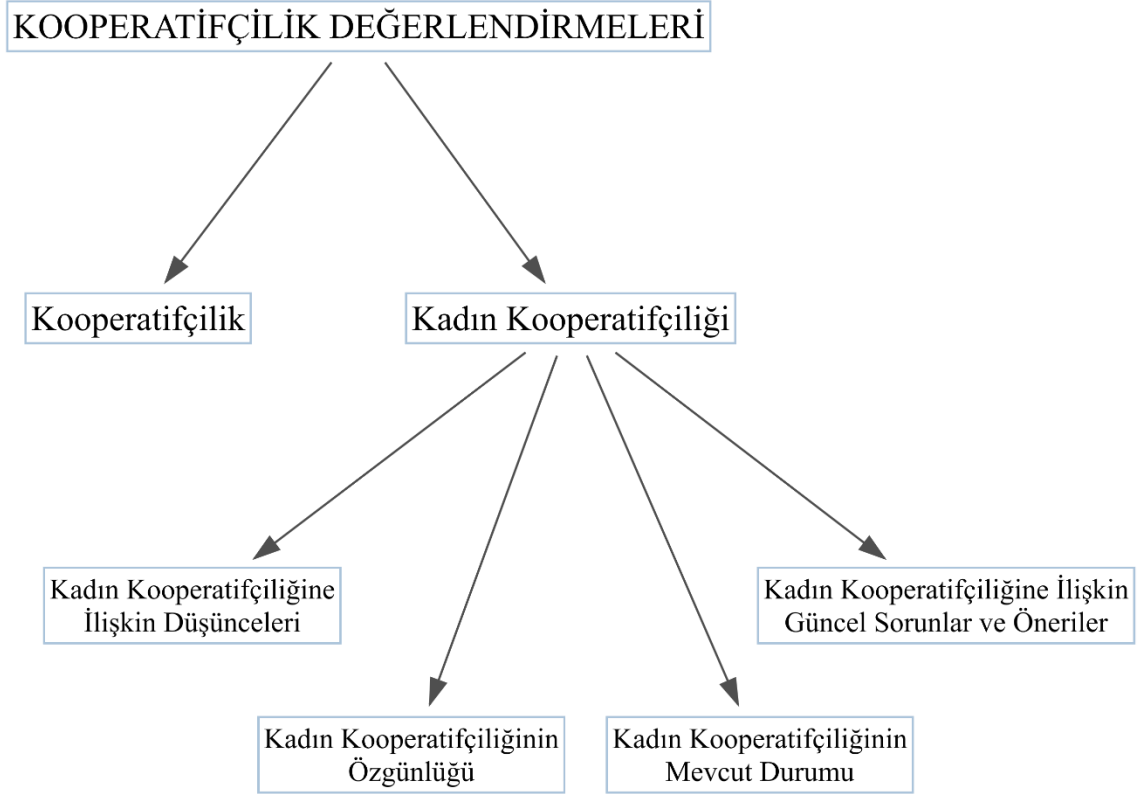
Araştırmanın söz konusu temalarına Şekil 1’de yer verilmiştir:

Şekil 1. Araştırmanın Tema ve Kategori Haritası

4.1. KOOPERATİFÇİLİK DEĞERLENDİRMELERİ

Çalışmanın temalarından ilki olan ‘Kooperatifçilik Değerlendirmeleri’ başlığı altında kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliği ve kadın kooperatifçiliğini nasıl tanımladıklarına ve algıladıklarına odaklanılmıştır. Kadın kooperatifçiliği konusunda yapılan araştırmalardan hareketle (Hatiboğlu Eren vd., 2018, s. 1091; Kurşuncu & Yılmaz, 2020, s. 151) büyük ölçüde erkeklerin yön verdiği kooperatifçilik tarihinde kadın ortaklığının sıklıkla gözden kaçırıldığı ve yönetimin erkek olduğu kooperatiflerde kadınların kooperatifçilik faaliyetlerinde rol almasının sabote edildiği söylenebilir. Dolayısıyla erkek ortakların iktidarından arınmış kooperatiflerin varlığı ‘kadın kooperatifleri’ aracılığıyla mümkün olduğundan bu tema altında ‘Kooperatifçilik’ ve ‘Kadın Kooperatifçiliği’ olmak üzere 2 ayrı kategoriye yer verilmiştir. İlgili temaya ait kategorilerin ve alt kategorilerin yer aldığı tema haritası Şekil 2’de gösterilmektedir:

Şekil 2. Kooperatifçilik Değerlendirmeleri Temasına Ait Kategori ve Alt Kategori Haritası

4.1.1. Kooperatifçilik: “Yaşamın Alternatifini Üretmek”

Bu başlıkta kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliğe ilişkin bakış açıları, düşünceleri ve kooperatifçilik tanımlamaları değerlendirilmiştir. ‘Kooperatifçi’ olarak içinde buldukları örgütlenmeye dair farkındalıklarının tespit edilmesi kadınların ortaklık deneyimlerinin yanı sıra kooperatif çatısı altında güçlenme deneyimlerinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Ulusal ve uluslararası ölçekli kooperatifçilik çalışmalarının (Alpaslan, 2004, s. 3; Gönen, 1982, ss. 41-44; ICA, 2005; Öksüz, 1982, s. 334; Pitman, 2018, s. 1; Rehber, 2011, s. 62; Zeuli & Cropp, 2004, s. 5) gösterdiği üzere kooperatifçiliğin odak noktaları birliktelik, eşitlik, gönüllülük ve dayanışmadır. Kooperatifler, insanların gönüllülük esasıyla ve ortak amaçlar etrafında bir araya gelerek oluşturduğu örgütlenme biçimleridir. Nitekim

araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliği tanımlama biçimleri ‘iş birliği kurarak birlikte üretmek’, ‘birlikte kazanmak’, ‘eşitlik’, ‘birbirine destek olmak’ etrafında şekillenmiştir. Örneğin K5’in (35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) şu sözlerinden; *"Kooperatifçilik bana göre ve zaten usul böyledir. Belli bir alanda çalışma yapmak isteyen kişiler ortak sermaye ve maliyet yaparak bir araya gelir ve sonrasında kazançlarını paylaşırlar. Mantık budur, olması gereken de budur."* anlaşılacağı gibi kooperatiflerin, insanların kimi durumlarda tek başlarına gerçekleştiremeyeceği çoğu eylemi bir araya gelerek birbirlerine destek olmak suretiyle gerçekleştirebildiği yapılar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kooperatifler, insanların ‘güçlü’ ve ‘güçsüz’ yönleriyle bir araya gelerek bir güç birliğinin oluşturulmasına imkân tanımaktadır:

"Kooperatifçilik toplu hareket etmek, güç birliği dediğim gibi. Yani insanların işte düşüncelerini, fiziki güçlerini, maddiyat da olabilir tabii ki. Yani biz sonuçta para koymadık ama para konularak da kurulan kooperatifler var, sermaye birliğini. Yani beraber hareket etmek. Benim için kooperatif dediğimde toplu bir güç. Gücü yani olumlu ve güzel bir şeyler yapmak için kullanmak diye düşünüyorum." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Çünkü biz kooperatiflerde rekabeti asla sağlıklı bulmayız. Bizim bu küçük üreticilerin rekabeti birbirini yok eder. Kooperatifler birbirleriyle rekabet etmez, dayanışma içinde olur. Başta okuduğum tanım gibi. Ama güç mesela Mustafa Kemal Atatürk şöyle ‘Kooperatifleşmede fayda vardır ama ben bir güçlüyle bir güçsüzün birleşmesinden bahsetmiyorum. Kooperatifleşmede güçsüzlerin bir araya gelerek güç oluşturmasından bahsediyorum.’ der." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif ortağı kadınlar, ‘ortak değerler’, ‘ortak amaçlar’, ‘ortak sermaye’, ‘eşit kazanç’ ve ‘eşit paylaşım’ kalıplarını sıklıkla kullanmıştır. Dominelli’ye (2012) göre de kooperatifler sosyal girişimler olarak, riskleri bir havuzda toplayarak, kârın birkaç kişinin cebini doldurması yerine sosyal kaygıların ve fiziksel çevreye gösterilen özenin ekonomik kalkınma planlarına entegre edilmesini sağlamak için birçok kişi arasında paylaştırılmaktadır.

Kooperatifçiliğin insanın bir başınlığına engel bir doğasının olduğu ve insana aidiyet duygusu kazandırdığını özetleyen ifadeler rastlanmıştır. Yöresel yemekler ve alternatif

beslenme üzerine kafe işletmeciliği yapan bir kooperatifin ortağı olan K18, kooperatifin diğer işletmelerden farklı örgütlenme biçimini yine aidiyet kavramıyla ilişkilendirerek açıklamıştır:

"(...) Bir de şu sorunu da ortadan kaldırıyorsun. Mesela diyelim ki çalışan biri var sıkıldığında işten çıkıp gidebiliyor mesela. Şimdi burada böyle bir şey yok. Çünkü emek veriyor, kooperatif onun, iş yeri onun. Hani kime bırakacak mesela? Yani bana niye bıraksın?" (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kafede çalışan kadınların aynı zamanda kooperatif ortağı oluşu diğer bir ifadeyle kafenin ve kooperatifin bütünleşik yapıda oluşu kafede çalışan kadınların işletmeleriyle yani kooperatifleriyle daha sıkı ilişki kurmalarına neden olmaktadır. Ayrıca kuruluş aşamasından bu zamana kadar kooperatiflerini yaşatmak için harcadıkları emek, kooperatif ortağı kadınların herhangi bir zorluk karşısında veya 'sıkıldıklarında' kooperatiflerinden ayrılmalarının önünde engel oluşturmaktadır. *"Çünkü emek veriyor, kooperatif onun, iş yeri onun. Hani kime bırakacak mesela?"* K18'e ait olan bu ifade durumu çok yalın bir şekilde açıklamaktadır.

Kooperatif ortağı kadınlardan K11'in belirttiği gibi *"hiç kimsenin olmayan ama herkese ait olan"* kooperatifler ortakları tarafından yönetilen ve denetlenen örgütlenmelerdir. Kooperatiflerin yönetim kurulu üyelerinin ortaklarından oluşması yönetsel süreçlerde ve karar alımlarında ortakların demokratik katılımlarını desteklemektedir (Smith & Rothbaum, 2013, ss. 2-3). Araştırmaya katılan K24, (59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"(...) Aslında kooperatifçilik yani benim işin içinde olmamın en önemli sebebi bu yapının çok doğru bir yapı olduğunu düşünmem. (...) Böyle olduğu için de yani herkes eşit koşullar altında. Hem işçi hem işveren pozisyonundasınız."* diyerek herkese eşit koşullar sunan bir yapı olması nedeniyle kooperatiflerin içinde yer almak istediği 'doğru' bir örgütlenme olduğunu anlatmıştır.

Bu araştırmaya dahil edilen her dört kooperatif ortağı kadından üçü ya yönetim kurulu başkanı ya da yönetim kurulu üyesidir. Dolayısıyla bu araştırmada 28 kooperatif ortağı kadından 21'inin kooperatif yönetimiyle doğrudan temasının olması kooperatiflerin

yönetimsel süreçlerdeki demokratikliğinin sorgulanabilmesi için yordayıcı bulgulara erişilmesini kolaylaştırmıştır:

"Yani kooperatifin en önemli şeyi bu. Derneklerde hiyerarşik sistem var bizde yok. (...) Yani birlikte karar vermek, karar mercilerinde birlikte bulunmak. Yani demokratik her zaman bunu söylüyorum, eşit söz hakkı. Herkesin bir kez söz hakkı olması çok önemli. Yani bireysel değil, bireysel değil bütünsel yaklaşım. Bütünsel yaklaşımla ancak kooperatifleşme daha güzel oluyor. Öbür türlü kooperatifleşmekten çıkıyor. Yani dernek gibi. Hiyerarşik dernek de biliyorsunuz (...)" (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıdaki alıntıdan kooperatif ortaklarının tümünün kararlarda söz hakkına sahip olmasının, kooperatifin kimseyi geride bırakmayan kapsayıcı yapısını pekiştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca K17'nin kooperatifin kendi içinde hiyerarşik 'olmayışını' dernek gibi diğer sivil toplum kuruluşlarıyla mukayese etmesi dikkat çekmektedir. Elbette her örgütlenme biçiminde olduğu gibi kooperatiflerde de yükümlülüklerine ve yetkilerine göre ortakların arasında bir farklılık bulunmaktadır. Ancak diğer örgütlenmelere kıyasla kooperatiflerde çok daha yatay bir hiyerarşinin olduğu söylenebilir:

"(...) Aynen, zaten kooperatif olduğu için şirket olmadığı için... Hani biz tamam yöneticiyiz aynı zamanda o ayrı bir konu. Ama üretime geldiği zaman ya da başka konulara geldiği zaman iş bütün ortaklar tamamen aynı. Aynı haklara sahibiz, aynı şekilde toplantılarda herkes fikrini... Herkesin bir oy hakkı var. O çok büyük bir avantaj. Hani despot bir üretim olmadığı için kooperatiflerde çok daha adil üretim oluyor." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatiflerdeki demokratik atmosferin, kooperatiflerin üretim süreçlerini daha adil kıldığı ve bütün ortakların üretimde eşit rol aldığını düşündürmektedir. Zorba bir yönetimden uzak olan kooperatiflerde gerek karar vermeye ilişkin konularda gerek üretimde eşitlik söz konusudur. Bu durum, ortakların ekonomik süreçlere dahline ve kazancın dağılımına da yansımaktadır. Altman'ın (2010) belirttiği gibi kooperatifler, kazanımların ve mülkiyetin ortaklar arasında eşit olarak paylaşıldığı ve ortakların eşit oy hakkına sahip olduğu demokratik örgütlenmelerdir. Kooperatifin temelini oluşturan ortaklarının eşit ekonomik katılımına ve eşit gelir dağılımına ilişkin kooperatif ortağı kadınların değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

"(...) Kendi kooperatifimde de bunu gördüğüm için benim için kooperatif dediler mi ortak payda, ortak düşünce, yan yana durma, imece çalışma, insanca yaklaşım, düşünceden yani ee varlığa kadar mesela çalışma, kazanç da öyle. Eşit kazanç yani benim açımdan eşitliğinin tam noktasıdır. Yani bu eşitlik hem fikirsel hem ekonomi olarak. Eşit şekilde eşit dağılım, eşit yaklaşım. Kooperatif dedin mi ben bunu şey yapıyorum. Bunu genelde sosyalistler düşünüyo. Hani böyle paylaşım konusunda şey. Ama ben şurada sosyalizmde de yani benim çevremde öyle insanlar da çok fazla, benim de düşüncem o yönlü. Ama orda da bile taraf var, orda da bile öteki dil bazen kullanılıyor. Ama kooperatifte bu öteki dil yok, taraf yok. (...) Onun için benim için çok kutsaldır. Ben, ben yani gücümün yettiği kadar da bunu böyle yürütmek de istiyorum, içinde de bulunmak istiyorum. Eee nasıl anlatayım bilmiyorum." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Bu anlatıda görüldüğü üzere kooperatifin K18'e çağrıştırdığı ortak payda, ortak düşünce, yan yana durma, imece gibi kavramların kooperatifin tüm varlığına sirayet ettiği, eşitliğin 'tam noktası' olduğunu düşünmektedir. Burada eşitliğin hem soyut hem ekonomik olarak varlığından söz etmektedir. Kooperatifin bu eşitlikçi ve insancıl yaklaşımı, kendi deyimiyle öteki dilin yani ayrımcılığın olmaması kooperatif ortağı kadının kooperatif yapısına olan inancını pekiştirmektedir ve kooperatifçiliği sürdürmede motivasyon sağlamaktadır.

Kooperatiflerin, şimdiye değin sözü edilen demokrasiye dayalı, katılımcı ve eşitlikçi bir yapıya sahip olması toplumların ekonomik gelişimi için uygun bir araç hâline gelmelerini sağlamıştır. Yoksulluğun azaltılması, istihdam yaratılması ve ekonomik gelişimi ve sosyal kalkınmayı kolaylaştırıcı rolünün bulunması nedeniyle kooperatiflerin küresel ölçekte giderek önemi artmaktadır (Ahmad Bello, 2005, s. 7; Gertler, 2001, ss. 27-28; Gibson, 2005, s. 8). Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifleri sürdürülebilir ekonomik sistem olarak değerlendirmekte ve ülkelerin kalkınmasında önemli bir konumda olduğunu düşünmektedirler:

"Kooperatifçiliği şöyle tanımlayayım ben size. Şimdi dünyadaki üç ana sektörden bir tanesi. Özel, kamu ve kooperatif sektör. Dolayısıyla çok önemli. Ancak Türkiye'de hak ettiği önemi görmemesinin ana sebeplerinden bir tanesi bana göre yapı kooperatiflerinin kötü algısı. İşte herkesin bir kooperatifte bir ev hikayesi, dolandırılma hikayesi, kooperatifçiliğin böyle olması. Dolayısıyla geri çekmiş. Bu il şu açıdan çok şanslı mutlaka biliyorsunuzdur burada X Kooperatifi var. Y zamanında kuruluyor Tarım Bakanlığıken. Buradaki halk aslında çok yabancı değil yani il özelinde. Hani tarım ve kooperatif. İkincisi özellikle miras kanunuyla beraber

küçülen tarım alanları, büyük üretimler yapılmasına engel hale geliyor. Dolayısıyla insanların birleşip bazı üretimleri birlikte yapmaları öngörülüyor. Yani kalkıp da sizin 20 dönüm bir araziniz yok." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11'in kooperatifçiliği tanımlamak için literatürde sıklıkla karşılaşılan üçüncü sektör tabirini kullanıyor olması konuya ilişkin bilgi düzeyini ve deneyiminin olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca K11, kooperatifçiliğin tarımla ilişkisinden, artan önemine rağmen Türkiye'de hak ettiği değeri görmediğinden ve bunun nedenlerinden bahsetmiştir.

"Kooperatifçilik birlikte iş yapabilme gücü. Yani ve ülkenin buna ihtiyacı var. Başlangıçta da dediğim gibi kalkınma modeli olarak sürdürülebilir ekonomik kalkınma modeli olarak öngörüyorum ben kooperatifçiliği. Bu anlamda da sadece kadın kooperatifi değil, buna kırsal kalkınma kooperatifleri de tarım kredi kooperatifleri de kadın kooperatifleri de işletme kooperatifleri de tüketim kooperatifleri de... Hepsi dahil ve sürdürülebilir bir ekonomik sistemin oluşabilmesi için de bir ülkenin kalkınabilmesi için çok insancıl, çok nasıl söyleyeyim ahlaklı, çok paylaşımcı bir model kooperatifçilik. Öyle görüyorum ben. Alttan, tabandan bir arada yani örgütlenerek yukarıya çıkılan bir piramidin basamakları gibi üst kata çıkabilen bir mantalite kooperatifçilik, böyle bakıyorum." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

2020 yılında kurulmuş olan D2 Kooperatifinin kurucu ortaklarından biri olan K28, çok uzun bir kooperatifçilik geçmişi bulunmamasına karşın kooperatifçiliğe ilişkin kavramsal açıklamalarda bulunmuştur. Kooperatifçiliği, ülkelerin kalkınabilmesi için çok insancıl ve paylaşımcı anlayışa sahip ve taban örgütlenmesiyle oluşan bir çeşit sürdürülebilir ekonomik kalkınma modeli olarak tanımlamıştır. Derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif ortağı kadınlardan kooperatifçilik tanımı yapılması istendiğinde sıklıkla kooperatifçiliğin ticari kimliğine ve ekonomik bir kuruluş olduğuna atıfta bulunmuşlardır:

"Bende şöyle bir uluslararası bir tanım var. Hep konuşuyoruz, konuşuyoruz. Kooperatif insan ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilmesini sağlamak ve ortakları çıkarlarını korumak amacıyla oluşturulan ekonomik kuruluştur. Kooperatifler insanların ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefaret suretiyle ve en az maliyetle karşılamak amacıyla kurulan tüzel kişiliklerdir. Burada bana bir cinsiyet söyleyin. Diyor ki insan ihtiyaçlarını diyor." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatiflerin ekonomik yönleri ön planda olmasına karşın ‘imeceye’ dayalı örgütlenme modeli olmaları ve benimsedikleri ilkeler ve değerler onları diğer ekonomik yapılardan farklı kılmaktadır (Geray, 2014, s. 21; ICA, 2021). Üstelik kooperatifçilik ilkelerinin yedincisi “topluma karşı sorumlu olma” ilkesinin doğrudan bu hususa odaklanması kooperatiflerin sıklıkla dile getirilen bireysel ve toplumsal sorunlara ilişkin işlevsel konularını ön plana çıkarmaktadır (Birchall, 2004, s. 18; Güloğlu & Korkmaz, 2005, s. 825; ICA, 2015, s. 25).

Kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğu, kooperatiflerin gerek kendi ortaklarına ve ailelerine gerekse topluma yönelik fayda sağlamaları gerektiğini ve finansal gaye gütmelerinin yanı sıra sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerinin öneminden bahsetmiştir. Örneğin K10’un (56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) şu sözlerinden; *"Çünkü kooperatiflerin mutlaka yaptıklarında bir toplumsal fayda olmalıdır. Hem kendi ortağımızın üretimine ve tüketimine, pazarlamasına fayda sağlayacaksınız hem de memleketin medeniyete ulaşması için çalışmalar yapacaksınız. Faydayı büyüteceksiniz."* anlaşılacağı üzere kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerin dayanışmacı bir perspektifinin ve topluma karşı sorumlu olma gerekliliğinin üzerinde durmuşlardır. Aksi takdirde kooperatiflerin yalnızca ticari kaygılar güden sıradan iş yerlerinden veya ticari girişimlerden farksız olacaklarını vurgulamışlardır. Benzer şekilde Geray (2014, ss. 21-22) kooperatiflerin insana önem veren ve ekonomik amaçlara ek olarak belirli sosyal konulara da eğilen yapılar olduğu kanısındadır. Majee ve Hoyt (2011, s. 60) ise kooperatiflerin ekonomik bakımdan dezavantajlı popülasyona sağladığı faydalara ve sınırlı kaynaklara sahip toplumların sorunlarını ele almalarına dikkat çekerek diğer iktisadi yapılara kıyasla çok daha fazla sayıda piyasadan dışlanan insanı sosyo-ekonomik ana akıma dahil etme imkânının olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen kooperatiflerin tamamının aktif olarak üretim faaliyetleri gerçekleştiriyor olması ve kooperatifin kendi ortaklarının veya başka kadınların bu üretim süreçlerinin bilfiil içinde bulunması, özellikle piyasa dışı bırakılan emekçi kadınların iş gücü entegrasyonunu sağlıyor olması; kooperatiflerin hem sosyal hem ekonomik temelli olduğunu göstermektedir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilikle ilgili paylaşımlarında öne çıkan konulardan biri de kooperatiflerin üretim süreçleri olmuştur. Ortmann ve King'in (2007, s. 20) belirttiği gibi uygun fiyatlı, kaliteli ürün veya hizmetlerle buna gereksinim duyan insanları buluşturmak hatta ortakların kendilerinin gereksinim duyması kimi kooperatiflerin kurulmasında motivasyon kaynağı olabilmektedir. Konuyla ilgili K11, kooperatifçiliğin güvenilir gıdaya ulaşma konusunda ülkeler için hayati öneme sahip olduğunu ve ülkelerin güvenliklerindeki rolünü vurgulamak için kooperatifçiliğe 'silah' benzetmesi yapmıştır:

"(...) Hani o yüzden kooperatifçilik bence bundan sonraki tüm dünyada güvenilir gıdaya ulaşmanın bu kadar zor olduğu bir dönemde ülkelerin kendi güvenlikleri için bile çok önemli bir silah olduğunu düşünüyorum. Gıda bu kadar önemliyken tarım bu kadar önemliyken kooperatiflerin hayati bir önemi olduğuna inanıyorum." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Hani kooperatif deyince ben 70'lerden önce kendi köyümde, şimdi evli olduğum köyde, eşimin abisinin açtığı bir kooperatif vardı. O çocukluğumda öyle bana yer şey yapmıştı. Mesela bizim burada dönem dönem gaz yağı bulunmazdı çünkü diğer cereyan yoktu bizde gaz yağıydı. Babamlar işte annemler ilden, ilçeden ve öyle tenekelerle değil, azar azar alırdı pahalı pahalı alırlardı. Ama o kooperatif kendi ortaklarına, kendi bölgesindeki insanlara hem fazla veriyorlardı hem de uygun fiyatla veriliyordu. (...) Bir de eşit veriliyordu. Mesela senin paran varsa sen çok aldın, onun parası yoksa o az alsın değil de herkese eşit şekilde veriliyordu. O benim öyle kafamda kalmış konuşuluyordu." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

"Yani şimdi hani toplumsal olarak kadın kooperatifleri, kooperatifçiliği genel olarak düşünürsek; kooperatifçilik aslında bi ülkenin gelişmesi, kalkınması, üreticiden tüketiciye ulaştığında üretilen şeyin daha uygun fiyatla alınıp tüketilmesi. Bu aşamada bu şeyde çok önemli kooperatif genel olarak öyle olmalı. Yani burada üretilen bi ürün aracı olmadan işte 2 lira ne bileyim ben 1 lira kâra satılabilmeli ki satılabiliyor, bunun örneklerini biz gördük biliyoruz çünkü." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

K16'nın ve K4'ün ifadelerinden anlaşılacağı üzere, kooperatiflerin uygun fiyatlı ürünleri, üreticiden tüketiciye aracısız bir şekilde erişilebilir kılması söz konusudur. Bu iki kooperatif ortağı kadının da yaşları itibarıyla geçmiş yıllarda kooperatifçiliğin bu yönünü de bizzat deneyimlemiş olmaları, kooperatifçiliğe ilişkin düşüncelerinin olumlu yöne evrilmesine neden olduğunu düşündürmektedir.

Bu noktada kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik hakkındaki bakış açılarından anlaşılacağı üzere kooperatifçiliğin tek bir tanımlamasını yapmak ya da tek bir kooperatif tiplemesinden bahsedilemeyeceği açıktır. Kooperatifçilik hareketinin ve düşüncesinin evrimine de bakıldığında, kooperatifçilik alanındaki araştırmacılar için kimi zaman birtakım ikilemlere sebebiyet verse de kooperatif örgütlenmeler için birden fazla amaca sahip oldukları söylenebilir. Bu amaçlar kooperatifçiliğin sosyal ve ekonomik felsefelerinin yorumlamasına göre değişebilmektedir (Torgerson vd., 1998, s. 8). Kooperatiflerin gerek birbirinden farklı amaçlarla örgütlenmeyi gerekse birden çok amaca haiz olmayı mümkün kıldığı kooperatif ortağı kadınların alıntılarında yola çıkılarak söylenebilir:

"Yani ben kooperatifçiliği biraz şey olarak görüyorum aslında belki bizim de kendimize göre eksikliklerimiz var. Ya burası kamusal bir alan aslında. (...) Yani mesela aslında ben kooperatifleri biraz şöyle düşünüyorum. Yaşamın her alanında alternatifini üretmeye çalışıyorlar. Ya bu sadece bir gıda ürünü değil mesela. Eğitim alanında mesela eğitimciler, eğitimci kadınlar veyahut da erkekler yani genel olarak eğitim alanında çalışan insanlar da bugün bir kooperatif kurup alternatif bir eğitim sistemi kurmaya çalışabiliyorlar, alternatif okullar yaratmaya çalışabiliyorlar. Ne bileyim işte tiyatro alanında çalışan sanatçılar bugün bir kooperatifle yani o şirketlerin, o kapitalizmin insana yüklendiği şeklin dışında herkesin kendi sanatını, kendi eğitimini, kendi üretim alanlarını ortaya çıkarabilecek bir yapıda kooperatifçilik modeline girmiş durumdadır mesela. Artık insanlar dernekler, vakıflar, vesairelerden değil de hem kendi somut ihtiyacını karşılayacak hem de o sosyal sorunlara dokunabilecek hem de o sistemin alternatifini yaratabilecek yapılar arıyorlar. Ve bu yapıların şu anda belki başkasını bilmediğimiz için görmediğimiz için üretmediğimiz için bana göre şu anda kooperatifler bu işe uygun bir model gibi geliyor. Hani o yüzden de yani çok bağlantılı yani hani bu yaşamın alternatifini üretmek kooperatifçilik. Evet çok şey bir çizgide de olabilir yani farklı şekilde de çalışabilir, çok kapitalist de çalışabilir bu ayrı ama esas olan kooperatifçiliğin bu noktasını vurgulamak. Hani kötünün alternatifini oluşturuyorsun aslında daha güzel bir dünya için ne yapılabilir de ortaya koyuyorsun. Yani kooperatifçilikte biraz bunu öne çıkarmak lazım." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatiflerin çok amaçlı örgütsel yapıları yaşamın her alanıyla ilişkilendirilebilecek, yaşamdan izler taşıyacak kuruluşlar olduğunu düşündürmektedir. Anlatıda görüleceği üzere K18'in kooperatifleri kamusal bir alan olarak tanımlaması ve konuya ilişkin "yaşamın alternatifini üretmek kooperatifçilik" ifadesi, kooperatifçiliği en iyi özetleyen yorumlardan biri olduğu düşünülmüş ve bölüm başlığında kullanılmıştır.

Özetle kooperatif ortağı kadınların birer ‘kooperatifçi’ olarak kooperatifçiliğe dair görüşleri; iş birliği, birliktelik üretip birlikte kazanmak, birbirine destek olmak etrafında şekillenmiştir. Kooperatif ortağı kadınlara göre kooperatifler, insanları güçlü ve güçsüz yönleriyle, oldukları gibi bir araya getirerek bir güç birliği oluşturan yapılardır. Dolayısıyla kooperatiflerin, insanların kendilerini yalnız hissetmesini engelledikleri düşünülmektedir. Bunun dışında kooperatif ortağı kadınlar kooperatiflerin ‘ortak’ değerler, amaçlar, sermaye etrafında insanların bir araya gelmesine ve kazançlarını ‘eşit’ paylaşmasına olanak tanıdığını, ortakların eşit söz hakkına sahip olduğu için demokratik örgütlenmeler olduğu kanısındadır. Ayrıca kooperatif ortağı kadınların, kooperatifleri adil ve sürdürülebilir bir ekonomik sistem olarak görmelerinin yanında kooperatiflerin her yaptığı işte mutlaka bir toplumsal fayda olması gerektiğini düşünmeleri, kooperatiflerin hem ekonomik hem sosyal amaçlı girişimler olduğunu ve toplumların kalkınmasında önemli potansiyele sahip olabileceğini düşündürmektedir. Görüldüğü gibi kooperatiflerin tek bir tanımının ya da amacının olduğunu söylemek mümkün değildir. Kooperatifler kaliteli mal ve hizmetleri uygun fiyatlarla ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak gibi bir misyonla da hareket edebilir, alternatif bir eğitim sistemi için de faaliyet gösterebilir, tiyatro emekçilerinin hak arama mücadelesi için bir araya geldiği örgütlenmeler şeklinde de karşımıza çıkabilir. Kısaca kooperatifçiliği yaşamın her alanıyla ilişkilendirebilmek mümkündür.

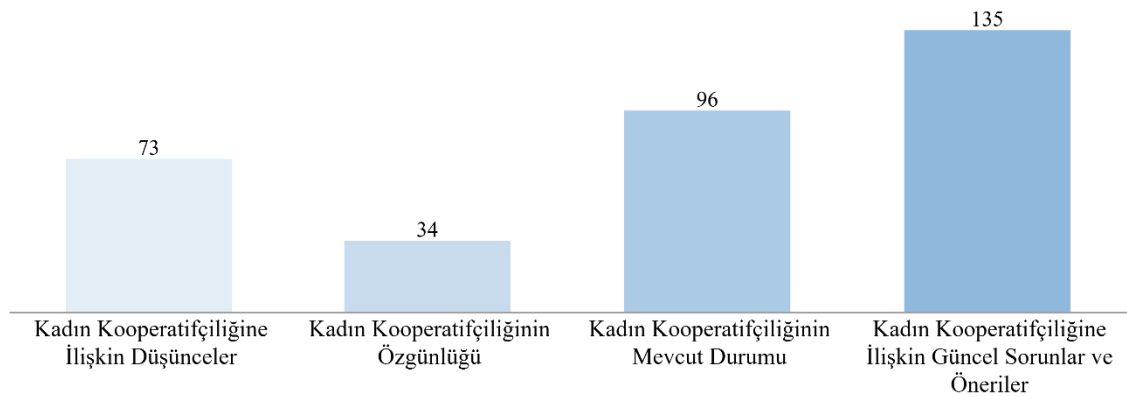
4.1.2. Kadın Kooperatifçiliği

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğine ilişkin değerlendirmelerinin kapsamlı bir çözümlenmesine yer verilmiştir. İlgili kategorinin ‘Kooperatifçilik’ kategorisinden ayrılan yanı; araştırma kapsamında görüşülen kadınların tamamı bütünüyle kadınların önderliğinde kurulmuş kooperatiflerin ortakları olmalarıdır. Dolayısıyla bu başlık altında çözümlenen değerlendirmeler daha çok kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik yaşamlarından izler taşımaktadır. İlk olarak “Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Düşünceler” alt başlığında kadınların kooperatifçilik yaşantılarına, gözlemlerine ve bilgilerine ilişkin bulgular tartışılmıştır.

“Kadın Kooperatifçiliğine Özgünlüğü” alt başlığında kooperatif ortağı kadınların; kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflerden farklılaşan özelliklerine, neden ayrı bir kategoride yer aldığına ve kooperatifçilikte kadınlarla birlikte yol almaya ilişkin düşüncelerine yer verilerek konuya ilişkin bakış açıları keşfedilmeye çalışılmıştır. Karar mekanizması tamamen kadınlardan oluşan bir yapılanmanın içinde olan kooperatif ortağı kadınlar deneyime dayalı görüşlerini aktarmışlardır.

“Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu” alt başlığında ise kooperatif ortağı kadınların araştırmanın alanında da belirleyici olan Türkiye’de kadın kooperatiflerinin son yıllarda artan sayısına ve gündemde sıklıkla yer almasına ilişkin görüşleri tartışılmış ve bu durumun ardında yatan sebepler anlaşılmasına çalışılmıştır.

Kategorinin son başlığı olan “Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Güncel Sorunlar ve Öneriler” alt başlığında ise kooperatif ortağı kadınların sahadaki deneyimlerinden yola çıkarak kadın kooperatifleri aracılığıyla kadının güçlenmesi aracılığıyla neler yapılabileceğine ve kadın kooperatifleri aracılığıyla daha fazla kadının güçlendirilebilmesinin önünde nelerin sorun oluşturduğuna yönelik değerlendirmeleri üzerine tartışma yürütülmüştür. “Kadın Kooperatifçiliği” kategorisine ait alt kategorilerin her birinin derinlemesine görüşmelerde kaç farklı yerde bahsedildiğine ilişkin bilgiler aşağıda Şekil 3’te gösterilmektedir:

Şekil 3. Kadın Kooperatifçiliği Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınlar en çok “Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Sorunlar ve Öneriler” alt kategorisinden bahsetmişlerdir. Bu durum, kooperatif ortağı kadınların sahada sıklıkla sorunlarla karşılaştığını, bu sorunları çözmeye yönelik akıl yürüttüklerini veya harekete geçtiklerini düşündürmektedir. “Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu” alt kategorisinin en sık bahsedilen ikinci konu başlığı olması kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğini tanımlamaktan ziyade Türkiye’de kadın kooperatiflerinin çoğalmasına ve ana akımlaşmasıyla ilgili olduklarını göstermektedir. “Kadın Kooperatifçiliğinin Özgünlüğü” başlığı, derinlemesine görüşmelerde kendine en az yer edinen alt kategoridir. Bunun nedeni olarak kooperatif ortağı kadınların tümünün kadın kooperatifçiliğinin ayrı bir kooperatif türü olarak ele alınması ve/veya kadın kooperatifçiliğini diğerlerinden ayıran özelliklerinin olduğu konusunda mutabık olmadıkları yorumu öne sürülebilir. Alt kategorilerin derinlemesine görüşmelerde kaç farklı yerde kullanıldığına ilişkin dağılımın görselleştirilerek sunulması kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğine ilişkin bakış açılarının keşfedilmesinde yordayıcı bilgiler sağlamıştır.

4.1.2.1. Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Düşünceler: “Kadınlar Tarafından Kadınlar İçin”

Kadın kooperatifçiliği için literatürde resmî bir tanıma rastlanmamıştır. Ancak konuyla ilgili olarak Kadın Kooperatifleri Birliği SİMURG kadın kooperatiflerini, ihtiyaçları karşılamak amacıyla yereldeki kadınlar tarafından oluşturulan yapılar olarak tanımlamaktadır ve bu tanım “kadınlar tarafından kadınlar için” konsepti üzerine kuruludur (Duguid vd., 2015, s. 38). Bugün Türkiye’de ‘Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi’ unvanıyla varlığını devam ettiren ‘kadın kooperatifi’ yasal çerçevede diğer türdeki kooperatiflerden farklı olmamakla birlikte hem sosyal hem ekonomik amaçlı olmaları ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle özel bir kategori olarak ortaya çıkmıştır (KEİG, 2018, s. 5).

Temel odaklarından biri kadın kooperatifçiliği olan bu araştırmada kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğini nasıl tanımladıkları, kadın kooperatifçiliğinin onlara neler çağrıştırdığını ve amaçlarının neler olması gerektiğine yönelik düşünceleri ele

alınmıştır. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğine ilişkin düşünceleri; kadınlara ve topluma fayda sağlayan, kadınları istihdam etmeye, üretmeye, hak savunuculuğuna, farkındalık yaratmaya, kadınların yeteneklerini ön plana çıkarmaya olanak tanıyan hem ekonomik hem de sosyal amaçlı yapılar oldukları üzerine şekillenmiştir. Bunun yanında kadın kooperatifçiliği diye ayrı bir kategori olmaması gerektiğini düşünen kooperatif ortağı kadınlarla beraber kadınlara özgü ayrı bir yapının gerekliliğini savunan birbirine karşıt görüşlere de rastlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğinin neden ayrı bir kategori olması gerektiği konusundaki görüşleri bir sonraki başlıkta daha detaylı ele alınacak olup bu başlıkta kadın kooperatifçiliği konseptine ilişkin genel olarak bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatifçiliğinin en temelde kadının kadına destek olması, kadının ekonomisine katkı sunması ve böylece hem kadının topluma katılımı hem de toplumun kazanımı olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin K1 (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) bu durumu; *"Ekonomik olarak... Tabii tabii, bireysel olarak... Topluma kazandırmak. Kadınların toplumda bir yer edinmesini sağlamak. Onları da bir ev ortamından çıkartıp bi hani bu tür ortamlara gelip sosyalleşmesini sağlamaksa yani amaç, bu doğrultuda ilerlenmeli kooperatifçilik de."* ifade ederken, K2 (48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Bakıldığında aslında mutluluk duyuyoruz kadınların güçlenmesi, kadınların bir araya gelerek emek vererek kardeşlik ve güzel bir yolda ilerlerken ekonomilerine de katkı sağlayabilmeleri anlamında kadın kooperatifleri çok önemli. Toplum ve toplumun kazanımı açısından da."* diyerek vurgulamıştır.

K5, bir kadın kooperatifinin en öncelikli amacının kendi ortaklarının menfaatlerini düşünerek hareket etmek ve ürettikleri mal veya hizmetleri pazarlamak olduğunu düşünmektedir. Bu öncelikli amaçtan sonra toplumun yararına çalışmalar yürütmesi gerektiğini eklemiştir:

"Tabii öncelikli olarak kooperatif üyelerinin mallarının, yaptıkları işlerin pazarlanması noktasında çalışma yapmalıdır. Kooperatifin ortak menfaatlerini ve üyelerinin menfaatlerini düşünerek hareket etmelidir, öncelik budur. Sonrasında bunları sosyal anlamda da bütün halka en iyi şekilde sunmak yapılan şeyleri,

örnekler teşkil etmek ve gelecekte de yine kız çocuklarımızın bunları başarabileceği güzel çalışmalar yürütmek." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Benzer şekilde kadın kooperatifçiliğine ilişkin düşüncelerde müşterek olunan diğer bir konu ise kooperatiflerin, kadın istihdamı sağlama amacının üzerine inşa edilmiş olmasıdır:

"Ya amaçları kadın gücünü, kadın istihdamını daha çok sağlamaktadır bence. En büyük destek ve de ekonomik açıdan kadınların bir yerde bir şekilde özgür olmasını sağlamaktır. (...) Ya dediğim gibi yani en büyük hedeflerinden bir tanesi kadın gücü, kadın istihdamı, ekonomik açıdan güçlenmesi de en büyük amaçları bu." (K26, 34 yaşında, Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

"Bence kadın kooperatifi kadınlara destek olmalıdır, daha çok kadın istihdam etmelidir. Sosyal mesela ben çok isterim sosyal kadın projeleri. Mesela bir muhalebicilik kursu düşünüyoruz, kurs açma yetkimiz var kooperatif olarak. Böyle etkinliklerle de kadınları hayata... Çünkü yani bu ikinci sınıf muameleden ya da işte ki biz burada öyle bir ortamda yaşamıyoruz yani kadının, Karadeniz kadınları biraz daha tuttuğunu koparan, lafı sözü geçen, doğuyla kıyaslandığında biz çok çok daha avantajlıyız ama o gibi yerlerde böyle kurslar açılması insanları, kadınları sosyal ortama katılması çok güzel bir motivasyon olur." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K19'un ifadesinde belirttiği üzere kadın kooperatiflerinin daha çok kadını istihdam etmesi gerektiğine ek olarak kadın kooperatiflerinin özellikle toplumsal konumu ikincilleştirilen kadınlar için sosyal bir alan oluşturduğunu düşünmektedir. Konuyla ilgili olarak Jones ve diğerlerinin (2012) çalışması kooperatiflerin işlevinin sadece ekonomik faydalar sağlamakla sınırlı olmadığını aynı zamanda ortaklar arasında bilgi paylaşımı, iş birliği kurma ve öğrenme ortamları oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal değişim için önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Kadın kooperatiflerinin faaliyetleri genellikle buldukları bölgelerin kültürel ve coğrafi öğelerine göre şekillenmekte olduğundan buldukları bölgenin kalkınması noktasında da bu amacı gütmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir:

"Amaçları... Bir kere kadın kooperatiflerinin birinci görevi kendi bölgelerinde üretilen ürünleri eğer üretim yapıyorsa ki üretim yapıyordur. Kooperatifin amacı zaten üretmek. Bir kere önce kendi bölgelerinde var olan unutulmaya yüz tutmuş değerleri korumak, onları tekrar üretmek üretilmiyorsa ya da üretiliyorsa da ona demokratik yeni bir inovasyon getirilebilir. Yani bölgedeki kadınları kaldırmak belki çok büyük bir yük ama..." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K9'un anlatısından anlaşılacağı üzere kadın kooperatifinin öncelikli görevinin, bölgeye ait unutulmuş değerleri ön plana çıkartacak biçimde üretim yapması olduğu düşünülmektedir. Derinlemesine görüşmeler esnasında K9'un, kooperatifinin bulunduğu bölgeden yani memleketinden bahsederken sıklıkla iyelik eki kullanması da dikkati çekmiştir. Majee'nin (2007) belirttiği gibi kooperatifler yerel olarak sahiplenildikleri ve yönetildikleri için gereksinim duyulan mal ve hizmetleri tedarik eden, yerel halka istihdam fırsatları yaratan ve işletme mülkiyeti veren yapılardır. Bu yönleriyle kooperatifler, işletmelerle iş ve sosyal etkileşimleri teşvik eden yerel örgütlenmeye dayalıdırlar.

Üretim vurgusuna ek olarak kadınların üretimdeki başarısına ve yeteneklerine ithafen şu ifadeler kullanılmıştır. Örneğin K16 (60 yaşında, Kurucu Ortak): *"Yani öyle şey mi var mesela örnekleri de var. E3'ü falan gördünüz. Sade kadın kuruluşlarıyla tarımsaldan da hayvancılıkta da gördük ki kadının yapamayacağı hiçbir şey yok. Her şeyi de çok muazzam yapabiliyorlar. Önemli olan bu kuruluş sürecidir."* diyerek kadınların birbirinden farklı alanlarda başarılı olabileceğini belirtmiştir. Bir başka anlatıda K7 ise benzer görüşlerini şöyle ifade etmiştir.

"Yani bu kadın kooperatifçiliği, kadınlar her alanda çalışkan her alanda üretim yapabilir. Ben öyle görüyorum en ufak bir işletmeden en büyük işletmeye kadar kadınlar üretken ve bence yani erkeklerden daha detaylı düşünürler daha teferruathlı düşünürler. Kadınlar daha başarılı olabilir kooperatifçilikte." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

Kadın kooperatifleri çoğu çalışmanın gösterdiği gibi (Azad, 2017, s. 14; Nippierd, 2002, s. 1; Smith & Rothbaum, 2013, s. 11) kadın yoksulluğunun giderilmesi, kadınları üretime ve ücretli iş gücüne dahil etmesi nedeniyle ekonomik gelişmelerini desteklerken,

kadınlara sosyal ve politik ihtiyaçları doğrultusunda bir araya gelerek birbirlerinin ortak sorunlarına çözüm arayabileceği sosyal bir alan yaratmaktadır. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinin hem ekonomik hem sosyal temelli olduğu yönündeki aşağıdaki örneklerdeki görüşleri ile literatürdeki örnekler örtüşmektedir:

"Kooperatif mantığı çok doğru ve demokratik, sürdürülebilir olduğu zaman kalkınma öncelikli ve toplumu da yani bu kalkınma sadece ekonomik kalkınmadan bahsetmiyorum. Sosyal kalkınmayı, yardımlaşmayı ee kooperatif üyeleri arasında birbirlerinin omzuna basmadan da beraber yürünebileceğini anlatması açısından çok önemli buluyorum." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Şimdi bi kere kadının ekonomik alanda özgürleşmesi gerekiyor. Özgür bir kadın, kendi ayakları üzerinde durabilen bi kadındır ve kendi ihtiyaçlarını karşılayan bi kadındır. Bu özgüven erkeği olan bağımlılığını da kırar bi anlamda. Kadın kooperatifleri gerçekten bir kadının sosyalleşmesi için de son derece uygun yerdir." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

K20 (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Çünkü kooperatiflerde ekonomik boyutun dışında kooperatiflerinin sosyal boyutu var, en önemlisi de bu."* diyerek kooperatiflerin iki yönüne de atıf yapmaktadır. Üstelik sadece ekonomik amaçlar etrafında birleşilerek bir kadın kooperatifi kurmaya çalışıldığında başarılı olunamadığı ve finansal destekler bittiğinde uzun ömürlü olunmadığı belirtilmiştir:

"Gerçekten kooperatif bilincini hissederek başladıkları zaman kurulduktan sonra güçlü olabilirler ama az önce örnekteki gibi sadece maddi anlamda işte para kazanmak amacıyla kooperatif kurulduğu zaman o gücü bence hissedemiyorlar, o ruhu taşıyorlar. Kooperatif bilinci oluşmuyor evet para kaynakları kesildiği zaman ya da ürün satamadıkları zaman, bir zora girdikleri zaman tamamen vazgeçebiliyorlar. Yani kapanıyorlar. Bu da kooperatif işte bilincini oluşturmuyor devamlılığı sağlamıyor bence. Uzun ömürlü olmuyor. Kadınlardan da bu bilinçle kuruldukları zaman eğitim alarak ne amaçla ne yapacağız biz burada, neden varız eğitimlerine girdikleri zaman... Evet kooperatifçilik eğitimleri, kooperatifçilik ruhu... Onların aldıkları o gücün içerisinde zaten yer alacaklardır, onu hissedeceklerdir. Yani şimdiye kadar şey gördüklerimiz ya da bizi ziyarete gelenlerden gördüklerimiz onlar." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

K12 kooperatifçilik bilincinin ve ruhunun eksik olduğu kadın kooperatiflerinin, yalnızca maddi kaygılar göttüğünde başarılı olmalarının zorluğu üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinden ve/veya kendi kooperatiflerinden bahsederken sıklıkla 'sosyal kooperatif' tanımlamaları yapmaları dikkat çekmiştir. K16'nın (60 yaşında, Kurucu Ortak) "*Bakanlıklarla görüştüğümüzde şunu dedik yani, 'bizler yapı kooperatifleri değiliz, tüketici kooperatifler değiliz. Biz kadın kooperatifleri sosyal kooperatifleriz.'*" sözünden anlaşılacağı üzere kooperatif ortağı kadınlar kadın kooperatiflerinin diğer kooperatif türleriyle bir olmadığını sosyal amaçla kurulmuş veya çok amaçlı sosyal kooperatifler olduklarını düşünmektedir. Bu sosyal amaçlar; özellikle ayırım gözetmeksizin kendi bölgesindeki dezavantajlı kadınlara ulaşmak, o kadınlar ve çocukları için hak savunuculuğu yapmak, kadınların toplumdaki statüsü ve kadın örgütlenmeleri hakkında toplumda farkındalık yaratmak, kadınların karar verici mercilerdeki varlığını artırmak gibi birçok farklı şekilde kooperatif ortağı kadınların ifadelerinde kendine yer bulabilir:

"Ya kadın kooperatifleri aslında kendi bölgesindeki kadınlara ulaşım hani demin dedik ya o siyasetlerin ulaşamadığı o zor durumda olan kadına ulaşım onlarla beraber çalışmalar yürütülüp o öteki dili kullanmamak... Demin de başından belirttiğim gibi kadın kim olursa olsun nolursa olsun eğer o bölgede ise eğer ihtiyaç sahibiyse onu tespit edip onunla ulaşım onunla beraber çalışmalar yürütmesi. Yanında olmak. Aynı şekilde çocuğun da o çocukların eğitim hakkını. (...) Asıl kadın kooperatiflerinin de hedefi de bu olmalı bence ancak biz ülkeyi öyle güzelleştirebiliriz, inşallah da öyle olur." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

"Ya ben bunu başlarda söylediğim gibi, kadın kooperatifleri toplumda bir kere farkındalık yaratmalı, kadının rolünün önemini göstermeli çünkü kadınların bir araya geldiklerinde neler başardıklarını göstermeli. Kadın haklarının korunmasından tutun, kadının hani bir araya geldiğinde, örgütlendiğinde neler başardık... Karar mercilerinde olsun, yerel yönetimlerde olsun, kamusal alanda olsun bir kere kadınların da karar mekanizmalarında yer almalarını sağlamaları." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatiflerin ekonomik hedeflerinin yanı sıra sosyal yönlerinin de olmasını, sivil toplum örgütleriyle ilişkilendirerek anlatan K24'ün ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Aslında kooperatif de bir sivil toplum örgütü bizim çünkü sosyal yönümüz de var yani biz şu anda aslında dezavantajlı gruplardan içerisinde temsilcilerimiz hani temsil edilen gruplarımız var, bu grupların sorunlarına çözüm aradığımız için biz aynı zamanda bir sosyal kooperatifiz. Ve bu sosyal kooperatifin desteklenmesi hani devlet tarafından olmuyorsa bunu sivil toplum tarafından desteklenebiliyor olmaları gerekiyor ki biz şu an aslında onu yapıyoruz. Yani hem Birleşmiş Milletlerin nezdinde hem HABİTAT hem KEDV bütün bunlar aslında kadın sorunlarına kafa yoran insanlar, bunlara çözüm arayan insanlar o yüzden bu iş birlikleri ve dayanışmanın sivil toplum üzerinden olması, siyasetten çok daha etkili ve güzel." (K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Dezavantajlı kılınmış grupları da temsil ettiklerini düşünmekte olup kadınların sorunlarına 'kafa yoran' kadın kooperatiflerine gerek devlet gerekse sivil toplum tarafından açık destek sunulması gerektiğini belirtmiştir. Son üç alıntının sahipleri olan K16, K17 ve K24'e bakıldığında hepsinin 2000'li yılların başlarında kurulmuş kooperatiflerin ortakları olması dikkat çekicidir. Bu durumda eski ve köklü kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerin sosyal amaçlarına ilişkin daha geniş kapsamlı bilgilerinin olduğu yorumu yapılabilir.

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları 'kadın kooperatifi' unvanının kullanımını doğru bulmamaktadır ve diğer kooperatiflerden ayrı bir kategoride ele alınması konusunda olumsuz görüşlere sahiptir:

"Bizi rahatsız eden tamamen erkek yapısı değil mi? İşte siyaset? Erkek. Kadın kolları... Ne kadar manasız ne kadar cinsiyet içeren bir şey mesela. Gençlik kolları öyle değildir. Orada başka bir anlam, gençler vardır. Ama kadın kolları? Kadın politikaları olmalı tabii ki bizim gibi memleketlerde ama kadın kolları olmamalıdır. Ticaret Odalarına baktığınız zaman tüm yönetim kurulu erkektir, kadın girişimci kurulları vardır. Niye bu kadın girişimci kurulları o yönetim masasında olmaz? Ama şimdi sizin söylediğiniz gibi tüm ortakları kadınlardan oluşmuş bir yapı da sağlıklı değildir. Çünkü biz ticaret yapıyoruz. Biz bir dayanışma ekonomisi ortaya koyuyoruz, bir sosyal ekonomi. Her şey var bunun içinde. Ticaret Bakanlığına hesap verilebilir, Tarım Bakanlığına bağlı olurken sadece kadınlardan oluşmuş bir yapı da bizi bir yere götürmez. Bu sadece kadınların bindiği otopüsten farklı bir şey değildir. (...) O yüzden bir şey görmüyorum yani bu tarz kategorize etmenin sağlıklı olmayacağını düşünüyorum. (...)" (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K10, her iki kurumsal yapının da aynı işleri yaptıklarını aynı yetkili mercilere bağlı olduklarını bunun için de kadın kooperatifi gibi bir kategorinin sağlıklı olmayacağını belirterek sözlerine şu şekilde devam eder:

"(...) Mümkün değil, mümkün değil. Sadece kadınlar, sadece kadınlar... Artık bunları aşmamız lazım. Sadece kadınların hakları ile ilgili de dediğim gibi bu girişimci kurullar falan bana çok doğru... Artık doğru değil. Bakın bir noktaya gelmiş olmamız lazım, hâlâ aynı şeyleri söylememeliyiz. Hayır olmaz. Yani biz bunları aşmış olmamız lazım ki artık birleşeceğiz, aynı bizim logomuzdaki gibi el ele vereceğiz ve medeniyete ulaşacağız. (...) E sadece kadınların olduğu ortamlar sağlıklı ortamlar değil. Nasıl sadece erkeklerin olduğu ortamlar sağlıklı değilse. Biz kadınların güçlenmesi için kadınların da her alanda olması için neden rahatsızlık duyuyoruz? İşte bu kadar eril yapı olduğu için. Bunun hemen karşısına dediğim gibi kadın otobüsleri, kadın siyaseti, kadın partileri tutmuyor. (...) Biz burada kadın ortaklarımızı güçlendirmek isterken gelin burada kadın kadına yapın ve sadece belirlenmiş görevler üzerinden. Yani biz mezbaha açarken bu erkek işi diyecek kadar cesaretliyidiler yani. Ne münasebet! Ne münasebet! Anlatabiliyor muyum? Tabii ki bazı şeylerin cinsiyeti olabilir hayatta. Bazı şeylerin dediğim gibi mesela tohum, kadından geliyor. Ama bu hayatta kadından gelirken erkeğin başka görevleri... Dediğim gibi kooperatiflerde kadın ortak çok doğru bir söylem. Kadın bakın bir kooperatifçiliğe cinsiyet koyuyorsunuz. Çok sakıncalı buluyorum ve bunu savunan öyle insanlar gördüm ki ağızım açık böyle baktım. Yani mutlaka çalışmalarınızda denk gelecektir. Yani öyle insanlar, Allah'ım ya rabbim! Yani diyorum ki hani eğitim düzeyinin bakayım... Olamaz, kadın kooperatifçiliği diyemez. Kooperatiflerde kadın ortaklarla ben de yürüyorum, bu yolda bunu anlatmaya çalışıyorum. Ama ben kadın başkanım diye bir yerde böbürlenemem." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

İşleyişi erkek olan bir sistemin karşısına tamamen kadınlara özgü yapılar kurmanın cinsiyet temelli kısıtlamaların devamını destekleyen eril yapıyı besleyeceği düşünülmektedir. Örneğin K10, 'Kooperatiflerde kadın ortak' söylemini çok doğru ama kooperatifçiliğe cinsiyet atadığı gerekçesiyle 'kadın kooperatifi' söyleminin bir o kadar yanlış olduğunu düşünmektedir. Bu ölçüde keskin olmasa da kadın kooperatifçiliğinin diğer kooperatiflerden farklı olmadığını düşünen başka kooperatif ortağı kadınlar da mevcuttur:

"(...) Bunun kadını erkeği falan filan... Adı öyle olduğu için. Kooperatifçilik Kanunu'nda zaten kooperatifçilik... Mesela Tarım Bakanlığına bağlı birçok erkek kooperatifi de var. Yine bu sütçülük olur, peynircilik olur. (...) Aynı aynı. Ya hem denmiyor hem kadın kooperatifi denmesi bile çok anlamlı bir şey değil. (...) Evet

evet. Unvan şeklinde. Yani işte -miş gibi yaparsan kadın olsun erkek olsun çok fazla fark etmez zaten. Yani özel bir ayrıcalığı yok yani ben öyle algılamıyorum zaten." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıdaki anlatıdan kadın kooperatifi olmanın herhangi bir ayrıcalık barındırmadığını, kooperatifçiliğin kadın-erkek odağında değil insan odağında bütüncül olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu fikrin karşısında olan ortaklar da mevcuttur:

"Mesela ben geçenlerde bil ile bir kooperatifler çalıştayına gittim. Kadın kooperatiflerini erkekler anlattı. Yani o kadar üzülüyorum ki ve söylem de şuydu: kadınlarımız, kadınlarımız, kadınlarımız. İkinci laf bağyanlar, bağyanlar, bağyanlar. Bir kere biz kimsenin kadını değiliz, onu bir koyun kenara. Ondan sonra mülkiyet hakkını kimseye vermemişiz biz. İkincisi de biz kimseyi baymıyoruz, bağyanlar da demeyin bize yani. Burada böyle bir sıkıntı var yani kadın kooperatifini anlatırken bile bir erkek anlatıyor. Orada bile bir hani bence çok ciddi bir handikaptır bu." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11'in ifadelerine göre kadın kooperatiflerinin resmî makamlarda veya toplantılarda erkekler tarafından temsil edildiği anlaşılmaktadır. Kadın ağırlıklı oluşumlarda dahi tanıtım ve temsil süreçlerinin erkekler tarafından yürütülüyor olmasının bir 'handikap' olduğu görülmektedir. Bu noktada çoğunluğu veya tamamı kadınlardan oluşan örgütlenmelerde durum böyle ise kadın-erkek dağılımının eşit veya erkek nüfusunun fazla olduğu örgüt veya yapılarda süreçlerin işleyişi hakkında şüphe ve kaygı duyulmaktadır.

Başka bir kooperatif ortağı K18 ise ekonominin veya kurumsal yapıların herhangi bir cinsiyeti olmadığını düşünmesine karşın, fikirsel olarak diğer anlatılardan ayrıştığı bazı noktalar da bulunmaktadır:

"Ya ben aslında bir cinsiyetçi bi... Yani ekonominin cinsiyeti yok aslında. Bizler de ekonomik alanlarda faaliyet gösteren kişileriz aslında. Ekonomide bir cinsiyet olmaz. Ee yani toplumsal cinsiyetin herkes tarafından benimsenip böyle çözülmüş, toplumsal cinsiyet sorunları çözülmüş olsaydı işte demokratik bir ülke, dünya diyelim aslında çünkü kadın sorunu dünyanın sorunu. Sadece Türkiye'de olan bir sorun değil. O yüzden mesela hani böyle bir yapı içerisinde olsaydık ben kadın kooperatifçiliği noktasında asla ve asla çalışmazdım. Şimdi kadın kooperatifi olmak zorundayız. Çünkü zaten şey çok sıkıntılı zaten bizim savaşımız aslında erkekle değil sistemle, sistemin kendisi de erkek zaten. Erkek gibi düşünüyor, erkek gibi uygulama

yapıyor. (...) Şimdi kadın kooperatifçiliğine de şöyle bakıyorum aslında. Kadın kooperatiflerini başarılı bulmuyorum, haksız da değiller başarısız olmakta. Çünkü hayatımız çok zor, ekonomi çok zor yani üretmek çok çok zor ve kadınlardan her şeyin en iyisi bekleniyor. Yani ucuz iş gücü kadından bekleniyor, kaliteli üretim kadından bekleniyor ve bunların dışında kooperatifçilik alanında çalışan kadınların hepsinin dört dörtlük ev hanımı, anne, eş, gelin, kız kardeş olması bekleniyor." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Yukarıdaki alıntıda K18, toplumsal cinsiyet eşitliği idealinin gerçekleştiği ve kadın sorunu olmadığı bir dünya var olsaydı kadın kooperatifçiliğinin içinde yer almayacağını ancak mevcut şartlarda kadın kooperatifi içerisinde yer alma ‘zorundalığından’ bahsetmiştir. Kadınların savaşının mikro ölçekte erkeklerle değil; erkek gibi düşünen, işleyen ve uygulamaya geçen ataerki ile olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kooperatif ortağı kadınlardan, kadın kooperatifi konseptini doğru bulmayanlar azınlıktadır. Bu konsepte olumsuz ve/veya nötr yaklaşmasına karşın ihtiyaç olduğu düşüncesiyle içinde yer almaya devam eden kooperatif ortağı kadınlar çoğunluktadır.

Kooperatif ortağı kadınların ‘Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Düşünceleri’ kadının kendisine ve topluma katkısı, kadını üretime dahil etmesi ve istihdam sağlaması, toplumsal kalkınma için adil ve sürdürülebilir bir sistem olmasıyla ekonomik amaçlar etrafında şekillenmiştir. Ek olarak kadınlar, kooperatiflerin dezavantajlı kılınmış kadınlara ulaşabilmeyi, onlara temsiliyet tanımayı, kendi haklarını savunabilmeyi, toplumda kadının statüsüne ilişkin farkındalık yaratmayı mümkün kılarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik sosyal amaçlar da barındıran çok amaçlı girişimler olduğunu düşünmektedirler. Bu çerçevede kadın kooperatiflerinin kadınları ücretli iş gücü piyasasına dahilini sağlamak ve ataerki örüntülerle bezeli sosyal yaşamda kadınların ihtiyaçlarını karşılamak üzere alternatif bir çözüm ve kadın bakış açısına sahip çok amaçlı sosyal girişimler olduğu yönündeki tanımlamalar (Demirci Aksoy & Günay, 2018, s. 77; KEİG, 2015, s. 41) ile araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğine ilişkin bakış açılarının benzeştiği söylenebilir.

4.1.2.2. Kadın Kooperatifçiliğinin Özgünlüğü: “Erkeğin İktidar Duygusunu Eritmekle Uğraşamayız Biz Burada”

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatiflerini onu diğerlerinden ayıran taraflarına ilişkin bakış açıları yorumlanmıştır. Böylece kooperatif ortağı kadınların içinde buldukları yapıyla kurdukları ilişkide ‘kadın’ olmaktan ötürü bir farklılık olup olmadığı keşfedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kooperatif ortağı kadınların, kooperatifte kadınlarla birlikte çalışmaya ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir ve bu değerlendirmelerin nedenleri üzerinde durulmuştur.

Son yıllarda ekonomide kadın failliği politikası izlenerek sivil toplum örgütleri, bakanlıklar, yerel yönetimler, kalkınma ajansları, uluslararası kuruluşlar ve çeşitli kamu kuruluşları tarafından kadınların kooperatifleşmesi için harcanan efor nedeniyle kadın kooperatiflerinin sayılarında hızlı bir artış yaşanmıştır (Şahankaya Adar vd., 2023, ss. 1173-1174). Bu durumun temel nedenleri kadın kooperatifleri aracılığıyla kadın yoksulluğunu azaltmak, kadın istihdamını artırmak ve sosyal kalkınmayı sağlamak olsa da kadın kooperatiflerinin kuruluşunda başka aktörlerin harekete geçirici olması, öz örgütlenme ve taban hareketi sonucunda kurulan kooperatiflerin örgütsel bağlamlarının farklılaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla mevcut durumda kadın kooperatifleri tamamen öz örgütlenme yoluyla veya kadınların kendi kararları sonucunda kurulan kooperatifler olmadıkları için ayrı bir kategoride ele alınmaya başlanmıştır (KEİG, 2018, s. 7).

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik yaşamında karşılaştıkları çeşitli zorluklara ilişkin daha kapsamlı bir tartışma çalışmanın sonraki başlıklarında yürütülmekle birlikte, kadınlarla birlikte çalışmanın zorluğu, kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğini onu diğer yapılardan ayıran özelliklerine dair değerlendirmelerinde öne çıkan konulardan biri olmuştur. Örneğin K2 bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Gerçekçi olmak gerekirse azımsanamayacak sorunlar yaşamıyor değiliz. Kadınlar zor. Normal şartlarda normal bir kooperatif olsa... (...) Daha zorlanıyorlar. Çünkü içlerinde birlikte olmayı başarmaları gerekiyor. Bu da biraz işin ucunda ekonomik

özgürlük, ekonomik kazanç olduğu için çatışmaları doğuruyor. O yüzden biraz zorlanıyoruz. Herkes bireysel yürütmeye çalışıyor kooperatif içinde amaçlarını, hedeflerini. Bu da tabii ki genel anlamda kooperatife zarar veren şeylerden birisi."
(K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü gibi K2, kooperatifte kadınlarla birlikte çalışmanın zorluğunu, kadınların ekonomik özgürlüklerinin olmaması nedeniyle ekonomik kaygılarının kooperatifçilikte kurulmak istenen birlikteliğin önüne geçtiğine dayandırarak açıklamıştır. Ekonomik kaygısı yüksek olan kadınların kooperatifin ortak hedef ve çıkarlarını öncelemek yerine daha bireysel bir tutum sergileyebildiği görülmektedir.

K15'in ifadesinden anlaşılacağı üzere kadınlarla çalışmayı zorlaştıran diğer nedenlerden biri de cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle kadınların ev içi bakım yükünü yerine getirme sorumluluklarının bir noktada onları eve bağlamış olmasıdır:

"(...) Çünkü kadını ikna etmek o kadar zor hale geliyo ki. Zaten sürekli bir travma, evle evde mi, işte mi olduğunu çok şey yapamıyor. Yani kadının ayağında hakikaten o ona tanımlanmış görevler nedeniyle işte evde bir yaşlısı oluyo... Hayatı evi oluyo."
(K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Anlatıdan da anlaşılacağı üzere cinsiyetçi iş bölümü, temel bir hak olan kendini gerçekleştirme yönünde hareket etmeyi kadınlar açısından bir 'lüks' haline getirmekte ve kadınların kooperatife katılımlarını olumsuz etkilemektedir.

K19 ise kadınların evde kurduğu hakimiyeti kooperatif ortamında da devam ettirmek istemesinin ve 'erkek gibi düz mantıkla' hareket etmemesinin birtakım sorunlar ortaya çıkardığını düşünmektedir:

"Aslında kendi deneyimlerime dayanarak yorumlarsam kadınlarla çalışmak yani bir kadın olarak zor çünkü çok farklı fikirler var çok farklı bakış açıları var ve kadın genelde nasıl evinde lider olmak istiyorsa öyle bir ortamda da öne çıkıp bir liderlik yapmak istiyor. Ee o zaman da otomatikman hani bir erkek düz mantıkla değil de böyle çok farklı, çok çetrefilli, çok değişik olaylar, çok farklı entrikalar çıkabiliyor."
(K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K19'un söz konusu değerlendirmesinde, 2021 yılının son aylarında kurularak araştırmanın en yeni kooperatifi olan KD2'nin ortağı olmasının ve bu kooperatifin öz örgütlenme yoluyla kurulmamış olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak kimi kooperatif ortağı kadınlarda da rastlanılan 'erkek gibi', 'kadın gibi' ifadelerinin kullanımı veya kadınlarla erkeklerin cinsiyetlerinden bağımsız olan karakter özelliklerinin cinsiyetinden kaynaklıymış gibi yorumlanması kadın kooperatifçiliğinde toplumsal cinsiyet eşitliği bilincini oluşturmaya yönelik eğitimlere ağırlık verilmesi gerektiğini düşündürmüştür. Bu düşünceye sebebiyet verecek başka bir alıntı aşağıdaki gibidir:

"(...) Tamam tabii ki herkesin bir oy hakkı var bütün kooperatiflerde. Ama kadın kooperatifinde daha farklı, daha nasıl diyeyim... Her şeyden önce bence daha duygusal. (...) Duygusal, yani kararlarında bile yani şey değil yani kadın kooperatifleri... Hemen böyle çok daha affedici. Çok daha böyle hani böyle... Tamam olmazsa olmazlarımız tabii ki de var ama hani bir şeyde olmadığında çok büyük cezalar uygulanıyor, yaptırımlar uygulanıyor diğer taraflarda. Biz öyle bir şey yapmıyoruz yani. Günde tonlarla bazen şey oluyor, bir şey... Kazan yanıyor, üretim hatasından bir problem oluyor falan. Hep yani telafi... (...) Çok daha anlayışlı, çok daha kucaklayıcı. Sonuçta bir şirket ama diğer şirketlerden o anlamda çok farklı." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortağ ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Aslında K8, kadın kooperatiflerinde kadınlarla birlikte çalışmanın kolay, hata yapma lüksü barındıran ve anlayışlı bir çalışma ortamı oluşmasına katkı sunduğu ve her kadının kooperatif yönetiminde eşit söz hakkının olduğu gibi olumlu noktalara değindiye de bunları kadınların erkeklere kıyasla 'daha duygusal' ve 'daha affedici' olduklarına dayandırmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları, kendi kooperatiflerinin kadın kooperatifi olduğu için ayrı bir ilgiye mazhar olduğunu, kimi zaman kendilerine iş akış süreçlerinde çeşitli kurumlarca kolaylık sağlandığını düşünmektedir:

"Prosedür ve resmî olarak aslında bir ayırım noktası yok, aynı şartlara tabi. Ama bunu nasıl yumuşatıyoruz? Özel sektördeki durum, devletin politikası, pozitif ayrımcılıkla ilgili yapılan işlerden dolayı bir tabii ki öncelik tanınma, bilgi ve şey konusunda yönlendirme konusunda bile daha fazla yardım alabiliyoruz biz yani. En azından muhatap olabiliyorsun. Bütün kurumlar, bütün belediyeler yol gösterici ve

işlerimize kolaylaştırıcı hizmetler sunuyor bize kadın kooperatifi olduğumuz için."
(K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınlar, bu durumu ayrıcalık olarak tanımlamamıştır. Aksine yasal olarak diğer kooperatiflerle aynı şartlara tabi olduklarını yalnızca kadın olmaları nedeniyle daha kolay iş alabildiklerini ve farklı bir destek hissettiklerini belirtmişlerdir.

Kooperatif ortağı kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde, kendi kooperatiflerinin veya diğer kadın kooperatiflerinin özgün durumlarının neler olduğu sorulduğunda sıklıkla karşılaşılan basmakalıp ifadelerden biri de 'kadın' ve/veya 'anne eli değmiş gibi' olmuştur. Ürünlerinin doğal, katkısız ve evsel üretim mantığıyla üretildiğini özetlemek için başvurdukları bu anlatım tarzı veya ifade K6'nın (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Şöyle ki sonuçta bir anneyiz, bir ev geçindiriyoruz. Evde çocuklarımıza nasıl, ne yapıyorsak şimdi biz burada ürettiklerimizi de evdeki gibi üretiyoruz. İnsanlar bunların tadına bakınca gerçekten anlıyorlar. Ve diğerleriyle arasındaki farkı görüyorlar. Bizim adımıza söylüyorum bunu."* sözlerinde ortaya çıktığı üzere, kooperatif ortağı kadınların sıklıkla annelik rolleri ile ortağı olduğu kooperatifler arasında kurdukları bağlantıyı göstermektedir.

Kadın, anne, ev, güzellik, çocuk motiflerinin bezendiği bu anlatı, kooperatif ortağı kadınların kendilerine daima hatırlatılan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kalıp ve rolleri belli ölçüde benimsediklerini sezdirmektedir. Normal şartlarda kooperatif olmasa ev içinde harcanacak bu görünmeyen emeğin olumlandığı gözlemlenmiştir. Annelik rolüyle bağlantı kurmadan benzer anlamları çağrıştıracak şekilde de durum açıklanabilmektedir:

"Bu anlamda hani bizim X Kooperatifi (emekli olduğu kooperatif), kadın kooperatifi ile aynı değil o çok farklı bi kooperatif orası. Çok büyük ortakları olan hani tamamen çiftçi ve tarımsal. Ama kadın kooperatifi öyle değil. Kadın kooperatifi tamamen kadınların el emeğiyle yaptıkları bi şey." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Kadın kooperatifi dışındaki diğer kooperatif türlerinde karşılaşılabilecek toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sorunların daha büyük olduğu düşünülmektedir. Çünkü kooperatifler içinde buldukları toplumun sosyal ve kültürel normlarından yansımalar barındırdığından kooperatifçilik ilkelerini ve değerlerini benimsemiş olmalarına rağmen bugün kooperatiflerde yaygın bir toplumsal cinsiyet dengesizliği mevcuttur (Nippierd, 2002). Kooperatiflerde karşılaşılan bu anlamda karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, kadın ortakların sayısının az olması ve karar verme ve liderlik süreçlerinde yeterince temsiliyet oluşturamamalarıdır. Ortakların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu kooperatiflerde dahi kadınların aktif olarak karar mekanizmasında rol oynamaları için katılımcı bir ortam desteklenmiyorsa bu kooperatiflerin de demokratik olduklarını iddia etme hakları yoktur (Nippierd, 2002). Bu araştırmaya yalnızca tüm kurucu ortakları kadın olan kooperatiflerin dahil edilmesindeki belirleyici unsur da bu olmuştur. Kadın kooperatiflerinde yönetimden üretime, karar alımdan temsiliyete, işleyişi idare etmekten herhangi bir mal satın alımında yapılan pazarlığa kadar her aşamanın kadınlar tarafından gerçekleştiriliyor olması onları farklı kılmaktadır:

"Yani kadın kooperatifçiliği şöyle bir şey tamamen güç burada kadınların elinde diğer kooperatiflerden farkı. Yani normal diğer tarımsal kooperatiflerde de tamam yine kadın almaya çalışıyorlar mesela son zamanlarda ama erkek egemen bir ortam var zaten. Ve orada kadının bir şey yapması, bir söz sahibi olması bile mümkün değil." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"(...) Peki her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk bize seçme ve seçilme hakkını verse de uygulama noktasında geldiğimiz son yani 100. yılını kutlayacağız neredeyse ama kadınların gerçekten hak ettiği kadar karar verici noktalarda olmadığını düşünüyorum. Evet tarımsal kalkınma kooperatifleri var, yok demiyoruz. Ama özellikle hiçbir mesela tarımsal kalkınma kooperatiflerinin çoğunda ya da öyle söyleyeyim hiç demeyeyim. Çoğunda ana kademedede yani karar verici noktada kadın yok." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü üzere, sırasıyla E1 ve E3 kadın kooperatiflerinin ortakları olan K8 ve K11, ifadelerinde farklı kooperatiflerde kadın temsiliyetini ve önderliğini sağlamanın çok daha zor olduğunu vurgulamışlardır. Farklı bir kooperatif türünde kooperatifçilik geçmişini bulunan K3'ün (58 yaşında, Kurucu Ortak) ise *"Bizim bi kooperatifçilik geçmişimiz var X kooperatifinden ama biz tamamen çiftçi kooperatifi olduğu için daha çok erkek*

ortaklarla çalıştığımız bir iş yeriydi. Kadın kooperatifi farklı." diyerek anlattığı gibi kadın kooperatifleri, tamamen erkek ortaklarla çalışılan 'iş yerlerinden' farklıdır. K12 benzer yöndeki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Evet kadın kooperatifleri evet diğer kooperatiflerden çok farklı. Dediğimiz gibi öncelikle tüm üretkenlerin her alanda, aşamada, yönetiminden, üretimine işte pazarlamasından son noktaya kadar kadın olması çok önemli. Çünkü hepsi aynı amaç için orada bulunuyorlar farklılığı bu. İşte bir tarım kooperatifi gibi değil. Erkek-kadın evet birlikte üretmek güzel ama belli bir süre sonra bir erkek egemenliği devreye giriyor ister istemez, bir hakimiyeti giriyor. Özellikle de kendini ifade edemeyen, eğitim açısından yeterli olmayan kadınlara karşı. Hani belki bunu Ege'de ya da bir kooperatifte pek mümkün olmayabilirdi bir erkeğin olması ve onlara işte benim dediğimi yapacaksınız şeyi ama bunu daha diğer bölgelerde düşündüğümüzde evet hani kadının sesi çıkmayıp erkek egemen bir kooperatif olabilirdi. Ama tamamen kadın olduğunda kararı da yönetim veriyor, uygulamayı da kadın yapıyor. Birlikte daha güzel yani daha hızlı bir hareket etme imkânı sunuyor bence kadın kooperatifleri. Kadınların pratikliği, daha çabucak üretip hayata geçirmeleri, hani bir şeyi beklemek zorunda kalmıyorsunuz burada gördüğümüz gibi yaptığımız işlemlerde. Bir an önce harekete geçip, üretip, fikir alışverişini daha çabuk yapılabiliyorsunuz. Her konuda kadınların farklı bakış açıları var. Üretim konusunda daha destek oluyor kadınlar birbirlerine. Biz artık gıdanın yanında tekstili de işlediğimiz için tekstil konusunda da hani çok farklı başarılı kadınlar var. Bu açıdan farklıyız diye düşünüyorum." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Görüldüğü üzere kadın kooperatiflerinde tüm aşamalar kadınlar tarafından gerçekleştirildiğinden örneğin üretimde yer alan bir kadın üretim sürecinde aksaklık yaşanan durumu daha kolay tespit edip bu sorunun çözümü için yönetim kurulu üyelerini harekete geçirebilmektedir. Başka bir seçenekte ise yönetimde yer alan kadın aynı zamanda üretim veya pazarlama aşamalarında da rol alabildiğinden karar alma mekanizmasını daha hızlı çalıştırabilmektedir.

Araştırmada kadın kooperatiflerinin özgünlüğüne ilişkin bulgulardan biri de belirli oranda eril iktidardan ve tahakkümden sıyrılmış olmalarıdır. Bu konuyla ilgili K16'nın ifadeleri oldukça çarpıcıdır:

"Ya farklılaşma alanı şudur yani o erkek gücü... Erkekler biraz daha böyle şey baskındır, üstündür. Çok da böyle sosyalist de olsa bir küçümseme gözü vardır. Çünkü onlar hani suçlayarak söylemiyorum bunu. Bunu bizim hani genetikle mi

desem geçmişten gelen dayatma mı desem... (...) Hıh. Yani erkekleri suçlar dille kullanmıyorum. Bunlar yerleştiği için onun için o biraz bizi hırpaladığı için. Ama beraber çalışmalar tabii ki yürütüyoruz. Tabii ki yan yana da yürütüyoruz. Eşimizdir, sevgilimizdir, kardeşimizdir, oğlumuzdur. (...) Biz üst birlik ihtiyacı duyduğumuz zaman 2014'te de bunu gine fikir birliği bizden çıkmıştı, KEDV'e götürdüğümüzde. Bu konuda da demiştik hani burda acaba erkek... Bazı arkadaşlar onu demişti 'hani erkek olan kooperatifler de ortağımız olsun'. Orda biz birkaç kooperatif 'hayır' dedik. Bunu derken de asla ve asla hani o feminizmin radikal şeklinde asla demiyoruz. Ama biz dedik 'ya kadın olarak çok iyi götürüyoruz'. Bu ileriki artık kaç asır sonra belki oturabilir, bu erkeklerle beraber yürütüp çalıştırabiliriz. Aynı nasıl ki feodal yapıyı yerleştirmişiz ya erkeklerin kafasına. Bunu da asırlar sonra işte o yetiştirdiğimiz oyun odalarımızda yetiştirdiğimiz erkek çocukların sürecinde bu ortaya çıkar. Beraber böyle kardeşçe, yan yana götürebiliriz. Ama bu süreçte sade kadınlar olsun. Sade kadınlar olsun dediğimiz de bu noktada diyoruz." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Görüldüğü üzere kadın kooperatiflerinde kadınların erkek ortaklarla çalışmama sebeplerinin arkasında erkeklere düşmanca hislerin beslenmediği söylenebilir. K16'nın erkekleri suçlamaktan imtina ederek belirttiği gibi toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinde yetiştirilmiş erkeklerle belki 'asırlar' sonra yan yana ve eşit şartlarda çalışmak mümkündür. K18'in bu konudaki görüşlerinde ise "erkek iktidarı" vurgusu öne çıkmaktadır:

"Sistem çok erkek yani. Biz mesela kadın kooperatifi değil normal bir kooperatif olarak kurulsaydık... Diyelim ki bizim içimizde garson olarak çalışan erkekler eğitimi, tecrübesi, bilgisi bile benden az olmuş olsaydı benden fazla olan bir şey var nedir biliyor musunuz? İktidar duygusu ve bana hükmetmek isteyecekti. Her alanda yetersiz olmasına rağmen ona yoğun olarak nakşedilmiş bir şey var: iktidar. O da o iktidarını hiçbir şeyine bakmadan hiçbir kriterine bakmadan o iktidarını senin üstüne koymaya çalışacaktı ve biz kadınlar da yine toplumsal cinsiyeti çok iyi bilmediğimiz için kendimizi çok iyi bir noktaya koymadığımız için biz kendimiz de o iktidarı kabul edecektik, o erkek iktidarını ve dolayısıyla biz başarılı olamayacaktık. Çünkü biz ayrışacaktık o zaman. Şimdi biz ayrışamıyoruz. Biz gruplaşabiliriz işte ben ve A kişisi arasında bir rekabet olabilir ama bu rekabette tercih benim cinsiyetim olmaz. Benim zekâm olabilir, benim kabiliyetim olabilir... (...) Tabii başka kriterler girer devreye. Şimdi erkekle olan kısmında böyle sorunlar yaşanır noktasından biz baktık. Yani bu, kafamız tamamıyla bu. Erkeğin iktidar duygusunu eritmekle uğraşamayız biz burada. Hani bu farklı." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18'in sözlerinden kooperatif çatısı altında bir erkeğin iktidar savaşı ile baş etmenin yıpratıcı olacağı ve cinsiyet farklılığının kadınların ayrışmasına neden olacağı anlaşılmaktadır. Buna göre erkeğin olmadığı durumda cinsiyet de bir kriter olmaktan çıkacağı için kadınların zekalarıyla veya yetenekleriyle öne çıkması kolaylaşacaktır.

Kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğine atfettiği diğer bir özellik ise diğer kadınlara faydalı olma gayesinin kendileri için özel bir motivasyon sağlıyor oluşudur. K15, dezavantajlı kılınmış hemcinslerini ileriye taşıma hedefinin onun kooperatif motivasyonunu oluşturduğunu ifade ettiği anlatısı şöyledir:

"Şimdi biz zaten mesela kendi adıma söyleyeyim ben zaten erkek dünyasının içerisinde benim bütün şeyim, yarıştığım insanlar erkek. Yani şimdi kadın olmanın kadın olarak bir şeyleri becermenin şeyi daha bir farklı. Şimdi bunun psikolojik bir etkisi tabii ki yok ama ya benim amaçlarımdan bir tanesini gerçekleştiriyorum. Yani zayıf olan hemcinslerimi biraz taşımak, önlere taşımak istiyorum. Anlatabildim mi? Ya kadın kooperatifi olmasının tek temeli bu. Onlarla beraber bir şey üreterek onlara nasıl kazanılacağını göstermek" (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Benzer biçimde K3, emekli olduktan sonra evde oturmak istememesiyle şekillenen ancak daha sonra diğer kadınların istihdama katılımına katkı sunmaya doğru evrilen kooperatife katılma motivasyonunu şöyle anlatmıştır:

"Emekli olup da evde oturmak çok zor. Hele hele kadın için daha da zor. Çok zor yani. Hani çalışma hayatından bi anda evde kendinizi evde bulmak gerçekten zor. Benim için öyleydi yani. O yüzden ben de evden çıkmak için bi kere hemen meslek edinme kurslarına yazıldım. Ondan sonra bize de işte K4'le birlikte böyle bi teklif gelince kabul ettik biz. Bi heyecanla kabul ettik aynı şekilde. Dedik ya ne kadar güzel işte kadınlara istihdam sağlayacağız işte onlar şey ekonomik özgürlüklerini kazanacaklar. Hani biz çalışma hayatından da geldiğimiz için ekonomik özgürlüğünün ne kadar iyi önemli olduğunu biliyorsun. İnsanın kendi parasını harcaması kadar güzel bi şey yok. O yüzden kabul ettik. O heyecanla girdik." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatifçiliğin, toplumsal kalkınmanın faydalarını ulaşılması en güç insanlara ulaştırmada bir aracı olduğu (1968, s. 155) ve daha özelde kadın kooperatifçiliğinde yine ulaşılması güç, dezavantajlı kılınmış kadınlara ulaşmanın hedeflendiği (KEİG, 2015, s.

7) bilinmektedir. Bu noktada kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinin ulaşılabilen ve sosyal bakımdan dezavantajlı kılınmış kadınlara ulaşma konusunda bir araç ve özellikle o kadınlar için konforlu bir alan olduğunu düşünmektedirler. Örneğin K17 (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) bu yöndeki görüşünü; *“Çünkü biz biraz daha sosyal dezavantajlı gruplarla sıfır sermayeyle kurulan kooperatifler olunca bakış açıları farklı ve bizim de topluma bakış açımız daha farklı. Dokunduğumuz insanlar, dokunduğumuz insanlar dezavantajlı ve o grupların hayata sosyal entegresini sağlıyoruz.”* diyerek ifade ederken K16 (60 yaşında, Kurucu Ortak) ise; *“Ve bu kadın çalışması olduğu için kadınlar geri kalmıyor. Ne kadar da kapalı olursa ne kadar da içine dönük olursa olsun o mutlaka bir yolunu bulup size yetişir. Siz o yolu bulun, o kadına ulaşın.”* şeklinde belirtmiştir.

Kadın kooperatifçiliğinin özgünlüğüne ilişkin elde edilen bulgulara göre kooperatif ortağı kadınların büyük bir bölümü, sosyal ve kültürel normlar doğrultusunda ev içi işlerden ve bakımdan kadının sorumlu tutulmasının, kadınların kooperatife aktif katılımlarını ve devamlılıklarını önemli ölçüde engellediğini düşünmektedir. Ayrıca kooperatiften bağımsız olarak, kadınların ücretli gelir elde edebilecekleri işlerde çalışmalarını da engelleyen cinsiyetçi iş bölümü, kadınların ekonomik özgürlük kazanmalarının önünde bir engeldir. Ekonomik özgürlükten yoksun kadınların ekonomik kaygıları artmakta, kooperatife katıldıktan sonra da bu ekonomik kaygılar, diğer amaçların önünde yer almaktadır. Kooperatif ortağı kadınlar, bu sebeplerle kooperatif çatısı altında diğer kadınlarla çalışmanın zorlaştığını düşünmektedir.

Kadın kooperatiflerinde yönetimde, üretimde, karar almada, ürünlerin tedarik edilmesinde, tüketiciyle buluşmasında, kısacası üretimin tüm süreçlerinde ve idari işlerin yürütülmesinde kadınlar yer almaktadır. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflerden farklılaşan yanı eril tahakkümden ve iktidardan arınmış yapılar olmalarıdır. Bu bağlamda kooperatif ortağı kadınlardan, kadın kooperatiflerinin ayrı bir kategori olarak ele alınması gerektiğini düşünenlere göre, kadın kooperatifleri dezavantajlı kılınmış ve ulaşılması güç kadınlara ulaşmak konusunda bir araç ve özellikle o kadınlar için konforlu bir alan yaratmaktadır. Sonuç olarak kadın kooperatiflerinin sahip

olduğu bu özellikler nedeniyle kooperatif ortağı kadınların, diğer kadınlara faydalı olma motivasyonu ile kadın kooperatifçiliğini sürdürdükleri söylenebilir.

4.1.2.3. Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu: “Siyasetin Arka Bahçesi”

Bulguların bu kısmında kooperatif ortağı kadınların Türkiye’deki kadın kooperatifçiliğinin ve kadın kooperatiflerinin mevcut durumuna ilişkin görüşlerine ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğunun bu husustaki görüşleri genellikle olumsuz yönde olmuştur ve kadın kooperatiflerinin kontrolsüz biçimde artan sayısına ve bu durumun nedenlerine eleştirel yaklaştıkları tespit edilmiştir. Mevcut duruma ilişkin hâkim görüşün olumsuz yönde olması tartışmanın bir sonraki konu başlığı olan sorun ve önerilerle karıştırılması ihtimalini barındırmaktadır. Ancak bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların görüşleri doğrultusunda genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır.

Kadın kooperatifleri sıklıkla bahsedildiği gibi kadınların sosyo-ekonomik hayata katılımlarını artırması amacıyla bir güçlenme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahankaya Adar vd., 2023, s. 1172). Bu araştırmada da belirtildiği gibi kadın kooperatifleri sayısında 2017 yılından sonra hızlı bir artış yaşanmış, özellikle 2019 yılından sonra daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bu sürecin devamında yerel yönetimler, bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları, kalkınma ajansları, ticaret odaları, uluslararası kuruluşlar vb. gibi çeşitli kuruluşlar arasında bir nevi kadın kooperatifi kurdurma yarışının başladığı ulaşılan bulgular arasındadır. Araştırmanın alanını belirleme aşamasında 2000’li yıllarda kurulmuş görece eski tarihli kooperatiflere ulaşmak, son yıllarda kurulmuş kooperatiflere ulaşmaktan çok daha zor olmuştur. Bu durum 2010 yılı öncesinde kurulmuş kadın kooperatifi sayısının oldukça az olmasından kaynaklanmaktadır.

Kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliğinin mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeleri genel olarak kadın kooperatiflerinin artışının siyasi konjonktürle ilişkisi üzerinden ilerlemiştir. Bu durumla ilgili bulguları yorumlamaya geçmeden önce çok uzun yıllar kooperatifçilik hareketinin içerisinde olan K23’ün, Türkiye’deki kadın

kooperatifçiliğinin karşılaştırmalı ve tarihsel seyrine ilişkin değerlendirmeleri önem arz etmekte ve bugünkü gelinen noktaya nasıl gelindiğine ilişkin kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Hatta öyle ki görüşme esnasında bir katılımcı K23 hakkında “*Muhtemelen kurulan tüm kadın kooperatiflerin emeği vardır, kurulurken de kurulduktan sonra da.*” cümlesini kurmuştur.

"Şimdi tabii 18-20 yıl önce daha farklı ihtiyaçların üzerinden çıkıyordu kooperatifler ortaya. Bugün sadece ihtiyaç ve öncelikler değil, yani tabandaki kadınların kendi ihtiyaçları ve öncelikleri işte çevrelerinde duydukları, algıladıkları kooperatif örnekleri üzerinden değil sadece... Aynı zamanda biraz önce arkadaşların da söylediği gibi kendi pratiklerinden örnekler verdikleri gibi bazıları işte oradaki girişimci veya lider kadınların oluşturdukları projeler üzerinden kurulan kooperatifler de olabiliyo. Yerel yönetimlerin veya kamu çeşitli kamu kurumlarının... Bunlar kaymakamlıklar olabiliyo işte odalar olabiliyor, bazı STK'lar olabiliyor. Onların desteğiyle kurulan çok sayıda kooperatif mevcut. Yani ilk o kooperatif hareketinin ortaya çıktığı 2000'li yılların başındaki gibi böyle, tabandaki kadınların o ihtiyaçları üzerinden bir arayışa girmeleri, işte derneğin veya diğer örgütlenme modellerinin kendilerine çare olamayışı, işte tek başına da bir güç olamayışları, o arayış sürecinde o alternatif arayışı sürecinde işte bizimle iletişim kurmaları, vakıfla iletişim kurmaları... Bir şekilde. (...) Yani liderlik eğitimleri, girişimcilik eğitimleri, finansal okur yazarlık eğitimleri. Şimdi bunların hepsi yapılıyor bir şekilde ama o günkü koşulları düşünün, yani 2003-2004'lü yılları düşünün. Bunların hiç birisi yoktu. Örneğin o finansal okur yazarlık eğitim programı işte Aile Bakanlığı yaptı, sonra X yaptı, sonra birtakım STK'lar yaptı." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23, özellikle güncel olarak kooperatiflerin 18-20 yıl öncesinde olduğu gibi tabandaki kadınların kendi öncelikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kurulmadığı kuruluşunda daha farklı aktörlerin rol oynadığını belirtmiştir. 2000'li yılların başlarında kadınların, dernek gibi farklı örgütlenme modellerinin kendi güç arayışlarına çare olamayışı sonucunda kooperatifçilik hareketiyle tanıştıklarını belirtmiştir. Şimdi sahip olunan imkânların hiçbirinin o yıllarda olmadığına altını çizmiştir.

"O günkü koşullarda işte böyle geliyordu. Hani tabandaki kadınların tamamen ihtiyaçları, öncelikleri üzerinden geliyordu. Ve esas olarak da hakaten bu modele ihtiyaç duyan, dar gelirli, yoksul kadınlar bu modeli işte kendi örgütlenmelerini de bir araç olarak kullanıyorlardı, değerlendiriyorlardı ama gelinen süreçte hem ekonomik işte krizler bir sürü arka arkaya bir sürü dev ekonomik krizler yaşandı. Yaşanıyor hâlâ ciddi ekonomik sıkıntılar var. İşte özel sektör kadınların ihtiyaçlarını karşılayan işlere el atmıyor, kamu el atmıyor, ciddi boşluklar söz konusu. İşte

emeklilik parası kadınların geçimine yetmiyor. Yani bakıyorsunuz artık böyle hiç geliri olmayan değil yani sadece işte kocasının geliriyle yaşamını, evi çekip çeviren kadınlar değil az çok emekli, evlilik parası alan işte küçük işler yapan insanlar da artık kooperatif örgütlenmesine ihtiyaç duymaya başladılar. Çünkü onlar için de o gelir getirici iş, geçim kaynakları ciddi bir sıkıntı olmaya başladı ve gelinen noktada hani yoksul ve dar gelirli değil daha işte onun üzerinde orta sınıfa belki yakın kadınlar da bu modeli de bir şekilde araç olarak kullanmaya işte örgütlenmeye başladılar kadın kooperatiflerinde.” (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23'ün değindiği diğer bir önemli nokta ise artık kadın kooperatiflerine daha çok kadının ihtiyaç duyuyor oluşudur. Önceleri dar gelirli ve yoksul kadınların kooperatifçilik modelini kendilerine bir örgütlenme aracı olarak benimsediklerini ama yaşanan ekonomik krizler ve kadınların sorunlarına diğer sektörlerin çözüm aramaması sonucunda artık sadece kocasının geliriyle yaşamını sürdüren kadınlar değil, az çok emekli maaşı olan orta sınıfa mensup diye nitelendirilebilecek kadınların da kooperatif örgütlenmelerine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

“(…) Tabii özellikle 2012-2014'ten sonra yerel yönetimlerin, kamunun işte kadın girişimciliğini, kadın kooperatiflerini desteklemeye çalışması, bu konuya dikkat çekmesi işte 2012'ye kadar örnek ana sözleşme yoktu. Vakfın hazırlamış olduğu bir ana sözleşme vardı, kadın kooperatifi kurmak isteyen kadın grupları vakfa başvuruyorlardı. Vakıf ana sözleşmeyi, kadın çevre kültür ve işletme kooperatifiydi o güne kadar isimleri kurulan kadın kooperatiflerinin. Hani onlarda da karşılaşırsınız. Ondan sonra kurulan kadın kooperatifleri işte kamu, Ticaret Bakanlığı o ana sözleşmeyi örnek ana sözleşme haline getirdi. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri Ana Sözleşmesi olarak Ticaret Bakanlığının web sayfasında kadın kooperatifi kurmak isteyen bütün kadınlara, kadın gruplarının kullanımına açıldı bu örnek ana sözleşme. Ondan sonra 2012 yılından sonra kurulan kooperatifler, hep kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri olarak kurulmaya başladı.” (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23, kadın kooperatifçiliğinin ve kadın girişimciliğinin devlet politikaları tarafından desteklenmesinin 2012 yılından sonra başladığını, bu anlamda yasal düzenlemelerin ilk olarak söz konusu yılda gerçekleştiğini belirtmiştir. Şu an sahada kadın kooperatifleri ile ilgili karşılaşılan unvan farklılığının sebebini de ‘Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi’ unvanıyla bildiğimiz kadın kooperatiflerinin unvanlarının ana sözleşme düzenlenen tarihe kadar ‘Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi’ olarak anılmış olmasıyla açıklamıştır.

Kadın kooperatiflerinin kuruluşunda farklı aktörlerin rol oynaması sonucunda ortaya çıkan manzara da kooperatif ortağı kadınlar için endişe vericidir. Bazı kadın kooperatiflerinin kişilerin menfaatleri yönünde kötüye kullanıma açık olması bu endişenin kaynaklarından birini oluşturmaktadır:

"Bir de şöyle bir şey var. Proje kirliliği de var. Bazı kadınlar, bu konuda deneyimi olan kadınlar da bir kooperatif kurdurup bir proje alıp üzerinden para kazanmak istiyorlar. Ya bunlar, bunlar var ya o kadar... En kötüsü de bu. Neden? Çünkü o proje bitiyö, bu projeyi örgütleyen kadın parasını alıyo, ev alıyo parasıyla. Öbür kadınları da fon olarak kullanıyor, bitince de kapatıyorlar. Kadın kooperatifinde de çok kirlenme var yani yoktur değil, yoktur değil." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Ama bir anda bir baktık ki her gün bir kooperatifi kuruluyor ve bir sürü kooperatif kuruldu. Bu bizi biraz tedirgin etti. Üst birlik olarak da bu konuda biraz çaba da harcadık, bir araya geldik. Noluyoruz ya? Daha şimdiye kadar kadınlar zoraki eğitimler alıp kooperatif kuruyodu ihtiyaçlarına doğru. Ama şimdi bakıyosun işte müsteşardır emekli olmuş, eşine kooperatif kurduruyor, bilmem kime ne kurduruyor. İşte emekli olan bilinçli kadınların kurduğu... Tabii ki bunlar da bizim için çok önemlidir yani onların da ihtiyacına göre. Ama böyle bir anda çok fazla kooperatifler kuruldu." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Kadın kooperatiflerinin suistimal edilerek sayısının artırılmaya çalışılmasıyla ilgili olarak kooperatif ortağı kadınlar sıklıkla 'çöplük', 'kirlenme', 'enfilyasyon', 'sağlıksız', 'kontROLSÜZ' vb. gibi kelime kalıplarını kullanmışlardır:

"Ya ben mesela ben şöyle düşünüyorum gerçekten kooperatifçilik yapmak isteyen kadınlar kendi yolunu buluyorlar. Ama bir şeylerin peşine takılan kooperatifler zaten çok az kaldı, elenecekler. Hani her toplantılarda, her platformda diyorlar 'yakında Türkiye kadın kooperatifleri çöplüğü olacak, şu olacak, bu olacak' diyorlar mesela bu bi... Ben, ben buna mesela hiç üzülmiyorum, olursa olur yani. Şu değil mi yani mesela? Yüzlerce işletme batıyor ne bileyim işte devlet bir sürü projeler açıyor, kırsal kalkınma projeleri yürütülüyor vesaire... Kırsal alanın hepsi bir fabrika çöplüğüne döndü mesela zaman içerisinde. Yani zaten devletler bile çok çok yanlış politikalar uyguluyor, bir sürü bir şeyler var, her şey çöp oluyor. Evet başarıya gidenler var mı? Var. Yani bunun içinden gerçekten kendi kimliğini, kendi kişiliğini, kendi kadın yapısını güçlendiren kooperatifler, bizler içerisinde çıkacağız. Yani güçlü kooperatifler buradan çıkacaklar, isterse milyonlarca kadın kooperatifi kursunlar. Eğer gerçekten kadınların aklıyla, vicdanıyla, zekâsıyla, emeğiyle yönetiliyorsa sorun yok ama güdümlü bir ekonomi, güdümlü bir akılla

gidiyorsa zaten onlar yok olacaklar. Olsunlar da olsunlar da. Çünkü o şekilde olmasının bir anlamı yok. Ee Türkiye’de kadın kooperatiflerinin sayısının artması beni hiç rahatsız etmiyor, artsın. Yani hiç rahatsız etmiyor artması. Çünkü şey bir şey yani hani bu, bu da bu dönemin gereği tamam mı? Şu anda işte kadın kooperatifleri çok revaçta, herkes bir kadın kooperatifi kuruyor. Ben şöyle bakıyorum, kuruluyor belki 3-5 tane akıllı kadın girer o kooperatiflerin ucundan tutar en azından alandır, alır yürürler yani.” (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadınlar, kadınların vicdanı ve aklıyla değil de güdümlü bir akılla kurdurulan kadın kooperatiflerinin önümüzdeki yıllarda başarılı olamayacaklarını, kendi kooperatifleri gibi kadınları güçlendiren kooperatiflerin ayakta kalmaya devam edeceğini belirtmişlerdir:

"Bir kişi, bir kişidir noktasıyla bakıyorum ben hani. Çünkü engel olamayız, kurulmalarına engel olamıyoruz yani bizim bu söylemimizle. Ya biz buna hükmedemeyiz, buna engel olamıyoruz. Biz kooperatiflerin hepsine bir destek olarak mesela beni arıyorlar işte biz kooperatif kurmak istiyoruz. Ben hikâyenin hepsini anlatıyorum işte onlara yaşayacakları sorunları, neler olabileceğini, niye kurulmak istediklerini vesairesini anlatıyorum. Henüz konuştuktan sonra kurulan kooperatif olmadı. Ya zor, meşakkatli bu yol. Biz gerçekleri anlatmaya devam edeceğiz, kendine güvenenler, güç olanlar ortaya çıkacak. Bu da o mesele yani. Güçlü kooperatifler kalır, diğerleri gider, sorun da değil yani hani. Türkiye’deki kadın kooperatifçiliği de şeyden çıkmalı, ee ben bunu söylüyorum, siyasetin içinden çıkmalı. Ya siyaset de kadınların üstünden elini bir çekmeli. Bu net. Bu bir de hepsinde var yani hani. o parti de böyle, bu parti de böyle, diğer partiler de böyle. (...) Maalesef öyle, yeni bir siyasetin arka bahçesi örgütlenme alanı gibi bir şeye döndü kadın kooperatifleri falan.” (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadınlar, daha fazla kadın kooperatifinin kurulmaması için verdikleri çabaların sonuç bulmadığını, kendi söylemleri ile bu durumu engelleyemediklerini belirtmektedir. Buna ek olarak K18, kendisine çok fazla sayıda kadın kooperatifi kurmak isteyen kadının ulaştığını, yardımcı olduğunu ancak henüz kendi yönlendirmesi sonucunda bir kadın kooperatifinin kurulmadığını ifade etmiştir. Son olarak kadın kooperatifçiliğinin içinde bulunduğu siyasi bağlamdan bir an önce kopması gerektiğini yoksa giderek “siyasetin arka bahçesi örgütlenme alanına” dönüşeceğini ifade etmesi oldukça çarpıcıdır. Bölüm başlığına adını veren bu ifade; ‘çöplük’, ‘kirlenme’ vb. kelimeler başka kooperatif ortağı kadınların anlatılarında da kendine yer bulmuştur:

"Yani şu anda dediğim gibi sanki büyük bir kadın kooperatifi ya da kooperatifçilik yani eskiden de yapı kooperatifi çöplüğü vardı ya şu anda da kadın kooperatifi çöplüğü olmaya başladı. Çünkü bir desteklerin çok olması, sanki her şeyi her an gidecekmiş gibi havasını göstermesi herkesi bir kadın kooperatifi kurma yolunda itiyormuş gibi geliyor." (K13, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K13, geçmiş yıllarda Türkiye'deki kooperatifçilik hareketini olumsuz etkileyen ve belki bugün insanların kooperatiflere ön yargılı yaklaşmasına neden olan yapı kooperatifleri gibi, kadın kooperatiflerinin de büyük bir soruna dönüştüğünü ve Türkiye'nin giderek kadın kooperatifi çöplüğü olma yolunda ilerlediğini vurgulamıştır.

Kadın kooperatiflerinin sayılarının giderek artmasının yanında yukarıda K18'in de ifade ettiği gibi "güdümlü bir akılla kurduruluyor" olması da büyük bir sorun teşkil etmektedir. Öz örgütlenmeyle değil de 'hâkim güç' tarafından kurdurulan kadın kooperatiflerini siyasi olarak denetlemek, özgünlüklerini ve özgürlüklerini kısıtlayabilmek daha kolay hâle gelmektedir:

"Popülerlik değil bu aslında... Şişirilmiş bir şey. Yani ama şişirme, -miş gibi. Bu kadın kooperatiflerinin %90'ı -miş gibi -miş. (...) Çok iyi şeyler düşünmüyorum tabii ki. Çünkü neden? Böyle hâkim güç özellikle kurduruyo şu anda. Valilikler, kaymakamlıklar, yok yine belediyeler... Ama istiyorlar ki bunlar hep eşleri bunların başında olsun, siyaseten de kontrol edebilsinler istiyolar. Kadınların birlikte olması üretmesi filan üçüncü beşinci sırada yer alan şeyler. Ya benim olsun, ben onu muç muç oynayayım, istediğim formata sokayım... Yani özgün ve özgür olmasınlar. Yine burada da aynı şeyler... (...) Ama işte öyle onun için kurdurulmuyor onu söylemeye çalışıyorum. Bütün bu siyasi erkler tarafından kurdurulan devletin herhangi bir birimi tarafından kurdurulan kooperatiflerin hemen hemen hepsi böyle. Onun için özgün ve özgürlük, özgür yapılarını kaybetmiş birlikteliklerdir bunlar." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Buna ek olarak yerel yönetimler tarafından kurulmasına destek olunan kimi kooperatiflerin seçim dönemlerinde belediye başkanları tarafından siyasi bir propaganda yürütmek amacıyla kullanılmaya çalışıldığı, bunun sonucunda ise kadın kooperatiflerinin görünümleri zedelendiği ve artık siyasi bir imge gibi değerlendirildiği durumlar da mevcuttur:

"Artık çok sayıda kadın kooperatifimiz var. Sanki buna Avrupa'da madalya takıyorlar 500.000 tane kadın kooperatifin olunca madalya mı takıyorlar? Şey var ya bunlar bir siyasi argüman haline getirilmek isteniyolar. Birçok önemli şey yaşamıştım o deneyimimi size anlatayım. X Kadın Kooperatifi, bir partili bir başkan döneminde kurulmuş bir kooperatif. Belediye onlara kültürel olarak çok tescilli bir yapıyı tahsis etmişler, çok da güzel bir şey aslında. Öyle güzel bir mekânda kadınlar o bölgeye özgün yemekler çıkarıyorlar sadece kebab filan değil de. Yani sadece X bölgesine özgü olan yemekler çıkartıp işte o bölgeye gelen bütün işte idareciler, iş adamları falan gelip orada yiyorlar çünkü o tek tadabilcekleri yerler orası. Ama o kurulurken işte belediye bunlara parasal destek, yer desteği birtakım lojistik destekler sağlamış. Ama kadınlara seçimde de broşür dağıttırılmış hep seçim geldiği zaman. Ben size bunları yaptım ama gelin bakalım siz de benim işte yemek vereceğim, siz burada vereceğim. İşte bildirilerim bunlar, ev ev kapı kapı dağıtın. İşte bilmem ne... Kadınlar da yapmışlar yani oradan çıkmamak için yapmışlar. Ama maalesef tak diye seçimi o başkan kaybediyolar başka bir partinin belediye başkanı geliyolar. Çıkın diyor. Çünkü artık o kooperatif siyasi bir görünüm haline gelmiş. İşte getirilmiş yani. Çok yalvardım başkana 'bakın öyle düşünmeyin, bakın burası bir kadın kooperatifi öyle düşünmeyin. Şimdi de siz misafirlerinizi götüreceksiniz. Ya kalsınlar burada filan.' 'Hayır' dedi. 'Ben müsaade etsem bile benim seçmen kitlem onların orada kalmalarına asla müsaade etmez'. Bak çok önemli bir şey. (...) Bir kere bitti. Yani o partinin broşürünü dağıttığı için. Kim olursa olsun hangi parti olursa olsun hiç fark etmez. (...) Var tabii bunlar o kadar çok var ki. Şimdi mesela bakıyorum Anadolu'daki kooperatiflere hep belediye başkanlarının eşleri başkan, onlara göre örgütlenmiş her şey. Tamam şimdi peki bu seçim döneminde kaybetti, n'olacak? O kadın kooperatifinin durumu n'olacak? Bir sonraki gelen belediye arka planda başka bir siyasi görüşe şeyse tabiyse hemen onları yok etmeye çalışıyor. (...)" (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K17, kadın kooperatiflerine destek sağlayan sivil toplum kuruluşları olmasa durumun daha kötü olacağını, kadının güçlenmesi alanında herhangi bir şey yapılamayacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Şu anda hani yararlanabildiğimiz bazı kaynaklar var. Hani son zamanlarda işte X Vakfı olsun, Y Vakfı işte sivil toplum örgütü güçlendirmek için. Bunlar olmasa KEDV gibi bu kuruluşlar olmasa cidden söylüyorum hani kadınların güçlenmesi konusunda Türkiye'de bir şey yapılamazdı, siyasi iktidarların elinde olurdu yani açık ve net." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Evet. Ne oluyor? Böyle kadın kooperatifi kurduk cümlesi ve bunun reklam yapılması, bunun gazetelerde yayınlanması için ilk günden kadın kooperatifini kuruyorlar. Belki de ortak edilen kadınlar kooperatifin ne olduğunu bile bilmiyor, üretici ürününün ne olacağını bile bilmiyor. (...) Türkiye genelinde bir araştırma yaptığında işte kooperatifler neden başarısız, kadın kooperatifleri neden başarısızlık

noktasını araştırdığımda karşıma şu çıkmıştı. Daha çok birbirini tanımayan işte amaç birliği olmayan kadınların bir araya gelmesi ya da işte birileri tarafından kurduruluyor olmak. Bu yerel yönetim olabilir, siyasi partiler işte kamu otoritesi olabilir. Böyle bir noktası vardı ve dolayısıyla kadın kooperatifleri kendilerine bir amaç, bir felsefe, bir ideoloji aslında kendi şeylerini ortaya koymadıkları için böyle çok böyle bir pamuk ipliğine bağlı bir halde yürüyorlar." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinin gidişatına yönelik duydukları endişe ve üzüntü aşağıdaki alıntıdan daha net anlaşılacaktır:

"Kanayan yaramız. Kanayan yaramız diyorum çünkü... Şimdi siz araştırma yapıyorsunuz, siz de gözlemliyorsunuzdur bunu. Hatta ben bir sigara yaksam bana kızar mısınız? (...) Çünkü bunu anlatmak çok güç bir şey aslında. Şimdi kooperatifçilik son senelerde Türkiye'de çok, çok popülerite kazandı. Hani kadın girişimciliği, kadın markasının böyle sanki eş anlamlısı gibi kullanılıyor kooperatifçilik. İşte kadınlar bir araya gelsin böyle çok güzel hayaller. Özellikle bu bölgede ama öbür taraflarda da yani Ege'de de Marmara'da da böyle. Genellikle kamu kuruluşları kadın kooperatifi kurmak konusunda çok istekliler. (...) Kamu kuruluşu değişir, yönetici değişir, bakış açısı değişir. O zaman kurulan kooperatif ne olacak? Desteklerini çekti işte benim anlattığım hikâye. Dernek bitti, dernek gitti, projesi bitti gitti ya da bir kaymakam, bir belediye başkanı değişti ve yerine gelen kaymakam kadın kooperatiflerine ilgili değil. O zaman ne olacak? İşte kadınların kendi isteği. Yani işte bu siyaset biliminde de var top-down diyorlar ya üstten alta. Bir şeyle... Zorlama demek istemiyorum, zorlama değil yaptıkları çok iyi niyetli aslında." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K25'in de belirttiği gibi mevcut kadın kooperatifleri arasında tabandan yukarı bir biçimde kadınların kendi ihtiyaçlarına göre örgütlenerek kurdukları kooperatiflerin eksikliği dikkat çekmektedir. K8'in anlatısında değindiği üzere kadın kooperatifleri tabandan bir ihtiyaçla doğarsa gerçekten büyük bir fark yaratabilmektedir:

"Ki bu o zaman biz kurduğumuzda bu kadar değildi. Son yıllarda daha çok böyle mantar gibi kadın kooperatifleri türedi her yerde. Bunu çok suistimal edenler de oldu maalesef. Adı kooperatif olup kooperatifle alakası olmayan da birçok yapı var. (...) Yani eğer başkanın tekeline geçmezse ki şu an maalesef birçok birçok belediye, birçok siyasi parti tarafından kullanılıyor. Eğer hakiki anlamda yani tabandan bir ihtiyaçla doğarsa bölge için gerçekten büyük bir fark yaratıyor ve çok faydalı. Ama onun bunun kuklası olursa o zaman amacına ulaşmıyor." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"İnanılmaz bir şey. X de bir kooperatifti. Kurulmuş, kurulur kurulmaz olağan genel kurulu bile yapmadan hemen ikinci yönetime geçilmiş. O olmamış, başka bir yönetim gelmiş. Ne yapıyorsunuz burada diyoruz, bir kasabada çikolata eritiyorlar, çikolata paketliyorlar. Hâlbuki yani kasaba tamamen bir tarım kasabası. Susam yapıyor, pancar yapıyor, hayvancılık yapıyor, eti çok çok lezzetli. 865 yıldır meraya hayvan salma etkinlikleri olan yerde bir kaymakamlık binasının deposunda kadınlara 3-5, ya kaç kadındı? 7 kadın bile değillerdi. Çikolata eritiyorlar. Peki siz nasıl kooperatifleştiniz, nasıl kooperatifinize hak bırakıyoruz dediniz. Yoo biz maaşlı çalışıyoruz diyorlar. Kooperatifçilik böyle bir şey değil. Dünyanın hiçbir yerinde değil. (...) Ticaret Bakanlığı bu kooperatifleri kurdurdu ve lütfen incelemenizde dikkat edeceksiniz, bu kadınlar döndü tarımsal faaliyet yapıyorlar. Bu sefer Tarım Bakanlığının Ticaret Bakanlığıyla, kadın oldukları için de aileden sorumlu, kadından sorumlu şimdi söylemiyorum Aile Bakanlığının üçlü bir protokol yaptılar. Bu kadınları bir İl Tarım Müdürlüklerine gönderiyorlar. Ticaret Bakanlığına bağlı girişim bilmem ne pazarlama diyen kooperatif kalkmış karakılçık buğdayını almış poz veriyor İl Tarım Müdürlükleriyle. Bir tiyatro bir şey var burada ... Bir şey yaratılıyor burada ama ne?" (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K17 (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı), kadın kooperatiflerinin kadınların ihtiyaçlarından hareketle ve kendi öz kaynaklarıyla kurulması yerine, kurdurulmasının altında yatan nedeni; "(...) Tüm Valiliklerde bu yarış var. Ben X'e gittiğimde de X Valisi de aynı şekilde dedi: "Şimdi ne kadar çok kooperatif kurarlarsa, o kadar Cumhurbaşkanından prim alacaklar işte Türkiye kooperatifleştirdi. Ama alt yapısı çok daha sağlam olmalı." ifadesiyle anlatmıştır. K4 de kadın kooperatiflerinin kurulmasına dair benzer eleştirileri şöyle ifade etmiştir:

"Ya şimdi kooperatifçilik ile ilgili biz bu kooperatifi kurduktan sonra kooperatifçilikle özellikle kadın kooperatifçiliği ile ilgili birçok işte çalışmaya gidildi, işte fuarlar açıldı sadece kadın kooperatiflerine yönelik fuarlar açıldı oralara gittik. Oradaki kadın kooperatifleri ile tanıştık, dayanışma haline girdik. İşte onun sonucunda birbirimizle alışverişler yapmaya başladık, fikir alışverişi veya işte ürün alışverişi falan. Ama hepsinin ortak sorunu, sorunumuz şuydu: 'Evet devlet diyor ki işte 'kadın kooperatifi kurun, sayısını arttırın.'" (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Son iki anlatıda kadın kooperatiflerinin kurdurulmasına ilişkin izlenen politika daha net anlaşılmaktadır. Ancak K17'nin de değindiği gibi uluslararası platformlarda 'Türkiye kooperatifleştirdi' imajının çizilebilmesi için kadınların sözelimi sadece 'kukla' olmaktan

daha fazlasını yaptığı, sağlam temeller üzerine inşa edilmiş kadın kooperatiflerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatiflerinin güncel durumuna ilişkin gözlemledikleri diğer ortak konulardan biri de amaçsızlık ve kendi güçlerini kullanamama etrafında şekillenmiştir:

"Ve son zamanlarda özellikle siyasi konjonktür gereği partiler kadın kooperatifi sayısını çok ciddi arttırdı. Enflasyon var ciddi enflasyon var. İçi boş... Sipariş usulü kooperatifler kuruluyor ve bize çok geliyorlar mesela. Ama içi boş yani bir lokomotif ürünü yok, ne yapacağını bilmiyor, yeri yok, yurdu yok ya da ne bileyim işte belediyeden onu istedim vermedi, kaymakamlığa bunu istedim vermedi... Kendi başına bir şey yapmaktansa birilerinin bir şeyi olmayı yani bir kol. Ha ne olacak? Burada eleme olacak, onu biz de biliyoruz. Hani ben bu kadar çok büyümesini de çok şeyinde değilim aslında. (...) Nitelik. İşte her zaman onu söylüyorum ben nicelik mi nitelik mi diye. Yani ona çok doğru bakmak lazım. O yüzden de orada bir sıkıntı var. Ama son tahlilde bir kadın bile bir kadın bile bunların içinden çıkıyor olsa bizim için yeterli." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11'in belirttiği gibi destekle kurulan çok sayıda kadın kooperatifi bir noktadan sonra kendi güçlerini harekete geçirmek yerine bu desteklere bağımlılık geliştirmektedir. Ancak 'sipariş usulü' kurulan bu kooperatiflerin geleceğinin çok parlak olmadığını eklemiştir, diğer ortakların çoğu gibi o da sayıdan ziyade kurulan kooperatiflerin niteliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

K18 ise kadın kooperatiflerinin bazılarının hayatla derdi ve kavgası bitmiş, 'herhangi bir geçim kaygısı olmayan', 'yaşça olgun' ve 'tuzu kuru' insanlar tarafından 'amaçsızca' bir 'hobiyle uğraşiyor' gibi yönetiliyor olması konusunda şikayetini dile getirmiştir. Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin hem zihnen hem de temel anlamıyla 'yaşlı kadın kooperatiflerine' dönüşeceğine yönelik eleştiride bulunmuştur:

"Evet bir de şöyle bir şeyi var, handikabı var daha, daha bu değişecek yani hani bu noktadan ilerliyoruz. Mesela kooperatifçilikteki eğitim seviyesi, kooperatifçilikteki kabiliyet alanı, yaş ortalaması vesaire... Ya bizim o kooperatifçiliği biraz tabana yaymamız ve gençleri bu işin içine dahil etmemiz lazım. Bu haliyle kooperatifler yaşlı kadın kooperatifleri. Yani bu yaşlı yaş olarak değil zihin olarak da yaşlı. Şimdi biz

mesela kadın kooperatifçiliği toplantılarına gidiyoruz. Ben bakıyorum mesela yöneticilerine bakıyorum daha çok mesela çünkü onlar katılıyorlar. Ya tuzu kuru insanlar aslında çoğu. Ya geçim kaygısı yok. Mesela bir akademisyensiniz işte bugün bir kariyer değil de bir akademik bir kaygınız var mesela bir tez çalışması yapıyorsunuz bir başka bir şeyler falan filan... Şimdi o arkadaşların şöyle bir şey var benim gördüklerim mesela torunları var zevk olarak bakıyorlar. Evleri var işte her şeyleri var. Yani bir gelir elde etmek zorunda değiller çünkü o koşullar oluşmuş zaten. Ya kendisi oluşturmuş başka bir eşten bir şeyden olmuş. Şimdi kooperatifçilik onun için bir hobi alanı. Gibi bir şey var." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K15, kadın kooperatiflerine pratikte biçilen kıymete ilişkin bir paylaşımda bulunmaktadır:

"Mesela Bakanlık bir kooperatifler fuarı yapmak istedi, bütün kadınlara işte stant vermek istedi. Bize gönderdiği yazıda inceledik ki çok büyük olan işte X birlik, Y birlik işte Z birlik filan T Koop gibi büyük kooperatiflere ön tarafı, daha prestijli tarafları verip kadınlara da 'siz de şu arka kısımda bir yerlerde oyalanın'. Ya yazı yazdım, reddettim, 'istemiyorum' dedim. Yani katılmayacağız biz bunu şiddetle protesto ediyoruz. Ya işte 'seni... Sen, sen de al... Yani sen de şurada oyalan biz seni de destekliyoruz' filan gibi." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Teoride kadınların güçlenmesi ve onlara yarar sağlama amacıyla çıkılan bu yolda kadınların kooperatifleşmesi yönünde uygulanan teşvik politikaları sonucunda kadınlar daha çok zarar görebilmektedir:

"Ben kendi bölgemde söyleyeyim ben X bölgesiydi ve hangi kooperatife baktıysam Bakanlık tarafından kurulmuş ve kapatma aşamasına gelmiş. Peki diyorum 'sebebi ne?' 'Valla' diyo 'ben kooperatif bilmiyodum. Benim kocam belediyede çalışıyordu. Bize dediler ki işte 5-6 kadın bir araya gelin yönetim kurun, size kooperatif kurduk. Ama kurduk, pandemi geldi, ne yapacağımızı bilmiyoruz, kiralari ödemeye yetiştiremiyoruz. N'olacağını da bilmiyoruz, biz kapatmak istiyoruz.'" (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

"Şöyle söyleyeyim yani şimdi Türkiye'deki kadın kooperatifine baktığın zaman ihtiyaçtan kurulanlar da şöyle bir şey oluyo. İhtiyaç var evet, para kazanmaya ihtiyaçları var sadece. Ama ona o parayı kazanabilmek için başka şeylere de ihtiyaç var. Başka güçlü yönler de ihtiyaç var. Yani kurdurtuluyolar, kadın bir kere hayatında hiç ne KDV beyannamesi ne muhtasar beyanname ne bilmem ne ne ticaret

sicil tescili ne genel kurul... Bilmeden geliyo bunları. Bilmediği için çok ceza yiyo ya da ay diyo sevmedim diyo ayrılıp gidiyo. Öyle bir ceza geliyo. Yönetim 5 yıl bundan şey sorumlu. Senden sonraki yapılan işlerden sana icra gelebiliyo. Yani veya ne bilyim bu böyle bir oyuncak filan değil veya işte bir dernek değil, üç beş kişinin kurduğu kanarya seven derneği gibi bir dernek değil ki. Bunların sorumlulukları, riskleri olan bir yer, bir holding düşünün. Holding kurduruyosunuz. Ya bunu bilmeden kuruyo kadınlar. Ya bunlara bu eğitimler verilmeden, bu kadınların güçlülüğü sınanmadan yapıp yapamayacakları hakkında hiçbir fikri olmadan kurdurturuluyo bunlar. Anlatabildim mi? Ya o zaman da daha ikinci senesinde kapanıyor. Kooperatifçilik Genel Müdürü X bey vardı, şimdi başka bir yerde sanıyorum başkan. X bey şey demişti bana, bir davet etmiştim beşinci yıl kutlamam mı, onuncu yıl kutlamam mı... 'Siz artık dedi boşanmaz olmuşsunuz' dedi. 'Neden sayın genel müdürüm?' dedim. 'Çünkü' dedi 'Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin ortalama ömrü 2 buçuk yıl, 2-2 buçuk yıl. Hemen kapanıyo. 2-2 buçuk yıl direnebiliyolar ama kapanıyo. Sürdüremeyecek, sürdüremiyolar.' Önemli olan burada sürdürebilmek. (...) Bir de şöyle bir dezavantajı oluyo. Kadının aklına artık bu bir travma olarak kalıyo. Çok para, ceza ödüyo filan. Vergi veriyo filan. Kapalı hale getiriyo. Kadınların önünde çok büyük bir handicap. Böyle doğru ilerleyemediği zaman ihtiyaçtan kurulması tamam, evet. Ama kurucular çok önemli hale gelebiliyo. Kurucuların içinde birkaç tane gerçekten olayın farkında olan insan olursa gidebiliyor." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü üzere herhangi bir eğitim ve bilgilendirme sürecinden geçmeden doğrudan kooperatif kurdurulan ve bu sorumluluğun içine sürüklenen kadınlar, başarısız olduklarında bu durum onlarda travma yaratabilmekte ve şevklerini kırarak yeni fırsatlara daha kapalı hâle getirmektedir.

Kadın kooperatifçiliğinin mevcut durumuna ilişkin olumlu düşünce ve hisler barındıran kooperatif ortağı kadınlar da mevcuttur:

"Son zamanlarda ben hani bu çok duyuyorum kadın girişim kooperatifi, devletin bunu desteklediği, bazı bankaların desteklediği, bazı firmaların desteklediğini duyuyorum. Yani üretim ülke... Ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Bu yüzden dolayı da çoğu firmalar, devlet, sivil toplum örgütleri tarafından desteklendiğini düşünüyorum." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

"Devlet olarak çok güzel destekler olduğunu ve gerçekten teşvik edildiğini bizzat gördüm. İlçede de şeyde, ilde de 6 tane var kadın kooperatifi ve Türkiye genelinde de ben en son X Bankasının bir programına katıldığımda 78 tane kooperatif gelmişti kadın kooperatifleri olarak ve daha fazlası da varmış yani o projenin kapsamı o kadar alabildiği için. Bu güzel bir şey demek ki devlet bunu teşvik ediyor ve kadınlar

da buna dahil oluyorlar." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kadın kooperatifçiliğinin devlet tarafından desteklenmesini olumlu bir gelişme olarak yorumlayan kooperatif ortağı kadınların diğer kooperatiflerin başarılarından hareketle bu yorumları yaptıkları gözlemlenmiştir. Olumlu görüş sunan yukarıdaki sırayla A1 (2020) ve KD2 (2021) kooperatiflerinin ortağı olan kadınların ortak özellikleri ise kooperatiflerinin oldukça yeni kuruluş tarihine sahip olmasıdır.

Kadın kooperatifçiliğinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi yukarıdaki alıntılarda bahsedildiği gibi esasen olumlu bir gelişme olarak ele alınabilir. Ancak kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğunun şerh düştüğü birtakım prensipler göz ardı edilerek bu eylemin gerçekleştiriliyor olması onları endişeye sürüklemiştir ve birtakım riskler barındırmaktadır:

"Ben kurulduktan sonra 18 tane kadın kooperatifi kuruldu ilde, 2 yıl içerisinde. Ben bunu çok gereksiz olarak düşünüyorum. Şu amaçla şunun için bunu söylüyorum. Kooperatiflerin tek, tek, tek... Yani biz kendimizi yine bir betimlemeyle Carettalara benzetiyorum, Caretta Carettalara. Yani yumurtadan çıkmak bir şey ifade etmiyor. O sahili geçip denize varmak da bir şey ifade etmiyor. Denize vardıktan sonra da o mümbit ortamın sağlanması gerekecek. Ne demek istiyorum? Kadın kooperatiflerinin sayıca çok olması büyük bir tehlikeyi barındırıyor. Ee şeylerin kooperatiflerin güçsüzlüğünün sıradanlaştırılması tehlikesini barındırıyor. Güçsüz oldukları için kooperatifler yarın bir tehlikeyle karşılaştıklarında bütün bir projenin riske atılması yani "kadın kooperatifleri Türkiye'de olmadı." gibi bir riskin mevcut olduğunu, bu söylemin mevcut olduğunu bu söylemin riskinin mevcut olduğunu öngörüyorum. Hâlbuki öyle değil." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K28, kadın kooperatiflerinin orantısız biçimde artmasının başarılı kooperatif örneklerine değil, tam tersi başarısız kadın kooperatifi örneklerinin yaygınlaşmasına neden olacağı için endişe duyduğunu belirtmektedir. 'Kadın kooperatifleri Türkiye'de olmadı.' gibi bir söylemin yaygınlaşmasından dolayı tüm emekleri boşa çıkarma, halihazırda başarılı olan veya başarılı olma potansiyeli yüksek kadın kooperatiflerinin yapabilirliklerine ve yapabileceklerine engel olacağı tehlikesine değinmektedir:

"Bir de kadın kooperatiflerinin desteklendiği çokça göz önüne geldiği zamanlar hem ekonomik krizler hem pandemi zamanları oldu, bu biraz şanssız bir dönem oldu. Bu anlamda da oldukça riskli bir yerde bulunduğumuzu düşünüyorum. Herkes için konuşuyorum. Kadın kooperatiflerinin başarılı olması ülkenin başarılı olması adına çok önemli olacak tekrar altını çiziyorum. Ama bu tip bir riski de öngördüğüm için biraz tedirginim. Türkiye'deki şu an kadın kooperatiflerinin birçoğunun bir buçuk iki sene içerisinde maalesef birtakım sıkıntılar yaşayabileceğini öngörüyorum. Böyle görüyorum. (...) Tabii tabii. Kesinlikle öyle. Yani sayımızın çok olması ve yanlış bir zamanda hepsinin birlikte bir arada açılması yani bir kooperatif, kooperatifler güçlenip kadınlar onlara rağbet edip kooperatif yapılarıyla birlikte, birlikte gelişmek yerine bol sayıda açılınca ee ve kısa sürede olundu bu. (...) Açıkçası kooperatif olgunlaşmasının tamamlanamadığını bu yüzden de risklere çok daha açık hale geldiğini öngörüyorum. Bu anlamda da söylediğim gibi yani kooperatifler kapandığı zaman kadın kooperatiflerinin başarısızlık hanesine yazılması gibi bir tehlikeyi öngörüyorum." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü gibi K28, kooperatiflerin henüz olgunlaşma aşamasını tamamlamadan büyümeye çalışmasının risklere daha açık hale gelmesine neden olacağını ve bunun kadın kooperatiflerinin başarısızlık hanesine yazılarak ilk anlatısında belirttiği üzere 'güçsüzlüğün sıradanlaşmasına' neden olacağı konusunda endişe duymaktadır.

Özetle kooperatif ortağı kadınlar son yıllarda kadın kooperatiflerinin sayısında yaşanan artışın suni ve siyasi konjonktürle ilişkili olduğunu düşünmekte ve olumsuz karşılamaktadır. Kooperatif ortağı kadınlara göre kadın kooperatiflerinin kuruluşunda kadınların kendi istekleri ve ihtiyaçları rol oynamalı, siyasi irade tarafından kurdurulmamalıdır. Kadın failliğinin geri plana itildiği böyle bir kuruluş süreci, daha sonra kadın kooperatiflerinin toplum tarafından siyasi bir imge olarak görülmesine ve kuruluşunda rol oynayan siyasi aktörler tarafından denetlenmesine ve özerkliklerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca herhangi bir eğitime veya bilgilendirmeye tabi tutulmadan kooperatif kurdurulan kadınlar başarısız olduklarında, travma yaşayabilmekte ve yeni ekonomik girişimlere daha kapalı bir hâle gelebilmektedir. Bunun dışında elde edilen bulgular; ülkenin mevcut ekonomik durumu nedeniyle kadın kooperatiflerine ihtiyaç duyan kadınların arttığını ve dolayısıyla kadın kooperatiflerinin eskiden daha önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

4.1.2.4. Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Güncel Sorunlar ve Öneriler

Bulguların bu başlığı altında kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifleri aracılığıyla daha fazla kadının güçlenebilmesinin önündeki engellere dair düşüncelerine ve bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik önerilerine yer verilmiştir.

Kadın kooperatifçiliğine ilişkin sorunlar “Kadın Kooperatifçiliğinin Mevcut Durumu” bölümünde tartışılan konulara koşut biçimde şekillenmiştir. Bu sebeple tekrara düşülmemesi için birebir aynı konulara değinen verilerin sunumunu gerçekleştirmek yerine soruna ve çözüm önerilerine yer verilmiştir. Kooperatif ortağı kadınların değindiği sorun ve öneriler iç içe geçmiş hâlde olduğundan sorunlar ve öneriler için ayrı bir başlıklandırmaya gidilmemiştir.

Kooperatif ortağı kadınların sıklıkla bahsettiği sorun ve önerilerin etrafında şekillendiği konular: siyasi bağımsızlık, kooperatifçilik eğitimi ve danışmanlığı, finansal sorunlar, mevzuat değişikliği, sürdürülebilirlik, gerçekçi ve tarafsız akademik çalışma ihtiyacı, tersine ayrımcılık politikasının izlenmesi olarak sıralanabilir. Daha geniş bir anlatımla kooperatif ortağı kadınların belirttiği hususlara göre:

- Kadın kooperatiflerinin pratikte de özerk ve siyasetten bağımsız olmaları,
- Kooperatif kurulmadan önce kadınlara kooperatifçilikle ilgili eğitim ve danışmanlık desteği sunulması,
- Kadınlara vergi, sermaye, pazar, sigorta ile ilgili konularda ihtiyaç duyduğu finansal desteğin sağlanması,
- Kadın kooperatifleri hem ekonomik hem sosyal amaçlı kooperatifler olduğundan buna ilişkin yasal düzenlemelerin ve resmî prosedürleri kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerinin yapılması,
- Yeni kadın kooperatiflerinin kurulmasından ziyade var olan kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kılınması,
- Kadın kooperatifçiliği alanında eksikliği hissedilen gerçekçi ve objektif akademik çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca sosyal kooperatifler gibi hareket ettiklerini ve uygulamalar gerçekleştirdiklerini düşünen kooperatif ortağı kadınların bazılarının;

- Kooperatiflerine yönelik tersine ayrımcılık politikasının izlenmesi gerektiği yönünde önerileri bulunmaktadır.

Kooperatif ortağı kadınlar tarafından, son dönemde öz örgütlenme yoluyla değil de farklı siyasi aktörler önderliğinde kurulan kadın kooperatiflerinin özerkliğinden duyulan şüpheden dolayı sıklıkla değinilen sorunlar; ‘özgür olma’ ve ‘kooperatiflerin kendi kararlarını ortaklarıyla birlikte alabilmesi’ ile ilgilidir. Kooperatif ortağı kadınlara göre kadın kooperatiflerinin özerkliğine ve işleyişine müdahale edilmemelidir:

"Biz size bunu kurarız değil. Arkadaşlar sizin bölgenizde şu, şu, şunlar yetişebiliyor. Şunlar şunlar hayvancılık yapılabiliyor. Bu konuda gelin biz de yardımcı olalım, beraber bunları yapalım demiyorlar. Biz size destek olalım, biz de şunu sunalım... Onlar da kayıtlı olarak haklı olarak da aa bu bugün bana veriyosa yarın başka şeyi benden ister ve geri kalıyor, kendini kapatıyor. Bu konuda diyoruz ki içeriğini bize bırakın ama ekonomi olarak da siz bize destek olun. Bölgede barınmaya mı ihtiyaç vardır, bölgede tohumu mı ihtiyaç vardır, bölgede araziye mi ihtiyaç vardır? bunları sizler bize temin edin ama öbür çalışmaları biz seve seve yaparız. " (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

"Bir kere özgür olmaları. Özgür olmaları. Kimseyle hiçbir bağlarının olmamaları ve kendi öz güçlerine dayanmaları gerekiyor. Tabii, hayır diyebilmeleri lazım. Paraları az olabilir, az şey yapacaklar. Çoğalttıkça çok şey yapacaklar. Yani özgürlüklerini yitirdikleri anda bunların hiçbirini yapamazlar. Yaparlar bir işe yaramaz." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Ya bu yanlış ya kadınlar bunu şey yapmamalı yani kendi öz güçlerini ortaya koymalılar belki bunların katkıları varsa bu katkılar alınmalı. Ama aslında kendi iradelerini, kendi düşüncelerini yitirmeden yola devam etmeliler. Yani herkesle eşit bir mesafede olmaları lazım. Ve kendi ilkeleriyle, kendi ilkeleriyle... Herkese göre ilkeyle değil yani hani kendi ilkeleriyle. Herkese eşit davranabilirler. Kadınlar bunu sağlayabilirse sorun yok. (...) Ya ben şöyle düşünüyorum mesela kooperatiflerin kadınların kendi iradeleriyle kurulması, bir. Bu kadınların kooperatifin ilkelerine, bütün çalışmalarına katılmış olmaları, bu başlangıçtaki o planlamayı kendilerinin yapmış olması gerekiyor. Ee ve her katılımcının da kooperatifçilik alanında aslında o üretim, dağıtım, tüketim noktalarıyla ilgili gerçek anlamda bilinçlendirilmesi lazım hani böyle şey değil." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Cinar ve diğerkleri (2021, s. 788) kamu kuruluşları tarafından kadın kooperatiflerine sağlanan desteklerin sistemli ve tahmin edilebilir olmadığı gibi kooperatiflerin kendilerine olan siyasi bağılılığına göre değıştığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların önerdiği gibi kadın kooperatiflerinin siyasi aktörlerden bağımsız olmaları gerekmektedir. Konuya ilişkin K28'in (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı): *"Kadın kooperatiflerinin durumunu şöyle siyasetten ve şeyden bağımsız olması gerekir. Bir yerin, herhangi bir kurumun, herhangi bir STK'nın, herhangi bir siyasetin arka bahçesi olarak yapılanmaması gerekir. Ben şuna çok rahatsız oluyorum, en çok gördüğüm şey."* sözleri örnek olarak verilebilir. Başka bir kooperatif ortağı olan K1 ise:

"Hah tam işte. Tabii yani şimdi kooperatifçilik, benim şahsi fikrim... Evet özellikle kadın kooperatifçiliğinin kurulmasının amacı eğer kadına dokunmaksa niye diğerk kooperatiflerle birlikte hareket edip de daha çok kadına dokunmuyoruz o zaman? Yani niye burada partiyi gözetiyoruz? Niye burada şahısları gözetiyoruz? Niye burada siyasiyi sokuyoruz? Olmasın. Eğer amacın senin hakikaten dokunmaksa bir şeylere bunları gözetmemen lazım." (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatifleri kurulmadan ve kadınlar bu sürece dahil olmadan önce kadınlara kooperatifçilik bilinci kazandıracak, kadınları bireysellikten uzaklaştıracak ve kooperatifçiliğın yapısına ilişkin konularda bilgilendirecek bir eğitimin verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Örneğın K5, kooperatif kurma niyetinde olan kadınların, mevcut kooperatiflerden kurulma süreçleri, işleyişi, faydaları vb. konularda bilgi almasının önemine değinmiştir:

"Kadınların kooperatif aracılığıyla güçlendirilmesi konusunda kadınların kooperatiflere gidip onlardan bilgi alıp öncesinde katılım süreçlerini ve onlara kazandıracığı şeyleri iyi öğrenip buna göre planlamalarını yapmalarını öneririm. Yani araştırmadan, bir dernek veya hayır kurumu muamelesi yaparak geldikleri zaman tam anlamadan dahil oldukları zaman verim alamazlar." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K5 ayrıca, kooperatifçilik bilgisinin eğitim müfredatında yer alması gibi küçük adımların önemini ve kooperatif kurmak isteyen kadınların öncesinde muhakkak kooperatifçilikle ilgili bir eğitime tabi tutulup sertifikalandırılması gerektiğini vurgulamıştır:

"Eğitime özellikle eklenmeli. Yani kooperatifçilik bilgisinin ders olarak verilmesi. Bu çok önemli yani bu müfredata eklenmeli. Bir kere ekip çalışması... Belki okul kooperatifleri kurulabilir küçük küçük. Okula bunlar döner sermaye olarak fayda sağlayabilir. Yani ütöpik oldu, şu an aklıma geldi. Yani şimdi düşünsene, okulda belli bir ürün üzerinde üretim yapıyorsun, okulda iktisadi işletme olarak belki bir şey açtıyorsun. Burada ekip çalışması, üretim vesaire yani bunlar yapılabilir şeyler. Çok küçük şeylerden başlanabilir. Entegre olur bu şekilde. (...) Öncelikle bilinçlendirme noktasında eğitim verilmesi hatta neredeyse sertifika zorunluluğu getirilmesi. Yani bir kadın bir kooperatife üye ya da ortak olacaksa bu alanda bir ön eğitimden geçmeli. (...) Yani tamamen sıfır bilinçle gelip dahil olduğu zaman bütün yük yönetime ve bunu göğüslemiş insanlara kalıyor. Bu sefer verim düşüyor. Ama bilinçli insanlarla hareket ettiğiniz zaman çok çok daha başarılı işler yapılabilir. Neredeyse sertifika verilip öyle kooperatife dahil olması kadar bence ileri boyuta taşınmalı diye düşünüyorum. (...)" (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K4 ise verilecek eğitimle kadınlara kooperatifçilik ruhunu kazandırmanın önemine değinerek, bu olmaksızın yapılan girişimlerde kadınların, ortaklaşma ve dayanışma ilkeleri yerine bireysel fayda ve kaygılarıyla hareket edebildiğini ifade etmiştir:

"Ya bence hani kadınların güçlenebilmesi için ekonomik alanda diyorsun da... Öncelikle kadınların kooperatif alanında eğitilmesi gerekiyor çünkü bu çok büyük bir eksiklik. Biz bu aşamada onu gördük. Kooperatifi kuruluş aşamasında hepimiz böyle çok heyecanlıydık. İşte kadınları istihdam edeceksiniz, işte onlar üretecekler, para kazanacaklar falan ama o aşama bitti. Kuruluş aşamasından sonra şunu gördük ki; kadınlar tamamen bu olaya ben diye bakıyorlar. Ben para kazanıyorum, benim para kazanmam lazım ama kooperatifçiliğin o ruhunu taşıyamıyorlar, bilmiyorlar." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınlar, kamu kuruluşlarından yeteri kadar finansal destek göremediklerini belirtmişlerdir. Destek talep ettikleri 'finansal sorunlar'; 'vergi yükü', 'sermaye sıkıntısı', 'pazar ihtiyacı', 'sigorta ödemeleri' olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal sorunlar kooperatif ortağı kadınların en sık dile getirdikleri ve en çok beklenti içinde oldukları sorun alanlarından biridir. Bu finansal sorunlardan ilki, kadınların sermaye sıkıntısı çekmeleriyle ilgilidir:

"Yani devletin bir sürü hibe programları var ama çok eksik kalıyor. Çünkü parası olan birisi zaten kendi sermayesi ile tek başına iş yapmak ister. Kalkıp da o parayı ortaya koyup işte başkalarını da ortak alarak iş yapmaz. Ya bu demek oluyor ki

kooperatifçilik yapan kitle aslında tek başına bir şeyler yapacak güce sahip olmayan güç birliği yapması gerek olan insanlar. Ve bu anlamda özellikle ekonomik yetersizliği olduğu için onlara daha fazla kolaylaştırıcı destek programlar olmalı. Yani bir makine veriyorsun ama makinayı işleyecek ambalaj ve hammaddenin alınması, bunun koordine edilmesi ile ilgili de ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Yani sermaye sıkıntısı çok büyük." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Ben yani tabii ki çünkü o kadar hani kooperatifler var yani kafalarında birçok düşünce var ama yapamıyorlar. İmkânsızlıklardan dolayı yapamıyorlar, parasızlıktan dolayı. Bazı yerlerde de bence şeyden dolayı paradan ziyade destek bulamadıklarından dolayı çevreden veya daha büyük devletten veya belediyelerden." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

Sermaye sıkıntısına ek olarak kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinin “yüksek vergilere tabi tutulduğunu” ve vergi yükünün onları ekonomik anlamda kazanç sağlamlarını zorlaştırdığını belirtmişlerdir:

"Şimdi genelde hani kooperatif 1163 sayılı Yasa kapsamında olduğumuz için halen vergi muafiyeti yok biliyorsunuz dolayısıyla hani bu vergi ve çalışanların sigorta primleri kooperatifi yıpratmakta aslında eğer geliriniz sürdürebilir bir gelir yoksa kaynağınız çok yeterli değilse bu tabii kooperatifleri yıpratıyor. Çoğu kapanan kooperatifler bu yüzden öyle." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Hem eğitim desteği hem de belirli bir süre kadın kooperatiflerinin vergiden muaf olmasına yönelik sentez bir ‘ön kooperatifçilik’ modeli konusunda öneride bulunulmuştur:

"5 yıl ön kooperatifçilik. Vergi alma onlardan çok önemli değil zaten ne üretiyor ki? 5 yıl vergi almasan bir sorun olmaz ama vergi veriyomuş gibi işlemleri öğret ona. Ya ben nasıl elektronik fatura nasıl kesileceğini ortaklarıma öğrettiğim gibi... Onlar da mesela şey. Bunları geliştirmezsen sen git kur, para da verir. Valilikler para dağıtıyo, kurul. İşte hani kurulma sürecindeki bu giderleri karşılıyo. Ondan sonra kalıyosun baş başa. Her ayın işte 25'inde şey vermen gerektiğini bilmiyosun, her ayın sonunda stopajı ödemen gerektiğini bilmiyosun, bilmem napman gerektiğini bilmiyosun... Ocak-Haziran arasında genel kurul yapman gerektiğini bilmiyosun. Ondan sonra çalışma raporu yazmasını, denetim kurulu raporu hazırlanmasını bilmiyosun." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Finansal sorunlarla ilgili olarak ise kooperatif ortağı kadınlar, sigorta ödemelerinin devlet tarafından karşılanması gerektiğini böylece geleceklerinin garanti altına alınmış hissedeceklerini düşünmektedirler:

"Ya biz kendi arkadaşlar içerisinde de hep diyoruz keşke bir destek olsa da bir sigorta falan... Hani emekliliği... Küçük bir desteği olsaydı. En azından bütün ne bileyim şu anda sigorta 2-3 bin falan sanırım maliyet olarak bize. Hani bir destek olsa biz de geleceğimizi garanti altına alsak diye düşünüyoruz. (...)" (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Finansal sorunlarla ilgili olarak kadınların son değindikleri konu pazar ihtiyacı olduğu yönündedir. Benzer şekilde Cinar ve diğerlerinin (2021, ss. 788-791) Türkiye'deki kadın kooperatifleriyle gerçekleştirdikleri saha çalışmasının sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları sorunlar piyasa (pazar) ile ilgili sorunlar ve toplumsal cinsiyete bağlı engellerdir. Kooperatif ortağı kadınların ifadelerine göre kadın kooperatifleri üretim süreçlerinde bir sıkıntı yaşamaları bile ürettiklerini satacak, tanıtacak pazara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu hususta kadın kooperatiflerinin ürünlerinin kamu ile iş birlikleri kurularak pazarlanabileceğine ilişkin önerilerde bulunmuşlardır:

"Pazar çok önemli. Kadın kooperatiflerinin bir kere pazara ihtiyacı var. Ürettikleri ürünler sanayi tarzında olmadığı için el emeği tarzında olduğu için fiyatları yüksek oluyor, el emeğinin değeri yüksek oluyor ama pazara girdiği zaman pazar bulmakta zorlanıyor." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Bence en önemlisi kadınlar evet üretim aşamasında birçok dediğimiz gibi yol alan kooperatiflerin üretimde sıkıntıları yok üretiyorlar, güzel ürünler çıkıyor. En önemli eksiklik satış alanında yeteri kadar desteklenmemesi ya da ürünlerinin ne kadar işte belli sitelerde kooperatif ürünleri satılıyor gibi düşünülse de çok fazla bir destek sağlanmıyor. Yani ürünler olması gereken fiyatlara, hak ettiği değere, emeğin karşılığına pazar bulamıyor maalesef. (...)" (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Finansal sorunlara da sebebiyet vermesi nedeniyle kooperatif ortağı kadınlar, esas köklü değişikliklerin yasal düzeyde gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kadın kooperatiflerinin mevzuat değişikliğiyle güçlü kılınması, kadınların güçlenmesinde izlenecek en önemli stratejilerden biri olarak görülmektedir (Gönüllü Atakan & Çoban,

2022, s. 9). Mevzuat düzenlemeleri konusunda esasen sosyal ve ekonomik amaçlı faaliyetleri bir arada yürüten kadın kooperatifleri, kendilerine yasal statü olarak da sosyal kooperatif tanımlaması yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak bunun için sosyal kooperatifçiliğin yasal olarak tanınması ve mevzuatta yer alması gerekmektedir:

"Mevzuat, mevzuat, mevzuat. Sosyal kooperatif tanımlaması yapılmadığı sürece kadın kooperatiflerine bu arada ciddi sıkıntı var. (...) Evet biz Ticaret Bakanlığına bizi normal bir şirket gibi görüyorlar. Biz normal bir şirket değiliz. Bizler tırnak içerisinde şöyle bir sosyal kooperatifçilik, nasıl bütün dünya bunu yapıyor? Ben çünkü yurt dışı da çalıştım. (...) İşte sosyal kooperatifçilik olması lazım ya adının bu olması lazım. Buradaki tabii ki bir ekonomik amaç var tabii ki Ticaret Bakanlığı evet ama burada esas sosyolojik bir şey var. Anlatabildim mi? Yani hani mesela sen istediğin kadar küresel hedef koy kendine yerelde uygulamasını doğru yapamadığın zaman küresel hedef havada kalır, aynen öyle. Yani bu yerel uygulamalar var ya yani onlar bunlar işte zaten. Yani sen state kavramında yukarıda istediğini yap, et falan sen buraya onu yansıtamazsan..." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Resmî prosedürlerin karışıklığı ve zorluğu yine kooperatif ortağı kadınlar tarafından dile getirilen başka bir konudur. Kooperatifçiliğe başlarken pek çoğu deneyimli olmadığı için bürokratik tecrübesi olmayan kooperatif ortağı kadınların resmî süreçleri ve prosedürleri yerine getirmede zorlandıkları gözlemlenmiştir:

"Kadınları güçlendirmek için daha çok projede kadın kooperatiflerine yer verilmesi gerekiyor. Özellikle kadın kooperatiflerinin yapabileceği düzeyde projelerde yer alması önemli. Meblağdan ziyade bu daha önemli. Makul olanaklar sunulmalı. Dediğim gibi prosedürler konusunda bu sekiz kadın ortak bile projelerde danışmanlık almak zorunda. Zaten bu kadın bir şeyler yapmak için çaba sarf ediyorsa yine burada engel olarak prosedür devreye giriyor. (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Konuyla ilgili danışmanlık desteği sağlanması gerektiğine yönelik öneride bulunulmuştur:

"Mesela çoğu zaman biz muhasebeciyi arıyoruz, bir konu oluyor. Muhasebeci çok vakıf olamıyor bazı konulara. Artık sonra Ticaret Odasını arıyoruz, oraya soruyoruz. Diğer arkadaşlara soruyoruz. Hani net bir şey, sonuç ne olur bunda?"

diye. O bakımdan bu konularda vakıf insanları danışman yapabilirler bize karşı. Öyle bir şey olabilir." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadın kooperatiflerinin hızla artıyor olmasında dikkat çekilmesi gereken nokta, kurulması değil, sürdürülebilir ve ayakta durabiliyor olmasıdır. Kooperatif ortağı kadınların belirttiği üzere, kadın kooperatiflerini tek başına kurmak bir başarı göstergesi olmayıp kurulmasında gösterilen desteğin kurulduktan sonra da sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde kadınların kooperatiflerinin geleceğiyle ilgili umutlu olması beklenmemelidir. Bununla ilgili olarak K25 (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) kadınların umutsuzluğuna dair endişesini; *"Sadece kurmak bir başarı değildir. Başarı asıl sürdürmekte ve kadınlar ne kadar umutlu sürdürmekte. Bununla ilgili ayrı bir araştırma yapabilirsiniz yani. Ne kadar umutlular geleceğe dair? Hiç zannetmiyorum ki hiçbir kadın kooperatifi geleceğiyle ilgili umutlu değil artık."* sözleriyle dile getirmiştir. K4 ise kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir olması için devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir:

"Ya o tabii istek, şikâyet... Şöyle diyebiliriz, biz devletin tamam kadın kooperatifi kurup teşvik ediyorlar da kadın kooperatiflerinin ayakta kalabilmesi için kendilerini sürdürebilmesi için onların da bi zahmet birtakım işte ne bileyim değişiklikler yapması gerekiyor. Kadınlara, kadın kooperatiflerine kolaylıklar sağlaması gerekiyor. Yani biz devletten de destek bekliyoruz." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınların kadın kooperatifçiliği alanında akademik çalışmalar yürüten akademisyenlerden de objektif ve gerçekçi olmaları, ulaştıkları verileri ve ürettikleri bilimsel bilgileri paylaşmaları konusunda beklentileri bulunmaktadır:

"Tabii ki çok fazla olabilir yani yaşayarak bunları görüyoruz ama kooperatiflerin daha çok değerinin bilinmesi için sizlerin de bunda çok faydası var, akademik anlamda üst şeylere taşınması için. Bilimsel anlamda işte çok güzel sorular var. Yani kadınlar sadece salça, tarhana üretiyorlar mantığının olmadığını ve sizin iletmeniz gerekiyor, size burada çok büyük bir görev düşüyor." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

"Özellikle akademisyenlerin o kooperatiflere yaptıkları tanımlamalar gerçekten kooperatiflerin çok dışında hani sahayla hiçbir bağlantısı olmayan çok öyle direkt klimalı ortamlarda masa başından böyle ciciş ciciş yazılar gibi. O yüzden biraz

bunları düzeltmek adına aslında biz de kendimize bir sosyal sorumluluk olarak bu tarz çalışmalara katkı sağlamaya çalışıyoruz. (...) "Yani benim bu tarz çalışmaları yapanlardan beklentim birazcık daha objektif yorum katmaları için içerisine. O işin görünen işte kadınların şey noktası değil de aslında içerisinde yaşanan... Esas olarak insanın yaşadığı zorluklar ve devamında da o kadına dokunan noktasını birazcık daha böyle objektif bir şekilde yani hani biz hep biraz pozitif yönlerini anlatıyoruz bazı çalışmalarımızda. Aslında bu diğer olumsuz yönleri de net bir şekilde ortaya koyarsak sonraki süreçlerin iyileşmesine katkı sağlayacaktır aslında." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

"Ya benim sizden tek ricam bu hani bu tür çalışmaların sonuçlarını bizlerle paylaşın. Özellikle üst birlikle paylaşın. Hani hangi makaledir, nedir bizler bunu bilelim hani bunların sonuçları nelerdir. Çünkü biz bunlarla güçlenebiliyoruz. Bizi bu sonuçlar güçlendirebilir, yayabilir, duyurabilir." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Ek olarak kadınlar, kadın kooperatifçiliği ile ilgili olarak ulusal literatürde eksiklik olduğunu vurgulamışlardır:

"Türkiye'de kadın kooperatifleri konusunda çok araştırma bulamıyorum aslında. Ben hep yabancı kaynaklara bakıyorum kadın kooperatifleriyle ilgili. Hani biz rapor falan yazarken ya da bir yeni bir proje teklifi yazarken her türlü rapordan faydalanmaya çalışıyoruz. En güzeli mesela içsel sıkıntıları, ekonomik sıkıntıları, Dünya Bankasının şeyi var, biliyorsunuzdur 2015'te mi yayınlamışlar? Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin genel durumu, mevcut durumu. Mesela hâlâ elimiz ona gidiyor, niye? Onun gibi böyle güzel, gerçekten gerçekçi göremiyoruz şeyde akademide veya sektörde." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları, kendi kooperatiflerini sosyal kooperatif olarak tanımlaması ve öznelerinin kadın olması nedeniyle diğer kooperatiflerden ayrı bir noktaya konmaları ve tersine ayrımcılık politikalarının uygulanması gerektiğini düşünmektedir:

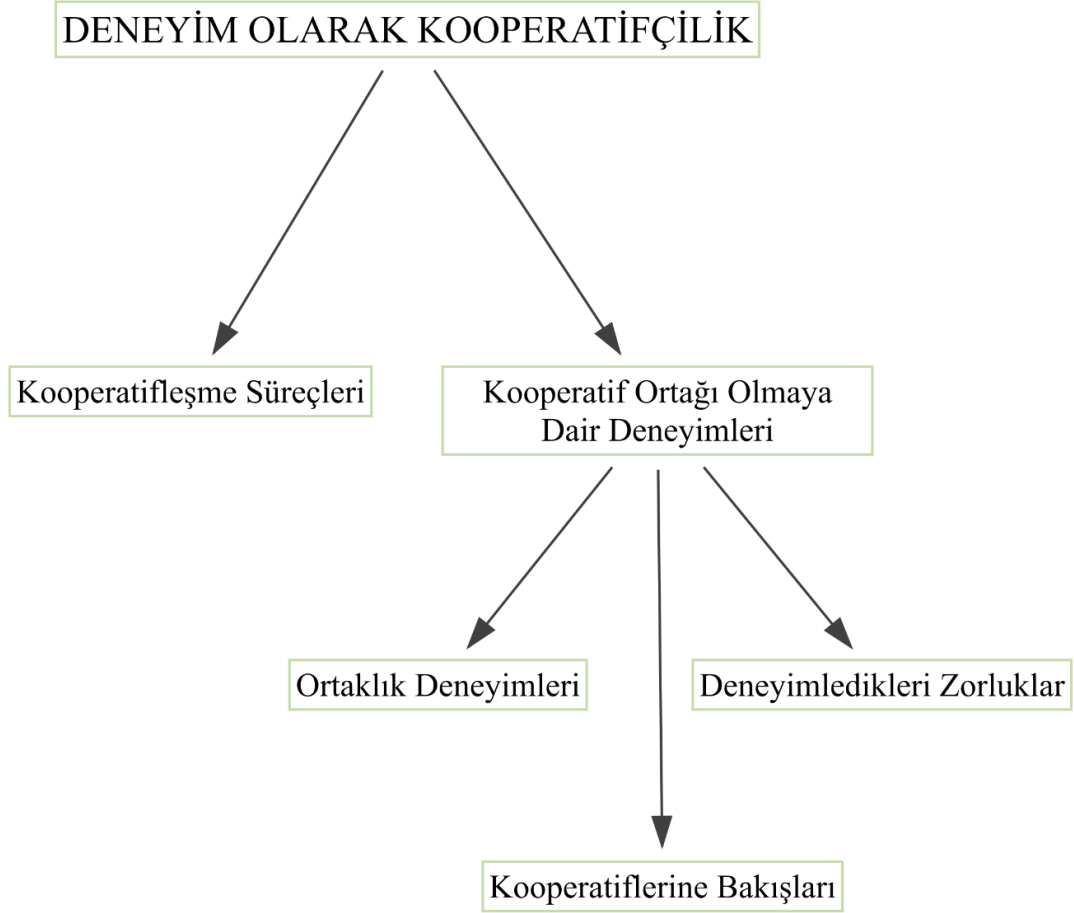
"Kadın kooperatiflerine zorluk olmaması lazım. Yani şöyle bazı prosedürlerden muaf tutulması lazım işini kolaylaştırmak için. Hani eğer ben bir kadına dokunacaksam... Yani daha ben bir kadına dokunurken zorluk yaşıyorsam... Yıpratıcı oluyor bu. O anlamda kadın kooperatiflerinin ayrıcalığı olması lazım bence." (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Özetle kooperatif ortağı kadınlar; kadın kooperatiflerinin siyasi mekanizmalarla mesafeli olmasını, finansal sorunların çözümü için kadın kooperatiflerine devlet tarafından sürdürülebilir destek sağlanmasını, sosyal kooperatif tanımlaması için mevzuat değişikliklerinin yapılmasını, kooperatif kurmak veya kooperatife katılmak isteyen kadınlara kooperatifçilik eğitimi ve danışmanlığı verilmesini ve son olarak kadın kooperatifçiliği alanında daha fazla tarafsız akademik çalışma yürütülmesini önermektedirler.

4.2. DENEYİM OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

Çalışmanın ana temalarından biri olan ‘Deneyim Olarak Kooperatifçilik’ başlığı altında kooperatif ortağı kadınların kooperatifleşme süreçlerine ve amaçlarına, kooperatif olmaya dair deneyimlerine ve kendi kooperatiflerine bakışlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda ‘Kooperatifleşme Süreçleri’ ve ‘Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimleri’ ilgili temaya ait kategoriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kooperatifleşme Süreçleri alt kategorisinde kooperatif ortağı kadınların kooperatifleşme süreçlerine ve motivasyonlarına yönelik bulgulara tartışılacaktır. Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimleri başlığında ise kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimleri, kendi kooperatiflerine ilişkin bakışları ve bu süreçte deneyimledikleri zorluklara yer verilecektir. Temaya ilişkin kategori ve alt kategorilerin yer aldığı tema haritası Şekil 4’teki gibidir:

Şekil 4. Deneyim Olarak Kooperatifçilik Temasına Ait Kategorilerin ve Alt Kategorilerin Haritası

4.2.1. Kooperatifleşme Süreçleri

Bu alt başlıkta kooperatif ortağı kadınların niçin kooperatif kurmaya karar verdikleri ile kooperatifleşme sürecinin kim ya da kimler tarafından desteklendiği ya da teşvik edildiğiyle ilgili bulgular yorumlanmıştır. Gönüllü Atakan ve Çoban'ın (2022, s. 39) hazırladığı rapora göre, Türkiye'de kadın kooperatifleri genel eğilim olarak daha çok orta yaşlı, ücretli çalışma deneyimi olmayan ve düşük eğitim seviyesine sahip kadınlar tarafından ev eksenli üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere kurulmaktadır. Ancak bu araştırmada ulaşılan sonuçlar daha farklıdır. Araştırmaya dahil edilen 28 kooperatif ortağı kadından 4'ünün lisansüstü, 16'sının lisans, 3'ünün ön lisans, 3'ünün ise lise mezunu olduğu, yalnızca 2'sinin ilkokulu tamamlayamadığı görülmüştür. Görüldüğü üzere bu

araştırmada kooperatif ortağı kadınların genel olarak eğitim seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu araştırmaya dahil edilen kooperatif ortağı kadınların ücretli çalışma deneyimleri incelendiğinde yalnızca 6 kadının hiç çalışmamış olduğu görülmektedir. Üstelik araştırmaya dahil edilen 21 kooperatiften 12'sinin 2017 yılı ve sonrasında kurulduğu göz önüne alındığında güncel şartlarda kadın kooperatiflerinin sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi düşük profile sahip kadınlar tarafından kurulduğuna dair bir çıkarıma varmanın doğru olmadığı söylenebilir. Bu nedenle kooperatif ortağı kadınlar için herhangi bir genelleme yapmadan farklılaşan kooperatifleşme hikayelerinin değerlendirilmesi önemlidir.

Öncelikle resmîyette tüzel bir kişilikle ortaklığı bulunan kooperatiflerin kuruluş süreçleri değerlendirilmiştir. Resmî ortaklarından birini yerel yönetimin oluşturduğu M1 kooperatifinin kurucu ortaklarından K1'in de bahsettiği üzere, kooperatifleşme süreci belediyenin bir projesi sonucunda gerçekleşmiştir ancak kurulduktan sonra yalnız bırakıldıklarını düşünmektedir. K1, kooperatife kendisinin dahil olmasının ise teklif üzerine gerçekleşmiş olduğunu ifade etmiştir:

"(...) Çünkü bu bir belediyenin projesiydi, bu belediyenin projesine bizler dahil olduk. Hani zannettik ki hani her şey çok kolay ilerleyecek. Ama öyle olmadı. Biz bir araya geldik ama bir araya geldikten sonra yalnız bırakılan bir kooperatif olduk. İş bilmeyen insanlar olduk. Hani hep soralım, öğrenelim, bu nasıl oldu, o nasıl gitti, onu öyle yaparsak bizim için daha mı iyi olur... Öyle öyle bir şeyleri başardık." (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yine benzer biçimde resmî ortakların birini yerel yönetimin oluşturduğu E3 kooperatifinin kurucu ortaklarından K11, kooperatiflerinin, stratejik plan dahilinde yerel yönetim tarafından ilana çıkılarak kurulduğunu ifade etmiştir. Burada önemli olan husus, çıkılan ilana kadınların kendilerinin gönüllü başvurmuş olmalarıdır. Ev eksenli çalışan kadınları ücretli ekonomiye kazandırmanın, söz konusu kooperatifin kuruluş motivasyonu olduğu ve bu nedenle kooperatif bilincinin kazandırılabilmesi için eğitim alındığı ifade edilmiştir:

"E3 Kooperatifi böyle 7 kadın bir araya geldi, hadi kuralım denilen bir kooperatif değil, öncelikle bunu ifade etmek isterim. (...) Bir stratejik plan dahilinde özellikle"

kadınların yerelde güçlendirilmesi kapsamında ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yereldeki uygulamaları anlamında bu SDG'lerin (Sustainable Development Goals/Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları). Kıssadan hisse 2014 yılının aralık ayında bir stratejik plan dahilinde ilana çıktık. (...) Biz X ile iletişime geçtik Y Belediyesi olarak. Dedik ki biz böyle böyle bir şey yapmak istiyoruz. Onlar dediler ki biz eğitim veririz. Biz ilana çıktık. İlana çıktıktan sonra beş günlük bir eğitim programı belirledik. İlk gün eğitime 20 kişi katıldı açıkçası ben çok üzülüm. Hani neden yani az bu kadar diye koca Z'de. Fakat beşinci günün sonunda 80 kişi ellerinde, kâğıt üzerinde kurulmuş bir kooperatifle geldiler. (...)" (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

KD2 kooperatifi ise ildeki ticaret odası ile kalkınma ajansının ortaklığıyla kurulmuştur. KD2 Kooperatifi ortaklarından K19, yönlendirme doğrultusunda kooperatifleştikleri için gerekli eğitim ve hazırlık süreçlerinin eksik kaldığını belirtmiştir:

"(...) Aslında çok kooperatifleşmeye de biraz daha eğitimi ve bilerek yapsaydık çok daha belki bazı hatalar yapmayabilirdik, bazen kanmayabilirdik. Ama onu da yavaş yavaş öğreniyoruz yani kooperatifleşmeyi, resmi süreçleri, kooperatifin amacını. Yani aslında ilk etapta biraz daha yönlendirmeye gittiğimiz için altyapıyı ve kanuni yani kanunla alakalı şeyleri falan araştırmamıştık ama şimdi onların hepsini öğreniyoruz." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

G2 kooperatifinin kurucu ortaklarından K25, kendisinin bölgeyle ve kooperatifin resmî ortaklarından biri olan dernekle tanışma sürecinden başlayarak kooperatifleşme aşamasını anlatmıştır. K25 (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Evet, bir sivil toplum kuruluşu istediği hayali kurabilir, istediği şeyi desteklemek isteyebilir ama yerel toplulukların işte asıl hedef kitlenin böyle bir talebi yoksa hiçbir zaman karşılık bulmaz zaten ama talep vardı."* diyerek bir sivil toplum örgütü olarak istedikleri hayali kursalar da yereldeki topluluğun talebi yoksa böyle bir kooperatif girişiminin hiçbir zaman karşılık bulmayacağına altını çizmiştir. Kadınların üretim sürecinin devamı konusunda motivasyonunun önemini vurgulayan K25 (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi), üç yıl süren bir eğitim sürecinden sonra kooperatifleşme aşamasına geçtiklerini; *"Biz kadınlara kooperatifçilik eğitimi verdikçe ve projenin sonu yaklaştıkça kadınlara daha fazla sorumlulukları devretmeye başladık. Hepimiz gideriz, hepimiz yaparız artık hazırız, kooperatif de kuralım, oldular."* diyerek ifade etmiştir:

Resmî ortağı bir sivil toplum örgütü olan G3 Kooperatifinin, Suriye asıllı ortağı K27'nin (K27, 55 yaşında, Ortak); *"Şimdi ben kooperatife üye oldum, gelip giderken burada arkadaşları gördüm, kendilerini özgüvenli daha iyi hissettim. Ben niye yapamıyorum? Ben niye şey yapmıyorum diye ben kendimi niye ispatlamıyorum? Ve öyle şey yaptım kendimi ispatlamaya çalıştım yani."* sözlerinden kooperatife katılma motivasyonunu anlamak mümkündür.

Kimi kooperatifler, resmi ortaklığı olmamasına rağmen yerel yönetimlerin desteği ya da teşvikiyle kurulmuştur. Kooperatifleşme süresince yerel yönetim desteği sağlanan kooperatiflerin ortakları arasında ya ilgili yerel yönetimin personeli bulunmakta ya da yerel yönetim ile yakın ilişkileri bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin desteğiyle kooperatifleşme süreçleri gerçekleşen kooperatiflerden İ1 Kooperatifinin kurucu ortağı ve yönetim kurulu başkanı olan K2, kooperatiflerinin kurulma sürecini şöyle ifade etmiştir:

"Tabii ama bunun bir öncesi de var. Şöyle söyleyeyim, Büyükşehir Belediyesinin açmış olduğu meslek edindirme kursları var. Turistik El Sanatları Merkezindeyiz şu an. Karşıdaki binalar bizim atölyelerimiz. Buralarda eğitim alan kursiyerlere öncelikle girişimcilik eğitimleri verildi. Kooperatifçilikle ilgili bilgilendirmeler yapıldı. Ve bu konuda bir anket düzenlendi. Kooperatif kurulma aşamasında kimler kooperatife ortak olmak ister, destek olmak ister, kurmak ister şeklinde. Çıkan sonuçlara göre de kurulması konusunda Büyükşehir Belediyesi de ön ayak oldu diyebiliriz." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

E2 Kooperatifinin kurucu ortaklarından K10 ise yerel yönetimin desteğiyle kooperatifleşme adımı attıklarını şöyle anlatmıştır:

"Biz 2008-2009 yıllarında X'de bir kooperatif var ama aynı zamanda da yerel yönetimde bir değişiklik var. O zaman Belediye Başkanı X, kooperatifleşmede aynı Atatürk gibi bir fayda olduğunu söylüyor. Mevzuata göre tarımsal ürünlerin pazarlanması için 4734'ün 3(a) ihale kanuna göre de kooperatiflerden ve birliklerden kamu ihalesiz alır yasasına da dayanarak diyor ki üretin, kadın olursa mevzuata göre öncelikli olacak. Ortak sayılarınızı kadın da yapın, kadınlar birleşin, ben de sizin ürününüzü, ürettiklerinizi pazarlarım diyen bir yerel yönetim hareketi var." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bir proje aracılığıyla kurulan veya sürdürülen bir projenin sonuçlanmasının ardından kooperatifleşme sürecine girilen kooperatifler de bulunmaktadır. Örneğin E1 Kooperatifinin, bir projenin sonlanmasının ardından kadınların yakaladıkları çalışma motivasyonunu ve uyumu kaybetmek istememeleri nedeniyle kurulduğu görülmüştür:

"(...) Biz zaten üç yıl boyunca vakıfla çalıştık. Proje bitmesine yakın dedik ki yani ne yapabiliriz hani böyle böyle burası da yürüyor. Kadınlar da dedi ki ya burayı kapatmayın çok güzel falan. Biraz korktuk açıkçası. Hani ben acaba tek başıma ne yapabilirim, yürütebilir miyim falan. Korku oldu ama dedik ki ya bu üç yıldır gidiyor çok şükür. (...) İşte bu atölyenin içindeki yedi kadınla birlikte üç yıl sonra 2017 yılında kooperatifi kurduk." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bir başka proje kapsamında kurulan A3 Kooperatifinin ortaklarından K22'nin ise yerel yönetimin kooperatifin kuruluşuna destek olmasıyla proje kapsamının genişleyerek daha çok sayıda kadına ulaşıldığına dair anlatısı aşağıdaki gibidir:

"Sınırlı Sorumlu A3 Kooperatifi 2017'de kuruldu. Az önce de ifade ettiğim gibi biz bir proje kapsamında tamamen. (...) Proje kapsamında tarımla uğraşan ve ek bir gelire ihtiyacı olan kadınları seçtik. Önce 50 kişiyle başlayalım demiştik ama başkan çok beğendiği için projeyi büyüttü, 250 kadına çıkardı. 13 ilçede, 86 mahallede örgütlendik." (K22, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kuruluşunda KEDV'in (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı) etkin rol oynadığı kooperatifler de bulunmaktadır. M2 Kooperatifi ortağı olan K16, KEDV'in bir eğitimi sonrasında yine KEDV'in fikir anneliğiyle kooperatifleşmeye gittiklerini şu sözlerle anlatmıştır:

"2001'de KEDV'in bir çalışması vardı, bir çalışması vardı. 2001'de KEDV'le tanıştım. Özellikle tanıştığım süreçte onlar işte mahalle eğitimi veriyorlardı, liderlik eğitimi veriyorlardı mahalledeki kadınlara. (...) Dedik ki biz asıl bu amaçla gelip bu eğitimi aldık yoksa benim çocuklarım büyümüş, okula başlamış, ilkokulda ortaokulda çocuklarım. Öbür arkadaşımın çocukları küçüktü ama önemli olan mahalledeki çocuklardı. Onlar da bize kooperatif fikrini söylediler. İşte kadın kooperatiflerinin bu yanının da olduğunu oyun odasını da alabildiklerini aynı zamanda kadınlar iş girişimde bulunabileceklerini aynı zamanda istedikleri eğitimleri kadın mahallesinde geliştirebileceklerini. Bu bizim çok hoşumuza gitti. (...) Ve kadınlarla beraber yani 100-150 kadına ulaştığımız o süreçte. Biz ağır

davrandık, şöyle ağır davrandık alt yapısı iyi olsun diye. Hani böyle tepeden gelip bize kuracakları değil de kendi gücümüzde kurabileceğimiz bir kurum olmasını istiyorduk. Çünkü kalıcı olması gerekiyordu, kalıcılık da budur. " (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

17 Ağustos 1999 depreminin ardından KEDV'in desteğiyle kurulan KD1 Kooperatifinin ortağı K17, kooperatifleşme sürecini; hem kooperatiflerin sermayesi olmayan kadınlara da olanak tanıyan demokratik yapısına hem de kadınların kolektif bilincine atıfla şöyle aktarmıştır:

"(...) deprem sonrasında vilayet oldu, ilk ekim ayında vilayet oldu 17 Ağustos Depremi'nden sonra. Yeni vilayet olduktan sonra hani ilk Cumhuriyet Balosu yapılacak. (...) Ee biz daha kooperatif değiliz ama yapabiliriz diye atlardım ben hemen onayladım ve hemen kadının yanına gittim. Arkadaşlar dedim, bir organizasyon yapacağız dedim böyle heyecanla. (...) O gün bize sabaha kadar kadınlar krinkıllı masa örtülerini diktiler hızlıca, çok güzel bir düğün yapıldı ve 1875 lira paramızı aldık. Hemen 1575 lirayı hesabına yatırdık 300 lira para kaldı. Yani kadınlara nasıl bölünecek? Oturup arkadaşlar dedik hani bu 300 lira parayı ne yapabilirsiniz? Söyledikleri şeyi çok duygulandırdı beni. 0-6 yaş grubu çocuk yuvamız var ya biz bunu yuvaya verelim, şu anda bizim elimizde demirbaş ve malzememiz oldu. Bundan sonraki düğünde herkes harçlığını en iyi şekilde alır dediler. Bu çok güzel bir işte kolektif bilincin ilk doğuşuydu. (...) KEDV'le en demokratik en sistemli ve daha ziyade bizim gibi sermayesi olmayan örgütlenme biçiminin kooperatif olduğunu düşündük çünkü şirket kuramazdık, sermaye yok. Dernek olduğumuzda bu tür çalışmalar kısıtlı, belli bir siyasetin eline giriyor, bir sürü şey oluyor ama kooperatifte herkese eşit söz hakkı var, kolektif bilinç yerleşiyor ve kooperatifleşme fikri oradan." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kuruluşu esnasında birtakım desteklerden faydalanmış olsalar da açıktan veya doğrudan herhangi bir destekle kurulmuş olmayan kooperatifler de bulunmaktadır. Bu kooperatiflerden İ3 kooperatifinin ortağı K15, kooperatifleşmeye giden yolda kadınlar olarak ortak sorunlarına çözüm üretmek üzere yaptıkları toplantıların yerini vurgulamış ve kooperatifleşme süreci öncesinde yaptıkları çalışmalarını ar-ge faaliyetlerine benzetmiştir:

"(...) Çok ar-gesi oldu bunun tabii. Yani hani nasıl birbirimizi bir anlama pratiği geliştiririz ve bu anlamının sonucu nasıl bir ortaklarımız için bizler için... E benim alacağım şey farklıdır sizinki farklıdır. Ya bunu nasıl bir herkesin ortak alma mekânı

haline getirebiliriz? Bunu uzunca bir düşündük. (...) Yoo. Bir grup arkadaşımız. Şimdi böyle biz ilk başta salı toplantıları gibi hani on kadın bir araya gelirsin, ülkenin meselelerini konuşursun, kadın meselelerini konuşursun. Ne bileyim n'apılabileceğini, çözüm yolları ararsın veya bir kitap bazlı toplantı olabilir, bir film bazlı toplantı olabilir... Böyle her ay, her ay bir gün yapardık biz bu toplantıları n'aparız n'ederiz falan filan diye. Yani öyle bir araya geldik yani." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kuruluşunda başka bir kurum ya da örgütten açıktan ya da doğrudan bir destek almayan D1 Kooperatifinin ortağı K18 ise kooperatiflerini kurmadan yaklaşık iki yıl süresince, kadınları, üretim yapmak için belirli ilkeler odağında nasıl bir araya getirebilecekleri üzerine çalıştıklarını ifade etmiştir:

"Başından zaten amacımız kooperatif kurmaktı ama 7 kişiyle başlama noktası... Bu hani biz 3 kişi bu konuda hemfikiridik. Devamını nasıl dahil ederiz noktasında şey yapmak istiyorduk yani üyeden ziyade biz çalışan istiyoruz hani biz bir iş yapmak istiyoruz ve bu işin içerisinde yer alacak kadınları hem belli ilkelerde bir araya getirmek hem de belli iş kabiliyetlerine sahip kadınlarla yol almak istiyorduk ve işe ihtiyacı olmaları noktası çok önemli. (...) Belki kooperatifimiz 2020 yılında kuruldu ama biz 2018 yılından beri bu çalışmayı yapıyoruz. Yani kooperatif kurulmadan 2 yıl öncesinde aslında biz bir saha analizi devamında ee bir fizibilite yaptık yani." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

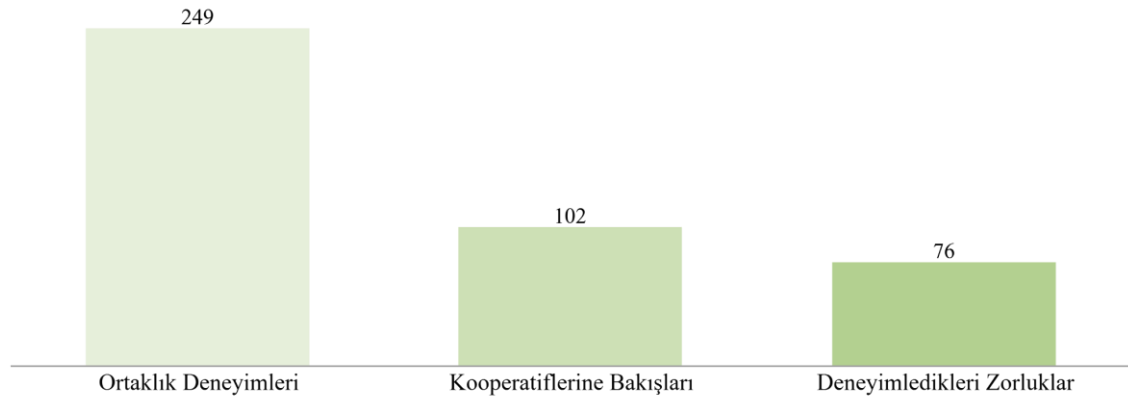
Böyle kurulan bir diğer kooperatif olan D2 Kooperatifinin ortağı K28 ise kooperatiflerin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ve bölgesel kalkınmada önemli bir yerde durduğunu vurgulayarak kooperatiflerinin başarılı çalışmalarının, diğer kadınları da kooperatife çektiğini ifade etmiştir:

"Şimdi ilk 7'siyle zaten tanışıyorduk. İlk kurucu ortaklarla tanışıyorduk. Ondan sonrakiler de başarılar oldukça başarıları gördükçe geldiler. Yani kendileri katılım sağlamak istediler ve o şekilde geldiler. (...) Ya ben şey kooperatiflerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma sistemi olarak doğru bir noktada olduğunu düşündüm ve bölgelerin kalkınmasını kooperatiflerle olabileceğini düşündüm. Bu amaçla arkadaşlarımla bölgesel kalkınabilme ya da şehrin kalkınması için kooperatifleşmenin gerekliliği üzerinde mutabık kaldıktan sonra beraber kooperatif kurma fikrini ortaya çıkardık. (...)" (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kadın kooperatiflerinin kuruluş süreçleri incelendiğinde, birçoğunun çeşitli kuruluşlar tarafından desteklenerek ve bazı durumlarda direkt ortaklıkla kurulduğu söylenebilir. Görece daha eski yıllarda kurulmuş olan kooperatiflerin genellikle Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfının (KEDV) desteğini alarak, yeni tarihli kooperatiflerin ise daha çok yerel yönetimlerin, kalkınma ajanslarının ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin desteğini alarak ya da bir proje sonucunda kuruldukları sonucuna ulaşılmıştır. Hiç destek almadan kurulan kadın kooperatifleri de olmasına rağmen, kooperatiflerin bu tür destekler olmaksızın kurulmasının zor olduğuna yönelik bir çıkarımda bulunulabilir.

4.2.2. Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimler

Bulguların bu kısmında kooperatif ortağı kadınların kooperatif yaşantısı, kooperatifteki rol ve sorumlulukları, kooperatifin günlük yaşam pratiklerine yansımaları, içinde yer aldıkları kooperatifin kadınların hayatındaki konumu, kooperatiflerine bakışı, kooperatifçilik yaşamında deneyimlediği zorluklar keşfedilmeye çalışılmış ve genel hatlarıyla kooperatif ortağı kadınların kooperatif çatısı altında bir ortak olarak kendi deneyimlerini nasıl değerlendirdiği üzerinden bir tartışma yürütülmüştür.

Şekil 5. Kooperatif Ortağı Olmaya Dair Deneyimler Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınlar en çok ‘Ortaklık Deneyimleri’ alt kategorisinden bahsetmişlerdir. Ortaklık deneyimleri alt kategorisi, bu başlığa ait diğer

alt kategorilere göre daha genel süreçleri ve deneyimleri içeren kapsayıcı bir başlık olduğundan böyle bir sonuca ulaşılması anlaşılır bulunmaktadır. Kooperatif ortağı kadınların ikinci sırada bahsettikleri alt kategori olan ‘Kooperatiflerine Bakışları’, kadınların kendi kooperatiflerine yükledikleri anlama ve kooperatiflerini tanımlama biçimlerine odaklanmaktadır. Son ve en az bahsedilen alt kategori ise kooperatif ortağı kadınların ‘Deneyimledikleri Zorluklar’ ile ilgilidir. Deneyimledikleri zorlukların en az bahsettikleri alt kategori olması, kadınların ortaklık deneyimlerinde olumlu süreçlerin daha öne çıktığına dair bir çıkarım yapılmasını sağlamaktadır.

4.2.2.1 Ortaklık Deneyimleri: “Ben Hiçbir Şeyim, O Tek Başına Hiçbir Şey Ama Biz Birleştiğimiz Zaman O Sinerji İnanılmaz Şeyler Yapıyor”

Bu alt başlıkta kooperatif ortağı olan kadınların kooperatif çatısı altında öznel deneyimlerine, yaşantılarına, rol ve sorumluluklarına, kooperatif ortağı olmanın onlara neler hissettirdiğine ve hayatlarında olumlu ya da olumsuz ne gibi değişikliklere sebep olduğuna, kooperatif ortağı olmanın günlük yaşam pratiklerine nasıl yansıdığına ilişkin elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimlerine ilişkin elde edilen bulgular daha çok “olumlu” ifadelerden oluşsa da bir kooperatif ortağı kadının olumlu olarak nitelendirip aktardığı deneyim diğeri için olumsuz ya da nötr bir deneyim olabilmektedir. Nitekim kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimlerinin her birinin kendine özgü olduğu bir kez daha görülmüş olup bu deneyimlerin kadının ortağı olduğu kooperatif, kooperatiften beklentileri, kooperatif dışındaki yaşamı, ortaklık süresi, kooperatifindeki diğer ortaklarla olan ilişkisi gibi farklı belirleyiciler tarafından şekillendiği gözlemlenmiştir. Bu noktada buldukları bölgeler, kuruluş yılları, ortaklık yapısı bakımından birbirinden farklı kooperatiflerin araştırma alanını oluşturuyor olması kadınların ortaklık deneyiminin arka planının anlaşılması için yordayıcı bilgiler sağlamıştır.

K5, kooperatifini tanıtmak için günlük yaşamında da çaba sarf ettiğini ve kooperatifçilikle ilgili deneyimlerini kitle iletişim araçları aracılığıyla paylaştığını ifade etmiştir. Bu

durum, kendisinin kooperatifinin kapsamını genişletmeye yönelik adanmışlığına dair bir örnek teşkil etmektedir:

"Her gün ofise uğruyorum, gittiğim her yere gazetemi (kooperatifinin gazetesinden bahsediyor) götürüyorum hediye olarak mesela. Kendim özel yaptığım işlerden bahsediyorsanız radyoda şu an bugün sabah başladı ilk programım. Sabah programı sunuyorum X diye. Orada tabii ki kooperatifimizi anlatıyoruz. Hem Y'deki etkinlikler, planlar, programları bahsediyoruz. Yani orada da bütün tecrübe ettiğim her şeyi anlatıyorum. Kitleye ulaştırmaya çalışıyorum." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K9, kooperatif ortamından memnun olduğundan ve kooperatifine bir iş yeri gibi değil, ikinci bir eviymiş gibi yaklaştığından bahsetmektedir. Buradan hareketle E1 Kooperatifinin K9 için bir sosyalleşme işlevi gördüğü söylenebilir:

"Sabah geliyoruz. Burası bizim ikinci evimiz aslında ben iş yeri gibi düşünmüyorum burayı. Evimiz gibi geliyoruz işte ne yapılacaksa o günkü planda ne varsa onu yapıyoruz. Arkadaşlarla çay içiyoruz. Şeyimiz çok güzel ortamımız çok güzel. Şey yok huysuz insanlar zaman zaman oluyor, onları biz yavaşça uzaklaştırıyoruz. Bizim burada huysuzluğa bence şey yok değil mi K8 Hanım? Huysuz insana ihtiyacımız yok. Ama zaman zaman aşağıda huysuz insanlar oluyo yani ben şahsen bildiğim için." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K19 da yine benzer şekilde, kooperatifinde arkadaşlarıyla bir araya gelmenin ve paylaşımında bulunmanın onu mutlu ettiğinden bahsetmiştir:

"Böyle bir oraya ben zaten oranın başkanı olduğum için her gün oradayım. Böyle daha mutlu gidiyorum açıkçası. Yani orası bizim ya da o arkadaşlarla beraber bir şeyler yapmak, bir şeyler paylaşmak çok zevkli benim adıma. (...) Yani biz 2 grup çalışıyoruz şu an azaldığımız için. Dörder dörder gruplarda. Mesela işi olmayan arkadaşlar da gelip orada çay kahve içip orada yani iş zamanı olmasa bile uğrayıp orada zaman geçirebiliyorlar." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifleriyle kurdukları ilişkinin ve kooperatiflerine yükledikleri anlamın onların kooperatif çatısı altında gerçekleştirdikleri günlük rutinleri ve işleri olumlu etkilediği görülmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimleriyle ilgili diğer bir noktayı ise kooperatifteki rol ve sorumlulukları oluşturmaktadır. Görüşülen kooperatif ortağı kadınların bazıları aynı zamanda kooperatiflerinin yönetim kurullarında da yer aldığından kooperatiflerinin genellikle yönetim, organizasyon, koordinasyon, muhasebe vb. gibi süreçlerinden sorumlu olduklarını belirtmişlerdir:

"Şöyle ben, kooperatifin ticaretini yapan kısmında hiç olmadım. Ben hep organizasyonunu, koordinasyonunu, üretim ve pazarlama teknikleri ile ilgili ortaklarımızın güçlenmesi, yönetim kurullarının sağlıklı işlemesi konusunda çok çalıştım. Bilfiil üretenin yanında olduğum yani üretim aşamalarında da benim de bir zeytin şeyim var, narenciye var. Biliyorum ama birebir bunu üreten ve satan çiftçi olmadım. Sadece yöneten tarafındayım." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Ancak yönetim kurulu başkanı veya üyesi olmasına karşın kooperatiflerinin yönetimden üretime kadar tüm süreçlerine dahil olan, ihtiyaca göre farklı görev ve sorumlulukları üstlenen kooperatif ortağı kadınlar da mevcuttur:

"Çünkü kooperatifte bir kere sosyal şartlar... Sosyal demeyeyim de finansal imkânlar az olduğu için bir işi... Yani çok düşük maliyetlerle birçok işi yaptırmaya çalışıyorsun. Yani ne oluyor? Ben hem satın almaya bakıyorum hem muhasebeye bakıyorum hem pazarlamaya bakıyorum... Birçok alana bakıyorum." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu durumun ana sebeplerinden biri de K8'in yukarıda belirttiği gibi kooperatiflerin finansal imkânlarının ve bütçelerinin kısıtlı olmasıdır. Bir başka kooperatif ortağı kadın, resmiyetteki titri fark etmeksizin birçok farklı alanda kooperatifine katkı sunduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Ben kooperatif başkanı olduğum için her alanda yer alıyorum. Mutfağa da giriyorum, imalathanede arkadaşlara da yardım ediyorum. Yani hangi pozisyonda ihtiyaç varsa o pozisyonda elimden geleni yapıyorum ama resmi süreçleri, başvuruları, yapılacak birçok şeyi muhasebe takibini, iç muhasebeyi ben yapıyorum." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yönetim kurulunda yer almayan kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerinde üstlendikleri rol ve sorumluluklar üretimden, satış ve pazarlamaya dek uzanabilmektedir:

"(...) İşte üretim konusunda çok becerikli olmasam da mevcut tecrübemle ilgili destek olurum diye düşünmüştüm. O zaman tam böyle bir işte ofis yeni yeni yavaş yavaş bir muhasebe ve ön muhasebe alanımız vardı, zamanla tabii gelişti. O kısma dahil oldum. Şimdi de işte satış, web sayfalarındaki satış, normal ürünlerimizin tanıtılması, pazarlanması, Instagram satışları ve reklam kısım, idari bölüm, ön muhasebe şeklinde elimizden geldiğince, tecrübemizin yettiği şekilde faydalı olmaya çalışıyorum her alanda." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Kooperatif ortağı kadınların çoğu, kooperatif ortağı olmanın yaşamlarının farklı alanlarında değişiklikler yarattığını belirtmiştir. Bu değişimlerden bir bölümü, kooperatif ortağı olmakla birlikte kadınların mevcut iş yüklerinin ve sorumluluklarının artması ile yakından ilişkilidir:

"Şöyle oldu. Yani buraya zaman ayırmam gerektiği hissim oldu. Sorumluluk oldu, iş yükü. Çünkü dediğim gibi ben zaten aktif olduğum için... Benim hayatımda, planlamamda şöyle, biz planlama yaparken mesela ben okul sezonu haricinde daha sık gelebiliyorum buraya. Mesela Ağustos'tan sonra seminerler başladığı zaman ben buraya gelemiyorum. Geçen yıl da aynısı oldu. (...)" (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları ise hayat düzenlerinin daha köklü biçimde değiştiğini aktarmıştır. Örneğin kooperatif ortağı olmadan önce de ücretli çalışma deneyimine sahip olan K8 (43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Birçok alanda [değişim] yaşandı. Çünkü kooperatiften önceki hayatımda mesela işe gidiyordum, beşte çıkıyordum işten mesaim bitiyordu. Eve gidiyordum, kendi hayatıma devam ediyordum."* diyerek kooperatif ortaklığından önce hayatının daha stabil ve düzenli olduğunu belirtmiştir:

Bunun aksine daha önce hiç çalışmamış K6 ve K7'nin hayatlarına daha çok ev içi işler yön verirken şu an 'iş sahibi' olarak hayatlarının daha düzenli bir hâle büründüğü görülmektedir. Ek olarak K6'nın anlatısından, kooperatif ortaklığının 'nankör' olarak

tanımladığı ücretsiz ev içi iş yükünden bir ölçüde özgürleşmeyi de sağladığı anlaşılmaktadır:

"Tabii ki oldu. Daha öncesinde son 3 sene hep evdeydim ben. Hep rutin yaşamışım. Diyorum ki niye 3 sene evde durdum acaba? Evde ne yapıyorsunuz? Temizlik yap, yemek yap. Ve çok nankör şeyler. Hiç yapılmamış gibi. Şimdi hayatım daha çok düzenli. Yemeğin ne zaman yapılacağı belli. Artık haftada bir gün temizlik yapıyor. Hayat düzene girdi bence ham maddi hem manevi. Ayrıca kazanç sağlıyorum buradan." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

"Daha düzenli bir hayata geçtim. Çünkü düzenli olmak zorundayız. Evde kalkıyoruz, işimize buraya geldiğimiz için akşama kadar işimiz olduğu için evde de o düzeni sağlıyoruz, ona göre geliyoruz. Düzenli bir hayatımız oldu yani. Öbür türlü evde bazen işimizi yapıyorduk bazen yapmıyorduk." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortaklığıyla birlikte kadınların ekonomik gelir elde etmeye başlamaları da yaşamlarını değiştiren önemli bir husus olarak anlatılarda öne çıkmıştır:

"Öncelikle iş sahibi oluyosunuz, mekân sahibi oluyosunuz yani hepimizin birikimi ile birçok şeyi aldık mesela imalathanede de. Böyle evet yani ben bunu tek başıma kendime sanırım kendi başıma olsaydım bu kadar işi yani bu kadar bir şeyi açsaydım yapamazdım ama hepimizin iş birlikteliğiyle..." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı olduktan sonra kadınların kooperatif kapsamında yürütülen çalışmalara gönüllü olarak verdikleri emek, ortağı oldukları kooperatifin kadınların hayatlarının tamamını kaplamasına ve kendi "romanlarının baş kahramanı" haline gelmesine yol açmıştır:

"Yani benim hayatımın şu an tamamı D2 Kadın Kooperatifi oldu. Bu çok iyi bir şey değil aslında ama hikayesinin peşinde olan insanlar için bir kere o hikâyeden çıkmak mümkün değil. Yani bir romanın baş kahramanı nasıl ayrılacaksınız? Öyle bir hikâye. Yani kooperatifte böyle bir de şey var hani o... Onu gördüğünüz zaman onun yapımında, duramıyorsunuz onu anlatmaya çalışıyorum. Yani tamam burada yeter ben burada duruyorum diyeceğiniz bir şey değil kooperatif ortaklığı. Yani devamlı bir sürekli bir devinimin içinde olmamız lazım. Ee benim bütün yani şu an bütün projelerim, bütün hayatım, önümdeki bütün ee her sabah kalktığımda sadece D2'nin problemlerini anca çözebilirim noktasındayım ya da D2'nin güzelliklerini, D2'nin keyfini görür noktadayım." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kadınların anlatıları, kendilerini, ortağı oldukları kooperatifin bir parçası olarak hissettiklerini ve bu anlamda kooperatif kapsamında yürütülen çalışmalar için kendilerini adeta adadıklarını göstermektedir:

Ama öyle bi heyecanla, şevkle gidiyorum ki; annem her seferinde diyor ki: Kendi işin olsa gitmezsin, şöyle olsa yapmazsın falan. Hiç takmıyorum annemi. Orası benim zaten. Çünkü ben benimsemişim. Oradaki esnafla falan ilişkilerimiz çok iyi. Oraya gittiğimizde, yani bütün her şeyinden sen sorumlusun; temizliğini yapıyorsun, tozunu alıyorsun, işte oradaki ne bileyim ben bebeklerin çantasının yerini değiştiriyorsun, onlarla onlarla böyle aramda bi duygusal bağ oluşuyor. Ya gerçekten oraya gittiğim zaman kendimi çok mutlu hissediyorum. Anlatırken bile heyecanlanıyorum. Çok severek gidiyorum ve yaptığım satışta sanki benim cebime giriyomuş, ben para kazanıyomuşum gibi hissediyorum." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimlerine ilişkin bulguların bir bölümünü de ortakların kooperatif ortağı olmanın onlarda yarattığı hisler oluşturmaktadır. Böylelikle kooperatif ortağı kadınların ortak olmaya ilişkin motivasyonları daha anlaşılır hale gelmektedir. Örneğin K8 kendi motivasyonunun, maddi kazancın ötesine geçen “başkalarına fayda sağlamak” ve “birlikte üretmek” olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

"Ya ben zaten normalde de böyle çok severdim hani sosyal ortamlarda olmayı paylaşmayı. Ne bileyim... İnsanlara bir şekilde faydam olmasını, bir şekilde yardım etmeyi. Zaten benim motivasyonum o. Hani herkesin bir motivasyonu vardır ya? Yani benim mesela ilk biz zaten proje döneminden sonra kooperatifi kurunca ilk iki yıl falan hiçbir şekilde maaş, ücret herhangi bir şey almadan çalıştık. 2017'den sonra. En az iki üç yıl. Öyle olunca yani hani bizim zaten para olsaydı motivasyonumuz şimdiye bu kooperatif kesinlikle kalmazdı. Yani bir şekilde insanlara faydan dokunuyor olması, bir şekilde ne bileyim... Bir şeyler üretmek birlikte. Bir de birbirimize de çok iyi geliyoruz artık yani. Hani o kadar güzel... Çok şükür şanslıyız ki bizim kemik kadromuz çok güzeldi. Manevi hissiyatı çok büyük. Zaten tek götüren o yani yoksa bir şey olarak maddi olarak bir kazancın yok yani burada." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Benzer biçimde K15 de başka kadınların hayatlarına dokunmanın ve sorunlarına çözümler bulmaya çalışmanın, kendi motivasyon kaynağı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"İcraatı da yapan biri olarak huzurlanıyorum. Diğer kadınlara dokunmak, onların sorunlarına çözümler bulmak amacıyla... Kooperatif olarak da yine dayanışma kültürünü geliştiriyoruz, başka kadınlara dokunuyoruz. Aynen benim olduğum gibi kooperatif ortağım, arkadaşlarım da huzurlanıyorlar böyle bir şeyleri gerçekleştirmekten paralarını kazanmaktan paralarını hesapsızca yiyebilmekten, harçayabilmekten... Yani büyük keyif alıyolar. Böylece de birbirimizi de aslında çok fazlaca besliyoruz. Benim önemseydiğim şeyler bir şekilde onlara yansıyor, onların önemseydiği şeyler bir şekilde bana yansıyor. Bazen oturup hiç bilmediğimiz bir konuda bir sürü başka bir şeyler yapabiliyoruz filan. Bunlar bizi zenginleştiriyor. İnsan olarak da tabii zenginleştiriyor. Zaten dünya o kadar artık şeyleşti ki bireycileşti ki. Yani böyle toplumsal şeyleri düşünmek beraber davranmak beraber bir şey üretmek artık arkaik kaldı. Ama biz bunları hâlâ çok seviyoruz. Onun için de bunu hâlâ da yaşatmak istiyoruz. Gençlerde görüyorsun tamamen bencil. Hep birinin sırtına basarak bir şeyleri tek başına başarmak, tek başına başarılı olmak... Yani ya hep beraber ya hiçbirimiz diyenlerdeniz biz herhalde." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15 ile benzer biçimde K11 (52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Bu çok başka bir şey. Hani biz olmayı biliyorsun burada. İşte sen yalnız hiçbir şey yapamayacağını biliyorsun. Ben hiçbir şeyim, o tek başına hiçbir şey ama biz birleştiğimiz zaman o sinerji inanılmaz şeyler yapıyor."* diyerek kooperatif çatısı altında 'biz' olabilmeyenin önemini öne çıkararak ortaklık deneyimini anlatmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatif ortaklığını gönüllülük esasıyla yerine getirdiğinden bu deneyimlerini kişisel menfaat veya kâr amacı gütmekten çok, sosyal sorumluluk olarak tanımlamaktadırlar. K28'in (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Şimdi biz dedik ya bir yolculuk kitabıyız, bir yolculuk ta kendisiyiz. Hayallerimizle birlikte almışız ve o hayalleri gerçekleştiriyoruz birlikte. Bu inanılmaz bir deneyim."* diyerek açıkladığı üzere ortaklık deneyimini, kooperatifteki kadınların emeğiyle birlikte bir başarı hikayesi yaratıyor olmaya ve onlarla birlikte kurdukları hayalin peşinden gittikleri bir yolculuğa benzetmiştir. Dolayısıyla kadınların ortaklık deneyimlerinin ana unsurunu, kooperatiflerine aidiyet duygularının ve kooperatiflerindeki kadınlara olan inançlarının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu yöndeki düşüncelerini K16 şöyle ifade etmiştir:

Kendi çok sevdiğim mahalledeki kadınlar, o Suriyeli kadınlar orda ekmek kazanıyo, orda çocukları eğitim alıyo... Ben daha ne isteyim? Yani daha ne isteyelim? (...)" Ya

bunlar insana o kadar şey veriyö ki gurur veriyö ki... Yani bilmiyorum ya kendi bölgemizde arkadaşlarıma da onu diyorüm yani şimdi biz o kurucular biraz daha tatilde arkadaşlar, ben burdayım. Konuşırken daha ne isteyelim? Bak orda değiliz, tıkr tıkr gidiyo, çok güzel gidiyo, kadınlar çalışıyo.” (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

K27 de ortaklık deneyimini başarıyla ilişkilendiren kooperatif ortağı kadınlardan biri olmuştur. Onun ortaklık deneyimi böyle tanımlaması, hem daha çok üretim süreçlerinde yer aldığından hem de zor olmasına rağmen, sorumlu tutulduğu ev içi iş yüküyle birlikte kooperatifçiliği yürütmeyi başarısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca aşağıdaki anlatısında vurgulamış olduğu ‘farklı’lığın nedeni kendisinin Suriye asıllı olması ve kooperatifinde farklı etnisitelerden kadınlarla çalışmasıdır:

"Kooperatifçilik ya hem kolay hem aslında iyi hem.... Nasıl iyi ve zor? İyi olmak hani zaten ufaklı yerlerden, farklı görüşlerden bir araya gelip farklı üretim üretmek o çok güzel. Hani başarıyorsun, bir şeyleri yapıyorsun. Hani bir etkisi de hani şey biraz zor işte. Ev kadını olup hem kooperatifi atılıyorsun hem iş biraz hem ev, iş, çocuk." (K27, 55 yaşında, Ortak)

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları ortaklık deneyimiyle ilgili olarak bu süreçte gerçekleştirdikleri eylemlerin beğeni ve takdir toplamasından, başka kadınlara faydasının dokunuyor ve doğru bir şey yapıyor olduğunu bilmekten dolayı duydukları mutluluğu ve gururu dile getirmişlerdir:

"Ben kendi adıma söyleyeyim, bir şeyleri yapmış başarmış olmanın verdiği bir gurur var. Ondan sonra üretmenin verdiği bir keyif var. Toplumsal olarak da bir saygınlık var, iş yeri sahibi olmanın verdiği. Güzel bir şeyler çıkarıyorsunuz ortaya ve insanlar beğeniyor bunu, saygı duyuluyorsunuz. Güzel bir şey. (...) Geliyorum burada zevklen çalışıyorum, pasta yapmayı çok seviyorum. Kurabiyeler, tatlılar bende burada. Severek yapıyorum işimi. Beni çok mutlu ediyor." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Genel hatlarıyla kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimlerine ilişkin bulguların olumlu yönde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak eğilim bu yönde olmakla birlikte her kooperatif ortağı kadının deneyimleri biricik olduğunun altı çizilmelidir. Bu noktada kooperatif ortağı olmaya dair olumsuz deneyimleri de aktarmak gerekmektedir. Örneğin kooperatif ortağı kadınlardan K1 ve K2, ortaklık deneyimlerine ilişkin olumsuz olarak

nitelendirilebilecek paylaşımlarda bulunmuşlardır. K1'in (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ortaklık deneyiminin olumsuz olmasına neden olan durumlar arasında; *"Aktif olarak tamam ben de hani bir şeyler vermek isterdim ama daha çok böyle hani fikirsel anlamdaki kısımda yer alacağımı düşündüm hani ben bu kooperatifçilik kurulurken. Ama öyle olmadı."* diyerek ifade ettiği üzere, fikirleriyle katkı sunma imkânı bulamaması ve *"Hani ben kendim sekiz kadın toplanıp da böyle bir şey yapalım, böyle bir farkındalık yapalım, biz bu işe baş koyalım diye çıksaydım şu anda böyle düşünmezdim. Yine aynı şevkle devam ederdim. Derdim ki zaten bunu ben istedim."* diyerek anlattığı üzere, kooperatifçilik deneyimi ve bilgisinden yoksun bir şekilde sürecin başlatılması ve kooperatifin yerel yönetimin bir projesi olarak kurulmuş olması yer almaktadır.

Bir diğer kooperatif ortağı K2 ise uzun süredir kooperatifin yönetim kurulunda yer alması nedeniyle yaşadığı yorgunluğun yanı sıra yönetim kurulu dışındaki kooperatif ortaklarının bireysel düşüncelerine ve ekonomik çıkar gözetmelerine dair hissiyatının yarattığı rahatsızlığın ortaklık deneyimini aktarırken öne çıkan olumsuz taraflar olmuştur.

"Yani bu tamamen benim kendi düşüncem. Evet kooperatif kurulduktan sonra çok fazla şey eklendi hayatıma ama bir o kadar da şey hayatımdan gitti. Şu noktada hangisini tercih edersiniz diye sorarsanız ben daha küçücük kendi kooperatif öncesindeki hayatımda olmayı tercih edebileceğimi söyleyebilecek durumdayım." (...) *"Deneyimlerim, kendi ortaklarımızla ilgili deneyimlerim negatif. Çünkü onlar sadece onlara dediğim gibi bireysel tercih ediyorlar bireysel kazanmayı tercih ediyorlar bu anlamda. Yeni ortak olmak isteyen bize başvuran ortak olmak isteyen kadınlarda da şunu gözlemliyorum: diyorum ki "bize ortak olacaksınız ama bizim kooperatif olarak işte ortak çalışmalarımız var, nöbet sistemimiz var, bize getirdiğiniz ürünün işçiliği ve detayını inceleyen bir ürün kabul komisyonumuz var" dediğimde çoğu da vazgeçiyor. Yani demek ki diyorum ki dışarıdaki kadının da bu güçlenmeyle çok önemli değil onun için, o sadece para kazanmanın peşinde." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)*

Kooperatif ortağı kadınların ortaklık deneyimleri incelendiğinde genel olarak kadınların deneyimlerinin olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma alanının, buldukları bölgeler, kuruluş yılları, ortaklık yapısı bakımından birbirinden farklı kooperatiflerden oluşması farklılaşan ortaklık deneyimleri için yordayıcı bilgiler sağlamıştır. Özetlemek gerekirse kooperatif ortağı kadınların, kooperatiflerini daha ileri

taşıyabilmek için kendilerini kooperatife adadıkları, kooperatifte diğer kadınlar birlikte olmaktan mutluluk duydukları, üretim süreçlerinin farklı aşamalarında yer aldıkları için bilgi ve deneyim kazandıkları ve ekonomik gelir elde ettikleri için yaşamlarında belirli değişiklikler gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2.2.2. Kendi Kooperatiflerine Bakışları: “Hayatımın Her Alanında Kooperatif Var”

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların kendi kooperatiflerine ilişkin bakış açılarının ve kooperatifleriyle kurdukları ilişkinin keşfedilmesi amaçlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların, kooperatiflerini tanımlama biçimleri, kooperatiflerinin hayatlarındaki yeri ve kooperatiflerine yükledikleri anlamlar; kooperatif ortağı olmaya dair deneyimlerinin bir parçasını oluşturduğundan önem teşkil etmektedir.

Kooperatifler, dayanışma ekonomisinde oynadığı rolün yanı sıra sosyal ve demokratik sorumluluğu bulunabilen iş modelleridir. Söz konusu sosyal ve demokratik sorumlulukların yerine getirilebilmesi ortakların kooperatifleri ile uyumuna bağlıdır (Ribas vd., 2022, s. 18). Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınların kooperatifleriyle uyumunu anlamamanın bir yolu da kendi kooperatiflerine ilişkin bakışlarının değerlendirilmesidir.

Kooperatif ortağı kadınların kendi kooperatiflerine ilişkin düşünceleri ve yükledikleri anlamlar göz önüne alındığında, büyük çoğunluğunun kooperatif çatısı altında ortaya koydukları çalışmadan memnun olduğu ve kooperatiflerinde yürüttükleri çalışmalarını bir başarı hikayesi olarak nitelendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin K5’in sözlerinden anlaşıldığı üzere, kooperatifi onu en çok başarı konusunda tatmin etmekte ve kooperatifinin çalışmalarını gurur verici bulmaktadır:

"Tamamen beni tatmin eden kısmı başarı. Hayattaki her şey başarı odaklı benim için. Sadece para kazanmak ve kendim olsa derdim başka şeyler yapardım. Çok fazla niteliğim vardır benim bu arada. Bir sürü şey yapabilirim ama ben başarıyı seven bir insanım. Bu hırs değil, bir şeyi yapamıyorsam yapamıyorumdur. Bırakırım direkt. Ama yapıyorsam da en iyisini yaparım ve başarırım. Başarısız olduğum bir

şey şimdiye kadar olmadı. Gazeteci değilim ben, gazete çıkartıyoruz. İnan editörlüğünü de kendim yapıyorum diyebilirim yani. (...) Benim için anlamı bu, başarı. Başka bir şey diyemem. (...) Yani ben gurur verici olarak değerlendiriyorum. (...)" (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Benzer biçimde kooperatifte üretiyor olmanın büyük bir başarı olduğunu ifade eden K27, kadınlara yüklenen ev içi iş yüküne rağmen bu başarının elde edildiğine dikkat çekmektedir:

"G3 Kadın Kooperatifi benim için anlamı çok büyük. Sonuçta hepimiz kadınız. Hepimizin emeği, hepimizin gücü, hepimizin çocuğu var, evi var, eşi var. Sonuçta eşlerimizi, çocuklarımızı, evimizin, her şeyin üstesinden gelip ayriyeten burada da gelip bir çaba gösterip bir şeyler üretmek bence büyük başarı." (K27, 55 yaşında, Ortak)

Lecoutere (2017, s.16) kooperatiflerin kadınların güçlenmesindeki potansiyelinin cinsiyetçi iş bölümü, sosyal algılar, kadından beklenen davranış örüntüleri ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kısıtlanabileceğini belirtmiştir. Nitekim K27'nin de ifade ettiği gibi 'sonuçta kadın olarak' bu eşitsizliklerin üstesinden gelmek büyük bir başarı örneği olarak değerlendirilebilir.

Kooperatiflerinin başarılı olduğu kanısına ek olarak kooperatif ortağı kadınlar, başka kadın kooperatifi ortaklarının kendilerine bilgi ve deneyim paylaşımı için başvurmalarından dolayı örnek teşkil ettiklerini düşünmektedirler:

"Örnek olduğumuzu düşünüyoruz aslında. Çünkü birçok yeni kurulan kooperatif olsun, bizimle birlikte aynı dönemde kurulmuş kooperatifler olsun bilgi ve deneyim için bize başvurabiliyorlar. Yönlendirme için bize başvurabiliyorlar. Bu güzel bir şey. Biz de tecrübelerimizi onlarla paylaşıyoruz. Umarım herkesin yolu açık olur." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu bağlamda K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise İ3 kooperatifinin 2004 yılında kurulmuş olmasına ithafen: *"Yani onun için bu öncü kooperatif diyoruz biz buna, lokomotif kooperatif diyoruz. Çünkü lokomotifinin yani tren*

vagonlarının lokomotifini bu kadınlar oluşturuyo, bu kadınlar alıp götürüyo. (...) Onun için de zaten kendimizi lokomotif kooperatifçilik olarak tanımlıyoruz." sözleriyle kendi kooperatiflerinin, alanında öncü diğer bir ifadeyle 'lokomotif' olduğunu belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine ilişkin bakışlarının kooperatifte ücretli çalışma durumlarına göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatifte ücretli çalışan kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerini gelir elde ettikleri bir iş yeri olarak görme eğilimindeyken gönüllülük esasıyla kooperatif ortaklığını yürütenler için durum daha farklıdır. Kooperatifte ücretli çalışan ortaklardan biri olan K7, kooperatifini kazanç kapısı ve kendi işi olarak görmektedir:

"Tabii bu kooperatif bizim işimiz oldu, kazanç kapımız oldu. Evet düzenli bir işimiz hâline geldi. Her gün geliyoruz, sabah geliyoruz erken, akşam gene... Yani bir memurdan daha fazla çalışıyorum diyeyim yani süresi yok bu işin. Ama düzenli bir işimiz oldu geliyoruz. (...) Benim için bir kere kendi işimiz olarak görüyorum. Kendi işimiz çünkü sıfırdan başladık, her bir yerinde emeğimiz var. Çok zorluklar çekerek kurduk, bu hâle getirdik o yüzden önemli. (...) Kıymetli geliyor evet yani normal bir başka yerde çalışıyor gibi değil kendi işimiz gibi görüyoruz kendi işimiz zaten ona göre çalışıyoruz. Sahiplendik evet." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

K7'nin sözlerinden anlaşıldığı üzere, kooperatiflerini diğer ortaklarla birlikte büyük emek harcayarak sıfırdan inşa etmiş olmaları, kendisinin ve kooperatifteki diğer ortakların kooperatiflerine olan aidiyet duygularını geliştirmiştir. Kooperatifinde ücretli çalışma durumu olmayan K24 (59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise kendi kooperatifine yönelik görüşünü; *"Aslında kooperatif de bir sivil toplum örgütü bizim çünkü sosyal yönümüz de var yani biz şu anda aslında dezavantajlı gruplardan içerisinde temsilcilerimiz hani temsil edilen gruplarımız var, bu grupların sorunlarına çözüm aradığımız için biz aynı zamanda bir sosyal kooperatifiz."* diyerek açıklamıştır.

K24, kooperatif çatısı altında gönüllülük esasıyla çalışmalarını yürüten ortaklar arasındadır. Daha önce başka kooperatif ortağı kadınlar tarafından vurgulandığı gibi o da kooperatifinin sosyal kooperatif olduğunu düşünmektedir. Dezavantajlı kılınmış grupların sorunlarına çözüm arama ve dezavantajlı grupları temsil etme noktasında sosyal yönlerinin öne çıktığını vurgulamıştır. K7 ve K24 örneklerinden kooperatif ortağı

kadınların kooperatifle olan ortaklık ilişkilerinin kooperatiflerine bakış açılarını değiştirdiğini söylemek mümkündür. Ancak her iki şekilde de kooperatiflerine olan bağlılıkları açıkça görülebilmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine duydukları aidiyet duygusunu geliştirmelerinde harcadıkları emek, ekonomik ve/veya sosyal amaç gütmelerinin yanında kooperatiflerinin onlar için güvenli bir alan sağlaması da etkili olmuştur. K25, kurucu ortaklardan biri olduğu kooperatifinin, ortağı ve/veya faydalanıcısı olan kadınlar için bir araya gelebilecekleri güvenli bir kamusal alan sağladığını belirtmiştir:

"Yani zaten yerel kadının bile çıkıp kamusal alanda kendisine işte gidebileceği çok yer yok. İşte çeşitli kamu kuruluşlarının çeşitli kursları, eğitimleri, kadın merkezleri var ama yeterli değil. Bizimki de böyle bir yer oldu aslında güvenli bir alan oldu kadınların bir araya gelecekleri. İşte herhangi bir çatışma, gerilim olduğu anda uzmanların doğru müdahaleler edebilecekleri bir alan oldu." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Benzer şekilde K18 de kooperatifini geçmiş çalışma deneyimlerine kıyasla daha az yıpratıcı ve kapitalist bir sistem içerisinde olduğu için kendisine bir 'güven ortamı' oluşturduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bütün kamu, özel birçok noktada çalıştım mesela. Çok böyle şeydi yani aslında hırçın. Çok hırçın noktadaydım mesela. Çokça kapitalistti, çokça para çok ön plandaydı. Sürekli para yüzdesi, noktası falan işte performans vesaire. Ee güven duymuyordum mesela. Ben kooperatifime güven duyuyorum, güvenli bir ortamda çalışıyorum. Mesela işte kooperatifçilik benim için bir güven. Yani bu bir güven ortamı. Güven ortamı." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Dolayısıyla kadınların kooperatiflerine bağlılık ve aidiyet hissetmelerinde ve kooperatiflerini benimsemelerinde, kooperatiflerine duydukları güven önemli bir rol oynamaktadır. Kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine karşı hissettikleri adanmışlığın ve aidiyetin başka bir formu ise kooperatiflerini çocuğu olarak görmeleridir. Kooperatif ortağı kadınlar daha önce ifade edildiği gibi annelik rolleri çerçevesinde kooperatiflerini 'çocuğu', 'evladı' veya 'bebeği' yerine konumlandırmışlardır. Gerek kooperatiflerinin daha iyiye seyretmesini isterken gerekse kooperatifleri uğruna

harcadıkları emeği ifade ederken aynı benzetmeyi kullanmışlardır. Çalışma boyunca kadınların farklı yaşlara, sosyo-ekonomik şartlara, eğitim düzeyine, kooperatif yapılanmalarına ve ilişkilerine sahip olmalarına karşın kooperatifleri için aynı benzetmeyi kullanmaları dikkat çekmiş olup kooperatiflerine atfettikleri değer kapsamında ilişkilendirilmiştir. Sırasıyla çocuk, evlat ve bebek benzetmelerine ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır:

"Biz kurduğumuz için şimdi biz elimizde büyütme çalışıyoruz ve her işte de elimiz her işte de mutlaka bir elimiz olsun istiyoruz hem kadınlara ürettirirken hem öğretiyoruz hem de kendimiz de öğreniyoruz bazı şeyleri. Ve çocuğumuz gibi büyütme çalışıyoruz. Yaptığımız her şeyin böyle tasarımıyla eee küçücük boncuğuyla her şeyiyle böyle o kadar ince uğraşıyoruz ki ondan dolayı nasıl tarif edeyim yani çok zor bir soru sordunuz. (...) Yavrumuz gibi oldu şimdi diyormuşum." (K13, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Şöyle söyleyeyim bir kadına evladı ne demek diye sormakla eşdeğer eder benim için. Benim çocuğum burası. 2014'te doğdu. Yani nasıl diyeyim sana... Burasının bendeki anlamını yani burası için hani can alır, can veririm derler ya öyle bir yer burası benim için." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Çünkü D2 tam anlamıyla benim istediğim noktaya gelmedi. Hani o bir bebek doğar, size çok bağımlı olur. Hani anne olarak söylüyorum, bebeğin ayaklarının üstünde durmasını görmek istersiniz. Bizim şu an o bebeğin ayaklarının üstünde durmasını görmeye ihtiyacımız var ki biz birer nefes alalım. Sadece benim adıma konuşmuyorum, diğer arkadaşlarım adına da bunu söylüyorum." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıda görüldüğü üzere, birbirinden farklı arka planlara ve deneyimlere sahip kooperatif ortağı kadınlar kooperatiflerini birbirine yakın biçimlerde tanımlamışlardır. Üstelik bunun gerçekte çocuk sahibi olmakla ilgisinin olmadığı düşünülmektedir. Keza derinlemesine görüşme esnasında daha önce hiç evlenmediğini ve hatta evlenmeyi de düşünmediğini belirten K4'ün (59 yaşında, Kurucu Ortak) kurucu ortağı olduğu İ1 kooperatifiyle ilgili; *"(...) Hani istedik ki, hani bizim çocuğumuz ya onu büyütüyoruz ya o büyüsün bi yerlere gelsin, daha da gelişsin, büyüsün, ismimiz duyulsun, farklı şeyler yapalım."* cümlesini kurmuş olması konuyu daha da ilginç bir hâle taşımıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifleriyle olan bağlarından bahsederken hayatlarında ne kadar çok yer kapladığına ve kooperatif hayatları ile kooperatif dışındaki hayatlarının birbiriyle ne kadar içe içe geçtiğine ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. Çalışma kapsamında bu duruma genellikle kooperatifin yönetim kurulu üyesi ve/veya yönetim kurulu başkanı olan kooperatif ortağı kadınlarda daha sık karşılaşılmıştır. Örneğin K8'in sözleri, kooperatif yaşamının yalnızca kooperatif çatısıyla sınırlı kalmadığını, günlük yaşamını doğrudan etkileyecek ölçüde olduğunu açıklar niteliktedir:

"Ve o demin dediğiniz gibi gittiğim her yere benimle geliyor. Çünkü E1 deyince K8 diyor insanlar. Yani o kadar çok bağdaştırmışlar ki... E1, K8. Ya ben her girdiğim ortamda her girdiğim yerde bir kere onu sormadan onu konuşmadan olmuyor yani. Hani burada belki başka bir çalışan buradan çıktığında burayla ilişkisi bitiyor. Ama benim gittiğim her yerde. Bitmiyor. Yani hayatımın her alanında kooperatif var."
(K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu noktaya kadar kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine olan bakış açıları; kooperatif çalışmalarını başarılı buldukları, kooperatiflerinin onlar için ekonomik ve/veya sosyal amaçlarını yerine getirmede bir araç olabildiği, kooperatiflerine hissettikleri bağlılığın ve aidiyetin güçlü olduğu hatta çocuğu olarak gördükleri, kooperatiflerine güven duydukları ve kooperatiflerinin hayatlarının merkezine yerleştiği şeklinde olumlu yönde olmuştur. Ancak kooperatif ortağı kadınların tümünün kooperatiflerine olan bakış açısının bu yönde olduğunu söylemek genelleme yapılmasına neden olacaktır. Kooperatifinin çalışmalarının yeteri kadar verimli olduğu konusunda hemfikir olmayan ortaklar da bulunmaktadır. Örneğin K1, kooperatife katılma amacının daha fazla kadına dokunmak, daha fazla kadına iş imkânı tanımak olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda kooperatifinin çalışmalarının amacına yönelik devam etmediğini, kadınların meslek sahibi olmaları noktasında yetersiz kaldığını belirterek kooperatifine ve dolayısıyla kendine yönelik eleştiride bulunmuştur:

"Yani şöyle aslında hani iş imkânı yaratılabilir kadınlara böyle yerden, meslek sahibi edindirip de... Ama biz bunu yapamadık, yani biz bunu hiç sağlayamadık. Biz proje kapsamında dokuma kursu kurduk. Kurstan hangi kadına ben iş imkânı sağladım? Hangi kadını nereye yerleştirdim? Ben amacım doğrultusunda gitmiyorum. Ben hibeyi aldım, kursu açtım. Buraya kursa kadınlar geldi, ücretsiz faydalandı hocalar eşliğinde. Ama ben istiyorum ki hani buradan dikişini öğrenen

veya işte buradan aldığıyla kalksın gitsin bir yerde ben ona bir iş imkânı sağlayayım yani." (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Özetle kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğunun kooperatiflerine yönelik bakış açılarının başarı, aidiyet, bağlılık, güven temelinde şekillendiği ve kooperatiflerinin hayatlarının merkezinde konumlandığına yönelik olumlu şekil aldığı söylenebilir. Bunun tersi biçimde azınlık da olsa kooperatif çalışmalarını verimli bulmayan, amacı doğrultusunda ilerleme konusunda hata yaptıklarını düşünen kooperatif ortakları da mevcuttur. Son söz olarak, ortaklık deneyimlerinin araştırmanın alanını oluşturan beş farklı kooperatif türüne göre herhangi bir değişiklik göstermediği söylenebilir.

4.2.2.3. Deneyimledikleri Zorluklar: “Kendine Ait Bir Çatı”

Kooperatif ortağı olmaya dair deneyimlerin tartışıldığı kategorinin sonuncu alt başlığında ortakların kooperatifçilik sürecinde deneyimledikleri zorluklara değinilmiştir. Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğine ilişkin tespit ettikleri sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik önerileri kendi deneyimlerinden yola çıkarak paylaşımları sebebiyle buldukları her öneri deneyimledikleri zorluklardan edindikleri birikimleri taşımaktadır. Dolayısıyla bu başlıkla ‘Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Sorun ve Öneriler’ başlığı arasında ortak birtakım bulgular bulunmaktadır. Ayrıldıkları noktalar ise bu bulgulara ulaştıran yanıtların özneliği ve kapsamıdır. Sorun ve öneriler başlığı altında paylaşılan bulgular, kadınların deneyimlerinden yola çıkarak tümevarımsal bir akıl yürütme sonucunda vardıkları önerilerdir. Kooperatif ortağı kadınların deneyimledikleri zorluklara ilişkin bulgular ise tamamen öznel deneyimlere dayalıdır.

Sorun ve öneriler başlığında yer verilen ve tartışılan birtakım ortak bulgular tekrara düşülmemesi için yeniden aynı biçimde ele alınmamıştır. Ancak ortak bulguların bilinmesinde fayda bulunmaktadır. Söz konusu ortak bulgular; kadın kooperatiflerine yeterli desteğin sağlanmaması, siyasi amaçlarla yaklaşılması, kadın kooperatiflerinin pandemi, ekonomik kriz gibi toplumsal süreçlerden olumsuz etkilenmesi, kooperatifçilik bilgisinin ve deneyiminin eksikliği, kooperatifçiliğe ilişkin ön yargıların mevcut olması, finansal sorunlar, kadınların bireysel tutum sergilemesi ve kooperatifçilik bilincine haiz olmaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Son maddeyle benzer biçimde Mayoux (1995)

kadının güçlenmesi ekseninde kadın kooperatiflerini ele aldığı çalışmasında, incelenen kadın kooperatiflerinin birçoğunun başarısız olmasının arkasında kadınların isteksizliği ve kooperatiflerin teşvik edilmesinde yetersiz kalınmasıyla ilgili sorunların yer aldığını vurgulamıştır.

Ortak bulgulardan farklı olarak bu başlığa özgü temel konulardan biri “mekân”lardır. Kadın kooperatifleri için bir mekâna sahip olmak elzem bir durumdur. Burada kastedilen satış merkezi, ofis, üretim merkezi, imalathane, atölye gibi farklı amaçlar doğrultusunda farklı isimleri olan kadınların kooperatif “çatısı” altında barınmalarını ve faaliyette bulunmalarını mümkün kılan alanlar ve yapılarıdır. Kadın kooperatifçiliği alanında sıklıkla bahsi geçmeyen bu konu esasen kooperatif ortağı kadınların kuruluş aşamasından itibaren en çok ihtiyaç duyduğu ve olmadığında zorluk yaşadığı konulardan biridir. Mekâna sadece bir yapı veya bina olarak yaklaşılmamalıdır. Kooperatifleşme süreci bitip kooperatifin dinamikleri oluşmaya başladıkça bu “çatılar” kooperatif ortağı kadınlar için alternatif bir yuva, sosyalleşme ve özgürleşme için bir ortam, üretimlerini gerçekleştirdikleri bir merkez kısacası bir yaşam alanı formunu almaktadır. Dolayısıyla Virginia Woolf’un her kadının sahip olmasını gerektiğini düşündüğü “kendine ait bir oda” metaforu kadın kooperatiflerine uyarlandığında “kendine ait bir çatı” olarak yorumlanabilir.

Kooperatif ortağı kadınların barınmaları ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için eksikliğini duyduğu mekânlara ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

"Zorluklar tabii ki çıktı. Mesela biz ilk imalathane ararken bayağı bir zorlandık en başta. Nasıl bir yer olması gerekiyor? Her şeyi var mı, yok mu? Bir türlü uygun yer bulamadık önce. Burayı bulduktan sonra da dediğim gibi elektriğidir, suyudur... Bir sürü inşaat işleriyle uğraşıldı. Bir de en başta sadece mikserle çalışıyorduk, benim artık kollarım ağrımaya başlamıştı. Hamurları elimizle yoğuruyorduk." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

"Belediyemiz sağ olsun bize bir satış noktası vermedi o yüzden de çok muzdaribiz aslında. Yani merkezi bir yerde satış noktamız olsa bizim için çok daha iyi olurdu tabii. (...) Daha göz önünde bir yerde olsa idi çok daha satışlarımız 4 kat belki 5 kat daha fazla olabilirdi." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların zorluk yaşadıkları konulardan bir diğeri profesyonel bir sosyal medya hesaplarının ve web sitelerinin olmayışıdır. Kadın kooperatiflerinin hizmetlerini, faaliyetlerini, ürünlerini tanıtip paylaşabilecekleri ve tüketiciyle buluşturabilecekleri çevrimiçi alışverişi mümkün kılacak dijital imkânlardan yoksun olmaları günümüz dijitalleşen rekabetçi piyasa şartlarında oldukça zorlayıcıdır. Daha fazla kişi için ulaşılabilir olmalarının, ekonomik ve sosyal sermayelerini büyütmelelerinin önünde engel teşkil eden bu duruma ilişkin K2 (48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Böyle olunca da bizim en büyük eksiğimiz, en başında fark ettik ama bütçe konusunda sıkıntımız olduğu için bu zamanlara kaldı. O da sosyal medya."* sözleriyle konuyla ilgili ihtiyaçlarından bahsetmiştir. Paralel biçimde K8 (43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Hem fotoğraf çek, Instagram sayfamız falan. Zor oluyor yani. Öyle mesela bu ilde bulamadık öyle yani genç biraz, yetenekli birilerini. Şu anlamda bize destek verecek."* cümlesiyle bu alanda herhangi bir destekten yoksun olmanın kendisini ne kadar zorladığını belirtmiştir. Kooperatifinin sosyal medya veya dijital alışverişi mümkün kılacak bir web sitesine sahip olmadan önceki sürecini K12 şu sözlerle aktarmıştır:

"Çünkü manuel alıyorduk her şeyi Instagram'dan. İşte adres işte ödeme kısmı telefon... Telefonla çok meşgul ediyordu. Müşteri arıyor, sürekli meşgul ulaşamıyor bize. Ürünleri topluca bir yerde göremiyor, kıyaslayamıyor. Tek tek fiyat listesi göndermemiz gerekiyordu. İşte fiyatlar değişiyor ya da yanlış fiyat işte 40 diyorsunuz 60 anlıyor, 60 diyorsunuz 20 anlıyor müşteri. Tabii ki bir kopukluklar oluyordu telefonla siparişte." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Kadın kooperatiflerinin bir hibe ya da proje aracılığıyla kurulmadığı sürece, kooperatif ortağı kadınların dijital pazarlama ve okuryazarlık konularında sorun yaşadıkları ve profesyonel bir sosyal medya hesabına veya web sitesine sahip olamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak K8'in anlatısı, kooperatif hareketinde gençlere duyulan ihtiyacın tahmin edilenden daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Bu durum K18'in çalışmanın önceki bölümlerinde bahsettiği kadın kooperatiflerinin, *"yaşlı kadın kooperatiflerine"* dönüşmesine yönelik risk sinyallerinden biri olarak yorumlanabilir.

Kabeer'in (1999, 2005) kadının güçlenmesini, kadınların kendi hayatlarıyla ilgili stratejik seçimlerde bulunabilme yeteneğiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de ve özellikle

kırsal kesimde kadınların kendi hayatları hakkındaki kararları kendilerinin alamadığı gerçeği kooperatif ortağı kadınlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu başlık altında değinilecek son ve derinlemesine görüşmelerde en sık dile getirilen zorluğun sebebi, kooperatif ortağı/faydalanıcısı kadınların hayatlarındaki 'erkeklerdir'.

Bu araştırmada kooperatif ortağı kadınların eşleri olarak yer bulan erkekler, yaşadığı toplumun kendine sağladığı imtiyazları sonuna kadar kullanarak iktidarını eşinin üzerinde 'izin vermeme' davranışıyla kurmaktadır. Aşılması çok güç olan ve kimi durumlarda aşılamayan bu sorun, kadınların kooperatiflere katılımının önündeki engellerden biridir. Özellikle kurucu olmayan kadın ortakların daha sık karşılaştığı bu durumun aşılması için diğer kooperatif ortağı kadınların ve yönetim kurulunun, erkek eşin ön yargısını kırmak ve güvenini kazanmak için uzun süre çaba göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde kadının kooperatife devamlı katılımını sağlamak pek mümkün olmamaktadır. K1 (52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı), erkeklerin eşlerine izin vermeme davranışlarının altında ataerkil ve geleneksel kültürel kodların yattığını; *"Tabii tabii. Çünkü işte mesela eşler çok izin vermediler mesela bu çay ocağına gitmeye. Sen elaleme servis mi yapacaksın dedi kocası. "Elaleme servis". Ondan sonra ilk başta hayır dediler."* şeklinde anlatmıştır. Tek başına toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergesi olan bu durum, çoğu zaman yine toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı başka bir sorunla ilişkili olarak ortaya çıkmakta ve bu sorunla baş edebilmeyi güçleştirmektedir:

"Burada tabii ilk başta koca engeline takılıyorsunuz çünkü kadınlar diyor ki zaten evde yapıyorsun hani başka yere gidip bunu yapmanı gerektirecek bir durum yoktur diyor. Evden ayrılmasını istemiyor çünkü kadın aynı zamanda çocuğa bakıyor, kayınvalidesine bakıyor işte bir sürü başka şeylerle de bakıyor ve bunları ücretsiz yapıyor zaten. Dışarıya gidecek işte otobüs parası isteyecek, gelecek yemeği yapmadım diyecek, bir şey olacak falan o yüzden erkeklerin bu konudaki direnciyle karşılaştık. Onlara kooperatifleşirlerse nelerin değişeceğini anlatmaya çalıştık."
(K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K24'ün belirttiği gibi kadının ev işlerinden sorumlu tutulması ve bakım yükünün olması, kadınların önüne eşin izin vermesine bağlı olarak hareket edebilmesi sorununu getirmektedir. Cinsiyetçi iş bölümüne ek olarak kadının düşük sosyo-ekonomik düzeye

ve eğitim düzeyine sahip olması sonucunda eşine bağımlı olması da kadınları eşlerinin kararlarına karşı daha itaatkâr olma zorundallığına sürüklemektedir:

"Tabii ki ilk gün yani ilk zamanlarda verilen eğitimlerde kadınlar dediler ki biz iş kuramayız yani bizim öyle bir şeyimiz yok bilgi birikimimiz yok. Nasıl derler? Know-how diyorlar ya işte. Yol bilmeyiz, yordam bilmeyiz dediler. Siz kurun işi, siz satın, parasını bize aktarın dediler. Tabii ki bunun bazı sebepleri var. Sebeplerinden bir tanesi çok acil ihtiyaçları olması kadınların. Zaten özellikle Suriyeliler ama yerel kadınlar da aynı problemleri paylaşıyorlar aslında. Kadınların ekonomik özgürlükleri yok. Paranın nasıl harcanacağını kararını sadece kendi kazandıkları para olsa bile sadece kendileri vermiyorlar. Evlerinde eşleri, babaları, abileri, çocuklarıyla birlikte veriyorlar bu kararı. Kadının gidip eve hani evin birçok ihtiyacı varken işte bakkala çakkala o kadar borç varken kadının gidip ben iş kuruyorum, sermaye yatıracağım dediğini düşünün. Böyle bir şey mümkün değil zaten. İkincisi kendilerine güvenleri yok, bunu yapabileceklerine dair bir güvenleri yok, eğitimleri yok. Bazı kadınların okuma yazması bile yok sabun atölyesinde. Asla hani hiç bilmedikleri bir alan bu." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K25'in sözlerinden anlaşıldığı üzere kadınlar kararlarını alırken tek başlarına hareket edememektedir. Ekonomik güçlükler ve kültürel normlar nedeniyle hareket etme özgürlükleri hane içinde alınan kararlarla sınırlıdır. Buna ek olarak kooperatife katılmaya istekli kadınların, eşleri tarafından yanlış yönlendirmelerle vazgeçirilmeye çalışıldığı K21 tarafından aktarılmıştır:

"Ama baştan çektiğimiz zorluklardan bir tanesi de kadınların eşlerinden gelen tepkilerdi. Şöyle ki şimdi bizim kadın kooperatiflerimiz diğer ticari kooperatiflerle aynı koşullarda işlevinin olduğunu sanıyolardı. İşte kooperatifleşirseniz borcunuz olur, batınca işte şu kadar para ödersiniz vesaire. Bu gibi sıkıntılarla çok karşılaştık. (...)" (K21, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

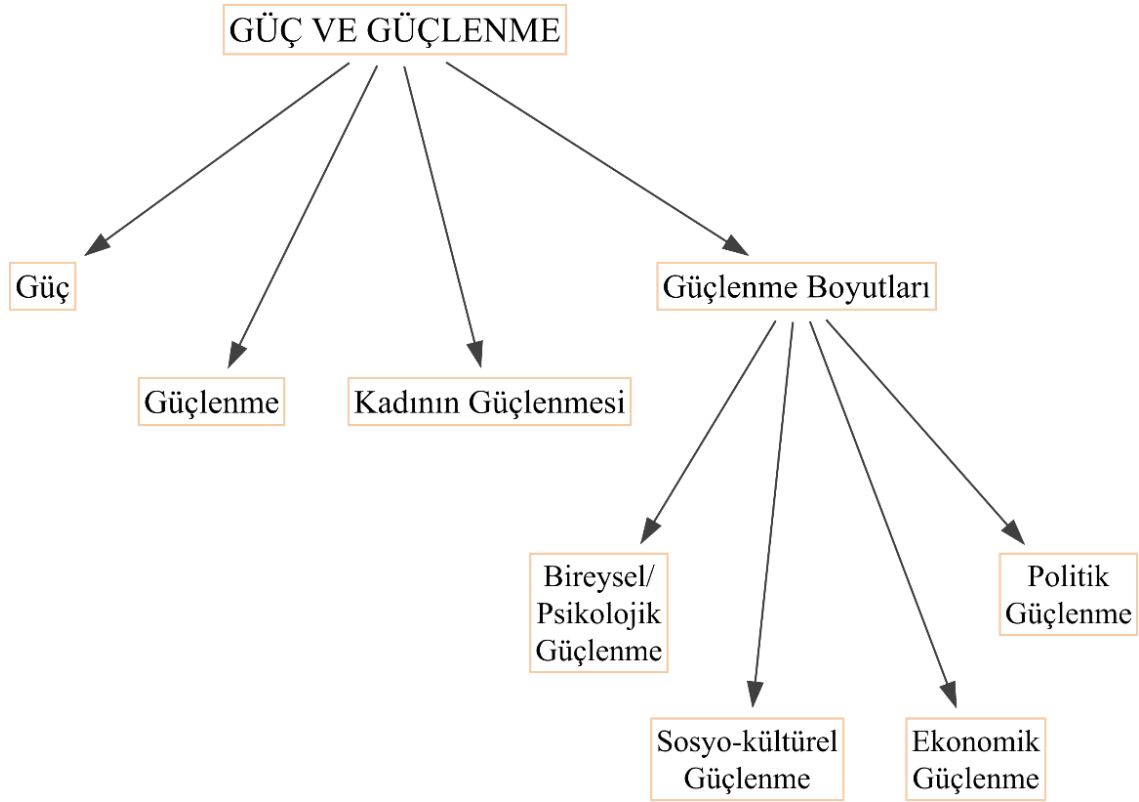
Görüldüğü üzere kadınların finansal anlamda okuryazar ve kooperatifçilikle ilgili bilgisinin olması da bir o kadar önem teşkil etmektedir. Kadınların kooperatife katıldıktan sonra belirli haklara ve ekonomik özgürlüğe erişmesi sonucunda bu durumun eşleri tarafından baltalanmaya çalışıldığı, kadının kendi temsiliyetini oluşturmalarından duydukları rahatsızlıkla kooperatifin yönetim kuruluna karşı direnç gösterdikleri belirtilmiştir:

"Bu proje kapsamında onlar (kooperatif ortağı kadınlardan bahsediyor) hak sahibi ve para sahibi olunca sahada en büyük yaşadığımız zorluk da oldu. Bir türlü erkekleri... Erkekleri koymak çok zor oldu yani. Her gittiğimizde iş ortağımız kadın lütfen sen çekil biz ortağımızla görüşmek istiyoruz şeklinde sahaya böyle baskın ve dominant şekilde geçmek zorunda kaldık. Yani bu ilk sene mücadeleyle geçti ama daha sonra oturmuştu zaten. (...)" (K22, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu bağlamda kooperatif ortağı kadınların sorun ve öneriler başlığında paylaştıkları sorunlara ilave olarak deneyimledikleri zorluklar başta toplumsal cinsiyet eşitsizliği olmak üzere; mekânsal zorluklar, dijital görünürlükten ve temsiliyetten yoksun olma, aile/eş baskısı, finansal okuryazarlığın olmaması ve düşük sosyo-ekonomik düzey olarak sınıflandırılabilir.

4.3. GÜÇ VE GÜÇLENME

Çalışmanın üçüncü teması olan ‘Güç ve Güçlenme’ başlığı altında kooperatif ortağı kadınların güç ve güçlenme olgularına ilişkin bakış açılarına, bir kadın olarak kadının güçlenmesine yönelik düşüncelerine ve çalışmada dört alt kategoriye ayrılan güçlenme boyutlarının her birini nasıl tanımladığına (bireysel/psikolojik güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme) odaklanılmıştır. Kooperatif ortağı kadınların güç ve güçlenme, kadının güçlenmesi ve güçlenme boyutlarına yaklaşımını bilmek, kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimi hakkında birikimli yorumlamalar yapılmasında yardımcı olacaktır. Söz konusu temaya ilişkin harita Şekil 6’da görülebilir:

Şekil 6. Güç ve Güçlenme Temasına Ait Kategori ve Alt Kategori Haritası

4.3.1. Güç: “Kooperatifin Tanımıyla Gücün Tanımı Birbirine Benzer Olabilir”

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların güç olgusuna ilişkin bakış açıları ve güç olgusunu nasıl tanımladıkları üzerine tartışma yürütülmüştür. Güç olgusu paradigmatik ve tartışmalı doğası nedeniyle sosyal hizmet disiplini başta olmak üzere sosyal bilimlerin odaklandığı ana konulardan biri haline gelmiştir (Adams, 2003; Dominelli, 2002; Dowding, 2012; Hardy & Leiba-O’Sullivan, 1998; Lukes, 2005; Rowlands, 1995, 1997; Thompson & Campling, 2003). Bu bağlamda sosyal analizlerde anahtar bir olgu olan gücün, farklı teorilerde insanların ve toplumların farklı taraflarını anlamlandırmaya çalışan farklı rolleri bulunmaktadır (Dowding, 2012, s. 122).

Kooperatif ortağı kadınların büyük bir kısmının güç tanımları ‘kooperatif’ çerçevesinde şekillenmiştir. Derinlemesine görüşmelerde bu başlık kapsamında güç ve kooperatif

ilişkinde değinmeleri gerektiği yönünde bir beklenti yaratılmamış olsa da süreç kendiliğinden bu yöne evrilmiştir. Bu noktada kooperatif ortağı olmanın kadınların güç olgusuna ilişkin bakış açılarını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Hatta kooperatif ortağı kadınlardan gücün ve kooperatifin benzer anlamlar taşıdığına yönelik aktarımlarda bulunanlar da olmuştur. K20 gücü dayanışma ve birliktelikle ilişkilendirerek kooperatifle benzer anlamlar taşıdığını ifade etmiştir:

"Şimdi kooperatif demek bence güç demek. Güç demek dayanışma demek, birlikte olmak demek çünkü bir araya gelme sebebimiz güçlenmek, dayanışmak ve tek başımıza yapamadığımız şeyleri hep birlikte aşmak. Bu yani sanki kooperatifin tanımıyla gücün tanımı birbirine benzer olabilir diye düşünüyorum." (K20, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların güç olgusuna yönelik bakışları; faydalı olmak, sorun çözebilmek ve mücadele edebilmek, yapabilme ve/veya tamamlayabilme yetileri, kendi başına karar verebilmek, potansiyelini kullanabilmek gibi farklı eylemler ve para, bilgi, dayanıklılık gibi farklı kavramlarla ilişkili olarak açığa çıkmıştır. Bu anlamda güce yönelik birbirinden farklı görüşlere ve tanımlara rastlanmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların, güç tanımlarında sıklıkla mücadele edebilme ve sorun çözebilmeye dair ifadelerle rastlanmıştır. 'Mücadele' kavramı, ilerlemenin önünde engel teşkil edebilecek muhtemel yapılar ve kazanılmış faydalar olduğunu göstermesi bakımından güç olgusu için önemlidir (Thompson, 2003, s. 45). Kooperatif ortağı kadınlardan K1'in (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); "*Mücadele edebilmek de bir güç yani.*" ile K7'nin (49 yaşında, Kurucu Ortak); "*Güç deyince.... Zorlukların karşısında güçlü olmak geliyo. (...) Baş edebilmek geliyo evet güçlü olmak.*" sözleri mücadelenin ve baş edebilmenin öne çıktığını göstermektedir. Mücadele edebilmek, baş edebilmek ve sorun çözebilmek birbirine paralel anlamlar çağrıştırdığından aynı kapsamda değerlendirilmiştir. K2'nin gücü ve güçlü olmayı sorun çözebilme ile eşdeğer tuttuğu anlatısı aşağıda yer almaktadır:

"Yani... Sorunları çözebilmek güçlü olmaktır. Sorunları çözemediğiniz zaman, problemleri çözemediğiniz zaman dayanabildiğiniz süre de sizin güçlü olduğunuzu gösterir. Yani... Ama daha çok gönüllülük. Yani vefa, gönüllülük... Ben bunlarla

yürüyen biri olduğum için... Hani iyi düşünmek, iyi hissetmek. Bunlar da insanı güçlü kılan şeyler." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K2, sorunların çözüme kavuşmadığı zamanlarda dayanılan sürenin de güç göstergelerinden biri olduğunu vurgulayarak dayanıklılık kavramına değinmiştir. Bunun yanında kendi ilkeleri gereğince gönüllülüğün, vefanın ve iyimser bir tavır takınmanın da insanın güçlü olduğunu gösteren unsurlar olduğunu belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların güce ilişkin bakış açılarının temelinde mücadeleyi ve sorun çözmeyi takiben ‘faydalı olma’ arzusu yer almaktadır. Bu doğrultuda K5 (35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Güç kavramı tamamen faydalı olduğun ve başarıyı sağladığın orandadır. Bazen karşılığı para olmaz bu yapılan şeylerin ama birçok insana dokunmuşsundur, birçok fayda sağlamışsındır... Bu yani güç dediğin şey."* diyerek gücün birçok insana dokunarak faydalı olmakla ve başarıyı sağlamakla ilgili olduğunu belirtmiştir. Gücün karşılığında her zaman paranın yer almayabileceğini de eklemiştir. Bu noktada K5’in tersi biçimde güç ve para arasında doğrudan ilişki kuran kooperatif ortağı kadınların da olduğundan bahsetmek gerekmektedir:

"Yani günümüzde güç para olduğu için günümüzde güç para aslında öyle oldu ne yazık ki. Aslında güç bilgi ve eğitimle yapılan çalışmalara saygınlıkla olacağı yerde şu anda günümüzde güç para gibi gözüküyor. Onu bulmak için, ayakta durabilmek için de birlikte omuz omuza olmak da yetmiyor çünkü ekonomik gücü olmadığı sürece insanlar belli bir süreden sonra gönüllülüklerini bırakıyorlar yani." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K17 esasen gücün, eğitim ve bilgi doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalarda vuku bulması gerektiğini ama güncel şartların kendisini para ile güç arasında ilişki kurma mecburiyetine ittiğini üzümlere aktarmıştır. K17’ye benzer şekilde bilgi ekseninde güç tanımlaması yapan başka kooperatif ortağı kadınlar da mevcuttur. Örneğin K9, bilginin savunuculuğa imkân tanıdığı için gücü beraberinde getirdiğini ifade etmiştir:

"Güç bilgidir. (...) Yani bi konuda bilgin, biliyorsan eminsen bildiğine o konuda sonuna kadar savunabilirsin hayır öyle değil böyle diye ama bilmiyorsan çekimser kalırsın her konuda yani bu böyle. Susmana sebep olur bilmiyorsan susarsın veya

şeyin sarsılır güvenirliliğın sarsılır bilmediğın halde konuşuyorsan hala daha." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Sosyal hizmet literatüründe de (Adams, 2003; Zastrow, 2010) güç ve güçlenmede savunuculuğun önemli rolüne sıklıkla değinilmiştir. Savunuculuk eylemi gibi kişinin kendi kararlarını kendisinin verebiliyor olmasının da güç ve güçlenmenin temelinde yer aldığına ilişkin çok sayıda çalışmaya rastlanabilir (Hardy & Leiba-O'Sullivan, 1998; Kabeer, 1999, 2005; Lee, 2001; Lukes, 2005; Malhotra vd., 2002; Rowlands, 1997; Thompson, 2003, 2016). Kimi kooperatif ortağı kadınlar tarafından da bu konuya dikkat çekilmiştir. Örneğın K16 anlatısında, inandığı ilkeleri takip edebiliyor, kendi başına karar verebiliyor, kendi iradesi doğrultusunda üretim gerçekleştirebiliyor ve en önemlisi tüm bunları başka birinin etkisi altında kalmadan yapıyorsa bunun güç olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama karar alma ile güç arasında kurulan ilişkinin özeti niteliğindedir:

"Ya güç şudur eğer ben kendi başıma karar verebiliyosam eğer ben inandığım ilkeleri uygulayabiliyosam eğer ben kendi irademle bazı şeyler üretebiliyorsam bu benim için güçtür. Ama ben birilerinin güdümüyle çalıştığım zaman bu eşim olsun kardeşim olsun babam olsun annem olsun. İşte zayıflık." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınların bazılarının güç tanımlamalarının merkezinde 'yeti/kabiliyet' kavramı yer almaktadır. Yeti/kabiliyet kavramları, kapsayıcı olması açısından daha genel anlamlarıyla kullanılsa da kadınların gerçek manada bir şeyi gerçekleştirebilme, yapabilme ile güç arasında yakınlık kurduğu söylenebilir. Buna örnek olarak K28'in ifadeleri verilebilir:

"Güç yapabilmektir. Güç herhangi bir konuda yorulmadan ya da fazla enerji sarf etmeden yapabilmektir. Ee kadın kooperatifleri açısından da güç eğer bunu soracaksınız, kooperatifin başka sorunları düşünmeden çok fazla enerji harcamadan yapabilme kudretidir. (...) Tekrar söylüyorum sürdürülebilir noktada olmaktır güç ve yapabilme kabiliyetinizdedir güç. (...) Yani kapasitenizin, bulunduğunuz ortamın, kaynaklarınızın tamamını kullanabilme yetisidir, öyle söylüyorum." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K28'in yapabilme kabiliyeti ve kudreti olarak tanımladığı güç, Thompson'ın (2016, s. 35) gücün farklı türlerine ilişkin yaptığı kavramsallaştırmada bu güç türlerinden ilki olan

yapabilme gücünü (power to) akıllara getirmektedir. Thompson (2016, s. 30) yapabilme gücünü kişinin hedeflerini gerçekleştirmede sahip olduğu potansiyeller olarak özetlemiştir. Bu tanım K25'in (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Potansiyellerimi ve kapasitemin en uygun şekilde kullanılarak hayatıma dair geliştirdiğim dayanıklılık. O potansiyelleri, kapasiteyi nasıl kullandığımı, ne kadar özgürce kullandığımla alakalı bir şey güç."* şeklindeki güç tanımıyla örtüşmektedir.

Özetlemek gerekirse kooperatif ortağı kadınların güce dair bakışları ve tanımları konuya hangi perspektiften baktıklarına göre değişiklik göstermektedir. Mücadele edebilmek, sorunları çözebilmek, faydalı olabilmek, yeti/kabiliyet sahibi olabilmek, kendi kararlarını verebilmek, potansiyellerini gerçekleştirebilmek, dayanıklı ve iyimser olabilmek gibi farklı parametrik durumlar söz konusudur. Ancak bariz olan ise en başta ifade edildiği gibi kooperatif ortağı kadınların güce ilişkin bakış açılarının şekillenmesinde kooperatif etkisinin olduğu gerçeğidir.

4.3.2. Güçlenme: "Aslında Bana Göre Güçlenmek Doğru İnsan Olmayı Yakalamak"

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların güçlenme olgusuna ilişkin bakış açıları ve güçlenmenin kendilerine neyi ifade ettiğiyle ilgili görüşleri yorumlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların güç olgusunda olduğu gibi güçlenme olgusuna ilişkin bakış açıları da kooperatif ortağı olmanın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede kadınların büyük bir bölümü güçlenmeyi genel olarak birliktelikle, güç birliği sağlamakla, dayanışmayla bir tutmuş ve açıklamaları da bu yönde olmuştur. Örneğin K17 güçlenmeyi, mücadelecî bir ruha sahip olup önüne çıkan engelleri aşmakla ilişkilendirmiş ve bu mücadelecî ruhu sürdürebilmenin de 'birliktelikle' mümkün olduğunu vurgulamıştır:

"Çünkü bir şey yapmaya kalktığınız zaman eğer önünüz engelleniyorsa mücadele ruhunuz varsa her şeye rağmen o dikenleri yıka yıka giderseniz ama mücadele ruhu yoksa kırılabilirsiniz, kırılan bir yapınız varsa. O yüzden hani mücadele ruhunu, o enerjiyi hiçbir zaman bırakmamalıyız ve bu da birliktelikle oluyor." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların güçlenmeye ilişkin düşüncelerini yalnızca kooperatif ortağı olmak değil, aynı kooperatif çatısı altında birlikte çalıştıkları ortaklar da etkilemektedir. Bu noktada İ1 Kooperatifinin uygun bir örnek olduğu düşünülmektedir. K2, K3 ve K4 İ1 Kooperatifinin kurucu ortaklarıdır ve güçlenmeye dair bakışları sırasıyla aşağıda yer almaktadır:

"Şimdi şöyle anlatabilirim. Ben tek başıma bir yere kadar gidebilirim ama yanımda bir on kişiyle çok çok daha ötelere gidebilirim. Yani yorulduğum yerde diğeri elimden tutar o yorulsa öteki elinden tutar gibi. Yani birlikte olmadan güçlü olmanın imkânsız olduğunu düşünüyorum" (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Birbirine inanmak, arkanda gelenlerin arkanda olduğunu bilmek. (...) Yani güçlü olmak ki insan kendini iyi hissetmesine neden olur. Çünkü bilirsin ki arkanda bir güç var, gelen var, sen de daha daha çok sarılırsın yapacağın işe ya da işte gideceğin yere. Artık dersin ki ya arkamda benim bi güç var, daha çok sesim çıkar, daha yüksek konuşabilirim daha güvende hissederim kendimi." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

"Ya güçlenmek nedir? Güçlü olmak aslında. Birlikte olmak, birlikte yol almak. Ne bileyim ben işte bi yola çıktıysanız eğer bi şey için bi hedefiniz varsa bi amacınız varsa bi yola çıktıysanız birlikte çıktığınız insanların evet bi arada olması. Ne bileyim, ben işte düştüğünüzde sizi kaldırılabilmesi, yanında olması, dayanışma içinde olması. Yani bu bizim için gerçekten yapılabilir mi?" (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere K2 güçlenmenin birlikte olmadan imkânsız olduğunu, K3 arkasında bir güç olmasının onun daha iyi ve güvende hissetmesine, yapacaklarını daha büyük motivasyonla yapmasını ve sesinin gür çıkmasını kısacası daha güçlü hissetmesini sağlayacağını belirtmiştir. K4 ise K2 ile çok benzer biçimde güçlenmenin, birlikte yol almak ve birlikte hareket etmekle mümkün olduğunu ve herhangi bir engelle karşılaşıldığında birinin destek olmasıyla ilgili olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle aynı kooperatifte ortaklık deneyimi olan kadınların zaman içerisinde birbirlerinin görüşlerinden etkilendiği, hatta düşüncelerinin ortak bir noktada buluştuğu şeklinde bir yorum yapılabilir.

Güçlenme, en genel hatlarıyla insanların ve/veya grupların kendi hayatları üzerinde kontrol sahibi olmaları ve kendi hedeflerine ulaşabilmeleri için gerekli donanımı elde ettikleri psikolojik, sosyal ve politik süreçleri kapsamaktadır (Adams, 2003, s. 8; Thompson, 2019, s. 176). K10, sosyal hizmet disiplininin güçlenmenin, insanları güçsüzleştiren koşulların sosyal adalet temelinde dönüştürülmesini içeren sosyo-politik bir süreç olmasıyla ilgili kabulüne paralel bir güçlenme sürecinden bahsetmiştir.

"Yani güçten kasıt çok paranızın olması olamaz ama yani benim memleket meselelerim var. Bu memleketin medeniyete ulaşması ile ilgili. Şimdi ikinci yüzyıla giderken artık daha planlı, programlı bu sadece tarımda değil, eğitimde de. Eğitimdeki düzeyin bu kadar sınav odaklı soru çözme odaklı olması bizi güçsüzleştiriyor. Mesela güç derken ne demek? Şimdi iyi bir okula girme savaşı veriyor bu çocuklar. Demek ki bir eğitim eşitsizliği var. İyi okullar niye devlet okulu değil? Ya da devlet okuluyorsa niye herkesin hakkı yok? Güç işte burada, ben güçsüzüm o zaman. Benim çocuğum iyi bir eğitim almak için çok soru çözmek zorunda ve o okula girmek için çok puan almak birçok insanın önüne geçmek zorunda. Bu güç mü? Bu güç mü sizce? Bu güçsüzlük, eşitsizlik. Demokrasi değil bu." (K10, 56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların, birliktelik ve dayanışmanın yanı sıra güçlenme ile kendini geliştirme arasında kurdukları ilişki dikkat çekmiştir. Kendini geliştirme ile kastettikleri, herhangi bir konuda bilgi ve deneyimlerini artırmak için eğitim, kurs vb. faaliyetlere dahil olmak, yerinde saymamak, sürekli öğrenmektir. Örneğin K6 (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Bence güçlenme kendini geliştirme ve büyümedir. Ama en önemlisi kendini geliştirmedir her konuda. Ben çocuklarıma da aynı şeyi söylüyorum. Hep bir artınızın olmasını istiyorsanız her konuda kendinizi geliştirin, her fırsatta okuyun, öğrenin. Gidip kurslara katılın, bir şeyler yapın diyorum."* Şeklinde düşüncelerini aktarmıştır. Yine konuya ilişkin başka bir örneğe K9'a (49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) aittir; *"Güçlenme nedir? Bence güçlenme insanın kendini geliştirmesidir. Yerinde saymamasıdır. (...) Yani açık olmalı bence objektif olmalı. Yani bi insan her şeyi de doğru bilmiyordur zaten bilmediği şeyler de vardır onları da öğrenmeye açık olmalı, kabul etmeli."* Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınların 'Güçlenme nedir?' sorusuna doğrudan verdikleri cevaplar kendini geliştirme çizgisinde şekillenmiştir.

Kendini geliştirme ile yakın sayılabilecek diğer bir konu ise kooperatif ortağı kadınların güçlenmeye ilişkin yaptıkları açıklamalarda, güçlenmeyi bilgi sahibi olmakla eş değer gördükleri ve eğitimin ve öğrenmenin ise güçlenme için mutlaka gerekli olduğunu vurgulamaları olmuştur. Örneğin K18 güçlenmeyi bilmek ve öğrenmek olarak tanımlarken, K19 güçlenme için bilginin ve eğitimin şart olduğu vurgulamıştır. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınların perspektifinden güçlü biri olmak için eğitilmiş, bilgili ve öğrenmeye açık olmak gerektiği çıkarımı yapılabilir:

"Ya ben güçlenmeyi şöyle tanımlıyorum aslında. Bilmek, öğrenmek olarak tanımlıyorum güçlenmeyi. Bilmek, öğrenmek ve deneyimlemek aslında yaşamak hani. Bildiğini, öğrendiğini o günlük yaşamın içerisine içselleştirerek mesela. (...) İnsan için düşündüğümüzde evet yani öğrenmek mesela okuma yazma öğrenmek işte ne bileyim devamında toplumsal cinsiyeti bilmek, devamında ekonomiyi bilmek, devamında işte parayı bilmek, üretimi bilmek, yaptığın her şeyi bilmek... Bunların hepsi bir zihinsel bir çaba. Bilgi, birikim, deneyim." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

"Yani güçlenmek için bilgi, eğitim şart. Bir konuda uzmanlaşmak gerekiyor. Yani yaptığın işi çok daha iyi bilerek daha profesyonel yaptığında daha güçlü olursun. Güçlü olduğunda da profesyonel yaptığında da zaten otomatikman kaliteli bir şeyler ortaya koyduğun için de daha verimli ve daha kazançlı olur. Otomatikman o güce de yansır diye düşünüyorum." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Ortaklaşan bu kavramlar dışında kooperatif ortağı kadınların güçlenmeyle bağdaştırdıkları diğer kavramlar; bağımsızlık, yeterlilik, saygınlık, zayıf yönlerinin farkında olma, kendini iyi ifade edebilme, yapabilme kabiliyetine haiz olma, kapasite geliştirme, engelleri aşma ve doğru insan olma şeklinde sıralanabilir. Örneğin K22 (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Özgürleşme, kendini gerçekleştirme."* sözleriyle; K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Sizde var olan değeri işleyerek bir yapabilme argümanı haline getirebilirsin."* sözleriyle; K14 (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) ise; *"Farklı yani aslında bana göre güçlenmek doğru insan olmayı yakalamak."* sözleriyle güçlenmeyi tanımlamıştır.

Özetle kooperatif ortağı kadınların birçoğunun güçlenmeyi dayanışmayla ve birlikte hareket etmekle bağdaştırdığı, güçlenme için kendini geliştirmenin, bilgi sahibi olmanın,

eğitimin ve öğrenmenin gerekli olduğunu düşündüğü söylenebilir. Kimi kooperatif ortağı kadınların, güçlenmenin bireysel boyuttan daha ötede sosyal, kültürel ve politik süreçleri de kapsadığının farkında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu müşterek görüşler dışında kooperatif ortağı kadınların güçlenme olgusuna ilişkin bakış açılarının birbirinden oldukça farklı noktalara temas ettiği söylenebilir. Son söz olarak kooperatif ortağı kadınların güç tanımlarını şekillendiren ‘kooperatif’ algısının güçlenmeye dair bakış açılarını da etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

4.3.3. Kadının Güçlenmesi: İçeriden Bakış

Kooperatif ortağı kadınların, kadın olarak kadının güçlenmesine ilişkin bakış açılarının keşfi önem arz etmektedir. Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların kadının güçlenmesine ilişkin anlayışları, kadının güçlenmesini olumlu yönde etkileyen ve destekleyen faktörler ile olumsuz yönde etkileyen ve kadının güçlenmesinin önünde engel teşkil eden faktörlerin neler olabileceğine yönelik görüşleri üzerine bir tartışma yürütülmüştür.

Güçlenmenin kadına başkaları tarafından bahşedilmesi mümkün değildir. Kadının güçlenmesi; güç eşitsizliklerinin farkına varmayı, hakkına sahip çıkıp daha fazla eşitlik için yapısal değişimler konusunda baskı kurmayı ve bunu gerçekleştirmek üzere harekete geçmeyi gerektirmektedir (Cornwall, 2016, s. 343; Rowlands, 1997). Kabeer (1999, s. 437) kadının güçlenmesini seçim yapma yeteneği olarak tanımlamakta ve seçim yapma yeteneğini kaynaklar, faillik ve başarılar olarak üç boyutta ele almaktadır. Bu boyutlar birbiriyle ilişkilidir ve kadının güçlenmesi için elzemdir. Kadının güçlenmesi, kadının mahrum bırakıldığı hakları geri kazanmasından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına kadar tüm bireysel ve yapısal değişimleri içeren bir süreçtir.

Kooperatif ortağı kadınların, kadının güçlenmesine dair bakış açıları genel olarak kadının güçlü olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kadınlar erkeklerden aşağı olmamalı ve hatta erkeklere kıyasla daha güçlü olmalıdır:

"Tabii şimdi kadınların güçlenmesi derken ben onların bir erk olması anlamında bir güçlenmeden bahsetmiyorum. Yani bir vatandaş olarak bir yurttaş olarak. Cinsini iyi temsil etsin istiyorum yani erkek cinsinden daha aşağı olmamalı çünkü ailenin en büyük sorumluluğunu taşıyan kadın. Güçlü bir kadın olmak zorunda. Yani bu eğitim olarak güçlü olmak zorunda, sosyal olarak güçlü olmak zorunda, ekonomik olarak güçlü olmak zorunda. Zorunda da zorunda. (...)" (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15'in belirttiği gibi kadınlar gerek sosyal gerek ekonomik gerekse eğitim anlamında erkeklerden daha güçlü olmalıdır. Buna benzer başka bir görüş ise K7'ye aittir:

"Kadınlar güçlü olmalı ya güçlü olmalı her alanda güçlü olmalı. Bu hayatta baş edebilmek için güçlü olmalı birbirlerine destek olmalı. (...) Türk toplumunda bir ataerkil toplumlarda, biz de genelde erkeğin gücünden bahsedilir. Kadın güçsüz bir varlık olarak görülür ama ben öyle düşünmüyorum kadınlar çok güçlü. Her şeyi başarabilirler. Ben kadınların daha güçlü olduğunu düşünüyorum." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

K7, yine kadınların hayatla baş edebilmek için bile güçlü olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Erkeklerin kadınlardan daha güçlü olduğu inancının yaygın olduğu bu toplumda kadınların daha güçlü olduğunu ve her alanda başarılı olabileceklerini düşünmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların birçoğuna göre kadınların güçlü olma gerekliliğinin temel dayanaklarından biri de anne olmalarıdır. Çünkü kooperatif ortağı kadınlar arasında da hem toplumun bir üyesi hem de bir anne olarak kadın güçlendiği zaman toplumun da güçleneceği görüşü hâkimdir. Bu doğrultuda kadın, halihazırda 'kadın' olmanın beraberinde getirdiği zorluklara ilaveten 'anne' olarak da gelecek nesilleri 'düzgün' yetiştirmekle borçlu kılınmıştır. Konuyla ilgili olarak K6 (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"En çok ihtiyaç olan şey bence. Kadınların güçlü olması gerekiyor çünkü yetiştirdikleri çocuklar da... Ben ona çok inanıyorum, anne çocuğu nasıl yetiştiriyorsa öyle büyüyor ve bir yetişkin oluyor. O yüzden anne güçlenmeli, öğrenmeli, eğitilmeli bence."* sözleriyle çocuğun yetişmesinden annenin sorumlu olduğunu ve kadının anne olduğu için güçlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. K6 ile benzer biçimde K13 (56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) de kadının güçlenmesini bilinçli çocuklar yetiştirmesine ve bunun topluma ileriye dönük katkılarından

bahsetmiştir; “Doğduklarında hangi çocuk ne olarak doğuyor? Dümdüz hiçbir şey bilmeyen küçük varlıklar olarak doğuyor ama kadın ne kadar bilinçli olur ne kadar kadın kuvvetli olursa o aile de o toplum da daha çok gelişir diye düşünüyorum.”

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınların büyük bir çoğunluğu toplumun güçlenmesinin kadının güçlenmesiyle mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu odaktan farklı olarak kadının güçlenmeye nereden başlayacağına dair K28’in görüşü aşağıda yer almaktadır:

"Yani kadının güçlenmesi kendisinin ve gücünün farkında olmasıyla başlar. Yani güç kimsenin kimseye vereceği kullandırabileceği bir şey değildir. Güç, kadının gücünden bahsederek kendinin, gücünün farkında olabilme noktasından itibaren başlar. Bu da şöyle onun birçok giriş kısmı var. Kadının güçlenmesi için öncelikle ekonomik anlamda güçlenmesi gerekir, eğitimsel anlamda dünyanın farkında olması anlamında güçlenmesi gerekir. Toplum içerisindeki yerinin evladından, babasından, eşinden, toplumun içinde komşularından, tamamının içerisinde bulunduğu bir kısımda ayağa kalkabilmesinden, kendi haklarını koruyabilmesinden, eşinden dayak yememesinden, babasından para alırken üzülmemesinden, evladına hesap verirken zorlanmamasından... Bunların hepsi kadının güç aldığı yerlerde başlar." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K28 de daha önce belirtildiği gibi gücün kadına başkası tarafından bahsedilemeyecek bir olgu olduğuna ve kadının güçlenmesinin kadının kendi gücünün farkına varmasıyla başlayacağını altını çizmiştir. Kadının güçlenmesinin birçok aşamayı içeren kapsamlı bir süreç olduğunu K24 şu sözlerle aktarmıştır:

"(...) Tabii bu ona aynı zamanda yeni şeyler de getiriyor yani eğer ailede baskı devam ediyorsa, kadının dışarıda olması onları, kocayı rahatsız ediyorsa ya da kayınvalideyi gibi faktörler işte rahatsız ediyorsa kadının yeniden bir ikinci bir mücadelesi başlıyor yani, aslında o da ayrı bir konu oluyor." (K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü gibi K24, kadının güçlenme süreci başladıktan sonra da mücadelesinin bitmediğini hatta güçlenmesinin çevresinde oluşturabileceği ‘rahatsızlıklardan’ dolayı baskılarla baş etmesi gereken ikinci bir mücadelenin henüz yeni başladığını düşünmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların, kadının güçlenmesine ilişkin bakış açılarının bir kısmını kadının güçlenmesini olumlu etkileyen faktörler oluşturmaktadır. Kadınlara ve kız çocuklarına daha fazla fırsat sunulması ve imkân tanınması bu faktörler arasında yer almaktadır. K25'in (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) konuyla ilgili olarak açıklaması; *"Hem bu fırsatların kadınlara ve kız çocuklarına sağlanması hem de toplumun genel olarak kadın güçlenmesi ile alakalı bilinçlendirilmesi, bilgilendirilmesi. Kamu kuruluşlarında, özel sektörde, her türlü sektörde kadın güçlenmesine dair farkındalığın artırılması."* şeklindedir. K25 hem kadınlara fırsatların sunulması hem de toplumun kadının güçlenmesiyle ilgili bilgilendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gelir getirici bir işte çalışıyor olmak ve eğitilmiş olmak, kooperatif ortağı kadınların kadını güçlendirdiğini düşündükleri unsurlar arasında yer almaktadır. Örneğin K19 (42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Kadınlar yine eğitimle yine ekonomik güç kazanarak güçlenebilir ancak o şekilde söz hakkı olur ve güçlenebilirler diye düşünüyorum."* diyerek hem eğitimin hem ekonomik güçlenmenin kadına söz hakkı tanıyacağını belirtmiştir. K28 (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Kadın ekonomik anlamda güçlendiği zaman 2 yaşındaki çocuğundan 70 yaşındaki babasına kadar herkes bu konuyu görüyor. Çok şey, hemen görülebilir hemen reaksiyon alınabilir bir şey olduğu için ve o zaman kadının diğer güçlenmelerinin önü de çok kolay açılıyor."* diyerek ekonomik güçlenmenin, kadının güçlenmesinde en fark edilir etkiyi yaratan güçlenme boyutu olduğunu vurgulamıştır.

Kadının hayattaki başarısının ekonomik güçlenmeden ibaret olmadığı bilinmekle birlikte Kabeer (1999, s. 437), kadının eğitim ve istihdam kaynaklarına erişiminin ve bu alanlarda beceri kazanmasının güçlenmesi için atacağı ilk adımlar olduğunu vurgulamıştır. Kadının ekonomik anlamda güçlenmeye neden daha çok ihtiyaç duyduğuna ve bu konuda geride kaldığına ilişkin K5'in aktarımları aşağıdaki gibidir:

"Bir kere ülkemizde kadının iş hayatı ile ilgili çok büyük bir eksiklik var. Yani bence eğitime çok küçük yaşlarda başlanmalı. Üniversiteye geldiği zaman bir öğrenci neredeyse bir işletmenin nasıl çalıştığını, gelir gider dengeleri gibi şeyler öğreniyorlar. Ama bunu çok daha küçük yaşta öğrenseler. Erkeklerle şöyle bir artışı var. Küçük yaşta babalarının yanında takılırken... Çalışırken iş hayatında işler nasıl

yürüyor, nedir? Hesaplar nasıl yapılır? Bunları bir şekilde öğreniyorlar. Yaşayarak, tecrübe ediyorlar. Ama bir kadın yaz tatillerinde bile çalışmıyor yani çok az bir kesim var çalışan. Anneler zaten çok çalışmıyor. Genelde çalışan anne de özel sektörde çok az. Kamuda çalışıyorsa oraya çocuğunu götüremez. Ama ben kız çocukları biraz daha büyürken eksik büyüdüğünden dolayı artık şeyi tamamladığı zaman da yetişkinin olduğu zaman da tamamen sıfır bilgiyle hayata atılıyorlar." (K5, 35 Yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü gibi K5, erkeklere çocukluktan itibaren iş hayatına ilişkin deneyim elde etmesi teşvik edilirken kadınlar bakım yüküyle sorumlu tutulduğundan yetişkin olunca ancak bu fırsata erişebildiğini düşünmektedir. Bunun gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak kültürel davranışlar kadın ile erkek arasındaki uçurumun derinleşmesine neden olmaktadır. Kadın iş hayatına atıldığında dahi erkeğe kıyasla birkaç adım geridedir.

Kadının güçlenmesi için öncelikle kendi güçlerinin farkında olması gerektiği yönündeki fikirler de kooperatif ortağı kadınlar tarafından ortaya atılmıştır. Örneğin K14'ün (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) bu yöndeki düşüncesi; *"Ya bence kadının yapamayacağı şey yok. Ama önce kendi farkındalıkları olması lazım. Kendilerinin farkında olmaları lazım. Ne yapabiliriz, nasıl yapabiliriz? (...)"* şeklindedir.

Farkındalıkla beraber en sık dile getirilen faktörlerden biri de kadınların kendilerine inanması gerektiğidir. Konuya ilişkin K8 (43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Kendisi isterse bunların hepsini aşabiliyor, elinin tersiyle iter ama kendine inanmadığı sürece dışarıdan ona yapılabilecek hiçbir şey yok. Önce kendisinin kendine inanması kendi gücüne inanması lazım."* K8 kadının istediği takdirde her engelin üstesinden gelebileceğini ama bunu yapabileceğine ilk olarak kendisinin inanması gerektiğini aktarmıştır. Kadının hem farkındalığının artması hem de kendi gücüne inanması gerektiğiyle ilgili olarak K24:

"Şimdi burada biz aslında kadının içindeki o başarıma ve yapabilme gücünü kullanarak iş yapmaya çalışıyoruz. Yani aslında kadının içindeki liderlik duygusunu ortaya çıkarmaya, yaptığının ne kadar değerli ve anlamlı olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. (...) Şimdi bir sürü şeyi başaran kadın, hayatta para kazanamayınca başarı değilmiş gibi gösterildiği için... Biz o yüzden onlara hani yaptıklarının ne kadar aslında değerli ve büyük olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Bu kadının

farkındalığının artması aslında o gücüne inanmasını getiriyor." (K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K24 kadının güçlenmesini kadının içindeki yapabilme ve başarıma gücünün ortaya çıkarılmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiş olup genellikle es geçilen bir noktaya değinmiştir. K24, kadının para kazanamadığı için güçsüz addedilmesini yanlış bulduğunu ifade etmiştir.

Bu noktada kadının güçlenmesi sürecine olumlu katkılar sağlayan faktörleri ele aldıktan sonra tersi biçimde engelleyici/olumsuz faktörlerden de bahsetmek gerekmektedir. Kooperatif ortağı kadınların kadının güçlenmesine ilişkin aktarımları çoğunlukla kadının güçlenmesini engelleyen durumlarla ilgili olmuştur. Bu faktörler arasında en çok bahsedilenler toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı faktörler olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı roller, cinsiyetçi iş bölümü, kadının ev içi bakım yükü ve eril tahakküm öne çıkmaktadır.

Kadının güçlenmesinin önündeki en büyük engellerden biri onu eve hapseden toplumsal cinsiyetçi roller ve sorumluluklar olduğu yönünde kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğu ortak fikirler paylaşmaktadır. Örneğin K18, kadınların kendine biçilen toplumsal rollerin izin verdiği ölçüde yaşamını sürdürdüğünü toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalık kazandığında kadının artık o rollerden sıyrılması için çok geç kalabildiğini şöyle açıklamıştır:

"Ya toplumsal, kadınların o toplumsal rolleri var ya buna aslında toplumsal roller diyoruz. O toplumsal rollerle ilgili bir şeye ihtiyacı var yani toplumsal rolleri öğrenme noktasında bir güçlenmeye ihtiyacı var. Çünkü biz o toplumsal rollere çok kapılıyoruz. Ya biz ondan çıkana kadar yaşımız 30 oluyor belki 35 oluyor. Ondan sonra haydi gel bir meslek mi edineceksin, sanat mı yapacaksın, kültürle mi uğraşacaksın, ne yapacaksın? Yani o hangi etapta başlar, nerede başlar bilmiyorum ama toplumsal rolleri, rollerimizi bir aşmamız lazım. Hani o öğrenmiş olduğumuz bir şey. Biz de şey yapamıyoruz yani bu kadar çalışmanın içerisinde yer aldım. Ben de hâlâ toplumsal rollerimi unutamiyorum, hâlâ bir evde hasta bakım sorumluluğum var. Onu benim görevimmiş gibi yapıyorum, hâlâ bir temizlik benim görevim olduğunu varsayıyorum. İşte ne bileyim böyle işte bir şeyimiz var, o toplumsal rolleri..." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18'in konuya ilişkin farkındalığının oldukça yüksek olmasına rağmen kadın olmaktan dolayı omuzlarına yüklenmiş bakım yükünü ve sorumluluklarını bir çırpıda üzerinden atmadığını, görevi olarak görmeye devam ettiğini üzümlere belirttiği bu alıntı samimi ve çarpıcı bir açıklamadır. Bunun için kadının güçlenmesinin önünde engel oluşturan toplumsal cinsiyet rollerini ve cinsiyetçi iş bölümünü ortadan kaldırmaya yönelik bir güçlenmeye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Zira kadın kooperatifleri, ataerkil kapitalist düzene karşı kadınların direnç gösterme gücünü buldukları bir dayanak olabilirken, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden uzaklaştığında da yerleşik toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren ve böylelikle ataerkil kapitalist düzeni yeniden üreten yapılar olabilmektedir (Değirmenci, 2023, s. 213).

Kadınların ev içi işlerden sorumlu tutulmasının, kooperatife katılmasına, düzenli ve sistemli bir üretim gerçekleştirmesine engel olduğu düşünülmektedir:

"Bakım işte evet evet. Yani bunu da böyle bir gönüllü işçi, aile işçisi haline gelebiliyo kadın. (...) Çünkü kadına çocuk, yaşlı çok büyük bir ayak bağı. Yani sistemli ve şeyli üretim yapamıyo. Sürekli ve sistemli bir üretimi gerçekleştiremiyor. (...) Sorumlu, kendini ondan sorumlu hissediyor. Ve de sadece onun üstüne verilmiş bir sorumluluk gibi. (...) Olmuyor, baba dışarda zaten. Bütün evin organizasyonu, bakımlar, alışverişler ve üretilecek heer şey kadının üzerine böylece kadın zaten o kadar eziliyor ki inanılmaz eziliyor ve onun hiçbir karşılığı yok. Yani sosyal güvencesi yok, emeğinin güvencesi yok." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15 kadının bu yükün altında ezilerek 'gönüllü bir aile işçisine' dönüştüğünü ve emeğinin karşılığını alamadığını vurgulamıştır. Cinsiyetçi iş bölümünün bir sonucu olarak kadının emeği piyasa dışında kalmakta ve kadının ev dışında kamusal bir alanda var olma mücadelesi giderek daha çetin bir hâle bürünmektedir. Bu durumun uzun vadede özellikle kırsaldaki kadının ev dışında geçirdiği vaktin aile içinde krize neden olma ihtimalini artırdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan G1 kooperatifinin ortağı olan K24'ün aktarımı dikkate değer bulunmuştur:

"Ben alanda bunların hepsini görüyorum, hepsini görüyorum. Yani o kadının eve bir saat geç gitmesi ya bir dayak nedeni olabiliyor yani. Kadın o zaman niye çalışsın?"

Getir diyo zıkkımın kökünü yiyim ben diyo, az getir az yiyim diyo, ben bu dayağı yiyeceğime diyor." (K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere eril tahakküm sadece kadının sosyo-ekonomik hayata karışmasını engellemekle kalmayıp kadının buna dair olan inancını ve umudunu zedelemektedir. Kadınların 'dayak yememek' için kendi istek ve hedeflerini ikinci plana attığı bir senaryoda ataerkil yapının kadının güçlenmesine verdiği zarar su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetle kadının güçlenmesine içeriden bir bakış sunulan bu başlıkta kooperatif ortağı kadınların görüşleri, kadının güçlenmeye olan ihtiyacı ve bunun gerekliliği çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun yanında ortakların anlatılarından hareketle kadının çocuk yetiştirmedeki sorumluluğu göz önüne alındığında anne olarak güçlenmesinin önemli olduğu gibi bir sonuca ulaşılmış olup bu sonuç çelişki yaratmaktadır. Çünkü cinsiyetçi iş bölümü sonucu ev içinde kadına yüklenen sorumluluk eş, anne, evlat vb. gibi rollerle pekiştirilmektedir. Dolayısıyla anne olduğu için kadına atfedilen değer ve misyon, günün sonunda kadının eve olan bağımlılığını ve sosyo-ekonomik yaşama dahil olamayışını meşrulaştırmakta ve kutlamaktadır. Nitekim kadının anne olduğu için değil yalnızca kadın olduğu için güçlenmesi gerektiği gerçeği bir kez daha ön plana çıkmaktadır.

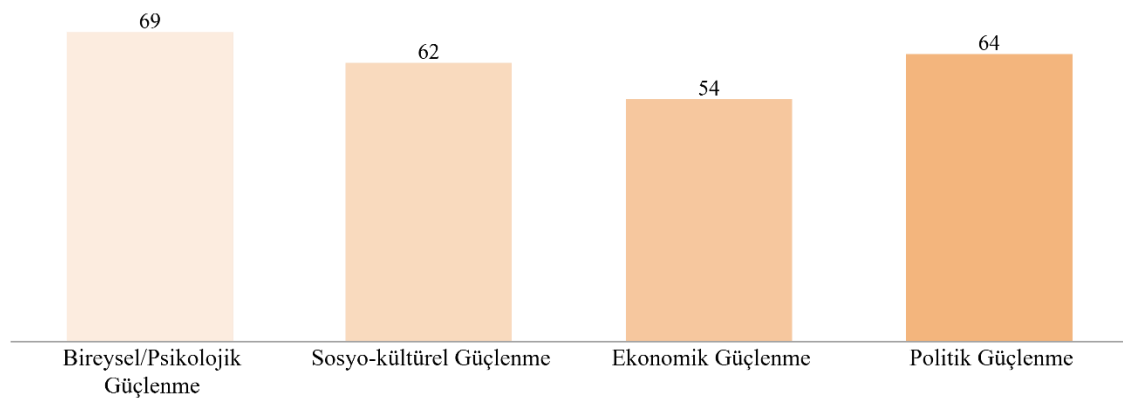
4.3.4. Güçlenme Boyutları

'Güç ve Güçlenme' temasının son başlığı olan 'Güçlenme Boyutları' bölümünde kooperatif ortağı kadınların psikolojik/bireysel güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme boyutlarına ilişkin tanımlamalarını öğrenmek amaçlanmıştır.

Literatürde güç ve güçlenme boyutlarına ilişkin çok sayıda ve birbirinden farklı çalışmaya rastlanabilir (Hardy & Leiba-O'Sullivan, 1998; Kabeer, 1999; Lee, 2001, s. 34; Lukes, 2005; Malhotra vd., 2002; Rowlands, 1997, s. 13; Thompson, 2016, s. 21). Bunlardan bazıları (Kabeer, 2001; Malhotra vd., 2002) yalnızca kadının güçlenmesiyle ilgili modellerken diğerleri böyle bir iddia taşımamaktadır.

Bu çalışmada güçlenme boyutları belirlenirken, Thompson'ın (2016) P-C-S (personal, cultural, structural) güçlenme modeli ile Malhotra ve diğerlerinin (2002) kadının güçlenmesini ölçmeye yönelik güçlenme modeli (ekonomik, sosyo-kültürel, ailesel/kişilerarası, yasal, politik, psikolojik) sentezlenmiştir. Böylece çalışmada, güçlenme boyutları; bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik olarak belirlenmiştir.

Kooperatif ortağı kadınlardan K1 ile birden fazla güç ve güçlenme modeline ilişkin görüşme sorularının yer aldığı yaklaşık 2.5 saat süren bir pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu pilot görüşmede Thompson'ın (2016) yukarıda bahsedilen kişisel, kültürel ve yapısal düzeyde güçlenme modeline, Rowlands (1997) ve Thompson'ın (2016) güç türlerine ilişkin yapabilme gücü (power to), baskı olarak güç (power over), iş birliğine dayalı güç (power with) ve özden gelen güç (power from within) modeline ve güçlenmenin etki alanlarına (kişisel, aile/grup, örgüt ve toplum) yer verilmiştir. Derinlemesine görüşme sonucunda K1'den alınan geri bildirimler ve araştırmacının görüşme sırasındaki gözlemleri doğrultusunda güç türlerine ve güçlenmenin etki alanlarının yer aldığı modeller görüşme sorularından çıkarılmıştır. Thompson'ın (2016) modelinde derinlemesine görüşmeler sırasında kültürel/söylemsel ve yapısal düzey açıklanırken işlevsel olmadığı görülüp daha anlaşılır kılınması için düzenlenmiştir. Güçlenme boyutlarının derinlemesine görüşmeler sırasında kaç farklı yerde kullanıldığına ilişkin bilgiler Şekil 7'da yer almaktadır:

Şekil 7. Güçlenme Boyutları Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Görüldüğü gibi boyutların arasında belirgin farklar olmamakla birlikte bireysel/psikolojik güçlenmenin en yüksek bahsedilme değerine sahip olduğu söylenebilir. Ekonomik güçlenme boyutunun en az değere sahip olması, görüşülen kooperatif ortağı kadınların büyük bir çoğunluğunun kooperatiflerinde gönüllülük esasıyla çalışmalar yürütmesiyle ilgili olabileceği düşünülmektedir.

4.3.4.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların araştırmada tanımlanan güçlenme boyutlarının ilki olan bireysel/psikolojik güçlenmeye ilişkin bakış açıları, söz konusu güçlenme boyutunun onlara ne ifade ettiği, neyi çağrıştırdığı ve bireysel/psikolojik boyutta bir güçlenmenin gerçekleşmesi için nelerin gerekli olabileceğine dair görüşleri üzerine bir tartışma yürütülmüştür.

Adams'a (2003, s. 48) göre bireysel/psikolojik boyuttaki öz güçlenme, insanların kendi hayatları üzerinde güç sahibi olma süreçlerini içermektedir. Bireysel boyuttaki güçlenme insanların güçsüzlüklerine meydan okuması, kendi hayatları üzerinde kontrolünün artması, başka insanları etkileyebilmesi ve olumlu değişiklikler yaratabilmesi anlamına gelmektedir (Croft & Beresford, 2000'den aktaran Adams, 2003, s. 48).

Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenmeye ilişkin bakış açılarının birbirinden farklılaştığı göze çarpmıştır. Bu boyuttaki güçlenme kişinin kendi 'özünden' izler taşıdığından ve her insan biricik olduğundan böyle bir farklılaşma olağandır. Kooperatif ortağı kadınların her birinin bireysel/psikolojik boyutta güçlenmeyi farklı anlamlandırmasına rağmen, en öne çıkan konu mutlu olmak, iyi hissetmek ve ruh sağlığının iyi olmasıyla ilişkilidir. K17'nin (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) bireysel/psikolojik güçlenmeyi ruh sağlığının 'sağlıklı' olmasıyla özdeşleştirdiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır; *"Yani insanın ruh sağlığı çok önemli, yani sağlıklı olması çok önemli. Psikolojik güçlenmede insanlar mutlu olursa zorluklarla, çatışmalarda, arabuluculukta olsun öyle rahat hareket edebiliyorsa psikolojik olarak da güçleniyor demektir."* Görüldüğü gibi K17'ye göre ruh sağlığı yerinde olan birinin

zorluklarla baş etmesi daha rahat bir hâl almakta ve zorluklarla baş ettikçe bireysel/psikolojik olarak da güçlenmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların, bireysel/psikolojik boyutta güçlenmeyi insanın mutlu olması şeklinde tanımladıkları veya insanın mutlu olacağı şeyleri yapmasının bu boyutta bir güçlenmeyi destekleyeceğini düşündükleri dikkat çekmiştir. K2, ruhun ‘tedavi’ edilmesinde mutlu eden aktivitelerin öneminden bahsetmiştir:

"Ruhumuzu beslemek gerekiyor. Sorunlar yaşıyoruz hayatımızda. Her türlü sorunlar. Sağlık sorunları da oluyor, maddi sorunlar da oluyor, psikolojik sorunlarımız da oluyor, sosyolojik sorunlarımız da oluyor. Bunları tedavi ederken gene her şey iyilikten geçiyor. Sizi mutlu eden bir şey yaptığınızda kendi ruhunuzu tedavi edebiliyorsunuz, psikolojinizi de düzeltebiliyorsunuz." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Keza K3 de bireysel/psikolojik güçlenmeyi mutlu olmak olarak tanımlamış ve anlatısında günlük yaşamında onu mutlu eden yani bireysel/psikolojik olarak güçlü kılan örneklere yer vermiştir:

"Psikolojik güçlenme mutlu olmak, yani mutluyun psikolojik olarak. Bunu etrafına da gösterebiliyorsun. (...) Ya ben en ufak şeylerden mutlu olan bi insanım en azından. Yani öyle psikolojik olarak çok mutlu olurum. Gidip bi yerde oturup iki arkadaşımın muhabbet etmek, bi kahve içmek beni mutlu eder. Psikolojik olarak mutlu eder. Sabah uyandığımda güneşin doğuşunu gördüysem o beni mutlu eder." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik boyutta güçlenmesi için önem arz eden unsurlardan bir diğeri de ‘aile’ olgusudur. Kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğunun medeni durumu evli olduğundan bireysel/psikolojik güçlenmeleri için eşlerinin ve çocuklarının iyilik hâllerinin, güvende olmalarının ve gereksinimlerinin karşılanmış olmasının belirleyici rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin K14 (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Ya hani şöyle bir şey var ya sen mutluyun çocuğun mutlu, çocuğun mutluydu ailen mutlu."* diyerek kendi mutluluğunun ailesinin mutluluğuna tabi olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca kooperatif ortağı kadınların gerek kooperatifçilik gerekse bireysel/psikolojik boyut başta olmak üzere tüm boyutta

gerçekleşen güçlenme süreçleri için ailelerinden, bilhassa eşlerinden destek görmenin ciddi önem arz ettiği söylenebilir:

"Ama psikolojik güçlenme dediğinde benim eşim arkamda destek olmalı ya da çocuklarım aynı şekilde büyümüş, yerleşmiş ya da işte sağlam bir yerde. Küçük çocuğun varsa kreş ile ya da ne bileyim hani manevi anlamda kafam rahat olmalı ki güçlü bir psikolojiyle bir iş hayatında verimli olabilirim." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıda görüldüğü üzere K19'un bireysel/psikolojik boyutta güçlenebilmesi için eşinin desteği ve çocuklarının güvenli bir ortamda olması gerekmektedir. K19 ancak bu şartlar sağlandığında iş hayatında da verimli olabileceğinden bahsetmiştir. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların muhtemelen hayatlarında önem sırası bakımından ilk sırada yer alan ailelerinin iyiliği ve desteği bireysel/psikolojik güçlenmelerini etkilediği; bireysel/psikolojik güçlenme düzeyinin de hem günlük yaşamlarında hem de çalışma yaşamlarında belirleyici olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenmenin kişinin benliğiyle ve kendi çapında yapabilecekleriyle ilişkili olduğunu düşündükleri dikkat çekmiştir. Kooperatif ortağı kadınlara göre kişinin benlik saygısının ve öz güveninin yüksek olması, kendine inanması, kendi motivasyonunu kendisinin sağlaması, yaptığı işlerle önce kendisini tatmin etmesi ve kendi özüne dair farkındalığının olması bireysel/psikolojik güçlenme için gerekli olan adımlardır. Nitekim Thompson (2016, s. 42) en genel hatlarıyla bireysel boyutta güçlenmeyi kişinin başarıma kapasitesine dair duyduğu endişeyi ve güvensizliği gidererek benlik saygısını yükseltmeye ve kendini geliştirmeye odaklanması olarak tanımlamıştır. Benzer biçimde K1 (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Kendini geliştirerek, kendini ispat ederek. Önce yaptığı işlerde kendini tatmin etmesi gerekiyor ki dik durabilsin. Ondan sonra hayatla mücadelesini verebilsin. Ben neleri başardım bunu mu başaramayacağım? Diye önce kendinde bitiyor iş. Kendi motivasyonunu yüksek tutabilsin ki güçlenebilsin."* sözleriyle kişinin motivasyonunun ve başaracağı yönündeki inancının bu boyuttaki güçlenme için önemini vurgulamıştır. K16 ise kendini örnek göstermiş ve insanın kendisine inanarak bireysel/psikolojik güçlenmesini inşa edebileceğini açıklamıştır:

"Ya bu konuda ben kendimi örnek vermek istiyorum. Yani ben her konuda her şeyin üstesinden gelebileceğimi kendime güveniyorum. O gücü de kendimde buluyorum. Yani aa ben bunu yapamam değil, hayır ben bunu yaparım. Ama nasıl yaparım, nasıl ulaşırım onun yollarını araştırıp bulurum. Bu konuda güçlenmeyi de ben böyle ifade edebilirim. Aşamayacağım hiçbir şey yok. Okumamışım ama okumanın güzel olduğunun da farkındayım. Ama bunun ötesinde de Allah bana bir akıl vermiş, iletişim vermiş. Bu iletişimlerle yapamayacağım bir şey yok. Yeter ki ben kimseyi küçümsemeyim yeter ki ben kimseye öteki bakmıyorum yeter ki ben o paylaşımı biliyim, yaklaşımı biliyim. Ben bu konuda evet kendimi güçlü hissediyorum." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

K16 bireysel/psikolojik güçlenmeyi, her konuda ve her şeyin üstesinden geleceğine dair kendine duyduğu güven olarak ifade etmiştir. İçinde taşıdığını düşündüğü bu güç sayesinde bilgisinin ve deneyiminin olmadığı herhangi bir alanda karşılaşacağı zorluklarla baş etmenin yollarını araştırıp bulacağını belirtmiştir. Ayrıca anlatısının sonunda 'paylaşmayı' ve 'ötekileştirmemeyi' bildiği sürece bu anlamda güçlü hissettiğini sözlerine eklemiştir. Bu noktada insanın kendisini tanımasının, güçlü ve güçsüz yönlerini bilmesinin, hedeflerini ve isteklerini belirlemesinin bireysel/psikolojik güçlenme hususunda önem teşkil ettiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak K5 (35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Bireysel/psikolojik güçlenme öncelikle kendini keşfetmekle başlar. Bireysel dediğimiz için... Ne istediğini bilmekle başlar. Fakat bizim toplumumuzda kadına hiçbir zaman ne istediği sorulmadığı gibi kendine de sormamıştır ne istediğini. Bilmez yani. Böyle bir durum var."* diyerek yaşadığımız toplumda isteklerini dile getirme fırsatı tanınmayan kadının bireysel/psikolojik güçlenmesini gerçekleştirebilmek için atacağı ilk adımın kendisinin ne istediğini bilmek olduğunu vurgulamıştır.

Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenme boyutuna yönelik bakışlarının yukarıda bahsedilenlere ek olarak 'kontrol', 'dayanıklılık', 'stabilite' ve 'zorluklarla baş etme' konularında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim Gutiérrez (1990, ss. 149-150) bireysel düzeyde güçlenmeyi yapısal unsurlarla ilişkisi olmaksızın kişisel gücün veya kontrol hissinin geliştirilmesi olarak tanımlamıştır. Kooperatif ortağı kadınlardan K7 (49 yaşında, Kurucu Ortak); *"Yani bazı duygularımızı yenebiliyosak hani üzüntülerimizi bastırabiliyosak veya karşıdaki kınamaları bastırabiliyosak yani karşıdan gelecek eleştirileri sorunlara olumsuz yorum yorumları tepkilerimizi verebiliyosak güçlü"*

olabileceğimizi düşünüyorum." sözleriyle kontrolle ilgili olarak daha çok duyguların ve tepkilerin kontrolü üzerinde durmuştur.

Bireysel/psikolojik güçlenmeyle ilgili olarak psikolojik sağlamlık, dayanıklılık, stabil olmakla ilgili K15'in görüşü aşağıdaki gibidir:

"Sağlamlık olarak tanımlıyorum. Hemen yıkılmayan hemen devrilmeyen hemen etkilenmeyen yani biraz durup düşünebilen, daha rasyonel şeyler üretebilen... (...) Stabillik, evet. (...) O böyle doğuştan olan bir şey değil ama. Yani doğarken güçlü doğmuyosun. Seni güçlü kılan şey işte yaşamda edindiğin her bir şey. Yani her bir şey seni güçlü kılıyo. Yani burada kırılma noktaların olabilir, travmaların olabilir ama yani onu edindiğin zaman düşsen bile yeniden kalkıp koşabiliyosun." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15, bireysel/psikolojik anlamdaki gücün doğuştan gelen bir özellik olmadığını kişinin yaşamında karşılaştığı zorluklarla baş ediş biçiminin, travmalarının onu bu boyutta güçlü kıldığından bahsetmiştir. Ayrıca bireysel/psikolojik güçlenmeyi hemen her şeyden kolayca etkilenmemek, sağlamlık ve stabil olmakla ilişkilendirmiştir.

Kooperatif ortağı kadınlardan K28 daha önce ifade edildiği gibi bireysel/psikolojik güçlenmeyi etkileyen farklı parametrelerin olduğunu vurgulamıştır:

"Yani kendini iyi hissetme. Kendini bulunduğu durumda, bu durumun kontrolünün kendinde olduğunu hissetme. Psikolojik olarak ben iyi bir noktadayım diyebilmek kısmıdır. Bunun içerisinde yine ekonomi var, bunun içerisinde yine eğitim var, bunun içerisinde gene toplumun kadına verdiği kimlik var. O kimliğin içerisinde kadının kendi ayaklarında, ayaklarının üzerinde durabilme kabiliyeti var. Bütün bunlar bir araya geldiğinde de psikolojik olarak kendinizi daha güçlü bir konumda hissedebilirsiniz." (K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K25 bireysel/psikolojik güçlenmenin, kişinin kendi gücünü farklı parametreler doğrultusunda ne kadar optimize ettiğiyle ilgili olduğunu belirtmiştir:

"Böyle var oluş bir var oluş amacım, hayat amacım varsa bunu kendi kapasitem, kendi yeteneklerim, kendi ruhum, kendi işte yapabileceğim şeylerle ne kadar optimize ettiğimle alakalı aslında güç. Dayanıklılıkla alakalı aynı şekilde. Kendi

kendine yetebilmeyle de alakalı. Çünkü gücü olan kişinin hani böyle çok az dış motivasyona, dış faktöre ihtiyacı kalıyor. Güçlendikçe içten, içten yoğunlaşmalı diyoruz, içten yoğunlaşmalıyız biz diyoruz hani. İçten yoğunlaşmalı olmakla alakalı zamanla." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K25, kişinin kendine yetebilme kapasitesi ne kadar yüksekse dış motivasyona da o ölçüde az ihtiyacı olacağını ifade etmiştir. K25'in bu açıklamasının bireysel/psikolojik güçlenme başlığı için özet niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenme boyutuna dair görüşleri; mutlu olmak, ailenin iyilik hâli ve desteği, yüksek benlik saygısı ve özgüven, motivasyon sahibi olmak, öz farkındalığının yüksek olması, baş etme kapasitesi, kontrol, kendine yetebilme ve sağlamlık yönünde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.3.4.2. Sosyo-kültürel Güçlenme

Bu başlıkta kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenmeye dair bakış açıları, sosyo-kültürel güçlenmenin onlara ne ifade ettiği ve neyi çağrıştırdığı, sosyo-kültürel güçlenmenin gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerin neler olabileceğine ilişkin tartışma yürütülmüştür.

Araştırmada güçlenme boyutlarından ikincisi olarak tanımlanan sosyo-kültürel güçlenme Thompson'ın (2016, s. 19) güç modelinin kültürel (ya da söylemsel) düzeyine tekabül etmektedir. Thompson (2016, s. 20) bir kişinin duygu ve düşüncelerinin içinde yaşadığı kültürel yapı çerçevesinde şekillenmekte olduğunu, kişinin kimliğinin kültürel ve söylemsel süreçlerle inşa edildiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla sosyo-kültürel güçlenmenin, bireysel/psikolojik güçlenme ile bağlantısı bulunduğu söylenebilir. Nitekim sosyo-kültürel güçlenmenin niçin bireysel/psikolojik güçlenme boyutunun ardından ikinci sırada geldiği benzer biçimde açıklanabilir. Toplumsal cinsiyet ve güçlenme kesişiminin anlaşılması için ekonomik ve politik bağlamlar kadar sosyo-kültürel bağlamların da anlaşılması gerekmektedir. Zira güçlenme olgusu ancak bu bağlamlar çerçevesinde anlam kazanmaktadır (Malhotra vd., 2002, s. 11). Bu konuyla ilgili olarak kooperatif ortağı kadınlardan K12 (45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü);

"Bulunduğun coğrafya senin kaderini etkiliyor yani ister istemez. Oraya ait olarak kendini geliştiriyorsun, bulunduğun toplumun kültürüyle. Bu da tabii hayatına yansıyor. Daha rahat bir ortamda yaşadığın zaman oranın kültürünü alarak büyüyorsun ya da gelişıyorsun." diyerek sosyo-kültürel güçlenme ile kişinin bulunduğu coğrafya arasındaki bağlantıyı izah etmiştir. Benzer biçimde K8 de sosyo-kültürel güçlenme ile bireysel/psikolojik güçlenmenin birbiriyle olan yakın temasını şu sözlerle aktarmıştır:

"Şey yani, kendine güveni arttığında, bireysel güçlenmeyi sağladığında bu sefer toplumda da bulunduğun ortamlarda da kendinden çok daha kendinden emin, çok daha söylediğini bilen... Ne yapacak bu sefer paylaşmaya da başlayacak. Aa bak ben böyledim yaptım, siz de yaparsınız diye. Çevresine de ışık saçmaya başlayacak. Ya da yanındakileri de getirecek." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K8 kadının bireysel/psikolojik bakımdan güçlenip öz güvenini yükselttiğinde sosyal ve kamusal alanda kendinden çok daha emin bir duruş sergileyeceğinden ve bu durumun onu kendi deneyimlerini başka kadınlara aktararak onların da bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme düzeylerini olumlu etkileyeceğinden bahsetmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenmeye ilişkin bakış açıları ele alındığında kültürel bağlamın öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacının yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirmek için ziyaret gerçekleştirdiği E3 Kadın Kooperatifinde, kooperatifin ortakları buldukları bölgede kendi kültürlerine ait geleneksel izler taşıyan bir kolye hediye etmişlerdir. Bunun üstüne E3 Kadın Kooperatifi ortaklarından K11'in sosyo-kültürel güçlenmeyle ilgili yorumu aşağıdaki gibidir:

"Kültürel güçlenme mesela şimdi şu taktığınız kolye, bu bizim öz kültürümüz. Bazısı bunu bilmiyordu. Orada kültürüne de sahip çıkıyorsun. Mesela demin taktığım boru şapkası bizim öz kültürümüz. Görmediğimiz unuta geldiğimiz ondan sonra somut olmayan kültürel mirasımız aslında. Yani kültürel güçlenmeyi bununla eşleştirebilirim belki." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü üzere unutmaya yüz tutmuş 'öz kültürüne' ait mirasları yaşatmak K11 için sosyo-kültürel güçlenmeyi ifade etmektedir. K15 ise kültürel ritüelleri yerine getirmenin kültürü sürdürmenin başka bir yolu olduğunu aşağıdaki anlatısında ifade etmiştir:

"Kültür olduğu zaman kültür başka bir şey. Biraz da etkin... Yani kültür hayatındaki... Belirli şeyleri yaşatmak ve sürdürmek istiyorsan bu nasıl? Atıyorum çok inançlı olmasan bile bir aşure olayı var mesela. O çok kültürel bir şey bizde yani. Bir kültürel edip. Bunu beraber yapıp beraber onun keyfini, mitini yaşadığın zaman hoş bir şey olabiliyo. (...) Bu, bunu yaşatıyosun. Yaşatıyosun, sürdürüyorsun. Ya birçok şeyde buna benzer şeyler. Mesela bayramlar da keza böyle. Bayram ritüelleri de bir kültür. Bunu güçlü de kılabilirsin bunları. Yani bunlar çünkü zenginlik, insan topluluklarının zenginliği. Bunu görmezden de gelebilirsin." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıda görüldüğü üzere E3 Kadın Kooperatifi gibi diğer kadın kooperatifleri de çoğunlukla buldukları bölgelerin coğrafi ve kültürel yapısına içkin faaliyetler yürüttüklerinden 'kültürlerini' koruma gayeleri, kadınların sosyo-kültürel güçlenmeyle ilgili görüşlerinde kültür bağlamının öne çıkmasına neden olmuştur. Yine K15, kadının Anadolu kültürünün önemli bir parçası olduğunu ve kültürlerin modernize edilerek bir sonraki nesillere aktarılmasında kadının önemli bir kültürel motif olduğunu düşünmektedir:

"Bizim çok yüzyıllar öncesinden gelen kültürlerimizi modernize ederek tekrar başka bir yüzyıla aktarmak gibi bir şey. Ya kadınlar bu anlamda da güçlenebiliyorlar tabii ki. Ya kültürel güçlük zaten biz Anadolu toplumuyuz. Anadolu'da Kibele kültürü var. Yani kadın çok daha güçlü yani ana tanrıça. Ya birçok şeyi daha iyi ifade edebiliyo. Sağlıkta, yaşamda, yapılan kilimde, dokumada bunları fazlasıyla kadın kullanıyo zaten. Bu anlamda da kültürün bir sonraki yüzyıllara aktarılmasında kadın çok önemli bir motif. Onun için de bu anlamda da güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum yani en azından kültürel mirasımızı tanıtmak anlamında da olmasını düşünüyorum." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu doğrultuda K15, sosyo-kültürel güçlenmeyi, kültürel mirası koruma ve tanıtmaya ile bağdaştırmıştır. Bu hususta başka bir kooperatif ortağı olan K18, kadın kooperatiflerinin yürüttükleri kültürel odaklı faaliyetlerin belirli bir alana sıkışıp kalmasıyla ilgili eleştiride bulunmuştur:

"(...) Hem o var hem de kadın açısından baktığında da kültürel olarak kadınlar ne yapıyorlar mesela? Biz diyoruz ya mesela o etki alanının dışına çıkmak. Mesela orada da kültürel faaliyetlerimiz neler? Hani sadece halı dokumak mı? Tamam o da kültür ama sadece halı, kilim dokuma noktası mı? (...) Ya bunun içinde sanat mı var, tarih mi var, müzik mi var? Bir sürü şeyi var. İşte sanat var, tarih var, müzik var. Ulaşılabilir olması mesela bazı imkânların çünkü bunlar ancak insanı besleyen,

doğuran şeyler. Hani müzik, dans, sanat bir sürü şey var yani sadece ama mesela hani kültürel yetenek kursları olabilir, bir şey oluyor. Mesela bakıyorsunuz işte yeme içme işte ev eşyası, süs eşyası vesaire. Ama senin kendi zekân, kalbin, ruhunla birleştirebileceğin bir çalışmanın içerisinde giremiyorsun çünkü yapılmıyor." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18, kadın kooperatiflerinin kültürel faaliyetlerinin etki alanı dışına çıkmakta yetersiz kaldığını; halı ve kilim dokumanın veya dekorasyon eşyası üretmenin ötesinde sanatın farklı dallarında da kadının aklını, ruhunu ve vicdanını kullanarak faal olması gerektiğini vurgulamıştır. K18'e göre bunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle insanın ruhunu besleyen sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha ulaşılabilir olması gerekmektedir. Gerçekten de kişilerin insan olmak bakımından sahip oldukları olanaklarını geliştirebilmesi ve bu olanakların işlenmesi için sanat, felsefe gibi etkinlikleri icra etmesi ve bunlardan yararlanması gerekir ve bu anlamda kültür, ruhun işlenmesini ifade eder (Kuçuradi, 1994, s. 40).

Kooperatif ortağı kadınların bir kısmına göre sosyo-kültürel güçlenme için gerekli olan eylemlerin başında okumak ve araştırmak gelmektedir. Kooperatif ortağı kadınlardan K6'nın (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"(...) Yani bana önce okuyan, araştıran, öğrenen ne bileyim merak ettiği kurslara katılan kadınlar bence güçlenir."* sözleri buna örnek olarak verilebilir. Benzer biçimde K3 de kültürel olarak birikimli olmanın onu sosyo-kültürel anlamda güçlü kıldığını şu sözlerle aktarmıştır:

"Kültürel anlamda okuduysam, çok şey kitap okuduysam. Bi ortamda bi şey tartışılırken o konu hakkında bi şeyi sunabildiysem, ifade edebildiysem bu beni mutlu eder. Bu beni güçlü eder. Hani en azından benim de fikrim var o konuda diyebilmek, fikir sahibi, düşünce sahibi olabilmek mutlu eder. Güçlü eder beni yani." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Bunların yanında kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenme boyutuna ilişkin görüşlerinde değindikleri diğer bir unsur söylem ve dildir. Thompson (2016, s.19) söylemlerin, yazılı olmayan kurallara ve alışılmış kültürel varsayımlara yön verdiği için kültürel biçimlenmenin önemli bir parçası hâline geldiğini ve insanları özelde söylemlerin, genelde ise kültürlerin şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Örneğin K11, dildeki ve kültürdeki cinsiyetçi öğelerden duyduğu rahatsızlığı paylaşmıştır:

"Tabii ki zaten o dili değiştirme, 'kadınlarımız' işte biraz önce de ifade ettim hiç kimsenin kadını değiliz biz, biz özüz. Mülkiyet hakkı kimsede değil. Yani nasıl erkeklerimiz demiyorsak kimse bizim değilse biz de onların değiliz yani. Hani bunun gibi bu dilin değişmesi lazım. O pembedere, mavilere soktuğumuz andan itibaren çocukları." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıda görüldüğü üzere K11 dilde tutarlılığın olmasını savunmuş; nasıl kadınlar erkekler için 'erkeklerimiz' tabirini kullanmıyorsa erkeklerin de kadınların üzerinde bir iyeliği bulunmadığını ve 'kadınlarımız' tabirini kullanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde K18'e göre cinsiyetçi kültürel değer yargıları terk edilmeli ve değiştirilmelidir. Kooperatif ortağı kadınlardan K16 söylem ve dil bağlamında 'öteki dil' kullanmamanın ve ayrıştırıcı olmamanın sosyo-kültürel güçlenme ile olan bağını dile getirmiş, böyle bir söylem tarzıyla farklı kültürlerden insanlara 'insanca yaklaşmanın' mümkün olduğunun altını çizmiştir:

"Eğer ki gene demin dediğim gibi o öteki dili kullanmazsam. Aa işte bu da Arap'tır aman bir şeye yaramaz. Bu da Kürt'tür aman benim onunla işim olmaz değil de. Ya ben bunun hani nasıl yemek yapıyorlar acaba? Nasıl konuşuyorlar, Nasıl iletişim kuruyorlar? (...) Yanlarında ya o yolu bulup yanlarına yaklaşmak, iletişim kurmak, insanca yaklaşmak." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınların, sosyo-kültürel güçlenme boyutuna ilişkin bakışlarına 'kadın' olmalarının da yön verdiği düşünölmektedir. Aktarımlarında güçlenmeyi sıklıkla kadının güçlenmesiyle özdeşleştirdikleri dikkat çekmiştir. Sosyo-kültürel güçlenmenin, kadının kamusal alandaki temsiliyetiyle, sosyal yaşamdaki görünürlüğüyle ve bunlara olan erişimiyle ölçölebileceğini belirtmişlerdir. Örneğin K28 (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Sosyal anlamdaki güçlenmede yani yine toplumdaki ilişki, kadının toplumla olan ilişkilerinde sosyabilitesi fazla olan kadının yani sosyalleşebilen kadının daha güçlü olduğunu öngörebiliriz."* diyerek sosyal ilişki ağı geniş olan ve sosyal yaşama dahil yüksek olan kadının sosyo-kültürel güçlenme düzeyinin daha yüksek olabileceğini belirtmiştir. Keza K25 de sosyo-kültürel güçlenmeyi, kadının sosyal ve kamusal alanda ne kadar var olduğuyla ve kendi hikâyesini ne ölçüde kendisinin dile getirebildiğiyle alakalı olduğunu düşünmektedir:

"Sosyo-kültürel boyutta güçlenme kadınların karar, sosyal karar mekanizmalarına ne kadar katıldıkları. Sosyal hayatta ne kadar, kamusal alanda ne kadar var oldukları, kendilerini ne kadar ifade edebildiklerini, kendi hikâyelerini ne kadar anlatabildiklerini ve gerçek kendilerini ne kadar gösterebildikleriyle alakalı diyebilirim sosyo-kültürel güçlenmeyi." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Nitekim Malhotra ve diğerleri (2002, s.13) kadının sosyal alanlardaki görünürliğünün, sosyal alanlara erişiminin ve aile dışındaki sosyal ağlara katılımının onun sosyo-kültürel güçlenme düzeyini belirlemek için bir ölçüt olabileceğini ifade etmiştir. Yine Gutiérrez'in (1990, s. 149) belirttiği gibi dezavantajlı kılınmış nüfusun sosyal kaynaklara erişiminin eksik olması, onları güçsüz kılan şartların oluşmasında hem neden hem de sonuç olarak rol oynamaktadır.

Kooperatif ortağı kadınlar, bireysel/psikolojik güçlenme boyutunda önemli rol atfettikleri aile olgusunu sosyo-kültürel güçlenme boyutu kapsamında da vurgulamışlardır. Şu an sahip oldukları sosyo-kültürel gücü elde etmelerinde içine doğdukları ailelerin önemli rol oynadığından bahsetmişlerdir. K4 ailesinin kendisine yerleştiği bilinci ve gücü hâlâ taşıdığını ve bunun için kendini şanslı hissettiğini belirtmiştir:

"(...) Ailenin bize verdiği, kattığı... Aile gerçekten çok önemli. İşte o gücü o bilinci ben hala taşıyorum ve bunu çevremdeki insanlara da yeri geldiğinde ya paylaşıyorum onlarla birlikte ya da aktarıyorum. (...) Bu yüzden de kendimi çok şanslı hissediyorum. Yani aile anlamında gerçekten bilinçli, güzel bir ailede doğdum ve yetiştim." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

Yine K14 (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) ise; *"Ben hani mesela Doğulu bir babanın kızıyım. İşte seneler önce üniversite okumaya gelmiş mesela birçok şeyi kendini... Kendi deneyimleyip öğrendi ve bana da çok büyük bir faydası oldu yani. Oradaki basmakalıp düşünceleri tutup da bize taşımadı hiçbir zaman mesela. (...)"* sözleriyle babasının kültürüne ait basmakalıp kültürel düşünceleri kendisine aktarmadığı ve yaşatmadığı için şanslı hissettiğini ifade etmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenmeyle ilgili olarak aktardıkları görüşlerinde öne çıkan unsurlardan sonuncusu 'dayanışma' olmuştur. Örneğin K12, güç

paylaşımında karşılık ve menfaat içerisinde olmaktansa dayanışma içerisinde olmanın daha sağlıklı olduğunu ve sosyo-kültürel güçlenmenin dayanışma yoluyla ve birliktelikle sağlanabileceğini düşünmektedir:

"O yüzden sosyal, kültürel anlamda bence karşılıklı ilişkilerde karşılıklı güç değil de bence dayanışma içerisinde olmak daha sağlıklı bir insan olduğunuzu ifade eder. Bazen güçsüz olabilirsiniz ama karşı taraf sizi destekler ya da ayağa kaldırır. İş arkadaşınız olur bu işte ne bileyim çocuğunuz olur, eşiniz olur ya da sağındaki, solunuzdaki komşularınız olabilir. Onunla birlikte bence dayanışma ile ilgili karşılıklı dayanışma ile kültürel, sosyal olarak daha güçlü olabilirsiniz. Yani birlikte güçlü olabilirsiniz belki." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Özetle kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenme boyutuna ilişkin bakış açıları genel olarak kültür ve söylem/dil etrafında toplanmıştır. Kültürel birikime sahip olmanın, kültürlerini korumanın ve sürdürmenin, cinsiyetçi ve ötekileştirici söylem ve dil kullanılmamasının onlar için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunları takiben sosyo-kültürel güçlenmenin kadının kamusal ve sosyal alandaki temsiliyetiyle ölçülebileceğini ve sosyo-kültürel güçlenme için dayanışma ve aile olgularının önemli rol oynadığını düşündükleri söylenebilir.

4.3.4.3. Ekonomik Güçlenme

Bu başlıkta kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme ile ilgili bakış açıları, ekonomik güçlenmenin onlar için neyi ifade ettiği ve/veya neyi çağrıştırdığı üzerine tartışılmıştır. Güçlenme teorisi; kişinin başka biriyle, ailesiyle, sosyal çevresiyle veya toplumla kurduğu her ilişkinin güç farklılıklarına göre şekillendiğini ileri sürer. Bu ilişkilerdeki gücün ve güçlü tarafın belirleyicileri arasında yaş, toplumsal cinsiyet, din, dil, etnisite ve sosyal statüye ek olarak ekonomik düzey de yer almaktadır (Tuncay, 2020, s. 34). Çünkü Kieffer'a (1984, s. 16) göre kişinin kendisini suçlaması, içinde bulunduğu topluma yabancılaşması, haklarından mahrum bırakılması, sosyo-politik mücadelede umutsuzluğa sürüklenmesi gibi süreçlerin yanında ekonomik bakımdan incinebilir olması da onu güçsüzleştirmektedir. Bu bağlamda Barker (1999'dan aktaran Tuncay, 2020, s. 33) güçlendirme temelli sosyal hizmeti; bireylerin, grupların ve toplulukların kişisel, kişilerarası, kültürel, siyasal ve sosyo-ekonomik anlamdaki güçlerini artırmaya ve var

olan koşulları iyileştirmeye yönelik olan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kısacası ekonomik güçlenme kişi için hayati önem taşımakta ve bu anlamdaki bir dezavantaj kişiyi güçsüzleştiren koşulların başında gelmektedir. Bunun için ekonomik güçlenmeye literatürde ve sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla değinilmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenmeye ilişkin görüşleri, bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme boyutlarının aksine çok farklılaşmamış ve belirli ortak paydalar etrafında şekillenmiştir. Kooperatif ortağı kadınların, en genel hatlarıyla ekonomik güçlenmeyi 'özgürlükle', 'özgürleşmekle' ve 'kendi ayakları üzerinde durabilmekle' bağdaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınlar için kendilerinin ve diğer kadınların, ekonomik bakımdan bağımsız ve kendi hayatlarını kendilerinin idame ettirebiliyor olmasının önemli olduğu yönünde bir çıkarım yapılabilir. Konuyla ilgili K3, kendisi için yapacağı en ufak bir alışverişi bile kendisinin karşılayabiliyor olmasını büyük bir 'özgürlük' olarak tanımlamıştır:

"Ekonomik anlamda güçlü olmak... Güçlü olmak güzel bi şey tabii ki. İnsanın kendi para kazanması. Ya en ufak bi şeyden bile hani en ufak, atıyorum işte K2 de demişti. Şu ojeyi kendim alabilmek çok güzel bi şey. Yani şu ayakkabımı kendimin alabilmesi güzel bi şey ekonomik olarak büyük özgürlük. Ya bi kere ekonomik özgürlük yani kadınlar için olması gereken bi şey kesinlikle olmazsa olmaz. O kadar gerekli ki yani hani bi erkeğin eline bakmamak ya da erkek de demeyelim de birisinin eline bakmamak güzel bi şey yani." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Bunun yanında K3 sözlerinde ekonomik güçlenmenin yarattığı özgürlük imkânının ve erkek olsun veya olmasın herhangi birinin 'eline bakmamamın' her kadın için büyük bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Kieffer (1984, ss. 16-17) borçlu olmanın ve finansal bağımlılığın, dar gelirliliğin, dar gelirli kişilerin yaşam dünyaları için duygusal kuruntular olmadığını, somut gerçeklikler olduğunu belirtmiştir.

Ekonomik güçlenmenin kişiye eylemlerinde ve söylemlerinde özgürlük kazandırdığına ilişkin K15'in yorumu aşağıdaki gibidir:

"Bunda da düşündüğün her şeyi yapabilecek düzeyde ekonomik gücünün olması. Daha öz güç dediğimiz kooperatifin birinin kaynaklarıyla yapmak değil de kendi öz

kaynağı, öz kaynak olarak alıyorum ben. Yapacağım her şeyi özgür bir ortamda yapabilmek için kimseye bağımlı olmamam gerekiyor, lafımı özgürce söyleyebilmem gerekiyor. Bütün yaptıklarımı benim istediğim şekilde özgürce yapabilmeye fırsat tanıyan bir güç olarak görüyorum ekonomik gücü." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15'in sözlerinden de anlaşıldığı üzere ekonomik güç kişiye eylemlerine istediği şekilde yön verebilmesine, kendi gündemini oluşturabilmesine ve bütün bunları özgür bir ortamda yapabilmesine olanak tanıyan bir güç olarak ifade edilmiştir. Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenmeyle ilgili değindikleri diğer bir husus kadının dik durabilmesi ve kendi hayatına kendisinin idame ettirebilmesi için bir gereklilik olduğudur. Örneğin K1, diğer kooperatif ortağı kadınlar gibi kadının hayatındaki erkeğe ekonomik olarak bağımlı olmaması gerektiğinden yola çıkarak ekonomik güçlenmenin kadının hayatta dik durabilmesini ve hayatla mücadele etmesini sağlayan işlevsel bir konumu olduğunu vurgulamıştır:

"Şimdi kadın ekonomik anlamda güçlü olmalı ki dik durabilsin. Kadın eğer erkeğe bağlı olduğu zaman... Yani bence her kadın bir meslek sahibi olmalı, kendini her alanda bir şekilde geliştirmeli ve topluma kendi kendini kazandırması lazım. Çünkü bunu yaparsa toplumla olan veya hayatla olan mücadelesinde daha başarılı oluyor. Erkeğe bağlı kaldığın zaman belki iraden güçlü başa çıkabilirim diyorsun ama sen o erkekten kopup da topluma girdiğin zaman parasal anlamda ya da meslek anlamında gücün olmayınca hani nasıl mücadele edeceksin?" (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K8 (43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) de; "(...) Finansal olarak güçlü olduğunda biraz daha dik durabiliyor. (...) Ekonomik olarak güçlendiğinde finansal olarak kendine yetebilecek düzeyde olduğunda güçlenmiş oluyor. Yani derler ya birisinin eline bakmadığında." diyerek kadının dik durabilmesi için kendine yetebilecek ekonomik düzeyde olmasının onu güçlü kıldığını ifade etmiştir. Yine benzer biçimde kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme boyutunun içinde yer aldığımız sosyal ve ekonomik sistem için bir gereklilik olduğuna dair yaptıkları vurgular dikkat çekmiştir. Buna örnek olarak K11'in sözleri verilebilir:

"Ya ekonomik anlamda güçlenme yani bazısı işte para önemli değil falan der. Hayır, hayatımızı, standardımızı devam ettirebilmek için doğa bile güçsüzü sevmediği bir

durumdayken genel manasıyla. Yani işte benim için önemli değil, benim için kıymetli değil demek günü reddetmekle alakalı bir durum bana sorarsanız. (...) Sistem bu. Sistem buysa eğer evet yaptığımız işlerin de mutlaka ekonomik bir yansımasının olması gerekiyor. Yani her şeyde sosyal sorumluluk diye de olmaz." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11, paranın önemli olmadığına dair yapılan çıkışların gerçeklikten uzak olduğunu ve bunun yaşadığımız çağın şartlarını reddetmekten farksız olduğunu belirtmiştir. Ekonomik güçlenmenin toplumun her üyesi için gerekli olduğunu 'doğa kanunu' metaforu üzerinden açıklamıştır. Dolayısıyla K11 yapılan işlerin karşılığında ekonomik bir beklenti içine girmenin gayet doğal olduğunu düşünmektedir.

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi kadınların, ortağı oldukları kooperatiflerde ücretli çalışsınlar veya çalışmasınlar, ekonomik güçlenmeye büyük bir önem attıkları dikkat çekmiştir. Kimi kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenmeye 'en büyük güç', 'her anlamda güç' ve 'her alanda güç' gibi iddialı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu duruma örnek olarak K27'nin (55 yaşında, Ortak); *"Ekonomik boyutta güçlenme tabii ki de bir şeyler üretip kendini önemli bir... Bütçeni güçlendirmek, kendi ailene destek olmak. Hani bunu da ben yaptım, bunu ben başardım, bu da benim gücüm göstermek bence. (...) Kendi cebinden çıkarıp harcamak en büyük güçtür."* sözleri verilebilir. K27, kendi bütçesinden harcama yapmanın onun açısından en büyük güç olduğunu aktarmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlardan bazılarının yukarıda bahsedilenlerden farklı olarak ekonomik güçlenmeyi emeğin bir karşılığı olarak gördükleri ve üretimin içinde yer almakla ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ortağı oldukları kooperatiflerde aktif olarak üretim faaliyetleri yürüten kadınların böyle bir çıkarımda bulunmalarının oldukça doğal olduğu düşünülmektedir. K12'nin ve K18'in konuyla ilgili görüşleri aşağıda yer almaktadır:

"Tabii o da ekonomik olarak bir emek vererek güçlü olabilirsin tabii ki. Ekonomik anlamda çalışmazsan üretmezsen ekonomik anlamda güçlü olmayı çok fazla bekleyemezsin. (...) Kendin bireysel olarak hani bir yere bağlı olmasan da üretmen ve para kazanman, bir para kaynağın olması gerekiyor." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

K12, çalışmadan, emek vermeden ve üretmeden ekonomik anlamda bir güçlenmenin gerçekleşmeyeceğini aktarmıştır. Benzer biçimde K18 ise:

"(...) Dolayısıyla bir kadın olarak üretimin içerisindeysen, söz sahibisindir, hak sahibisindir, emeği üretensindir. Bunu da bir ekonomiye dönüştürmek de zaten o işin en şey boyutu, son boyutu ve olası bir boyutu aslında zaten o üretimin içine giriyorsan, emeğinin farkındaysan, emeğini bir dönüşüm sürecine koyabiliyorsan, ekonominin bunun devamında gelen bir şey." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Yukarıdaki sözlerinden K18'in ekonomik güçlenmenin, üretimin içinde yer almanın doğal bir sonucu olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca üretime dahil olan ve emeğini ekonomik kazanca dönüştüren kadının hak kazanımı bakımından da geliştiğini belirtmiştir.

Son olarak ekonomik güçlenmenin bir amaç etrafında şekillenmesine yönelik K24'ün görüşü aşağıda yer almaktadır:

"Ekonomik güçlenme herkesin istediği bir şey ama... Yani ben ekonomik güçlenmeyi paraya sahip olma olarak düşünmüyorum. Hani eğer ekonomik olarak güçlüyseniz onun nerede, nasıl kullanıldığına bakılması gerekiyor. Bankada duran para kağıttır bana göre. Onun insan hayatında, toplumda, dünyada bir şeyleri değiştiriyor dönüştürüyor olması gerekiyor bana göre. (...) İnsanların da yani paranın beççiliğini yapmaması gerekiyor. Yani paranın gerçekten işte teknolojik anlamda, çevresel anlamda işte insan hayatına böyle kalitesini iyileştirme anlamında, eğitim için, araştırma için, hani bu tür, bütün bunlar için, sağlık için, yoksulluğun giderilmesi için hani paranın öyle şeyler için kullanılıyor olması gerekiyor. Onun dışında birileri işte ya paranın beççiliğini yapıyor ya da onu kâğıt olarak bir yerlerde depoluyordur." (K24, 59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K24'ün aktardığı üzere ekonomik gücün insan hayatında, toplumda, dünyada bir değişim ve dönüşüm yaratma amacıyla kullanılıyor olması onu değerli kılmaktadır. Aksi takdirde ekonomik gücün dolayısıyla paranın, bankalarda depolanmış kâğıtlardan bir farkı olmadığını düşünmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenmeye ilişkin bakış açılarını özetlemek gerekirse; araştırmaya katılan kadınlar ekonomik güçlenmenin kadını özgürleştirdiğine, kadının hayatla olan mücadelesinde daha emin adımlar atabilmesine yardımcı olduğuna, kadının kendi yaşamını kendisinin yönetebilmesi için hayati bir öneme sahip olduğuna hatta kadın için gereklilik arz ettiğine ve dolayısıyla en büyük güç kaynaklarından biri olduğuna inanmaktadırlar. Bunların yanı sıra ekonomik güçlenme, kooperatif ortağı kadınlar tarafından emek ve üretim süreçleri içerisinde olmakla ilişkilendirilmiş ve ekonomik gücün dönüşüm yaratmak için işlevsel bir amaç taşıması gerektiği vurgulanmıştır.

4.3.4.4. Politik Güçlenme

‘Güçlenme Boyutları’ kategorisinin sonuncu başlığında diğer güçlenme boyutlarının yer aldığı başlıklara benzer biçimde kooperatif ortağı kadınların politik güçlenmeye ilişkin bakış açıları, politik güçlenmenin onlar için ne ifade ettiği ve neyi çağrıştırdığına ve politik boyutta onları nelerin güçlü/güçsüz hissettirdiğine ilişkin bir tartışma yürütülmüştür. Gutiérrez (1990, s. 149) güçlenmeyi, insanların yaşam şartlarını geliştirmek için harekete geçebilmelerini sağlayacak kişisel, kişilerarası ve politik güçlerini artırma süreçleri olarak tanımlamaktadır. Güçlenme süresince insanların sosyal ve politik çevrelerini değiştirmenin onların yaşamları üzerindeki egemenliğini kazanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir (Minkler & Wallerstein, 1998’den aktaran Peterson & Hughey, 2004, s. 533). Güçlenme ilk olarak benlikle başlasa da politik güçlenme bundan ayrı tutulamaz. Çünkü insanları baskıcı unsurlardan uzaklaştırmanın yerini onların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamanın tutmayacağı açıktır (Adams, 2003, s. 48). Dolayısıyla bireylerin, grupların ve toplulukların güçlenmesinde daha geniş sosyo-politik bağlamların okunması gerektiği söylenebilir.

Kooperatif ortağı kadınların politik güçlenme ile ilgili en çok dile getirdikleri konu kadınların siyasi alandaki temsiliyetinin ve failliğinin artmasına yönelik duyulan ihtiyaç olmuştur. Bu bağlamda da politik güçlenmenin, kadının siyasi temsiliyeti ve karar mekanizmalarında yer alması biçiminde tanımlandığı söylenebilir. Örneğin K25’in politik güçlenmeyi, kadının karar mekanizmalarına katılımıyla ve temsiliyetini

başkasının onun adına değil, kendisinin gerçekleştirilmesi olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca K25, bu temsiliyetin artırılması için kadına farklı alanlarda fırsatlar sağlanması gerektiğini vurgulamıştır:

"Yine karar mekanizmalarına dahil olma, kendi temsiliyetlerini kendilerinin yapabilmesi, buna fırsatlar sağlanması... Hem eğitimde hem iş hayatında hem sektörel, politika sektöründe de... Ondan sonra bir eksiklik varsa bu fırsatlara erişimde sonraki aşamada pozitif ayrımcılığın ne kadar yapıldığı da önemli politik olarak. Kendi temsiliyetlerini kendilerinin yapması başkalarının onu onlar adına yapması değil kesinlikle." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K25'in temsiliyet üzerinde bu denli durması, Kabeer'in (1999, 2005) kadının güçlenmesini üç boyutla kuramsallaştırdığı modelin ikinci boyutunda kadınların 'failliğinin' geliştirilmesine yönelik yaptığı vurguyu akıllara getirmiştir.

Kooperatif ortağı kadınlar en temelde kadınların politik anlamda güçlenebilmesi için yönetsel süreçlerde, karar verici ve politika yapıcı konumlarda daha çok yer alması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Böylelikle kadınların deneyimledikleri sorunları erkeklerin değil, doğrudan kadınların aktarmasının ve çözüm aramasının mümkün olacağı düşünülmektedir. Konuya ilişkin K3'ün politik güçlenmeyle ilgili anlatısı aşağıda yer almaktadır:

"Politik olarak bi kere kadınların güçlenmesi gerekiyor. Biz de siyasette kadın siyasetçiler çok az. Bi kere o. Siyasetin içine girmeli kadınlar, yönetimin içine girmeli, yönetimde olmalı. (...) Bu anlamda güçlü olmak, konuşabilmek. Toplumda sesini çıkarabilmek. Kadın olarak güçlü olmak da bi kere siyasetin içinde olmak gerekiyor. Kesinlikle olmalı kadınlar. Ben buna çok önem veriyorum. Yani kadınların sorunlarını hep erkek siyasetçiler değil. Bi evet, bi kadının sorunu sadece kadın bilir erkek siyasetçi benim sorunumu dile getiremez. O yüzden siyasette de güçlü olmalı kadınlar. Siyasetin içine girmeli ama maalesef oranlara baktığımızda çok az, çok az, çok az." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

K3'ün sözlerinden, bir kadın olarak yaşadığı sorunların ve daha geniş çerçevede 'kadın sorunlarının' siyasi arenaya taşınması sürecinin erkek siyasetçilerin aktörlüğünde gerçekleşmesini tasvip etmediği anlaşılmaktadır. Ancak bu süreçte kadın siyasetçilerin

de eril zihniyetle hareket etmemesi gerektiği başka bir kooperatif ortağı olan K18 tarafından vurgulanmıştır:

"Yani o yüzden hani bu politik dediğimiz nokta aslında çok değerli. Çünkü hani dünyaya, bulunduğun ülkeye, dünyaya, şehre yeni bir şeyler geliştiriyor olabilmek, düşünce olarak, pratik olarak, somut adımlar noktasında baktığında. Yani bunun içinde yer almamız lazım ama buna giderken erkek zihniyetiyle veyahut da karşı çıktığımız zihniyette değil, kadının vicdanı, kadının akli, kadının emeğiyle gitmemiz lazım. Çünkü... O olmadığında zaten rol model olma noktası çok bir önemli değil yani. Hani çokça kadın siyasetçiler var. Ama neresi kadın? Akli mi, vicdanı mı, bedeni mi sadece? Buna bakmak lazım. Hani ben bütün o üretim içerisinde aldığımız güç, enerji, motivasyonla aslında politikanın içerisinde olma noktasında olmayı tercih ederim. Bu ekonomik birimler noktasında da böyle yani çok üst düzeydeki ekonomik örgütlenmelerde de. Eğer ben zihniyetimi, vicdanımı yitirecek bir konumdaysam, temsiliyet içerisindeyse bunun çok bir anlamı yok yani bu noktada." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18 politik güçlenmenin, yerelden küresele her çapta yenilik ve somut adımlar atılmasında değerli olduğunu düşünmektedir. Söz konusu adımların atılmasında kadın siyasetçilerin de yer alması gerektiğini ancak eril zihniyetle değil; kadın akıyla, vicdanıyla ve kimliğiyle bunu gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmektedir. K18 kadının sosyo-politik süreçlerdeki temsiliyeti bu yönde olmadığı sürece bir anlam ifade etmediğini belirterek sözlerini noktalamıştır. Bu noktada K11'in kadının kendi kimliğiyle siyasette ayakta kalabilmesinin zorluğundan bahsettiği anlatısına yer vermekte fayda vardır:

"Mesela ben ilk şey yaptığımda ya da mesela kadın olduğu zaman senin bu tarz işleri yaptığında hani politikadan bahsederken seni erkeksileştirmek istiyorlar. Mesela bana ilk girdiğimde şey dediler, saçını kes. Niye? Bak inadına bile uzatıyorum, sarıyı yapıyorum yani. Ben mesela şey bana tanımlamayı şöyle yapıyorlar. Yaa erkek gibi kadınsın. Hayır diyorum, ben kadın gibi kadınam. Erkek gibi kadın, sen bana bir şey bahsetmiyorsun yani hani. Erkek gibi? Ne, niye? Ben kadın gibi kadınam." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11'in sözlerinden politikanın kendisi de 'erkek' olduğundan bu sisteme dahil olan kadının benliğinden uzaklaştırılarak 'erkekleştirmeye' çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada kadının statüsünün ikincilleştirilerek erkeğin öncelendiği görülmektedir. Kadın için 'erkek gibi' olmanın övülecek bir şey olduğu düşünüldüğünden kullanılan bu tabir

özünde erkek olmayı övmekte ve kadının ‘kadın gibi’ oluşunu ötekileştirmekte ve küçümsemektedir.

Politik bakımdan kooperatif ortağı kadınları neyin güçlü ve/veya güçsüz hissettirebileceğiyle ilgili bulgulara da ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınlar, kadın olarak haklarının ve özgürlüklerinin yasalar tarafından korunmamasının ve üstelik kadınların elde ettiği bu kazanımların tartışmaya açık bir hâle getirilmesinin kendilerini politik olarak güçsüz hissettirdiğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak K12’nin yorumu aşağıdaki gibidir:

"Yani politik anlamda bence çok fazla bireysel olarak güçlü olmamız mümkün olmuyor çünkü kanunlar ve şeyler... Özellikle kadın olarak da düşünüyorum bunu. Sizin arkanızda sizi güçlü yapacak kanunlar yok maalesef. İşte en son tabii ki en acı şeyler, en son yaşanan işte kadın cinayetlerine ya da kadınların yaşadığı sıkıntılarda. Ya bir politik olarak sizi güçlü kılacak bir karar alınmıyor. Sonuç çıkmadığı için kendinizi güçlü hissetmiyorsunuz, yalnız hissediyorsunuz. O şey yok arkanızda, verilen kararlar şeyler sizi soğutuyor, güvenimizi azaltıyor mahkemeye karşı olsun ne bileyim kanunlara karşı olsun. Ve üzüyorsunuz tabii diğer yaşanılanların sonucunda bir şey çıkmaması, hâlâ devam ediyor olması hayal kırıklığı oluyor ve güçsüz hissediyorsunuz, siz de kendinizi savunmasız hissediyorsunuz." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

Görüldüğü gibi K12, kadın cinayetlerinin ve kadınların yaşadıkları sorunları artışından duyduğu endişeyle yasalar nezdinde kadınların politik olarak güçlü kılınmadığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda ise kendisi gibi diğer kadınların da hayal kırıklığına uğramış, güçsüz ve yalnız hissettiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla kadınların temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi için atılacak her olumlu adımın kadınları politik olarak güçlendireceği düşünülmektedir.

Kooperatif ortağı kadınları politik olarak güçlü kılan durumlarla ilgili olarak K7 (49 yaşında, Kurucu Ortak); *"Evet bazı yasaları bilmek bence anıları bilmek, siyasal alandaki hak ve özgürlüklerimizi bile bilmek gücümüzü artırır. Bir şeyleri bilmiyorsa o bizim eksikimiz o zaman kendimizi güçsüz hissederiz yani bilmediğimiz için." Sözleriyle siyasal hak ve özgürlükleri bilmenin ve farkında olmanın kendisini güçlü hissettirdiğini belirtmiştir.*

Kadın kooperatiflerinin, kadınların kolektif hareketine örnek teşkil eden önemli örgütlenmelerden biri olduğu göz önüne alındığında kooperatif ortağı kadınların politik güçlenmeyi örgütlü bir güç olarak ele almaları şaşırtıcı bir durum değildir. Kooperatif ortaklarından K15, politik güçlenmeyi, yaşamsal talepleri örgütlü bir yapı aracılığıyla dile getirmekle bağdaştırmıştır:

"Örgütlü yapıların güçlü olması birtakım yaşamsal taleplerde önemli bir figür. Neden? Bir şey isterken mesela bir sokaktaki bir sokak probleminde filan tek kişi gidip belediyede bunu görüşüp çözümlenmesini istemen başka bir şey. Bir kurumsal olarak gidip birçok kişiyi temsil ederek istemen başka bir şey. Şimdi karşı taraf için de bir oy argümanı bu. Yani toplumsal bir serzeniş değilse bile bir oy potansiyeli olarak görüyo seni. Yani benim gönlümü ettiği zaman 40-50 kişinin çarpı dörtle gönlünü ettiğini düşünüyö. Ya o nedenle de yaptırımsal anlamda bir yerden bir şey talep etme anlamında da." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15, karar verici merciye bir kişinin talebi iletilmesiyle aynı talebi kalabalık bir grup olarak iletilmenin o talebin gerçekleştirilmesinde etkili olduğunu ve bunun bir çeşit politik güç olarak ele alınabileceğini düşünmektedir. Kooperatif gibi kurumsal ve örgütlü yapılar aracılığıyla politik güçlenmenin daha kolay gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

Son olarak kooperatif ortağı kadınlardan bazılarının politik güçlenmeyle ilgili görüşleri, politikaların daha kapsayıcı bir biçimde kimseyi geride bırakmamaya özen gösterilerek hazırlanması ve uygulanması gerektiği yönündedir:

"Politik olarak devlet politikası özellikle en küçük bireye kadar ulaşılabilecek şekilde yapılmalı. Sadece belli bir kesimi, belli bir grubu kalkındıracak şekilde değil de minimuma kadar herkese dokunabilecek şekilde olmalı. (...) Tabii tüm politikalar bu şekilde bu yapılırsa yani sonuç olarak çok daha verimli ve başarılı bir şekilde gerçekleşir her şey. Ama belli bir kesimi, kitleyi hiç düşünmeden hareket edilmemeli. Sistem denilen bir şey var. Sistemi iyi organize etmek gerekiyor." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

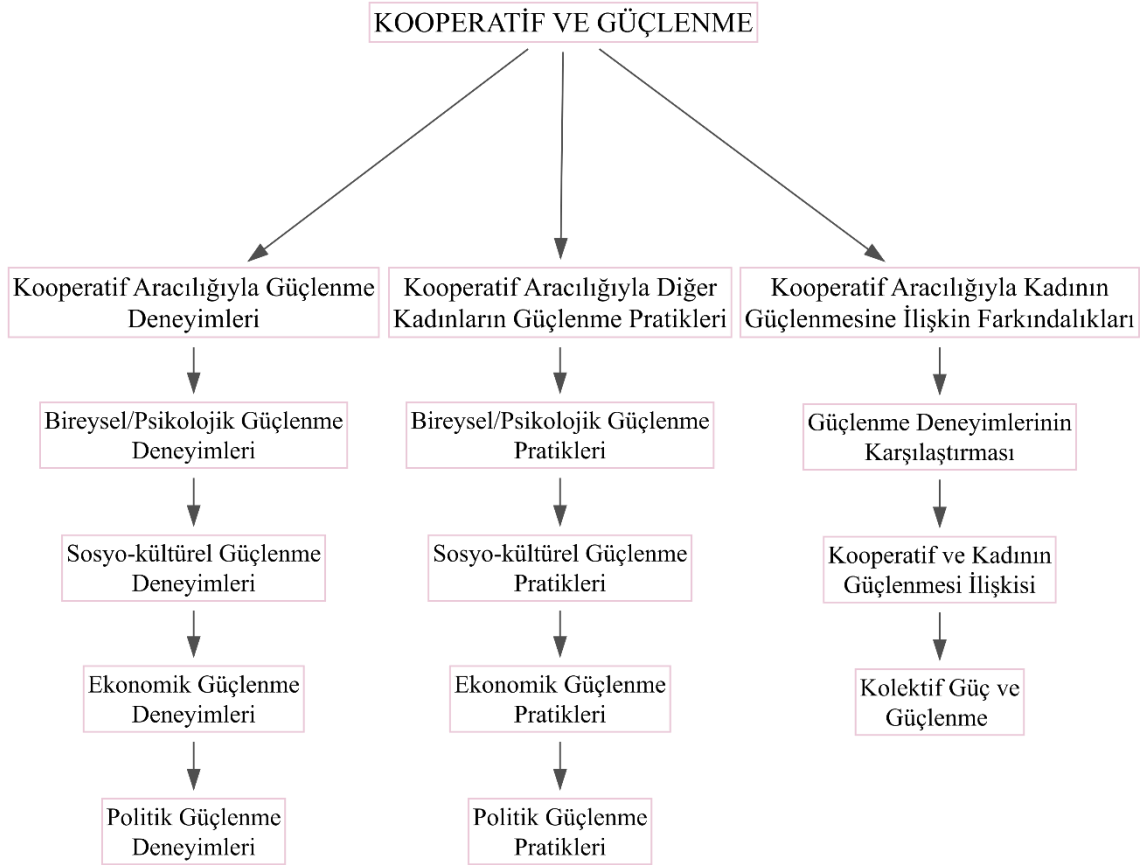
K5, politikaların toplumun her kesimine ulaşabilecek şekilde yapılandırılmasının toplum için daha verimli ve başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlayacağını düşünmekte ve bu durumu da politik güçlenme olarak ifade etmektedir.

Özetle kooperatif ortağı kadınların, politik güçlenmeye ilişkin bakış açıları genel olarak kadınların siyasi temsiliyetinin ve failliğinin artmasına duyulan ihtiyaç bağlamında şekillenmiştir. Kooperatif ortağı kadınlara göre politik güçlenme, kadın sorunlarının veya toplumsal sorunların çözümünde politikanın ne ölçüde işlevsel olabildiğiyle alakalıdır. Son olarak, kooperatif ortağı kadınların, hak ve özgürlüklerinin yasal düzeyde gerektiği kadar korunmamasının, politik boyutta kendilerini güçsüz hissettirdiği, siyasal hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmanın ise güçlü hissetmelerine katkı sağladığı söylenebilir.

4.4. KOOPERATİF VE GÜÇLENME

Kadın kooperatiflerine yönelik yapılan çalışmalar (Bacon, 2010; Cinar vd., 2021; Datta & Gailey, 2012; Dohmwirth & Liu, 2020; Jones vd., 2012; Majee & Hoyt, 2011; Peterson, 2014) kooperatif ve kadının güçlenmesi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve kadınların kooperatifler aracılığıyla elde ettiği kazanımları vurgulamaktadır. Her ne kadar mevcut kooperatif hareketinde kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin çizdiği sınırlardan ötürü birtakım yapısal sorunlarla baş etmek zorunda kalsalar da evrensel kooperatifçilik ilkeleri gereği eşitlikçi örgütlenmeler olan kooperatiflerin kadının güçlenmesinde önemli potansiyeli bulunmaktadır (Gönüllü Atakan & Çoban, 2022, s. 24).

Çalışmanın son teması olan ‘Kooperatif ve Güçlenme’ başlığı altında kooperatif ortağı kadınların; kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimleri, kendisi dışında kooperatif aracılığıyla güçlenme sürecine tanık olduğu başka kadınların güçlenme pratikleri ve kooperatif aracılığıyla güçlenme ilişkisine dair bakış açıları tartışılmıştır. Bu bağlamda ‘Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri’, ‘Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri’ ve ‘Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları’ kategorileri ortaya çıkmıştır. Temaya ilişkin kategorilerin ve alt kategorilerin yer aldığı tema haritası Şekil 8’de yer almaktadır:

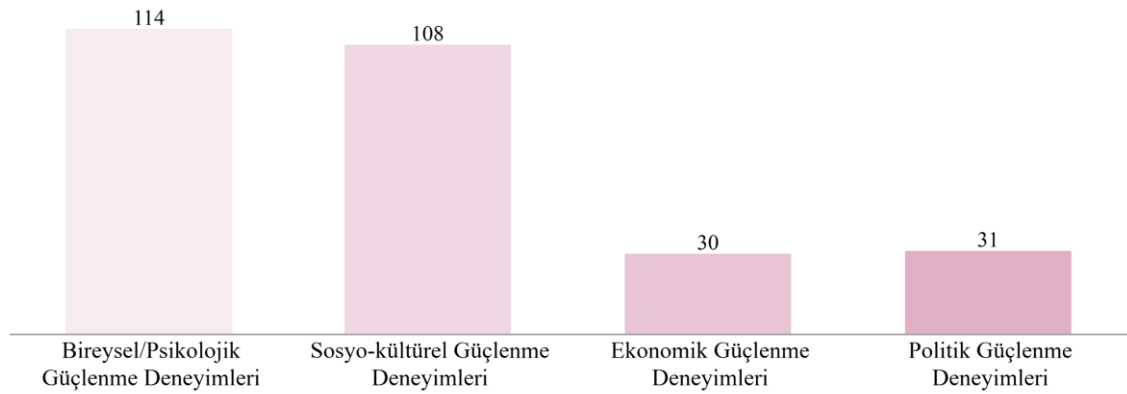
Şekil 8. Kooperatif ve Güçlenme Temasına Ait Kategorilerin ve Alt Kategorilerin Haritası

4.4.1. Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri

Bu başlıkta kooperatif ortağı kadınların, kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimlerine ilişkin kapsamlı bir çözümlemeye yer verilmiştir. Söz konusu kategorinin alt kategorilere ayrılmasında çalışmada daha önce bireysel/psikolojik güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme olarak belirlenen güçlenme boyutları etkili olmuştur.

‘Bireysel/Psikolojik Güçlenme Deneyimleri’ alt başlığında kadınların kooperatif ortağı olduktan sonraki süreçte daha çok kendisiyle doğrudan ilgili olan bireysel düzeydeki ve içsel motivasyonu ile ilgili kazanımlarına dair bulgular tartışılmıştır. ‘Sosyo-kültürel Güçlenme Deneyimleri’ alt başlığında kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla

edindikleri sosyal destek mekanizmaları, kültürel kapasitelerinin gelişimi, sosyal faillikleri, insan ilişkilerindeki ve sosyal çevrelerindeki olumlu değişikliklere yer verilmiştir. ‘Ekonomik Güçlenme Deneyimleri’ alt başlığında finansal konularda bilgi ve beceri düzeyinin artışına, ekonomik kazançlarına ve elde ettikleri ekonomik gücün hayatlarına yansımalarına ilişkin bulgular tartışılmıştır. Son olarak ‘Politik Güçlenme Deneyimleri’ alt başlığında ise kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla edindikleri siyasal ve toplumsal edinimleri ve kooperatif ortağı olarak hak savunuculuğuna ilişkin deneyimleri tartışılmıştır. ‘Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri’ kategorisine ait alt kategorilerin her birinin derinlemesine görüşmelerde kooperatif ortağı kadınlar tarafından kaç farklı yerde dile getirildiğine ilişkin bilgiler Şekil 9’da gösterilmiştir:

Şekil 9. Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Alt kategorilerin derinlemesine görüşmelerde kaç farklı yerde dile getirildiğine ilişkin bulguların görselleştirilmesi ile kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimlerinin her bir boyuta özgü olarak nasıl farklılaştığını yorumlamak mümkün olmuştur. Şekilde görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınlar en çok ‘Bireysel/Psikolojik Güçlenme Deneyimleri’ alt kategorisinden bahsetmişlerdir. Bu durumu ‘Sosyo-kültürel Güçlenme Deneyimleri’ takip etmektedir. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınların kendi beyanlarından hareketle güçlenmeyi en çok deneyimledikleri iki boyutun sırasıyla bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme boyutları olduğu

şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Kooperatif ortağı kadınların ‘Politik Güçlenme Deneyimleri’ ile ‘Ekonomik Güçlenme Deneyimleri’ alt kategorilerinin bahsedilme sıklıkları neredeyse eşit olmakla birlikte kooperatif ortağı kadınların bu iki alt kategoriden diğer iki alt kategoriye kıyasla çok daha az bahsettikleri görülebilir. Yine benzer biçimde kooperatif ortağı kadınların güçlenmeyi en az deneyimledikleri iki boyutun sırasıyla ekonomik güçlenme boyutu ve politik güçlenme boyutu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak, araştırmaya dahil edilen 28 kooperatif ortağı kadından sadece 11’inin kooperatifte ücretli çalışıyor olması öne sürülebilir.

4.4.1.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme Deneyimleri: “Hayata Bir Çentik Attığımı Hissediyorum”

Kadınların, kadın kooperatiflerine katılmaları ve faal olmaları desteklendiğinde ekonomik, sosyal ve psikolojik bakımdan kazanımlar elde etme potansiyelinin de yükseldiği söylenebilir. Kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerinde, finansal fırsatlara erişmelerini ve üretimden gelir elde etmelerini sağlaması gibi etkilerin yanında ekonomik olmayan birtakım sosyal ve psikolojik düzeyde olumlu etkileri de bulunmaktadır. Kooperatife katıldıktan sonra kadınların daha olumlu benlik saygısı geliştirmeleri veya liderlik rolünü üstlenme becerileri bunlara örnek olarak verilebilir (Majurin, 2012). Ataei ve Miandashti’nin (2012, s. 433), bir kadın kooperatifinin 400 ortağının güçlenmesindeki rolünü inceledikleri çalışmada psikolojik ve ekonomik güçlenme boyutları en öne çıkan boyutlar olup bu iki boyutu ise sosyo-kültürel güçlenme ve ailesel güçlenme boyutları takip etmektedir. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin kadınları sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik boyutlar gibi çeşitli boyutlarda güçlendirebileceğini söylemek mümkündür.

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme deneyimleri üzerine tartışma yürütülmüştür. Kadınların kooperatif ortağı olmanın ve bir kooperatif çatısı altında kadınlarla birlikte çalışmanın, etkileşimde olmanın benliklerinde, bireysel gelişimlerinde, tinselliklerinde, psikolojik iyi oluşlarında ve genel duygu durumlarında yarattığı olumlu değişiklikler ve etkiler bireysel/güçlenme deneyimleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme deneyimleri incelendiğinde sıklıkla benliklerinde olumlu değişiklikler ve kişisel düzeyde gelişim süreçleri ortaya çıkması dikkat çekmiştir. İlk olarak ortaklık süresince deneyimledikleri zorlukların baş etme kapasitelerini geliştirdiği bulgusuna ulaşılmıştır:

"Çok fazla zorluklar çıktı, sorunlar çıktı. Çok fazla savaş verdik ve birlikte verdiğimiz savaşlar var. Bireysel kendi adıma vermiş olduğum zorluklar, aşamalar var. Ve bu beni daha da güçlendirdi. Daha deneyimliyim, bir sonraki sorunda nasıl çözebileceğim konusunda daha fikirlerim ve düşüncelerim daha net." (K2, 48 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K2'nin belirttiği üzere diğer kooperatif ortaklarıyla zorluklar karşısında birlikte verdikleri 'savaşlar' onu sorunları nasıl çözebileceği konusunda daha deneyimli kılmıştır. Nitekim Ferguson ve Kepe (2011, s. 426), iş birliği içinde yürütülen ekip çalışmalarının, ortakları karşılaştıkları çeşitli zorluklarla baş etmekte daha donanımlı hâle getirdiğini belirtmiştir. Başka bir kooperatif ortağı K25'in konuya ilişkin deneyimleri aşağıdaki gibidir:

"Ruhsal olarak dayanıklılık olarak hani bu resilience dedikleri şey. İşte kadınlar arasında da görüyorum kendimde de görüyorum. Bir zorluk geldiğinde artık onu zorluk olarak algılamamak, zorluk olarak kale bile almamak. Çünkü alışmışız zorluk her zaman var. Bir girişimci kadın için ya da bir kadın kooperatifi için böyle yaşaya yaşaya işte problemleri yaşaya yaşaya çözerek... Hani güçlenmenin gerçekten özünü yaşıyoruz gerçekten en ileri noktasını." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K25, problemleri yaşaya yaşaya çözenin hem onun hem de diğer kooperatif ortağı kadınların ruhsal dayanıklılığını artırdığını ve zorlukları artık kale bile almayarak güçlenmenin gerçekten özünü yaşadıklarını düşünmektedir.

Kooperatif ortağı kadınlar, baş etme süreçlerine ek olarak, kooperatif ortağı olmanın, kendilerine duydukları inancı ve güveni artırdığına ilişkin aktarımlarda bulunmuşlardır:

"İşte etki ediyor işte bu anlattıklarım hepsi benim hayatıma etkileri. Mesela daha çok güven duyuyorum, güçlü buluyorum kendimi, kendimi ifade etme noktasında çok daha öz güvenliyim mesela. Ee yani birçok şeyi başarabileceğime inanıyorum mesela. Kooperatifin 4. yılında olmak, bunu kurmak. Yani öz güvenin artıyor,

güçlüsün. Saygınlık kazanıyorsun mesela. İyi hissediyorsun ya her şeyden önce güçlü." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18, kooperatifin, öz güvenini ve başarılı olabileceğine dair inancını yükselttiğini dolayısıyla bu durumun kendisini daha güçlü hissettirdiğini belirtmiştir. Başka bir kooperatif ortağı K21 ise (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Şimdi bu kooperatifleşmenin ya da KEDV'le tanışmanın en büyük etkilerinden bir tanesi, önce kendime olan etkileri. Kendim inanmalıyım, kendim faydasını görmeliyim ki karşı tarafa da bunun faydalarını anlatabilmeliyim diye düşünüyorum. (...) En önemli noktalardan bir tanesi önce kendimi geliştirmek oldu."* diyerek kooperatifleşmenin en başta kendisini olumlu etkileyerek kendine duyduğu inancı artırdığını sonrasında kendi deneyimlerini başka kadınlara faydalı olmak için değerlendirdiğini belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların benlik saygısı düzeylerinde yaşadıkları olumlu değişimlere paralel biçimde kooperatifte üretim süreçlerinde aktif olarak yer almanın ve kadınlarla birlikte çalışmanın daha önce kendilerinde fark etmedikleri yönleri keşfetmelerinde rol oynadığı düşünülmektedir. K9 (49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi), üretim sürecinin farklı evrelerinde yer almanın ve hatalarından ders çıkararak öğrenmenin kendisini geliştirdiğine ek olarak; *"(...) Aynen başka bir yönüm olabileceğini fark ettim belki de."* diyerek farklı bir yönünü keşfettiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili K27 (55 yaşında, Ortak) ise; *"Öncelikle kendimi tanyorum. (...) Kendini hani ispatlamak kadın kooperatifi yani G3 Kadın Kooperatifi. Hani bir yerde kendini ispat ediyorsun, kendini bir daha bir özgüvenli daha bir cesaretli hani ben yaparım diyorsun, şey yapıyorsun yani."* sözleriyle kooperatif ortağı olmanın kendini tanımasında, ispatlamasında ve daha cesaretli hissetmesinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Yine bu hususta K14'ün (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) farklı alanlarda deneyim kazanmanın kendisini keşfetmesini sağladığını ve yapabileceğine olan inancını artırdığını düşündüğü; *"Kendimizi de keşfetmiş oluyoruz aslında. Hani çünkü alanımızın dışında bir iş. "Aa evet biz bunu da yapabiliyormuşuz. (...) Evet yapabiliriz biz bunu diyoruz."* sözlerinden anlaşılmaktadır.

Kooperatif ortağı kadınlardan K23 kendindeki ve birlikte çalıştığı kadınlardaki olumlu değişimi ve dönüşümü görmenin kendisini güçlendirdiğini belirtmiştir:

"Bir kere yani ben öncelikle şöyle düşünüyorum, yani kendimi iyileştiriyorum, kendimi güçlendiriyorum. Kendimi dönüştürüyorum. Hayata bir çentik attığımı hissediyorum öncelikle kendim için. (...) İşte bana inanç kazandırıyor kendimdeki değişimi görmek, çevremdeki değişimi görmek, birlikte çalıştığım kadınlardaki değişimi, dönüşümü görmek her gün o inancımın tazelenmesine neden oluyor, beni güçlendiriyor." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23 kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme deneyimini özetlediği *"Hayata bir çentik attığımı hissediyorum öncelikle kendim için."* sözleri dikkat çekmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların benliğine ilişkin süreçlerden farklı olarak bireysel/psikolojik güçlenmelerinde rol oynayan diğer bir faktör ise kooperatifin onlara içini açmak ve kişisel paylaşımında bulunmak için güvenli bir ortam oluşturmasıdır. Böylelikle kooperatif ortağı kadınlar duygusal bakımdan kooperatifteki diğer kadınlardan destek görmekte ve yalnız hissetmemektedir. K25'in (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Yalnız olmadığımı hissettirdi. Güçlenmenin hani bu anlamda beni çok güçlendirdiğini düşünüyorum. Yalnız olmadığımı hissettirdi. (...) Bireysel olarak da çok güçlendirdiğini düşünüyorum."* sözleri konuyla ilgili örnek oluşturabilir. Benzer şekilde K27 de kooperatif çatısı altında ortakların birbirlerine sundukları bir bakıma psiko-sosyal destek sayılabilecek süreçlere değinmiştir:

"Hani şimdi şöyle, bizim kadınlar hep bir araya gelince psikolojikmen birbirlerine destek yani. Evet sadece iş değil yani iş değil yani psikolojik açıdan da bayağı bir destek oluyorlar. (...) En azından psikolojikmen bir destek sağlamak için elimizden geleni yapıyoruz, onun yaşayan kişiyi hani daha bir kendini değerli hissetmesini sağlıyoruz yani. (...) Önce kendimiz ayaklarımızın üstünde durmaya başladık sonra etrafımıza el atmaya başladık yani kısacası." (K27, 55 yaşında, Ortak)

K27'nin belirttiği üzere kooperatifin onlar için anlamı ekonomik gelir elde ettikleri bir iş yeri olmakla birlikte bununla sınırlı değildir. Kooperatifteki kadınların birbirlerine destek olmak ve değerli hissettirmek için çaba gösterdiği anlaşılmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme deneyimlerinde minnet duygusuyla karışık mutluluklukları fark edilmiştir. Mutlulukları, oldukça zor bir dönemden geçiyorken kooperatifin hayatlarına girmesiyle kendilerini şanslı hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin K6 eşinin kaybindan sonra kooperatife katılımının kendisi üzerindeki olumlu etkilerinden bahsetmiştir:

"Benim için çok çok kıymetli, çok değerli gerçekten. Dediğim gibi ben eşimi kaybettikten sonra iki tane çocuğumla ne yapacağım? diye düşünürken kendimi böyle bir oluşumun içinde buldum. O kadar şanslı ve mutlu hissediyorum ki kendimi. Geliyorum burada zevklen çalışıyorum, pasta yapmayı çok seviyorum. Kurabiyeler, tatlılar bende burada. Severek yapıyorum işimi. Beni çok mutlu ediyor. (...) Tabii şöyle psikolojik olarak bayağı böyle bir çöküntü içerisindeydim. Kooperatiften sonra bir şeyleri yapıp başarmanın keyfini yaşadıkça kendimi daha güçlü hissettim. Daha yukarı çektim kesinlikle." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K11 ise halihazırda kooperatif ortağı iken babasının kaybının ardından kooperatifindeki ve başkaca kooperatiflerdeki kadınların onu yalnız bırakmamasıyla ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmıştır:

"Bak ben bir şey söyleyeyim mi sana? Benim babam vefat etti. Benim bulunduğum yerde trafik tıkanı biliyor musun? Ve %90'ı kadındı. Yani ilçe, ilçe olalı böyle bir cenaze görmedi. (...) Otobüslerle başka şehirlerden bile geldiler. Nasıl büyük bir güç biliyor musun? Yani bu, bu tarif edilemez bir şey." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11 için başından geçen bu olayın tarif edilemeyecek ölçüde anlamlı olduğu ve daha da önemlisi ona kendisini güçlü hissettirdiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere kooperatif çatısı altında herhangi bir çalışma ortamında kurulması beklenmeyen güçlü bir bağ vardır ve bu kooperatiflerin farklılaşan yanlarından biridir. K11'in ifadesinde kişilerin %90'ının kadın olduğunu vurgulaması, kadın kooperatiflerini de diğer kooperatiflerden farklılaştıran bir özellik olarak kadın dayanışmasını öne çıkarmaktadır.

Kadın kooperatiflerinde ortaya çıkan kadın dayanışmasının başka bir formu, birbirleriyle deneyimlerini paylaşarak kendiliğinden gelişen feminist 'bilinç yükseltme' gruplarına

benzer bir süreci mümkün kılmasıdır. Bilinç yükseltme, kadının güçlenmesinde önemli yeri olan, kadınların kendi durumları hakkında eleştirel biçimde düşünmeye ve bu süreci diğer kadınlarla paylaşmaya, onları aktif bir şekilde dahil etmeye dayalı feminist uygulama örneklerindedir (Cornwall, 2016, ss. 346-347). Örneğin K3, kendiliğinden oluşmuş bir bilinç yükseltme grubu gibi kooperatif çatısı altında kendi sorunlarını ve evdeki sorunlarını birbirleriyle paylaştıklarını anlatmıştır:

"Bu pandemiden önce işte atölyelerimiz vardı. Ben seramik atölyesinden sorumluydum. Seramik atölyesine geliyorduk işte ortaklarla beş kişiydik. Birlikte seramik ürünler çıkartıyoruz, çıkarttık. Güzeldi, onlarla ürün çıkartmak güzel çalışmak güzel. Şimdi pek gelemiyoruz artık. Ben daha doğrusu ben gelemiyorum. Çok fazla katılamadım ama bundan sonra katılım herhalde yine. Geldiğimizde ne yapıyoruz? İşte ürün satmaya çalışıyoruz. Ama bu ekonomik zorluklarda insanlar hani artık ayrıca karınlarını doyurmaya çalışıyorlar. Yani hediyelik bi şey pek şey yapmıyorlar. Ama güzel geçiyor işte ya kooperatif. Geliyorsun, sorunları konuşuyorsun, evdeki olayları konuşuyorsun, sen ne yaptın ne ettin onları günlük yaşamınızdaki günlük." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

K21 de kooperatifteki kadınlarla hayatla mücadele etme konusunda birbirine destek oldukları süreci aktarmıştır:

"Hayatla mücadele, sorunla mücadele nasıl yapılıyor? Onlarla başa çıkmayı nasıl becermişler? Yani belki belli bir platformda ya da belli bir çalışma alanında bulunmamış olabilirler. Ama aile kavramları içerisinde yaşanmışlıkları bizlere de örnek olabiliyor. Yani o konuyla ilgili nasıl mücadele edebileceğimiz konusunda da onlar bize destek olabiliyor." (K21, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Görüldüğü üzere kooperatifte kadınlar, sorunlarla nasıl başa çıktıklarıyla ilgili deneyimlerini birbirleriyle paylaşarak birbirlerini kendi yaşamları hakkında düşünmeye davet etmektedirler. Bu deneyim paylaşımları yalnızca sorunlarla baş etmeyle sınırlı kalmamaktadır. Kooperatif ortağı kadınlar; kooperatif kurmak isteyip de kendilerine ulaşan ve kooperatifçilik tecrübelerinden yararlanmak isteyen kadınlara yardımcı olmaktadır. Üstelik kooperatif ortağı kadınlar, bu durumun kendilerinin gururunu okşadığını ve kendilerini değerli hissettirdiğini belirtmişlerdir. İnsanlara faydalı ve yol gösterici olmayı mutluluk verici olarak tanımlamışlar ve bireysel/psikolojik güçlenme

deneyimleriyle ilişkilendirmişlerdir. Örneğin K17 (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Çünkü her yerden böyle arayıp da K17 Hanım, hani kooperatifleşme konusunda olsun işte sosyalleşme konusunda olsun sizin tecrübe ve deneyimlerinize ihtiyacımız var dediklerinde çok hoşuma gidiyor açıkçası. İnsanlara yararlı olabilmenin verdiği mutluluğu yaşıyorum."* diyerek bundan duyduğu memnuniyeti ve mutluluğu aktarmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların neredeyse tamamında bulunan insanlara 'faydalı olma' arzusu, onları kooperatiflerine bağlayan nedenlerin başında gelmekte ve kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenme deneyimlerinin en temel bileşenini oluşturmaktadır. Örneğin K11'in (52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"(...) Benim tamamıyla o. Yani ben gece yattığımda eğer birine yardım edemediysem o gün ya da birini güçlendiremediysem o gün boş gün benim için."* sözleri durumu özetler niteliktedir. Keza K24 (59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"(...) Yani ben kendime kattığı şey olarak hani bu güçse eğer ki hani nereden besleniyor diyorsanız buralardan besleniyor. Sonuçta herkesin de bir misyonu var toplumda. Hani belki de bunlar için dünyaya gelmişimdir, onu da bilmiyorum."* diyerek benimsediği misyonun dünyaya gelme sebebi olabileceğini belirtmiştir.

Başka bir kooperatif ortağı olan K17 de insanların hayatlarına 'dokunabildiği' için hissettiği mutluluğu paylaşmıştır:

"Hele ki yetişkin gruplara değişim yaratmak bir yani mümkün değil, yani insanların birden değiştirmek. Ama hayatlarına dokunup da farkındalığı yaratabilirsiniz, onun içindeki cevheri çıkartabilirsiniz. (...) Yani bu da dolayısıyla bireysel olarak da sizi etkiliyor. Yani bireysel olarak da etkilenmemek mümkün değil bu durumlarda. O zaman şeyin farkına varıyorsunuz ya işte ben de hani hayatımda hakikaten güzel bir şey yapmışım, kendi hayatımda da iyi geldi diyorum bazen. Hani onları çünkü mutlu gördüğüm zaman, yani teşekkür etmeleri bile insanı rahatlatıyor, mutlu ediyor yani. Hakikaten güzel bir şey yapmışım o zaman diyorum açıkçası." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliğe ilişkin temel motivasyonlarını da oluşturan bu misyonu tamamen gönüllülük esasıyla herhangi bir karşılık beklemeden gerçekleştirdiklerini belirtmekte fayda vardır:

"Ben bu işi tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak yaptım. Onun verdiği haz bana yetti zaten, o beni doyurdu. Benim hani buradaki amacım para kazanmak değildi belki de para kazandırmaktı. (...) İşte sizin bi ürününüzü sattığımda işte kooperatifimize ait atölye çalışmalarına ait bi şey sattığımda o benim için bi haz bi mutluluk yani paradan da önemliydi. Onun verdiği o duygu paradan da önemliydi benim için. Para benim için bi araç oldu amaç değil." (K4, 59 yaşında, Kurucu Ortak)

K4'ün sözlerinden anlaşıldığı üzere kooperatif ortağı kadınların kooperatifleri aracılığıyla başka bir kadının güçlenmesinde payının olmasından duydukları mutluluğun tinsel bir tarafı olduğu söylenebilir.

Kooperatif ortağı kadınların, bireysel/psikolojik güçlenme deneyimlerinin diğer bir odağı da kooperatiflerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilemesidir. Kooperatiflerinde kendilerini iyi hissettikleri, diğer ortaklarla birlikte vakit geçirmekten, duygusal ve sosyal paylaşımında bulunmaktan mutluluk duydukları söylenebilir. Örneğin K15, kooperatifin kendisine iş yükünü artırması gibi olumsuz geri dönüşleri olsa bile bir araya gelmenin önemli olduğunu, kadınların sevgisini hissetmekten duyduğu mutluluk gibi farklı konularda zenginleştiğini ifade etmiştir:

"İş yüküm arttı ama başka keyifli yüklerim oluştu, başka farklı kadınları tanıyarak şeylerim oluştu. Onlardan edinebildiğim şeyler farklılaştı, zenginleşti. Yani onlarla olmaktan çok mutlu... Mutlu oluyorum yani. Hani onların o saf sevgileriyle olmak. Artık sevgi sunmak bile farklı dünyamızda. Yani insanların birbirine vakit ayırmadığı bir ortamda..." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Son olarak kooperatif ortağı olmanın, kimi kooperatif ortağı kadınlar için daha büyük karşılıkları olabilmektedir. Örneğin K9 (49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) kooperatif ortağı olduktan sonra hane içine yansıyan kişisel düzeyde güçlenme deneyiminden bahsetmiştir; *"Ben ondan artık izin istemiyorum. Ben diyorum, biz diyorum*

İstanbul'a gidiyoruz mesela. Söylüyorum. Bazen mesaj atıyorum. Biz X TV'ye gidiyoruz, beni izle diyorum. Şu anda öyle bi şey var yani değişiklik var."

Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik güçlenme deneyimlerini özetlemek gerekirse, ilk etapta sorunlarla baş etme kapasitelerinin, kendilerine dair farkındalıklarının, öz saygı ve öz güvenlerinin arttığı söylenebilir. Devamında kooperatif ortağı kadınların kooperatifte olmaktan ve diğer ortaklarla vakit geçirmekten dolayı mutlu hissettiklerinden, kooperatif ortağı kadınların yalnız hissetmediklerinden, kooperatiflerin kadınlar için duygusal ve sosyal paylaşımlarda bulunup birbirleriyle dayanışabildikleri güvenli bir ortam oluşturduğundan bahsedilebilir. Son olarak kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenmesinin ve kooperatifçilik motivasyonunun temelinde insanlara 'faydalı olma' misyonunun yer aldığı söylenebilir.

4.4.1.2. Sosyo-kültürel Güçlenme Deneyimleri: “Kim Sahip Olabilir Ki Seksen Kişilik Bir Aileye? Bundan Daha Büyük Bir Güçlenme Olabilir Mi?”

Kadın kooperatifleri, kadınların evden dışarı çıkıp çalışabilecekleri, sosyal aktivitelere aktif olarak katılım sağlayabilecekleri ve toplumlarında karar alma süreçlerine dahil olabilecekleri bir sosyal ortam yaratmaktadır (Ataei & Miandashti, 2012, s. 433). Mevcut literatürde (Ataei & Miandashti, 2012; Demircan Yıldırım, 2020; Ferguson & Kepe, 2011; Jones vd., 2012; Majurin, 2012; Raniga, 2021, s. 591; Tesfay & Tadele, 2013) kooperatiflerin kadınları hem ekonomik hem sosyal açıdan güçlendirdiklerinin altı çizilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde dahi kırsalda yaşayan ve yoksul olan kadınlar en incinebilir gruplar arasında yer almaktadırlar. Bu noktada kooperatifler, kadınların sosyo-ekonomik açıdan güçlenmesinde elverişli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tefay & Tadele, 2013, s. 1).

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerine ilişkin bir tartışma yürütülmüştür. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların kooperatif süresince elde ettikleri bilgi, beceri ve deneyimler, farklı kültürler ve insanlarla tanışma süreçleri, sosyal çevrelerinin ve iletişim ağlarının genişlemesi, kooperatifin yarattığı sosyal ortam ve arkadaşlık ilişkileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle şekillenmiş kültürel

kalıplara dair farkındalık kazanılması sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerini şekillendiren ana konular olarak ortaya çıkmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar sosyo-kültürel güçlenme deneyimleri ekseninde sıklıkla bilgi, beceri ve deneyim kazanımlarına ilişkin paylaşımda bulunmuşlardır. Büyük çoğunluğunun daha önce kooperatifçilik deneyiminin olmaması, bu süreçte deneyimlediklerinin, edimlerinin ve öğrendiklerinin kendilerinde yarattığı etkinin çapını genişletmiştir. Örneğin K8, kooperatifçilikte üretim sürecinin farklı evrelerinde yer aldığı için daha önce hiç bilgisinin olmadığı alanlarda bilgi ve deneyim sahibi olduğunu belirtmiştir:

"Şu an mesela bana sor Türkiye'de nerede incir var? En uygun nereden alırım, kimde kaç para kilosu? Bilirim. Pirinç nereden alınır? Bilirim. Mal nereye satılır, ihracatı kim yapıyor, gümrükçüler kimler? Bunları bilirim. Yani bunları bilmiyordum, hiçbir şey bilmiyordum. Yani kendi alanımla ilgili şeyleri biliyordum. Ama bunları bilmiyordum yani. Çünkü burada şey yok yani. Tamam her ne kadar herkesin bölümü de olsa sen bir malı ürettin, onun ilk aşamasından... Ya şimdi ürün üretimi bile. Gıda mühendislerine gidiyorum İlçe Tarıma, işte bana kurs verin diye turşuyla bilmem neyle ilgili. Valla K8 Hanım sen bizden iyi biliyorsun. Biz sana ne anlatacağız? Diyorlar. Yani hiçbir bilgimiz yoktu ama. İhracat yapalım dedik, gümrükçülere şey yapacaksınız dediler. Oradan buradan... Baktım olacak gibi değil. Online oluyor dediler. Girdim, karıştırdım karıştırdım. Onu da öğrendim. Şimdi mesela kendim yapıyorum ihracat başvurularını." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K8'in öğrenme merakının fazla olmasının, yaşadığı bu deneyimde etkili olduğu düşünülmektedir. Benzer biçimde K8 gibi K21 de kooperatiften sonra ticari ve hukuki bilgi birikiminin arttığını ve öğrenme kapasitesinin geliştiğini düşünmektedir:

"Yani şöyle kooperatife başladığımda ben ticaretle ilgili hiçbir şey bilmiyordum. En azından bu ticaret terimleri, bakanlıkla olan mevzuatlarla ilgili ortaklarla yapılan eğitimlerde eğitim verirken birlikte öğrenme kapasitemin geliştiğini söyleyebilirim. Yani bizler belki belli başlı modüller doğrultusunda eğitimler veriyoruz ama onlardan da öğrendiğimiz hayata dair öğrendiğimiz o kadar çok şeyler oldu ki. İşte bizim eğitim modellerimizin birlikte öğrenme metoduyla uygulanması da bizlere de çok şeyler kattı. Yani bu bizlerin yaşanmışlıkları dışında onların yaşanmışlıklarını öğreniyorsunuz. Onun karşısında nasıl çözüm üretebileceğini bizi bir bizim başımıza gelse aynı şeyi empati kuruyorsunuz. Bu sorunlarla nasıl başa çıkabileceğimizi"

aslında onlardan da öğreniyoruz. Onlar bizden bir şeyler öğrendiği gibi bizim de onlardan çok şeyler öğrendiğimizi görüyoruz." (K21, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K21, ayrıca kooperatifçilik süresince eğitmen kimliğiyle de görev alan bir kooperatif ortağı olarak 'birlikte öğrenme' metoduyla eğitim verirken aslında öğrenme sürecinin karşılıklı olduğunu eğitim vermenin kendisine çok katkısı olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili başka bir kooperatif ortağı olan K9 (49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) ise; *"Tabii ki olmaz mı? Bilgi, tecrübe ne bileyim düşünme yetisinin genişlemesi gibi bi şey var mı? (...) Mesela ben 45 yaşından sonra bu işlere başladım. Bilgisayarı açıp kapatmayı bilmiyodum. Mesela şimdi Zoom'dan toplantıya katılmayı öğrenmeyi öğrendim diyeyim. (...)"* sözleriyle kooperatifçilik sürecinin kendisine kazandırdığı becerilere dair farklı bir alana ışık tutmuştur.

Kooperatif ortağı kadınların daha önce bilgileri ve yetkinlikleri olmayan alanlarda kooperatifin yarattığı sosyal imkânları kullanıp deneyime dayalı bilgi birikimlerini artırdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında kooperatif ortağı kadınlar, kooperatife dahil olduktan sonra farklı sosyal çevrelere de dahil olduklarını ve böylece farklı kültürleri, farklı insanları tanıma fırsatı elde ettiklerini belirtmişlerdir:

"O bilgimi insanlara aktarmayı seviyorum, bilgiyi saklamayı değil aktarmayı. Ve ben de bilgi almayı seviyorum yani çünkü her gittiğim yerden aldığım bilgiyi tekrar gelip arkadaşlarımla paylaşıyorum. (...) yani hayatımda çok fazla ama şöyle bir artışı oldu en azından hani daha önce de söylediğim gibi farklı renkleri tanıdım. Yani farklı bireylerle bir arada oldum. Farklı ülkelere gittim, Fransa'ya gittim mesela iki defa. Amerika'da sunum yaptım. (...)" (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K21 kooperatifçilik yaşamının kendisine farklı insanlarla tanışma, farklı kültürleri tanıma, farklı ülkelere gidip orada eğitsel faaliyetleri gerçekleştirme gibi konularda avantaj sağladığını ifade etmiştir. K15 ise farklılıkları tanımının kendisi için bir güç ve zenginlik olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

"Farklılıkları tanımak bizim için hem zenginlik hem farklı da bir güçlülük. Onlar için laf eder, söz ederken bilerek konuşman gerekir. O dünyaları bilerek konuşman

gerekiyor. Sadece gıy gıy yapmıyosun yani. O insanlara, o kadınlara, o kadınların hayatlarını, o kadınları etkileyen şeyleri bilmeden kadın hakkında konuşamazsın zaten. Kadın dünyası hakkında laf edemezsin. Kadın dünyası bizim dünyamız değil aslında. Onun için bunlar benim için önemli. O anlamda zenginleştiğimi düşünüyorum, o anlamda biriktirdiğimi düşünüyorum. Mesela bizim orada bazen kadınlar çok güzel türküler söylüyorlar hiç bilmediğim. Ya bazen gidip istiyorum veya bir şey yapıyorlar hiç bilmediğim bir yemek yapıyorlar. A şundan yapsanız ya diyorum, hep beraber yapalım yiyelim bunu diyorum. Mesela bunlar beni keyiflendiriyo. Ya birçok ortağım da benim gibi düşünen birçok ortağım da oraya gitmekten haz alıyo. Onlarla olmaktan haz alıyo. Bu önemli bir şey olmasa niye yapmayasın?" (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15, daima kadınlarla birlikte çalıştığı ve temas hâlinde olduğu için ‘kadın dünyasını’ öğrendiğinden bahsetmiştir. Farklı kültürden kadınlarla bir arada olmanın getirilerinden keyif duyduğunu da vurgulamıştır. Farklı kültürleri ve farklı insanları tanıma odağıyla ilgili son olarak, ortakları farklı etnisiteden olan kadınlardan oluşan G3 Kadın Kooperatifinin ortağı olan K27’nin paylaşımı aşağıdaki gibidir:

"Ya sosyal açıdan dediğim gibi yani farklı kültürlerde farklı kadınlarla buluşuyorsun, onların geleneklerini, göreneklerini öğreniyorsun, onlarla uyum içinde yaşamayı öğreniyorsun ya da onlar sana uyum sağlamayı öğreniyor. Kültürel açıdan da onların nasıl yaşam tarzlarını, hayat standartlarını öğreniyorum mesela ben şu anda Suriyeli bayanlarla farklı kültürlerde olduğumuz için. Bu açıdan dediğim gibi hem uyum sağlamayı öğreniyorsun hem onlara da uyuyorsun onlar da sana o şekilde oluyor. Hayat tarzlarıydı, yaşam standartlarıydı bunlar da ekstra öyle örnekler." (K26, 34 yaşında, Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K27, farklı kültürden insanlarla bir arada olmanın, birbirlerinin kültürel alışkanlıklarını, geleneklerini, hayat tarzlarını öğrenmenin uyum sağlama becerisini geliştirdiğini aktarmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar kooperatifin kendilerine sağladıkları bir kimlik çerçevesinde farklı sosyal ortamlara, kültürel etkinliklere dahil olup geniş bir sosyalleşme fırsatına erişmektedirler. Örneğin K3 (58 yaşında, Kurucu Ortak); *"Kooperatif olarak başka hani bazı gidemeyeceğiz fuarlara kooperatif adı altında çağrılmak o bi güç, o güzel bi şey çünkü bireysel olarak davet edilmiyorsunuz, kooperatif olarak davet ediliyorsunuz ve gittiğiniz zaman İl Kadın Kooperatifini temsil ediyorum demek güzel bi şey."* sözleriyle

ortağı olduğu kooperatifi temsilen davet edildiği etkinliklerden ve kooperatifini temsil etmekten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Bunun yanında kooperatif ortağı kadınlar kooperatiflerin kendilerine tanınırlık, güvenilirlik sağladığını ve sosyal sermayelerini geliştirdiğini aktarmışlardır:

"Yani şöyle ben beş kuruş param olmasın cebimde çarşıda gidip her istediğimi alabileceğim şeydeyim. Çünkü o şekilde dostluk demeyeyim de ne bileyim... Güvenirlik kazandık, tanınıyoruz. Mesela bana mesaj atıyorlar, K9 abla işte şöyle mi böyle mi? K8 Hanım diyo ki kim bu? Bilmiyorum diyorum, tanımıyorum. Ben tüm ilçenin K9 Ablasıyım diyorum. Herkesin K9 Ablasıyım." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K9, kooperatifin kendisine sağladığı güvenirliliğin ve tanınırlığın zor durumlarda kullanılabilirliği olduğunu paylaşmıştır. Nitekim Jones ve diğerleri (2012, s. 29) kolektif çalışma sonucunda elde edilen sosyal sermayenin kooperatiflerin ve ortaklarının zor zamanlarda ayakta kalabilmesini sağladığını vurgulamıştır. K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Yani o nedenle de yani düşünün ki benim hesabımın bulunduğu banka, X Bankası Y Şubesinde kadın memurlar bize kooperatif olduğu için özel ilgi gösteriyorlar. Ya bu bile bu bile bir sosyal sermaye. Yani sadece çoğu yazıp gönderiyorum, ben telefon açarak çözüyorum."* sözlerini aktararak kooperatifin beslediği sosyal sermayenin günlük yaşamına yansıdığına ilişkin bir örnek paylaşmıştır. Raniga (2021, s. 591) kadınların geçim kaynaklarının iyileştirilmesinde ekonomik kalkınma kooperatiflerinin rolünü incelediği çalışmasında, kooperatiflerin üç temel katkısının insan sermayesi geliştirme, sosyal sermaye oluşturma ve ekonomik sermaye için çaba gösterme şeklinde sıralamıştır.

Çalışmada daha önce değinildiği gibi kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerine bir iş yerinden ve kooperatifte birlikte çalıştıkları kadınlara da bir çalışma arkadaşından daha fazla anlam yüklemektedir. Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerinin onlar için güvenli bir sosyalleşme ortamı sağladığını belirtmiş ve diğer kooperatif ortağı kadınlarla kurdukları ilişkileri de arkadaşlık ve dostluk olarak tanımlamışlardır. Örneğin K23,

kooperatifte birlikte çalıştığı kadınları ailesi olarak, kooperatifin sağladığı sosyal ilişkileri ise bir güç olarak tanımlamıştır:

"Kooperatif dışında özel hayatlarımızla ilgili inanılmaz paylaşımlarımız oluyor. (...) Sosyal ilişkiler, bu güç. Sosyalleşme... Biraz önce işte K20'nin örneğini verdiği işte o çekirdek aileden 80 kişilik bir ailem var diyordu bu çok önemli bir güç. Kim sahip olabilir ki seksen kişilik bir aileye? Bundan daha büyük güç olabilir mi? Bundan daha büyük bir güçlenme olabilir mi?" (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23'e benzer biçimde K6 da kooperatif ortaklığının kendisi için yeni bir sosyal çevre yarattığını ve sadece çalışma zamanında değil, boş zamanlarında da kooperatif çatısı altında bir araya gelerek sosyalleştiklerini ifade etmiştir:

"Ekonomik zaten evet tabii ki ama buradaki arkadaşlarımızla çok güzel vakit geçiriyoruz. Hep burada bir aradayız ama sıkılmıyoruz birbirimizden. Keyifle çalışıyoruz. Bir hafta sonu da çıkıyoruz bütün günümüzü yine birlikte geçirdiğimiz zamanlar oluyor. Sosyal açıdan farklı bir şeyler yapıyoruz yine birlikte. Ekonomik olarak gerçekten çok büyük faydasını gördüm ben yine. İki tane çocuğum var okuyor, onları geçindiriyorum." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Başka bir kadının konuya ilişkin paylaşımında, kooperatifinin kendisine bir bütünlük duygusu hissettirdiği ve diğer kooperatif ortağı kadınlarla birlikte hareket ederek bir şeyler yapmanın kendisine güç kattığı vurgusu öne çıkmıştır:

"Yani kooperatif olarak sosyal olarak güçlendiğimi düşünüyorum çünkü daha çok kişiyle tanıştım, Türkiye genelinde birçok insanla kooperatif sürecini paylaştım, sosyal medya anlamında, yarışmalar anlamında o anlamda sosyal anlamda bana güzel katkısı oldu. Yani öbür türlü eğitim alanında zaten kendi kendime çabalarım la bir eğitim kendimi güçlendirme açısından cebelleşiyorum uğraşıyorum ama kafayı bana gerçekten böyle sosyallik anlamında bir de böyle bütünlük duygusu o arkadaşlarla beraber ekip halinde bir şeyler yapma duygusu bize güzel bana bir güç kattı bence." (K19, 42 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Son olarak kooperatif ortağı kadınların kooperatife dahil olduktan sonra yaşamlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle temellenmiş kültürel davranışların veya kalıpların dönüşümüne ve dahası hane içinde cinsiyetçi iş bölümünün çözülmesine yönelik izlere rastlanmıştır:

"Mesela biz Antalya 'ya gittik K8 Hanım 'la bir arkadaşımız da vardı. 4-5 gün kaldık. Evde eşim hem çocuğa baktı. Çocuk da gerçi kazık kadar, 17 yaşında. Ama yani hiç hayatımda olmamış şeyler yani. Yemek yaptı, evi topladı filan. (...) Aynen o da çok değişti. Mesela şimdi birlikte eve gidiyoruz, akşam üzeri dönüşte beni alıyor eve gidiyoruz. Bazen ben o kadar yorgun oluyorum ki ev süpürülecek, bakıyorum şimdi alıyor süpürgeyi evi süpürmeye başlıyor ki yani bunlar benim hayal bile edebileceğim şeyler değildi. O artık benim yorulduğumu fark ediyor. Benim de artık para kazanmak için çabaladığımı. (...) Aynı onun gibi çalıştığımı. Benim de yorulduğumu fark ediyor ve evde de işleri paylaşıyoruz." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K9, kooperatif ortağı olarak katılması gereken etkinlikler ya da seyahat etmesi gereken durumlarda eşinin o yokken evi düzenleyip yemek yaptığını ve bunun daha önce hayatında hiç karşılaşmadığı bir durum olduğundan duyduğu şaşkınlığı dile getirmiştir. K18 ise kooperatifin kuruluş sürecinde yapamayacaklarına dair cinsiyetçi yorumları alaşağı ettiklerini ve 'kadınlar birbirini yerler' gibi temelsiz kültürel inançların gerçeklikten uzak olduğunu kooperatifiyle kanıtladığını düşünmektedir:

"Çünkü bunu ilk iki yıl o güvensiz, o toplumun her şeye negatif yaklaşan yaklaşımları bilirsiniz. Asla işte yapamazlar, edemezler, kadınlar birbirini yerler falandır şudur budur. Biz aslında biraz o şey gerçeğine de biraz şey yaptık, katkı sunduk yani. O kadın yapamaz işte kadınlar bir araya geldiler aha onlar birbirini yerler falan... Ya biz biraz bu şehir efsanelerine en azından X nezdinde böyle bir parantez açtık yani bir durun orada. Bakın burada da DI var diye." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Özetle kooperatif ortağı kadınların; daha önce bilgilerinin ve deneyimlerinin olmadığı alanlarda yetkinlik kazanarak, farklı kültürleri ve farklı insanları tanıyarak, bakış açılarını genişleterek, kooperatiflerinin sosyalleşme imkânlarından yararlanarak, diğer kooperatif ortağı kadınlardan sosyal destek görerek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarını dönüştürerek sosyo-kültürel boyutta güçlendikleri sonucuna ulaşmıştır.

4.4.1.3. Ekonomik Güçlenme Deneyimleri: "Hani El Emeğiyle Bi Şey Yapıp Da Artık Onun Parasını Almak Çok Güzel Bi Şeymiş"

Kooperatiflerin, kadınların parasal kaynaklarını bir araya getirmelerine ve girdiler elde etmelerine olanak sağlaması veya kooperatif olmadan tek başlarına satış yapamayacakları pazarları ulaşılabilir kılması gibi istihdam ve gelir getirici imkânlar yaratması bakımında kadının ekonomik güçlenmesinde rol oynadığı söylenebilir. Çoğu zaman kooperatiflerin bu rolü, kadınların yoksullaşmasını engelleyerek insan onuruna yakışır bir yaşam sürmesi noktasında fark edilir bir etki yaratmaktadır (Majurin, 2012). Raniga (2021, s. 591) tarafından vurgulandığı üzere, neoliberal politikaların ve ekonomik küreselleşmenin yoksulluğun kadınlaşmasını artırması karşısında kooperatif örgütlenmelerinin, ekonominin yerleştirilmesinde ve kadın yoksulluğunun azaltılmasında kayda değer bir rolü bulunmaktadır.

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme deneyimleri üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Elde edilen bulgular araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların güçlenme boyutları içerisinden en az ekonomik boyutta güçlendiklerini göstermektedir. Görüşülen kooperatif ortağı kadınların büyük çoğunluğunun kişisel olarak ekonomik amaç gütmekten yalnızca gönüllülük esasıyla kooperatifleşme sürecine dahil olduğu bilinmektedir. Kooperatifte ücretli çalışmayan kadınların çoğunlukta olmasının, ekonomik güçlenme deneyimlerinin daha az olmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Şahankaya Adar ve diğerlerinin (2023) Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu ve istihdam yaratma potansiyelini ele aldığı çalışmaya göre, son yıllarda kadın kooperatiflerinin sayılarının hızla artmasına rağmen kadın istihdamını artırmadaki etkisi oldukça zayıftır. Bu durumun nedenlerinden biri, kadın kooperatiflerinin 2000'li yılların başındaki ilk örneklerinde olduğu gibi her zaman kadınların kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kurulmaması olabilir. Özellikle son yıllarda kadın kooperatiflerinin kuruluşu çeşitli kurum ve kuruluşların desteğiyle ve farklı siyasi aktörlerin güdümüyle gerçekleştiğinden kuruluş sürecindeki başarıları sürdürülebilir olmamakta ve ayakta kalma çabaları kadınların ekonomik güçlenmesindeki potansiyelin gerçekleşmesine

gölge düşürmektedir. Ek olarak araştırmaya katılan kadın kooperatiflerinin kurucu ortaklarının büyük bir bölümünün eğitim düzeyinin ve sosyo-ekonomik düzeyinin zaten yüksek olmasının, kadınların ekonomik güçlenme deneyimlerinin daha az dile getirilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu kadınlar gönüllülük esasıyla ve sosyal amaçlarla kooperatifçilik hareketine katılmış olup kooperatiften herhangi bir ekonomik gelir elde etmemektedir. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin kuruluş sürecinde ekonomik fayda ve kaygılar diğer kooperatiflerde olduğu gibi birinci sırada yer almamaktadır.

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme deneyimleri; finansal okuryazarlık, ekonomik gelir elde etme, aile ekonomisine katkıda bulunma ve üretim süreçlerinde yer alma şeklinde farklılaşmıştır. Kadın kooperatifleri kısıtlı bütçelerle faaliyetlerini sürdürmek durumunda olduğundan üretim sürecinde her bir aşama için ayrı iş gücüne sahip değillerdir. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınlar, üretim süreçlerinin tamamında ya da en az birkaç aşamasında bilfiil görev almaktadır. Bu da kooperatif ortağı kadınların farklı alanlarda yeni donanımlar kazanmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde ilk defa profesyonel olarak kooperatif aracılığıyla üretim, pazarlama ve satışla ilgilenen kadınların finansal okuryazarlıkları ve ticari bilgileri gelişim göstermektedir. Örneğin K8 normal şartlarda şu anki bilgi birikimine sahip olabilmek için büyük şirketlerin farklı departmanlarında çalışmak gerektiği şu sözleriyle aktarmıştır:

"Ya birçok şey öğreniyorsunuz. Ya benim özellikle bugün bu yaptığım işleri öğrenmek için çok çok büyük şirketlerde hem satın almada hem muhasebede hem pazarlamada çalışmam lazım lazım bunları öğrenmem için. Ama biz burada tamamen kendi tecrübemizle. (...) Evet evet aynen o alanda da güçlendirdi. Yani ticari bir firmasının sonuçta ticari bir yapısın. Artık satış yapıyorsun, para kazanıyorsun ona göre o kazandığın parayı ortakların arasında dağıtımını yapıyorsun finansal olarak. Bunun becerisini kazanıyorsun." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme deneyimleri kapsamında dile getirdikleri diğer bir konu ise ekonomik gelir elde etmeleriyle ilgili olmuştur. Genel olarak kooperatifte ücretli çalışarak üretim sürecinde gösterdikleri emeklerin karşılığını aldıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan biri de K6'dır:

"Hayat düzene girdi bence ham maddi hem manevi. Ayrıca kazanç sağlıyorum buradan. (...) Ekonomik olarak gerçekten çok büyük faydasını gördüm ben yine. İki tane çocuğum var okuyor, onları geçindiriyorum. (...) Çok basit bir şekilde söyleyeyim para kazanmaya başladım. Kendi ürettiğim karşılığını aldım." (K6, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi

K6, kooperatifte çalışmanın ekonomik olarak çok büyük faydasını gördüğünü, bu sayede çocuklarının geçimini karşıladığını ve hayatının düzene girdiğini ifade etmiştir. Başka bir kooperatif ortağı olan K16 ise:

"Ekonomiyi mesela biz kendimiz aşama aşama demin anlattım kooperatif kurarken aşama aşama nasıl ulaştık. Sosyal yanımızı biraz güçlendirdikten sonra çocuklarımız ortaya çıktı. Çocuklarımızın da güvenli bir yere bağladık ama bu kez de para kazanmamız gerektiğini gördük. Ve bu para kazanmanın yollarını işte KEDV'e şunu dedik, arkadaşlar burada dokuma olursa bu kadın yöresel kadınlar dokuma yapabilir. Gıda olursa gıdayı yapabilir. Ve bunu böyle adım adım giderek onları da bulup ekonomi olarak da kadınlar... Ha çok büyük mü paralar kazanıyoruz? Yok. Öyle çok büyük paralar kazanmadık. Ama kendimizi ayakta tutabileceğimiz bir ihtiyacımızı karşılayabileceğimiz... Hani çok zor durumda kendi paramızı harcayabileceğimiz duruma da geldik. Bu da bir şey ee ekonomik güçlenmedir." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

K16, kooperatif sürecinde sosyal amaçlarını gerçekleştirdikten sonra para kazanması gerektiğini fark etmiş ve para kazanmanın yollarını aramış ve aşama aşama gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Çok büyük paralar kazanmasa da kendi ihtiyacını karşılayabilecek kadar kazandığını aktarmış ve bunu ekonomik güçlenme olarak tanımlamıştır.

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme deneyimlerini aile ekonomilerine sundukları katkıyla bağdaştırarak aktarmışlardır. Örneğin K7:

"Ben de engelli birey annesiyim, down sendromlu bir kızım var. Ben bu yüzden çalışamamıştım. Çalışmadım yani, mesleğim olduğu hâlde yapamadım. Ama buraya girdim, burası kendi işim. (...) Yani daha çok maddi olarak kendim kazancımı elde etmeye başladım düzenli olarak. O şekilde çocuğuma faydalı oluyorum, eşime faydalı oluyorum, evime faydalı oluyorum maddi olarak. Bu şekilde." (K7, 49 yaşında, Kurucu Ortak)

Engelli bir çocuğa sahip olan K7, daha önce çalışma fırsatı bulamadığını aktarmıştır ve sözlerinden kooperatifin, kendisini dezavantajlı kılan ve piyasa dışı bırakan bu durumu aşmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Başka bir kooperatif ortağı olan K9'un ekonomik güçlenme deneyimine ve bunun ailesine yansımalarına dair anlatısı aşağıda yer almaktadır:

"Para kazandıkça çocuklarıma daha güzel nasıl diyeyim, daha rahat yaşatmaya çalışıyorum. İşte mesela ihtiyaçlarından hariç onların almak istediği veya onların almak isteyip alamadıkları şeyleri sağlamaya çalışıyorum. O açıdan geliştiğimi hissediyorum. (...) Yo maddi açıdan da düşünüyorum. Şu anda mesela bir şey oluyor, eşim mesela anjiyo olacak. Diyorum ki şey yapma çünkü ben illa bir köşemde para bulduran kadınlardanım. İlla bir yere saklayacağım, yok diyeceğim... Tabii ki sağlık da para istiyor. Diyorum sıkılma yani üzülme bende şu kadar para var yaparız hiç dert etme diye. Mesela kızım X'te. Benim engelli bir torunum var. O mesela kreşe gidiyor, yüzme kursuna gidiyor, yüzme kursunun parasını ben veriyorum. Kollarından engelli, iki kolundan da engeli var. Yüzmede çok başarılı olacağını söylüyorlar. 5 yaşında. Ne kadar erken başlatırsanız o kadar iyi olur hani şampiyonluklar falan yaşayabilir diye. Birebir hocası var. Ben dedim yazdırın, ben vereceğim. Yani ben eğer burada çalışmıyor olsaydım para kazanmıyor olsaydım ben torunuma böyle bir şeyde bulunamayacaktım." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortağ ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K7'ye benzer biçimde engelli torunu olan K9 da kooperatif aracılığıyla edindiği ekonomik gücü torununun ve ailesinin diğer fertlerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığını ve bu durumdan duyduğu memnuniyeti aktarmıştır. Ayrıca kooperatifte çalışmıyor olsaydı ailesine bu tür katkıları sunamayacağını altını çizmiştir.

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınların kooperatiften elde ettikleri gelirleri kendi ihtiyaçlarının yanında eşlerinin, çocuklarının, torunlarının kısacası ailesinin ihtiyaç duyduğu durumlarda da kullandığı söylenebilir. Ayrıca engelli çocuğa sahip olmak gibi bakım yükü bağlamında kadının dezavantajlı hâlini derinleştiren ve çalışmasının önünde engel teşkil eden şartlarda bile kooperatifin alternatif bir istihdam fırsatı yarattığı görülmektedir. Bunun ev içi bakım yükü olan kadınların çalışma yaşamına dahil edilip emeğinin piyasalaştırılması konusunda umut vaat edici örnekler olduğu düşünülmektedir.

Son olarak kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerinde gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinin bizzat içinde olmaktan, üretebilmekten duydukları mutluluk da yine

ekonomik güçlenme deneyimleri kapsamında değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili K3'ün deneyimi aşağıda yer almaktadır:

"Hiç bilmediğim şekilde gerçekten hani iş yapmayı öğrendim, el işi yapmayı öğrendim ve el işinden para kazandım. Yani kazandım derken o beni çok mutlu etti. Hani el emeğiyle bi şey yapıp da artık onun parasını almak çok güzel bi şeymiş. Tamam çalışma hayatından geliyorum ama el emeği başka bi şeymiş. (...) Onu kendin yaratıp kendin bunu ben yaptım demek güzel bi şeymiş. O beni güçlendirdi yani." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

K3 hem hiç bilmediği bir alanda mesleki beceri kazanmış olduğunu hem de çalışma hayatından gelen biri olmasına rağmen emek harcayarak, el işçiliğiyle ortaya çıkardığı üründen elde ettiği kazancın kendisinde daha farklı duygulara sebebiyet verdiğini aktarmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların ekonomik güçlenme deneyimleri ele alındığında çoğu zaman kooperatifte çalışan kadınlar aynı zamanda kooperatifin ortakları olduğundan kooperatiflerini kendi iş yerleri olarak benimsedikleri ve üretim süreçlerinin tümünde yer aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik gelir elde etmelerinin yanında farklı üretim aşamalarında yer almaları onların donanımını artırmıştır. Son olarak kooperatiflerin kadını çalışma yaşamından uzak tutan engelleri ortadan kaldırmaya yönelik alternatif bir istihdam fırsatı sunduğu ve kadınların kooperatiften elde ettikleri gelirlere yükledikleri anlamların ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya koşut olarak şekillendiği söylenebilir.

4.4.1.4. Politik Güçlenme Deneyimleri: “Tek Başına Sesinin Çıkmasıyla Yüz Kişinin Sesinin Çıkması Çok Farklı Bir Şey”

Kadın kooperatiflerinin kooperatif ortaklarına kazandırdığı liderlik becerileri ve kooperatif ortaklığının beraberinde getirdiği saygınlık sayesinde kadınların toplumsal statüleri gelişmekte ve sosyo-politik meselelere katılımı artmaktadır. Ayrıca kadınların kamusal alanda temsil yetlerinin az olduğu toplumlarda kadın kooperatifleri, kadınların seslerini duyurmalarında aracı görevi görmektedir (Majurin, 2012).

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların politik güçlenme deneyimleri ele alınmıştır. Kooperatif ortağı kadınların politik güçlenme deneyimleri genel olarak kurumsal kimlik kazanmaları, toplumsal statülerinin gelişmesi ve saygınlıklarının artması, kooperatif aracılığıyla örgütlü bir siyasi güç oluşturmaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal boyutuna ilişkin farkındalık kazanılması doğrultusunda şekillenmiştir.

İlk olarak kooperatif ortağı kadınlar politik güçlenme ile ilgili olarak kooperatif ortağı olmanın onlara kendi kimliklerinin yanında kurumsal bir kimlik kazandırdığını böylece siyasi platformlara erişimlerinin kolaylaştığını ifade etmişlerdir. Örneğin K1'in (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Tabii oluyor o da şöyle, örneğin biz belediye ortaklı olduğumuz için görüşmelerimizde ulaşamadığımız kişilere belediye aracılığıyla ulaşabiliyoruz. Burada bir resmî kurumu devreye soktuğumuz için güçlenmiş oluyoruz aslında."* sözlerinden bireysel olarak ulaşamadıkları kişilere resmî ortakları olan belediye aracılığıyla ulaşabildikleri ve bu durumun kendilerini politik olarak güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Keza K28, belki kendi mesleki kimliğiyle herhangi bir kuruma müracaat etse göremeyeceği ilgiyi, önemi ve ciddi tutumu kooperatif adına müracaat ettiklerinde görebileceklerini aktarmıştır:

"(...) Bakın ben X'de şu an hangi kurumun kapısını çalsak, sağlık çalışanı K28 olarak belki bizimle ilgilenmeleri belli bir boyutta kalacaktır ama kooperatif adına gittiğimiz zaman çok daha ciddiye alınıp çok daha önemsenerek birtakım yerlerde birtakım çalışmalarımızı yapabileceğimizi biliyoruz. Yani bunun ölçülebilir noktası da var onu söylemeye çalışıyorum. Kesinlikle bi ben de güçlendiğimi hissediyorum."
(K28, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kadın kooperatiflerinin çoğu zaman buldukları bölgede yerel halk tarafından tanındıkları ve yerel halkın ilgisine mazhar oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Buna istinaden kooperatif ortağı kadınların saygınlık kazandığı ve toplumsal statülerinin geliştiği söylenebilir. Konuyla ilgili K16, yalnızca yerel halk tarafından değil, farklı siyasi aktörlerden ve resmî kurumlardan da aynı ilgiyi ve değeri gördüklerini, kendisinden mahalle muhtarlığına veya belediye başkanlığına adaylığını koymasına dair bir beklenti oluşmasının onu görünür kıldığını ve güçlü hissettirdiğini aktarmıştır:

"Yani bunu en iyi kendi bölgemizde görüyoruz. Hani bir belediye gittiğimizde ne kadar değer gördüğümüzü kaymakama gittiğimizde nasıl olduğunu biz görüyoruz, bunları görüyoruz. Kendi mahallemizdeki esnaftan da bunu görüyoruz, kendi evlerimizde eşlerimizden, çocuklarımızdaki o değişimi net görüyoruz yani. (...) Ya bireysel olarak mesela bugün bakanlığa gittiğimde işte K16, M2 dediklerinde burada da görüyorum ki hani güçlü olduğumu görüyorum. Hani güçlendiğimi, tanınır olduğumuzu. Kendi mahallemde eğer bir muhtarlık teklifi geliyorsa hani muhtar adayı ol, belediye başkan adayı ol demek bu insanlar demek ki hani hem görünür kılmuştur hem güçlü hissettirmiştir." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifleri aracılığıyla savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirdiklerini, kooperatiflerinin hak taleplerini karşılamak üzere baskı oluşturmada etkili olduğunu ve örgütlü bir yapı içerisinde olmanın kendilerini politik anlamda da daha güçlü kıldığını düşünmektedir. K12 (45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü); *"Bu sefer daha etkili hâle geliyorsunuz. Bu da tabii yaptırım açısından, en üst düzeylere işte dediğim gibi resmî yerlerde özellikle kooperatiflerin hak sahibi olması gereken konularda büyük bir etki yaratıyor."* diyerek kooperatiflerin hak sahibi olduğu konularda yaptırım açısından daha güçlü olduklarını belirtmiştir. K15 ise (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Siyaseten de öyle. Ya güç olarak da siyasi güç olarak da etkin, etkin. Tek başına sesinin çıkmasıyla yüz kişinin sesinin çıkması çok farklı bir şey. Ya o anlamda da tabii etkili bir şey kooperatif olmak. Her anlamda güçlülük."* diyerek kooperatif olmanın hak arayışlarında kendilerine politik anlamda bir güç kazandırdığını vurgulamıştır.

Kadın kooperatifleri uzun vadede sosyal yaşamda ve iş yaşamında yerleşik toplumsal cinsiyet eşitsizliği pratiklerinin ortadan kaldırılmasında ve/veya dönüştürülmesinde bir güçlenme aracı olabilir (Şahankaya Adar vd., 2023, s. 1172). Nitekim K23'ün konuyla ilgili deneyim aktarımı aşağıdaki gibidir:

"Bu aile içerisinde, yakın çevrende, toplumda, o toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, o rollerin dağılımında bütün hayatını etkiliyor. (...) Ne bileyim işte kaynaklara erişme, fırsatlara erişme, bunların yollarını yöntemlerini deneyimleyerek o pratik günlük mücadele içerisinde anlamak bu da güçlendiriyor. Hem beni güçlendiriyor hem çevremdekileri güçlendiriyor. (...) Haklarımız, mücadele ettiğimizi söylüyoruz işte kendimize bu yine bu örgütlü mücadele içerisinde." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23'ün örnek teşkil eden anlatımından yola çıkılarak kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatiflerinin kadınlara eşit hak ve fırsatlardan yararlanma olanağı tanınması ve haklar konusunda kadınların örgütlü mücadelesini mümkün kılması bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında politik bir güç unsuru olduğunu düşündükleri söylenebilir. K18 ise konuyla ilgili geçmiş yaşantısından örnek vererek açıklamada bulunmuştur:

"Mesela daha öncesinde de mesela bu kentin içerisinde birçok ekonomik alanlarda, birimlerde yer alırdım. Beni buralara çağırırlardı işte esnaf, sanayi odaları... Bütün ekonomik çalışmaların içerisinde yer alabilirdim, davet edilirdim ama mesela bu şey boyuttaydı konu mankeni boyutundaydım. Bunu görüyordum. Çünkü bu alanlarda çalışan kadınlar çok azdı, biz 3-5 kişiydik. İşte nitelikli veya niteliksiz olmamıza bakmıyorlardı. Gerçekten sadece pozisyon olarak kadın olarak görünmüş olmamız, o toplantıların içerisinde renk katma noktamız oluyordu. Ee yani toplantıların topuklu ayakkabılı, kırmızı rujlu davetlileri halindeydik. Böyle bir şey vardı. Şimdi mesela biz buralara davet edildiğimizde biz buraya kendi sorunlarımız ve kendi şeyimizle gidiyoruz, irademizle gidiyoruz. Hiçbir şekilde böyle bir şeyimiz yok ve şu oluşuyor artık bu kentte bir ekonomi, üretim, kadın vesaire sorunlar tartışılıyorsa ve biz bu ortamda yoksak bunun hesabını soruyoruz mesela. Yani bize bunu çünkü öncesinde beni niye çağırmadınız? Diye böyle bir şey yok. Dışında tutabiliyorsun bireysel olarak. Ama artık bir kurum olmanın işte kurum kültürüyle hareket etmenin bir durumu oluştu ve bu şeydir de yani bir güç oluşturduk biz, bir irade olduk." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortağ ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K18, mesleği gereği kooperatiften önce de resmî davetlerde yer aldığını ancak sadece kadın olduğu için 'konu mankeni' olarak 'topuklu ayakkabıları' ve 'kırmızı rujuyla' toplantılarda boy göstermesi ve ortamı 'güzelleştirmesi' için davet edildiğini düşünmektedir. Oldukça cinsiyetçi olan bu tavrın ve göstermelik davetlerin, pratikte kadınlara herhangi bir katkısı olmadığı gibi, kadının statüsünü zedelediği düşünülmektedir. Ancak K18'in de belirttiği gibi kooperatif olarak buldukları kentte ekonomi, üretim, kadın vb. gibi sorunlar tartışıldığında dışarıda tutulmadıklarını, tutuldukları takdirde hesap sorabilme gücüne haiz oldukları anlaşılmaktadır. D1 Kadın kooperatifi olarak buldukları kentin sosyal sorunlarının çözümünde aktif olarak yer aldıkları ve bir kurum iradesi oluşturduklarını ifade etmiştir.

Kooperatif ortağı kadınlar politik güçlenme deneyimleri kapsamında yukarıda bahsedilenlerden farklı olarak kooperatiflerinin yönetiminde yer alarak karar verme

süreçlerine katılım göstermenin, içinde buldukları oluşum üzerinde söz haklarının olmasının ve kooperatif ortağı olduktan sonra yasal/siyasal haklarına ilişkin bilinç düzeylerinin arttığını aktarmışlardır.

Özetle kooperatif ortağı kadınlar kooperatif aracılığıyla; kurumsal kimlik kazanmalarını, toplumsal bağlamda statülerinin gelişmesini ve saygınlıklarının artmasını, hak taleplerinde örgütlü bir mücadele vermelerini, siyasi etkinlik kazanmalarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dönüşümünde kooperatiflerin politik konuma sahip olmasını politik güçlenme deneyimleri çerçevesinde değerlendirmişlerdir.

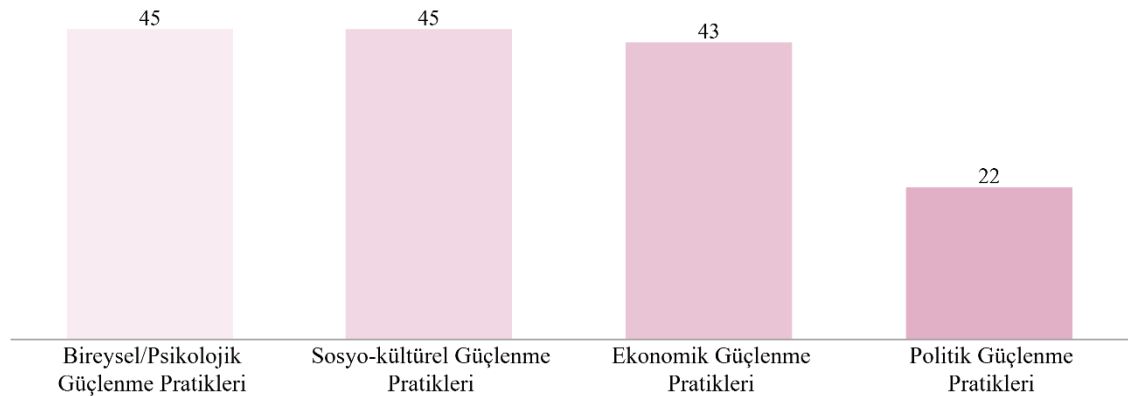
4.4.2. Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların kooperatif aracılığıyla güçlenme sürecine tanık olduğu diğer kadınların güçlenme pratikleri üzerine tartışma yürütülmüştür. ‘Diğer’ olarak addedilen kadınlar için herhangi bir sınırlama söz konusu olmamakla birlikte genellikle kooperatifin ortağı olan, kooperatifte çalışan veya kooperatiften yararlanan kadınları tanımlamak için kullanılmıştır. İlgili kategorinin alt kategorilere ayrılmasında çalışmanın bir önceki başlığına paralel biçimde bireysel/psikolojik güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme boyutları dikkate alınmıştır. Kooperatif ortağı kadınların, kendisi dışındaki kadınların kooperatif aracılığıyla güçlenme pratiklerinden bu ölçüde bahsetmesi dikkat çekici bulunmuş olup araştırma bulgularında ayrı bir başlık hâlini alması tümüyle analizin gidişatına göre şekillenmiştir.

Bu kategorinin her bir alt başlığında yer verilen bulgular, ‘Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri’ başlığına koşut biçimde belirlenmiştir. Dolayısıyla bu başlık da dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak ‘Bireysel/Psikolojik Güçlenme Pratikleri’ alt başlığında kooperatif ortağı kadınların, kendisi dışında kooperatif aracılığıyla güçlenme süreçlerine tanıklık ettiği kadınların kişisel gelişimleri, ruhsal iyi oluşları, sorunlarla baş etme gücü, aile içi statülerinde olumlu değişimler ve öz güvenlerinin artışı gibi kadının kendisiyle, duygularıyla ve psikolojik süreçlerine ilişkin güçlenme pratiklerine yer verilmiştir. ‘Sosyo-kültürel Güçlenme Pratikleri’ alt başlığında kooperatifteki diğer

kadınların güçlenme pratikleri; kooperatifin sunduğu sosyalleşme ve eğitim imkânlarından yararlandıklarına, birbirleriyle dayanıştıklarına, farklı kültürlerle ve farklı insanlarla tanıştıklarına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarının dönüştüğüne işaret etmektedir. ‘Ekonomik Güçlenme Pratikleri’ başlığı altında kooperatifteki diğer kadınların, kooperatif aracılığıyla elde ettikleri ekonomik gücün hayatlarında birey ve aile boyutunda yarattığı olumlu değişimlere odaklanılmıştır. Son olarak ‘Politik Güçlenme Pratikleri’ alt başlığında ise kooperatifteki diğer kadınların, kooperatifleri aracılığıyla edindikleri siyasi temsiliyetleri ve farkındalıkları, toplumsal duyarlılıkları, kooperatiflerinin yönetiminde söz haklarının olması ve kooperatifleri aracılığıyla kurumsal kimlik kazanmalarına ilişkin güçlenme pratiklerine yer verilmiştir.

‘Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri’ kategorisine ait alt kategorilerin her birinin derinlemesine görüşmelerde kooperatif ortağı kadınlar tarafından kaç farklı yerde dile getirildiğine ilişkin bilgiler Şekil 10’da gösterilmiştir:

Şekil 10. Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerindeki diğer kadınların güçlenme pratikleriyle ilgili en az ‘Politik Güçlenme Pratikleri’ alt kategorisinden bahsetmişlerdir. Bunun dışında ‘Bireysel/Psikolojik Güçlenme Pratikleri’, ‘Sosyo-kültürel Güçlenme Pratikleri’ ve ‘Ekonomik Güçlenme Pratikleri’ alt kategorilerinden neredeyse eşit oranda bahsettikleri söylenebilir. Bu durumda kooperatifteki diğer

kadınların güçlenme pratikleriyle ilgili öne çıkan bir güçlenme boyutu olmamakla birlikte en az güçlenmenin politik boyutta yaşandığı yönünde bir çıkarım yapılabilir.

Kooperatif ortağı kadınların ve bu kadınlar dışında kooperatifteki diğer kadınların güçlenme süreçlerinin birbirinden farklı başlıklarda kapsamlı bir çözümlemesine yer verilmesi, söz konusu güçlenme süreçlerinin kendi içinde kıyasını mümkün kıldığından araştırma için yordayıcı bilgiler sağlamıştır. Kooperatif ortağı kadınların ‘Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri’ ve ‘Kooperatif Aracılığıyla Diğer Kadınların Güçlenme Pratikleri’ kategorilerinden bahsetme sıklıkları incelendiğinde, kooperatif ortağı kadınların farklı boyutlardaki güçlenme deneyimlerinden söz etme sıklıkları arasında belirgin farklar bulunurken; kooperatifteki diğer kadınların farklı boyutlardaki güçlenme pratiklerinden genel olarak daha dengeli bir dağılımla söz ettikleri söylenebilir. Kooperatif ortağı kadınların kendi güçlenme deneyimlerine bakıldığında bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerinin; ekonomik ve politik güçlenme deneyimlerine kıyasla bariz biçimde önde olduğu görülmektedir. Kooperatifteki diğer kadınların güçlenme pratiklerine bakıldığında yalnızca politik güçlenme pratiklerinin, diğerlerine kıyasla oldukça geride olduğu, diğer üç güçlenme boyutunda ise sonuçların birbirine çok yakın olduğu söylenebilir.

4.4.2.1. Bireysel/Psikolojik Güçlenme Pratikleri: “Ben Kooperatife Girmeseydim Depresyona Girecektim”

Kadının kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik olarak güçlenmesi, kooperatifte bir ortak olarak kabul görmesiyle başlamaktadır. Bunun yanında ilerleyen süreçlerde kooperatiflerin kadınlara saygı ve takdir kazandırması gibi daha kapsamlı sosyal ve psikolojik faydaları olduğu bilinmektedir (Schincariol McMurtry & McMurtry, 2015, s. 10). Duguid ve diğerlerinin (2015, s. 83) Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesindeki etkisini ele aldığı çalışmaya göre, kadın kooperatiflerinin kadınların kişisel gelişiminde, saygı ve öz güven duygusu kazanmasında, sorunlarla baş etmelerinde, kadınların kendileri arasındaki dayanışmada ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde olumlu etkileri bulunmaktadır.

Bu başlık altında araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların kendisi dışında kooperatif aracılığıyla güçlenme sürecine tanık olduğu kadınların bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri tartışılmıştır. Kooperatif ortağı kadınların tanık olduğu bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri; öz güven ve kendilik değeri, sorunların paylaşılması ve duygusal destek sağlanması, ruhsal iyi oluş, kişisel gelişim, aile içi statüde olumlu değişim ve sorunlarla baş etme gücü olarak sıralanabilir.

Kooperatif ortağı kadınların aktarımlarına göre kooperatif aracılığıyla diğer kadınların öz güvenlerinin arttığı ve kendilerini değerli hissettikleri böylece yapabileceklerine dair gücü kendilerinde daha çok buldukları söylenebilir. Konuyla ilgili K1 (47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Kendini değerli hissediyordur. Kadın buraya geldiğinde bir şeyler yapıyor, mutlu oluyor. Öz güveni geliyor, kendini burada değerli hissediyor. Bir şeyler yaptıkları diktikleri zaman bizlere gösteriyorlar, takdir ediyoruz. Yapabileceğini gördüğü zaman değerli hissediyor."* diyerek kadınların kooperatifte çalıştıkça öz güvenlerinin arttığını ve yapabildiklerini gördükçe de kendilerini değerli hissettiklerini açıklamıştır. Başka bir kooperatif ortağı olan K24 (59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) de benzer bir süreçten şu sözlerle bahsetmiştir; *"Yani evden çıkan bir kadın kendi kendine yeteceğini gören bir kadın artık dayak olmadan da ayakta duracağına inanmaya başlıyor. Biz bunu çok kez deneyimledik."* K24'ün bu sözleri, kooperatifin kadının hayatında uğradığı sistematik şiddete karşı mücadelesindeki kritik rolünün anlaşılması açısından oldukça çarpıcıdır. Nitekim literatürde de Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin kadına yönelik şiddetle mücadelede rol oynadığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (KEİG, 2015; Lorasdağı ve Sumbas, 2015).

Kadın kooperatiflerinin kadına yönelik şiddeti önleme potansiyelinin yanında aile içi ilişkilerde kadının konumuna yönelik olumlu etkisinin olduğuna dair bulgulara da ulaşılmıştır. Bu çerçevede kooperatif aracılığıyla yaşadığı güçlenme deneyiminin etkilerinin kadının hayatında birçok alana yansıdığı gibi aile içine de yansıdığı söylenebilir. Örneğin K21, kooperatiflerin kadınların ruhsal iyilik hâline, kişisel gelişimine ve öz güvenine sağladığı katkıların yanında aile içi çatışmalarda kadınları güçlü kıldığını kendi kooperatifinden bir örnek vererek açıklamıştır:

"Ortaklardan birinin şu an antidepresan ilaçlarını bıraktığını gözlemlememiz de önemli gelişmelerden bir tanesi. Yani bu gibi faydalarının olması, kişisel gelişimleri, kendilerine olan öz güvenleri, aile bireyleri içerisindeki çatışmalara karşı onları önleyici tedbirlerinin alınması yönünde de birçok gelişimlerini sağladıklarını gördük." (K21, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K23'ün (65 yaşında, Kurucu Ortak) de potansiyel güçlerini açığa çıkaran kadınların aile içinde de güçlendiğe yönelik şu sözleri; *"En önemlisi de aile bireyleri arasında kendine böyle bir değer kazandırmış oldu. Yani sessiz kalan kadınlar, birtakım güçlerini bilip de ortaya koyamayan kadınlar, kendilerinde var olan o güçlerini ortaya çıkardılar."* K21'i destekler niteliktedir.

Kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme pratiklerinden bir başkası; kooperatif çatısı altında kadınların birbirlerine daha önce dile getiremedikleri sorunlarını anlattıkları ve kooperatif ortağı kadınların birbirine duygusal destek sunarak dayanışma çerçevesinde bu sorunlara çare aradıklarıyla ilgilidir. Konuya ilişkin K8'in (43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) sözleri; *"(...) Ama biz burada çok şükür onu yapıyoruz yani çünkü ne yapıyoruz? Bütün gün birbirimizin derdini, sıkıntısını dinliyoruz. Burada kadın geliyor, kimseye anlatamadığı bir sıkıntısını bizimle paylaşıyor."* ile K22'nin (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) sözleri; *"Yani kanser hastamız vardı aramızda üretenlerden. Değerlerinin çok düzeldiğini söylemiş doktor. Çok mutluymuş. Dediğim gibi yine böyle aile içi şiddet gören bir arkadaşımız psikoloğa gitmeden kendi aramızda hallettiğimiz bir işte süreç yaşadık."* kooperatif ortamının kadınların sorunlarını birbiriyle paylaşması ve birbirine destek olması bakımından önemini açıklamaktadır.

Kooperatifte kadınların birbirine sağladıkları destek, kadınların kooperatif dışı hayatlarında da daha mutlu, daha rahat, daha sakin bir tutum sergilemelerine neden olmuştur ve bu durum aileleriyle, eşleriyle olan ilişkilerine olumlu etki etmiştir:

"Ben hiç unutmuyorum biz kooperatif kurduğumuzda yedinci senesinde sekizinci senesinde benim evim biraz uzaktı yürüyerek eve gidiyordum. Orada bir adam böyle geldi önüme. Biraz da yapılı mapılıydı ürktüm hani bir şey mi söyleyecek, acaba kooperatifle ilgili bir şey mi oldu, karısı mı çocuğu mu? Ya dedi abla ben size bir şey

sormak istiyorum, siz benim karıma ne yaptınız? Nasıl ne yaptık ki karına? Ya dedi kadın kaşı çatık, sürekli sinirli bir kadın. Şimdi bir şey oldu mu o kadar güzel anlatıyor ki o kadar güzel konuşuyor, derdini o kadar güzel dile getiriyor ki... O konuşmayan, üzgün, hep mutsuz kadın o kadar iyileşti ki iyi ki siz orayı kurmuşsunuz." (K16, 60 yaşında, Kurucu Ortak)

"Diğer kadınlar açısından da mesela yine kadınlarımızdan birinden örnek vereyim. İşte böyle evde hafif bir tartışma, böyle gerilim olduğunda eşi artık sen biraz atölyeye git, kafanı dağıt diyor mesela. Neden? Atölyeye gittiğinde sakinleşiyor, mutlu oluyor, keyifli oluyor, gülüyor, eğleniyor ve eve döndüğünde o böyle nasıl diyeyim? Rahatlamış olma hissi eşler arasındaki gerilimi azaltıyor mesela." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K16'nın ve K25'in yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere kooperatif ortamının kadınların ruhsal iyi oluşlarına katkısı kalıcı olmuş ve kooperatif dışındaki yaşamlarında da kadınların mutluluğu eşleri tarafından gözlemlenebilir hâle gelmiştir. Bunun yanında kooperatiflerde kadınların üretimin içinde yer aldıkları, çalıştıkları ve emeklerinin karşılığını gördükleri için de mutlu hissettikleri söylenebilir:

"Burada kadınlar kendilerini mutlu hissediyorlar bu arada. En azından sıkıntılarını unutuyorlar, bırakıyorlar sadece ne iş yapıyorsa ona odaklanıyor. Yemekse yemek, kurabiyeyse kurabiye, dikişse dikiş. (...) Üzüntülerini, kederlerini bir tarafa bırakıyorlar, sadece işlerine... Ve o işi yaptıktan sonraki mutlulukları da bambaşka bir şey yani bu ürünü ben yaptım. Herkes tarafından çok beğeniliyor ve tekrar bunun devamlılığı geliyor. Bu bence kadının en büyük aynen mutluluğudur yani." (K26, 34 yaşında, Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

K26, kooperatifinde kadınların kendi emeğiyle ortaya ürün çıkarmış olmaktan ve o ürünün beğenilmesinden duyduğu mutluluğun, 'en büyük mutluluk' olduğunu düşünmektedir. Nitekim Majurin (2012, s.26) de kooperatif ortağı kadınların ekonomik başarılarının başkaları tarafından tanınmasının kendilik değerlerini geliştirdiğini belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların tanık oldukları bireysel/güçlenme pratiklerinden bir başkası da kooperatifin kadınlara sağladığı imkânların onların kişisel gelişimlerini desteklediği yönündedir. Örneğin K11, kooperatifinden bir ortağın kendisini ifade etme konusundaki gelişimini aktarmıştır:

"Bunu kuran kişi olarak şunu söyleyebilirim. Ben insanların mesela o kadar çok size örnek gösterebilirim ki yani gelişim noktasında. Göz teması kurmayan bir insanın, ortağımız X Hanım mesela. Birazdan isterseniz onlarla da görüşebilirsiniz. Göz teması kurmayan bir arkadaşımızın şu an çok rahat size röportaj verebilir halde olduğunu görebilirsiniz." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Başka bir kooperatif ortağı K20 ise kooperatif bünyesinde verilen eğitimlere katılan bir ortağın eğitime katılmış olmaktan duyduğu mutluluğu şu sözlerle dile getirmiştir:

"(...) Ondan sonra da oğlu da diyor ki: "Anneciğim seninle gurur duyuyorum." İçeri giriyor, o kadar mutlu olmuş ki. "Ben ilk defa hayatımda bir eğitime katıldım ve oğlum bunun için benimle gurur duydu." Buna çok mutlu oldu mesela. İşte birisi arıyor mesela diyor ki: "Ben toplantıdayım." "Ay ne kadar güzel bir şeymiş, ben ilk defa ben bir toplantıdayım diye cevap verdim." falan böyle." (K20, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme pratikleriyle ilgili son olarak kooperatifçilik süresince karşılaşılan zorlukları aşmak için verilen mücadelenin kadınların baş etme yeteneklerini geliştirdiğine ilişkindir. K25, kooperatifin yeni kurulduğu dönemde ortakların herhangi bir sorun karşısında verdikleri tepkilerle şimdikiyi kıyaslayarak kooperatifindeki ortakların gelişimlerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

"(...) Dünyanın en büyük felaketiymi onlar için yani dizlerini dövüyorlardı hani "Nasıl yaptık?" diye. Bugün yaşayacağımız böyle bir problemde ilk bakacakları şey bunu nasıl çözeriz? Tekrar dökelim, tekrar kaynatalım, bir şey yapalım, değerlendirelim. Yani kimse dizini dövmüyor artık ya da pazarlama anlamında kaçırdığımız bir sipariş, iptal olan bazı şeyler, ekonomik zorluklar, müşterilerimizin alım gücünün azalması, bizim maliyetlerimizin artması... Bunların her birine diyoruz ki çözeriz. İşte şunu yapalım o zaman işte sürümden kazanabileceğimiz daha uygun fiyatlı ürün çıkaralım. Halbuki bizim için belki de dünyanın en büyük felaketi olacaktı birkaç sene önce böyle bir şeyi yaşıyor olsaydık. (...) Şey yani orada bir öz var, güçlü bir kadın var. Karşısına ne gelirse sıkıntı değil artık şeyi oturdu artık bizde özellikle işte korona, ekonomik kriz bunların da çok etkisi oldu bizim güçlendirmede." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Özetlemek gerekirse kooperatif ortağı kadınların, kendisi dışındaki kadınların kooperatif aracılığıyla bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri, öz güven ve kendilik değerlerinin

artması, kişisel gelişim, aile içi statüde olumlu değişim, sorunları paylaşarak birbirlerine duygusal destek sunmaları, ruhsal iyi oluş ve sorunlarla baş etme mekanizmalarının gelişmesi olarak sıralanabilir. Kooperatif ortağı kadınların kendi bireysel/psikolojik güçlenme deneyimleri ile kendisi dışındaki kadınların bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri kıyaslandığında birbirine oldukça benzer süreçler olduğu görülmektedir. Yalnızca aile içi statüde olumlu gelişim bu başlığa özgü olarak farklılaşmaktadır.

4.4.2.2. Sosyo-kültürel Güçlenme Pratikleri: “Herhangi Bir Şey Olduğunda O Sosyal Sermaye Hemen Harekete Geçebilir”

Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler nedeniyle hem üretim alanında hem de sosyal kaynaklara ve fırsatlara erkeklerden daha az erişimi olan kadınlar için kooperatiflerin sunacağı pek çok imkân bulunmaktadır (Majurin, 2012). Bunun yanında kadınların kooperatif çatıları altında örgütlenmiş olması; birbirlerinden öğrenmelerine, üretim yapabilmek için kaynaklarını bir araya getirerek dayanışma içinde olmalarına ve eğitim alarak becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır (Jones vd., 2012, s. 29). En genel hatlarıyla kooperatifler, kadınların kaynak ve fırsatlara erişimini artırma ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunların çözümünde rol oynama potansiyelleri bulunduğundan yalnızca ekonomik açıdan değil, sosyal açıdan da önemli dayanışma modellerinden biridir (Demircan Yıldırım, 2020, s.163).

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların, kooperatif aracılığıyla sosyo-kültürel güçlenme süreçlerine tanık olduğu diğer kadınların deneyimlerine ilişkin bulgular ele alınmıştır. Genel olarak bulgular; kooperatiflerin kadınlar için sosyalleşme imkânları yarattığına, kooperatifte kadınların birbiriyle deneyimlerini paylaşması ve birbirlerine destek olması sonucunda aralarındaki dayanışmanın geliştiğine, kooperatiflerin kadınların farklı kültürler ve insanlarla bir araya gelmesinde aracı olduğuna, kadınların kooperatifteki eğitimlerden faydalandıklarına ve kadınların hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarıyla yapılan değerlendirmelerin azaldığına işaret etmektedir..

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifteki diğer kadınlar için kooperatiflerin ev dışında gidebilecekleri ikinci bir alan yarattığını düşünmektedir. K12, aktif olarak üretimde olmayan ortaklarının bile gün içinde kooperatife uğrayıp sohbet edebildiğini ve kendisinin samimi olduğu kişiler tarafından yargılanmadan dinlenebildiğini aktarmıştır:

"İkincisi kadın için bir sosyal alan yaratıyor. Kadın evden çıkıp gidebileceği bir yer var çalışsa da çalışmasa da. Çoğu ortağımız bizim mesela aktif üretime katılmayanlardan. Bir çarşıya çıktığında, bir şey olduğunda buraya uğrayıp bir çay kahve içebiliyor, burası onun yuvası gibi. Burada işte bir merhaba diyebileceği, sohbet edebileceği ya da oturup kendisinin dinlenebileceği bir alanı var, ikinci bir evi gibi. (...) Dediğim gibi üretime katılmasa bile geçerken bir komşu gibi bir akraba gibi hemen samimi hissediyor kendisini, o rahatlığı sağlıyor." (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

K12'nin kooperatifin kadınlar tarafından ikinci bir ev olarak kabul edildiğini açıklayan bu sözleri; kooperatifin kadınlara sağladığı sosyalleşme imkânlarının ve kadınların günlük yaşamında özel alanla sınırlanmadığının bir göstergesi olarak önem teşkil etmektedir.

Kooperatif aracılığıyla tanışan ve birbiriyle bağ kuran ortakların birbirlerine farklı alanlarda destek olduğu ve bu desteğin kooperatif çatısıyla sınırla kalmadığını K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Sadece kooperatif olarak bakma, çocuğuna bir şey olduğunda, kocasına bir şey olduğunda sağlığına bir şey olduğunda herhangi bir şey olduğunda o sosyal sermaye hemen harekete geçebilir. Yani o birliktelik önemli bir şey."* diyerek açıklamıştır. Kooperatif ortağı kadınların birbirlerine yalnızca kooperatif yaşamında destek olmakla kalmayıp kooperatif dışındaki yaşamlarında da başa çıkılması güç durumlarda birbirleri için harekete geçmesi kadınlar arasındaki dayanışmanın varlığını göstermektedir.

Kadınların kooperatifte birbirleriyle deneyimlerini paylaşması hem aralarındaki ilişkiye hem de üretim süreçlerine olumlu etkisi olan sosyal ve ekonomik faydalar üretmektedir. K25 (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Tabii ne oldu? Mesela X'deki uzun süredir devam eden kooperatif üyesi kadınlar artık deneyimlerini yeni kadınlara aktarmaya başladılar bu yeni projeye."* sözleriyle deneyimli ortakların,

kooperatife yeni dahil olan ortaklara deneyimlerini aktardıklarını paylaşmıştır. Benzer şekilde K9 ise (49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Birlikte sosyal hayatımız çok güzel onlarla. Biz onları çalışan gibi görmüyoruz, onların hepsi arkadaşımız. Ne bileyim kendimizden örnek veriyoruz. Bak biz de şöyleydik, hani böyle olduk falan."* sözleriyle kooperatif ortaklarını arkadaşı olarak gördüğünü ve onlarla kendi deneyimlerini paylaştığını ifade etmiştir. Kooperatiflerin kadınlara ortak amaçlar etrafında bir araya gelerek birbirlerinden öğrenme ve deneyimlerini paylaşma fırsatı sunması, kadınların becerilerini artırma ve kooperatiflerini geliştirme konusunda önemli potansiyele sahip olduklarını göstermektedir (Jones vd., 2012).

Kooperatif ortağı kadınların paylaşımları sonucunda hem kendi ortaklık yapıları gereği hem de iş birliği kurdukları insanların farklı kültürlerden olması sebebiyle kooperatiflerin, kültürel farklılıkların benimsenerek zenginlik olarak görüldüğü az sayıdaki örgütlenmelerden olduğu düşünülmektedir.

"Renk çeşitliliği görüyo, deneyim paylaşıyor, farklı insanları görüyor, farklı kültürleri tanıyor, (...) kendini daha iyi geliştirebiliyor, güncellenebiliyor iletişim bağı sayesinde işte sosyal medyada takip ederse eğer biraz daha şey olur. Mesela sosyal medyaya sahip oluyor, mesela e-ticarete sahip bulunuyor gibi örneğin." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K17, kooperatifindeki kadınların renk ve çeşitlilik olarak tanımladığı kültürel farklılıkları deneyimlemesinin, kendilerini geliştirerek hep güncel kalmalarına yardımcı olduğu düşüncesindedir. K11 (52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Dolayısıyla da buradan yola çıkarak yani sadece biz burada sosyolojik örgütlenme değil, kültür işte aşağıda mesela Arnavut ve Boşnak göçmenler var Lutenitsa yapıyorlar. Yani bir kahvaltıda işte yıllardır gelen bir sosu işte onu yapıyorlar. Öbürü bilmiyordu belki onu öğreniyor."* sözleriyle farklı kültürlerle sahip ortakların bir arada çalışmasının yeni deneyimler ve beceriler elde edilmesiyle sonuçlanabileceğini belirtmiştir.

Kadınların yeni deneyimler ve beceriler elde etmesinde rol oynayan diğer bir faktör de kooperatifin kadınlara sağladığı eğitim imkânlarıdır. Kooperatif ortağı kadınlar, diğer kadınların sosyo-kültürel güçlenme pratikleriyle ilgili olarak kooperatifin düzenlediği

eğitimlerin oldukça yararlı olduğu kanısındadırlar. K21 (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Sosyal ve kültürel alanda da güçlendiklerini gördükleri için çevrelerine de etkili olmaya başladılar. Mesela ortak olan bir kadın: 'Gelin, kooperatifte sadece üretim kanalıyla kazanmak istemiyorsanız eğitimlerden yararlanın.'* diyorlar." diyerek kooperatifindeki kadınların eğitimlerden yararlanarak kendilerini sosyo-kültürel anlamda geliştirdiklerini, hatta öyle ki bunu kooperatifin tanıtımında kullandıklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili K15'in okuma yazma bilmeyen bir kadının kooperatife katıldıktan sonra aldığı eğitimle okuryazar olduğunu aktardığı sözleri dikkat çekmiştir:

"Şimdi kadına soruyorum n'apıyosun? İşte buraya nasıl gelebildin? diye. İşte sorarak diyor. Sorarak... Şimdi neyse eğitimler bitti bayağı bir zaman geçti aynı kadınla yine karşılaştık. Çok mutluyum, çok mutluyum diyo. Çünkü diyo artık bütün dolmuşları tek tek geçerken bütün dolmuşları okuyorum nereye gittiğini." (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere kooperatiflerin, düzenledikleri eğitimlere bakılarak kadınların sosyo-kültürel boyuttaki güçlenmelerini de önemseyen örgütlenmeler olduğu çıkarımı yapılabilir. Duguid ve diğerleri (2015, s. 50) çalışmasında, Türkiye'deki aktif kadın kooperatiflerinin yarısından fazlasının gelir getirici faaliyetler ve sosyo-kültürel faaliyetleri bir arada yürüttüğünü, kayda değer bir kısmının da bu iki faaliyet türünü toplumsal farkındalık geliştirme faaliyetleri ile birlikte yürüttüğünü belirtmişlerdir.

Son olarak kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifindeki kadınların eşlerinin yaptırım uygulamasını meşrulaştıran toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarının benimsenmesinde azalma olduğunu aktarmışlardır. K23, kooperatif ortaklarından bir kadının, ev içi cinsiyetçi iş bölümüne sebep olan toplumsal rollerle ilgili yaşadığı gelişimi paylaşmıştır:

"Yani işte kooperatife gelirken bütün işleri yapıp çıkıyordum evden diyor. Eşim şunu söylemesin bana: İşte bak çalışıyosun, kahvaltıyı aksattın, bulaşığı aksattın, yemek yapmıyorsun, ütü yapmıyorsun demesin diye diyo evdeki bütün işleri, o bütün ev içi sorumluluklarını, rollerini yerine getiriyö. Ondan sonra o ikinci iş o üretimdeki işi ordaki rolüne dönüyo, ordaki işini yapıyo falan. Ama diyor süreç içerisinde diyo baktım ki diyo... O süreç o kadar uzun bir süreç değil inanın... Süreç içerisinde

baktım ki diyo, işte bırakıvermişim bardağı orda işte zeytini, peyniri açıkta bırakıvermişim. Hızlıca kooperatife gelmişim ama eve gittiğimde eşim tarafından onların kaldırıldığını görüyorum ben diyo. Yani bu mümkün değil, olamayacak şeyler bunlar diyo yani. O rollerin değişimine onlar tanık oldukça hep kendi hayatımıza bakıyoruz yani bizde de oluyodur mutlaka da. Böyle, bu kadar çarpıcı, somut örnek veremiyorum şu anda. Bu, bu çok önemli yani kooperatifle çalışmaya, örgütlü çalışmaya katılan kadınların hayatında çok önemli." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

K23'ün deyimiyle oldukça 'somut' ve 'çarpıcı' olan bu örnek, kadınların örgütlü çalışmaya katılımının hayatlarında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde K11 de en başta kooperatife geliş-gidiş saatlerini sorun eden eşlerin süreç içerisindeki değişimini paylaşmıştır:

"(...) Sonra birkaç tanesi çıktı, onlar gitmeye başladı. Sonra kadın dedi ki o gidiyor ben de gideceğim. Tamam ben de geleyim dedi başında bekledi. Yani süreç böyle yürüdü. En batıdayız biz haa... Yani düşünebiliyor musunuz? Ondan sonra sonra geldi gitti. Sonra artık gelmemeye başladı. Sonra gece almaya başladı. Şimdi artık gece de almaya gelmiyor falan gibi yani. (...) Mesela şimdi bak birazdan X arkadaşım anlatır. Gece kaçta? 12'lerde gidiyorlar evlerine." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Kadınların hayatlarını kısıtlayan cinsiyetçi alışkanlıkların ve inançların yerleşik yapısına karşın bunların, aşamalı biçimde zamanla nasıl dönüşüp ortadan kalktığı görülmektedir. Kadınların evleri dışındaki ortamlarda var olma ve örgütlü güç içerisinde yer alma çabaları bir süreden sonra eşlerinde de karşılık bulmuş ve eski cinsiyetçi bakış açısını dönüştürmeye başlamıştır.

Kooperatif ortağı kadınların, kendisi dışında güçlenme süreçlerine tanık olduğu kadınların sosyo-kültürel güçlenme pratiklerini özetlemek gerekirse, kooperatifler; kadınlara sosyalleşme ve eğitim imkânları tanımakta, kadınlar arasındaki dayanışmayı güçlendirmekte, kadınların farklı kültürlerle ve insanlarla tanışması için aracı olmakta ve kadınların yaşamlarını kısıtlayan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan kültürel değer yargılarını dönüştürmektedir. Kooperatif ortağı kadınların sosyo-kültürel güçlenme deneyimleri ile kendisi dışındaki kadınların sosyo-kültürel güçlenme pratiklerinin birbiriyle benzeştiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.4.2.3. Ekonomik Güçlenme Pratikleri: “İstediyimi Alabiliyorum Artık Ha Çok Büyük Şeyler Alamyorum Ama İstediyimi Alabiliyorum”

Kadın kooperatiflerini kadının güçlenmesi bağlamında ele alırken ekonomik güçlenme boyutuna değinen pek çok çalışmaya rastlanabilir (Ataei & Miandashti, 2012; Bharti, 2021; Cinar vd., 2021; Datta & Gailey, 2012; Duguid vd., 2015; Ferguson & Kepe, 2011; Jones vd., 2012; Majurin, 2012; Morgan & Winkler, 2020; Onyejekwe, 2001; Raniga, 2021; Tesfay & Tadele, 2013; Theeuwen vd., 2021). Konuya ilişkin mevcut literatürün zenginliği, ekonomik güçlenmenin kadının güçlenmesinin merkezinde yer aldığı yönündeki görüşün hâkim olmasıyla ilgilidir. Nitekim Bharti (2021) kooperatif ve kadının güçlenmesine ilişkin literatürdeki 155 çalışmayı analiz ettiği çalışmasında, kadınların kooperatifler aracılığıyla ekonomik bağımsızlık kazanmasının, kadının güçlenmesinin anahtarı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mevcut çalışmaların odağının tek bir noktada toplanması, kadının güçlenmesinde kooperatiflerin rolünün bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını sınırladığı söylenebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, ekonomik güçlenmeyi merkeze alan çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmanın bir önceki başlığında ifade edildiği gibi kooperatif ortağı kadınlar en çok bireysel/psikolojik boyutta en az ekonomik boyutta güçlendiklerini dile getirmişlerdir. Bu alt başlıkta ise araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların, ekonomik güçlenme süreçlerine tanıklık ettiği diğer kooperatif ortağı, çalışanı ya da yararlanıcısı olan kadınların ekonomik güçlenme pratikleri tartışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kadınların bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik güçlenme pratiklerinin arasında belirgin farklar olmadığı; yalnızca politik güçlenme pratiklerinin kayda değer ölçüde geride olduğu söylenebilir. Politik güçlenme pratikleri dışındaki üç boyutun neredeyse birbiriyle aynı seviyede olduğu dikkat çekmiştir. Kooperatif çatısı altındaki diğer kadınların ekonomik güçlenme pratikleri incelendiğinde ekonomik güçlenmenin; kadınların kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamasına, öz güvenlerinin gelişmesine, aile bütçesine katkı sunmalarına ve birtakım hak kazanımlarını beraberinde getirmesine yol açtığı söylenebilir. Bunun dışında kadınların güçlenme pratikleri; mesleki beceri ve deneyim kazanma ve finansal okuryazarlık etrafında şekillenmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların, diğer kadınların gelir elde edip ekonomik boyutta güçlenmesinin sonuçlarıyla ilgili en sık dile getirdikleri konu; kadınların, ailesine ve çocuklarına ekonomik anlamda sundukları katkıyla ilgili olmuştur. K25, özellikle pandemi sürecinin yarattığı atmosferde kadınların kooperatiftan elde ettikleri gelirin, ailenin geçimini sağlayan tek gelir kaynağı olmasının öneminden şu sözlerle bahsetmiştir:

"Ben tabii dernek çalışanı olduğum için kooperatiften ekonomik bir gelir elde etmiyorum ama kadınları özellikle de bu atmosferde kadınlar için bir can suyu oldu yani kooperatiflerin elde ettikleri gelir aileleri için de. Korona döneminde bizim atölyelerimiz devam etti ama eşlerinin mesela işleri bitenler oldu. İş bulamayanlar oldu, işleri sonlandırılanlar oldu. Kooperatif bazı hanelerin tek gelir kaynağı oldu mesela. Ekonomik anlamda da çok güçlendirdiğini düşünüyorum o yüzden." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Ailenin geçimini sağlayan tek gelir kaynağının, kadının kooperatif çatısı altında elde ettiği gelir olmadığı durumlarda ise kadının gelirini, kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanabildiği ve bu anlamda ekonomisini yönetebilme yetkisi kazandığı söylenebilir. Konuya ilişkin K11'in paylaşımı aşağıda yer almaktadır:

"Mesela buradaki birçok insan belki bu parayla bir zengin olamaz, edemez. Ama şöyle bir şey var. (...) Buradan kazandığı parayla hayatında ilk defa bir otelde tatile gitti ve kendi parasıyla. Yani dün duydum mesela dedi ki benim için çok başka bir şeydi o. Daha önce dedim niye gidemedin? O parayı ayıramadık ama o parayı ben kazanmıştım ve otele gitti yani ilk defa hayatında. Mesela bulaşık makinesi aldı. Yani onun işini kolaylaştırabilecek işte o bulaşıklara harcadığı zamanı daha aza indirebilecek evde bulaşık makinesini aldığını söyledi ya da askerdeki çocuğuma para gönderdim, "ben" gönderdim dedi. İstediyimi alabiliyorum artık ha çok büyük şeyler alamıyorum ama istediğimi alabiliyorum. İşte saçını boyatabiliyor işte öz bakımını yapabiliyor. Anlatabildim mi? Yani bütün bunlar... Hani burada belki aile bütçesinde ya bunu ben kendime değil bu tarafa ayıracağım diyeceği bir parayı artık kendi kazandığı için kendine ayırabiliyor. İşte güç burada aslında. (...)" (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11'in, kadınların elde ettikleri gelire hayatlarında ilk defa tatile gitme 'lüksüne' sahip olduğundan, yükümlü tutuldukları ev içi işleri kolaylaştırmak için bulaşık makinesi aldığından, çocuğuna para gönderdiğinden, kişisel bakımına para ayırabildiğinden bahsettiği bu paylaşımı oldukça çarpıcıdır. K11'in belirttiği gibi asıl ekonomik güçlenme göstergesi, kadınların kazandıkları paraların miktarı değil, o paraları kendi istekleri

doğrultusunda harcıyıp harcıyamadığıdır. Kadınlar daha öncesinde kendilerine lüks olduğu düşündürülen ve aile bütçesinden karşılanmayan isteklerini, para kazanmaya başladıklarında karşılayabilme gücüne sahip olmuşlardır. Nitekim Theeuwen ve diğerlerinin (2021, s. 19) belirttiği gibi kadınlar ekonomik güce sahip olduklarında hayatlarındaki erkeklere daha az tabi olmakta ve son sözü söyleme ihtimalleri artmaktadır.

Kadınların ekonomik güçlenme sonucunda hem kendi ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayabilmeleri hem de aile bütçesine katkı sunabilmeleri kadınların öz güvenlerini olumlu etkilemiştir. K26 (34 yaşında, Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); *"Ya tabii ki en azından kadınlar ekonomik açıdan kendi özgürlüklerini ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar. Bunun için kendi öz güvenleri artıyor. Nerede, ne yapacaklarını iyi biliyorlar, kendilerini savunabiliyorlar, sessiz kalmıyorlar kadınlarımız genel olarak."* diyerek kooperatifinde ekonomik bağımsızlık kazanan kadınların öz güvenlerinin arttığını ve kendilerini savunabildiklerini belirtmiştir.

Ekonomik güçlenmenin kadınların öz güvenleri üzerindeki olumlu etkileri sonucunda kadınların yapabilirlikleri artmış ve ekonomik girişimlerde bulunma konusunda cesaretlenmişlerdir. K24 (59 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Yani daha önce arkadaşıyla çarşıya hani onun bile tek başına yapıp karar... Bir bluz almak için bir ayakkabı almak için birinin desteğine ihtiyaç duyarken şimdi kendi bu işte tek başına dükkân açacak."* sözleri kadınların ekonomik güçlenme pratiklerinin hayatlarını dönüştürmedeki etkisinin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Kooperatifteki kadınların ekonomik güçlenme pratiklerinin onların sosyal haklar bakımından kazanım elde etmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Kooperatif ortaklarını tarım işçisi kadınların oluşturduğu A3 Kadın Kooperatifinden K22'nin konuya ilişkin paylaşımı aşağıdaki gibidir:

"Kadınlar gelir sağlamış oldu ve hayatlarında belki de %80'inin ilk defa bir hesap numarası oluyordu bankada. Biliyorsunuz ki tarımla uğraşan kadınlar sadece işçidir, sosyal güvenceleri yoktur ve para ticaretini de erkekler yapar. Bu proje kapsamında onlar hak sahibi ve para sahibi olunca... (...) Ekonomik anlamda zaten"

bir gelirleri, ek bir gelirlere sahip oldukları için ve ilk defa hayatlarında bir hesap numaraları olduğu için ekonomik anlamda da kendilerini iyi hissettiler. Çünkü ticari hayata girmiş oldular. Hiç bilmedikleri bir alanda söz sahibi oldular." (K22, 54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K22'nin "Biliyorsunuz ki tarımla uğraşan kadınlar sadece işçidir, sosyal güvenceleri yoktur (...)" cümlesi oldukça anlamlı ve dikkat çekicidir. Kadınların ekonomik gelir elde etmeleri, hayatlarında ilk defa banka hesabına ve sosyal güvenceye erişebilmeleriyle ve kendi ekonomilerinde söz sahibi olmalarıyla sonuçlanmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar, kadınların kooperatif çatısı altında edindikleri mesleki donanımları hayatlarının ileriki aşamalarında da kullanabilecek olmalarını ekonomik güçlenme pratiği kapsamında değerlendirmişlerdir. Örneğin K14 (41 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi); "Bugün mesela kooperatifler kapatılsa bile bizim bu çalıştırdığımız üç bayan kendi iradeleriyle... Öğrendikleri şeyle başka bir yerde çalışabilir. (...) Evet yani o altın bileziği kooperatifler kazandırıp da kadınlara kazandırıyor ya kooperatif kapatılsa da olur." diyerek bu mesleki kazanımı altın bilezik olarak nitelemiş ve kadınların artık kooperatife bağımlı olmadığını ileride başka yerlerde de çalışabilecek becerileri kazandıklarının altını çizmiştir.

Son olarak kadınların hem üretim süreçlerinin içerisinde yer almaları hem de aldıkları eğitimler neticesinde finansal okuryazarlıklarının gelişmesi hakkında K23'ün ifadesi aşağıda yer almaktadır:

"Veya örneğin şöyle bir yorum yapabiliyor kadın yani bu ekonomik döngüyü anlatırken... Sen istediğin kadar ona teorik açıklamalar yap, istediğin kadar finansal okuryazarlık eğitimleri yap. Şimdi o üretim süreci içerisinde yani gelir gider hesabı yapıyo kadın, hepsinin içerisinde yani sadece üretimin içerisinde değil. Bunu K20, K21 daha iyi görürler, daha iyi ifade ederler benden. Hepsinin içerisinde işte malzeme alıyo, girdileri biliyo, üretim sürecinde kullandığı zamanı biliyo, ne kadar ürettiğini biliyo, satış fiyatını biliyo, satış fiyatından elde edilen geliri biliyo, o gelirin ne kadarı kooperatife kaldı ne kadarı kendine... Bunların hepsini biliyo ve devlete verdiği vergiyi de görüyo." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatifteki ‘diğer’ kadınların ekonomik güçlenme pratikleriyle ilgili olarak genel kanı ekonomik güç kazanmanın; kadını daha bağımsız ve öz güvenliği kıldığı, kadının kendi ekonomisini yönetebilmesini ve aile bütçesine ekonomik destekte bulunmasını sağladığı ve belirli hak kazanımlarını beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında kadınların kooperatif aracılığıyla edindikleri mesleki donanım ve finansal okuryazarlıkları da ekonomik güçlenme pratikleri olarak değerlendirilmiştir.

4.4.2.4. Politik Güçlenme Pratikleri: “Yani Toplumun İçerisinde O Toplumdan Daha İleride Birtakım Şeyler Yapabilme Kabiliyetini Görebiliyor Kadınlar”

Kooperatiflerin ilkeleri gereği önemsedikleri demokratik iş akış süreçlerinin, toplumsal müdahaleleri kolaylaştırdığı ve ortağı olan kadınların kooperatif ortamında ihtiyaçlarının karşılanmasını sağladığı belirtilmiştir. Keza ortakların demokratik denetimi, kooperatif içinde işin planlanmasında ve programlanmasında ortaklara esneklik ve kendi kaderini tayin hakkı kazandırmaktadır. Kadınların ev içi işler ve bakım yükü gibi kendisine yüklenen sorumluluklar nedeniyle yaşadıkları dezavantajlı durumun önüne geçmek için kooperatifler tarafından birtakım düzenlemeler yapılabilmektedir. Kooperatif faaliyetlerinin, ortağı olan kadınların inisiyatifine göre şekillenebiliyor olması, kadınların kooperatif ve diğer sorumlulukları arasında denge kurabilmesine yardımcı olmaktadır (Schincariol McMurtry & McMurtry, 2015, s. 10). Ev içi iş yüküne göre kadınların kooperatifteki sorumluluklarının düzenlenmesi, bir yandan kadınların kooperatife katılımını kolaylaştırırken diğer yandan ev içi işlerden kadınların sorumlu olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı bir tutumun pekiştirilmesi riski taşımaktadır. Dolayısıyla kadınların kooperatiflere katılımının desteklenmesi için yaratılan alternatif çözümlerin, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine hizmet etmemesine dikkat etmek gerekmektedir.

Yönetiminde tamamen kadınların olduğu kadın kooperatifleri, kadınların ihtiyaçlarına yeterince karşılık verebilir olmaları nedeniyle diğer kooperatiflerden farklılaşmaktadır (Nippierd, 2002). Bu sebeple kadın kooperatiflerinin kadınların ihtiyaç duyduğu söz

hakkını, temsil ve yönetme yetkisini ve failliği kadınlara tanıyarak onların politik güçlenme seviyelerini yukarı çekeceği düşünülmektedir.

Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların, kooperatif aracılığıyla politik güçlenme süreçlerine tanık olduğu diğer kadınların pratikleri üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Bu doğrultuda kooperatifteki kadınların politik güçlenme pratiklerinin, diğer üç boyuttaki (bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik) güçlenme pratikleri ile kıyaslandığında daha geri planda kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde kooperatif ortağı kadınların birincil güçlenme deneyimlerinin ele alındığı bir önceki başlıkta politik güçlenme deneyimleri, bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerinin oldukça gerisindedir.

Kooperatif ortağı kadınların, diğer güçlenme pratiklerinin aksine politik güçlenme pratikleriyle ilgili ortak bir bilinç oluşturamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak kooperatifteki diğer kadınların politik güçlenme pratikleriyle ilgili görüşlerin birbirinden farklı olduğu, görüşler arasında genel bir eğilim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun yine, kadın kooperatiflerinin politik güçlenme ile ilgili çalışmalar yürütmekte yetersiz kalmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın daha önceki başlıklarında yer alan bulguların gösterdiği üzere Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin en büyük sorunları, kuruluşunda siyasi aktörlerin yer alması ve bunun sonucunda kadın kooperatiflerinin sayısının kontrolsüz biçimde artmasıdır. Kadın kooperatiflerinin kurulmasında ve desteklenmesinde siyasi mekanizmaların önemli rol oynaması ile kadınların, kooperatif çatısı altında gerçekleştirdikleri çalışmalarla politik açıdan güçlenmemeleri arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Kooperatif ortağı kadınların, tanık oldukları diğer kadınların politik güçlenme pratikleriyle ilgili dile getirdiği görüşler en genel hatlarıyla kadınların; vatandaşlık bilinci ve toplumsal duyarlılık kazanması, yönetimde yer alması, hak savunuculuğu yapması, kooperatif aracılığıyla kurumsal kimlik ve toplumsal değişim gücüne sahip olması şeklinde sıralanabilir.

Kooperatif ortağı kadınların ortaklaştığı nadir konu başlıklarından biri, kooperatif aracılığıyla kadınların vatandaş olmanın bilincine erişebilmesi ve toplumsal konulara olan duyarlılıklarının artmasıdır. K15 kooperatiflerin kadının vatandaşlık bilincinin

geliştirilmesinde etkili bir rol oynadığını ve ortakların, kadın olarak haklarının farkında olması gerektiğini düşünmektedir:

"Vatandaş olmanın bilincine erişebiliyo ya bunlar için önemli. Kadınlar için çok büyük bir kazanım. (...) Ya onun için de haklar, öz haklar bunlar filan olsun istiyoruz yani. Sonra cinsiyet olarak da kadını da bir kadın olarak da belirli haklarının olduğunun bilincinde olmasını istiyoruz. Bunun için de mücadele ederken benimle etmeyebilir, benim örgütsel yapımla etmeyebilir ama kadın hakkı temelli çalışan başka bir sivil topluma da üye olabilir gidip onunla da bu çalışmasını yürütebilir. (...)" (K15, 62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K15, kadınların özellikle kadın hakları temelinde farkındalıklarının ve bilgilerinin artması gerektiğinin ve bu bağlamda çalışmalar yürüttüklerinin altını çizmiştir. K21 (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Güncel konularda ya da hayata dair konularda duyarsızlıkları kalmadı. 'Aman bana ne' demeleri de ortadan kalktı. Yani daha böyle toplumsal sorunlara, toplumsal olaylara bakış açıları gelişti, değişti."* sözleriyle kadınların toplumsal duyarlılığının geliştiğini ve bakış açılarının değiştiğini aktarmıştır. Benzer biçimde K23'ün kooperatifteki kadınların politik ve bürokratik süreçlere ilişkin 'bilinç sıçraması' yaşadıklarına dair anlatısı aşağıda yer almaktadır:

"(...) Diyor ki örneğin bir tanesi: "Ben diyo eskiden diyo devletin bize baktığını sanıyodum diyo. İşte devlet bize hem sosyal yardım veriyö, işte farklı kaynaklar sağlıyo, altyapı, ihtiyaç... Oysa diyo: Devleti ayakta tutan bizmişiz diyo, bizim vergilerimizmiş diyo. Hiç diyo ben diyo böyle düşünmedim diyo. Bakar mısın diyo biz ne kadar vergi veriyoruz diyo. Bizi yönetenleri diyo biz geçindiriyomuşuz meğer diyo, hiç diyo düşünmemiştim bunu." diyo. Bu çok önemli bilinç sıçraması. Yani ne yaparsanız yapın bunu şey yapamazsınız." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif aracılığıyla kadınlar daha önce yer almadığı siyasi platformlara davet edilmekte veya farklı siyasiler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu yolla siyasi alandaki temsiliyetleri artmakta ve siyasi ilişkileri gelişmektedir. Bunun sonucunda K21'in (55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Söz sahibi olmaları. Mesela benim çevremdeki kadın kooperatiflerinde yer alan kadınlar, siyasi alanlarda da yer aldılar, çeşitli platformlarda yer aldılar, haklarını korumayı öğrendiler, haklarını savunmayı öğrendiler."* sözleriyle aktardığı gibi kadınların artan siyasi görünürlüklerinin sonucunda bu platformlarda haklarını savunma fırsatı bulmuşlardır.

Tesfay ve Tadele (2013, s. 1) kooperatiflerde, kadın ortakların önemli işlerde ve yönetim pozisyonlarında katılımlarının sınırlı olduğu ve bunun aşılması için kooperatif ortakları için düzenlenen eğitim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yer verilmesini önemle vurgulamışlardır. Kadın kooperatiflerinde, tüm aşamalarda kadınların olmasının bu yönden bir avantaj sağladığı düşünülmektedir. K11'in (52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Üreticiydi şu an yönetim kurulu. Yönetim kurulunu temsil ediyor. (...) Mesela şimdi bütün bu arkadaşlarım bizim protokolde temsil yetkileri var. Anlatabildim mi? Yani o yüzden."* diyerek belirttiği üzere üretim aşamasında yer alan bir kadın sonraki dönem yönetim kurulunda yer alıp kooperatifini temsil edebilir. Buradan hareketle, kadın kooperatiflerinde dikey bir hiyerarşinin gözetilmediği çıkarımı yapılabilir.

Bunun yanı sıra kooperatifler, ortağı olan kadınlara kurumsal kimlik kazandırmaktadır. Bu kimlik, kadınlara saygınlık kazandırmakta, sosyal ve politik alanlarda temsil yetkilerini güçlendirerek ortağı olduğu kooperatifle anılmasını ve kendisine bu doğrultuda davranılmasını mümkün kılmaktadır. K17'nin konuya ilişkin paylaşımı aşağıdaki gibidir:

"Ya biz önce dediğim gibi bir kere kimlik kazanıyo. Tabii ki kurumsal kimlik çok önemli. Saygınlık veriyor, bu da çok önemli, saygınlık kazandırıyor. (...) Yani şimdi mesela Kent Konseyine bile girmeniz için bir kurumsal kimliğinizin olması gerekiyor. Eğer bir sivil toplum örgütüne veyahut da işte bir şeye üye veya ortakınız, üyeyse böyle bir karar mekanizmalarına ve platformlara rahat girebiliyorsunuz. Belli bir platformlarda yer almak da çok önemli, politik platformlar olsun, sosyal platformlar olsun. Her yerde kurumsal kimlik, her zaman için çok önemli sosyal alanda ve kamusal alanda." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Bu noktada siyasi temsiliyeti ve ilişkileri artan, toplumsal duyarlılık ve vatandaşlık bilinci kazanan, haklarını savunmayı öğrenen, kooperatifinin yönetiminde yer alarak ve kurumsal kimlik kazanarak yetkileri artan kadınlar, bu bilgi ve deneyimlerin ışığında içinde bulunduğu toplumda değişim yaratabilme potansiyellerini keşfetmektedir. Konuyla ilgili K28 (54 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Yani topluluğun içerisinde, bir toplumun içerisinde o toplumdaki daha ileride birtakım şeyler"*

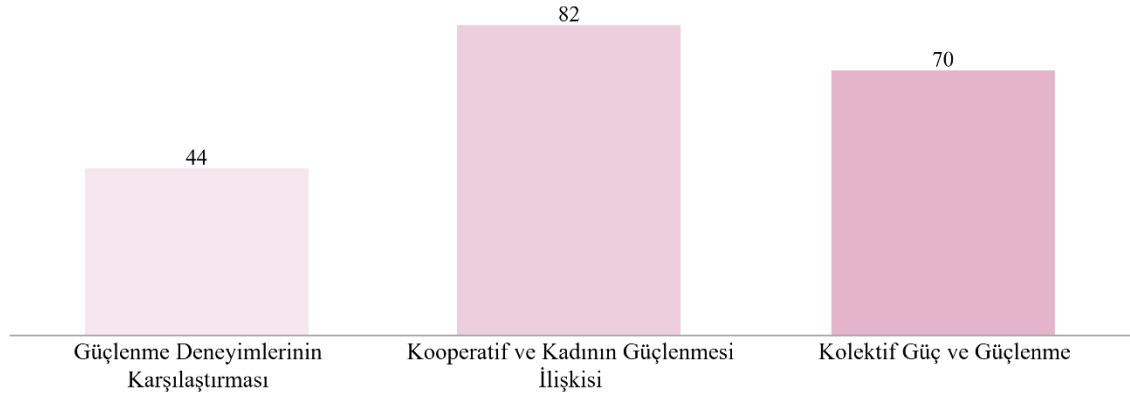
yapabilme kabiliyetini görebiliyor kadınlar." diyerek kadının içinde bulunduğu toplumu ileri taşıyabilme gücüne ve kapasitesine erişme olanağını dile getirmiştir.

Özetle kooperatif ortağı kadınların söylemlerine göre kooperatifteki diğer kadınların politik güçlenme pratikleri; siyasi temsiliyetlerinin ve ilişkilerinin artmasıyla, politik ve toplumsal süreçlere ilişkin duyarlılık ve bilinç geliştirmeleriyle, kendi kooperatiflerinin yönetiminde söz sahibi olmalarıyla, kooperatif aracılığıyla kurumsal kimlik kazanmalarıyla ve toplumsal değişimde rol oynama potansiyeline sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

4.4.3. Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların kooperatif ve kadının güçlenmesi ilişkisine dair bakış açılarının ve farkındalıklarının ele alınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların; güçlenme deneyimlerinin karşılaştırmasının yapıldığı ‘Güçlenme Deneyimlerinin Karşılaştırması’, kooperatiflerin kadının güçlenmesinde rol oynayıp oynamadığının ve kooperatif ile kadının güçlenmesi ilişkisinin tartışıldığı ‘Kooperatif ve Kadının Güçlenmesi İlişkisi’ ve son olarak derinlemesine görüşmeler esnasında kadınların üzerinde çok sık durduğu kavramlardan yola çıkarak oluşturulan ‘Kolektif Güç ve Güçlenme’ olmak üzere üç alt kategoriye yer verilmiştir.

‘Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları’ kategorisine ait alt kategorilerin her birinin, kooperatif ortağı kadınlar tarafından derinlemesine görüşmelerde kaç farklı yerde dile getirildiğine ilişkin bilgiler Şekil 11’de gösterilmiştir:

Şekil 11. Kooperatif Aracılığıyla Kadının Güçlenmesine İlişkin Farkındalıkları Kategorisine Ait Alt Kategorilerin Bahsedilme Sıklığı

Görüldüğü üzere kooperatif ortağı kadınların kooperatif ve kadının güçlenmesi arasındaki ilişkiye dair bakış açılarından oluşan başlık en sık dile getirilen alt kategori olmuştur. ‘Güçlenme Deneyimlerinin Karşılaştırması’ isimli alt kategorinin diğer iki alt kategoriyle arasındaki bariz bir fark olduğu görülmektedir. Kadınların kooperatiften önceki ve sonraki yaşamlarını güçlenme bağlamında kıyaslayabilmeleri için üzerine daha çok akıl yürütmesi gerektiğinden ve daha kapsamlı bir deneyim aktarımı olduğundan böyle bir sonuç çıkmış olabileceği düşünülmektedir.

4.4.3.1. Güçlenme Deneyimlerinin Karşılaştırması: “Hayat Amacını Buldu”

Kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesindeki rolünün kapsamlı bir çözümlenmeye tabi tutulabilmesi için kadınların kooperatife katılmadan önceki ve katıldıktan sonraki yaşantılarıyla ilgili kendi görüşleri önemli görülmektedir. Bu başlık altında kooperatif ortağı kadınların, kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimleri kendi değerlendirmeleri çerçevesinde yorumlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların kooperatife katıldıktan sonraki süreçte hayatlarında ne tür değişiklikler olduğu, kooperatiften kendilerine kazanım olarak neler edindikleri ve güçlenme bağlamında kooperatif ortağı olmadan önceki ve olduktan sonraki hayatlarını nasıl kıyasladıklarıyla ilgili bir tartışma yürütülmüştür. Böylece kadın kooperatiflerinin başarı kıstasını yalnızca ekonomik sonuçlara veya kadınların ev ve kooperatif yaşamlarındaki ayrışmaya dayandırmanın ötesinde kooperatifleri, kadınların

gündelik yaşam pratikleri oluşturmaya olan etkisi bakımından da değerlendirmek, ataerkil kapitalizme karşı oluşturdukları mücadele pratiklerini bütünsel bir biçimde ele almayı kolaylaştırılmıştır (Değirmenci, 2023, s. 214).

Araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların kendi güçlenme deneyimlerine ilişkin kıyaslamaları genel anlamda olumludur. Duguid ve diğerlerinin (2015, s. 82) çalışmasına göre de genellikle kooperatif ortağı kadınların kooperatif deneyimleri pozitif yönde gelişmiş ve kadınların öz güvenlerinin geliştiği, öğrenme imkânlarına eriştikleri, kendi gelirlerini elde etmenin önemini kavradıkları ve öz saygı kazandıkları aktarılmıştır.

Araştırmaya katılan kadınların güçlenme bağlamında kooperatiften önceki ve sonraki yaşamlarını kıyaslaması sonucunda, çoğunun birbirinden farklı alanlarda ve biçimlerde güçlenmeyi deneyimledikleri söylenebilir. Güçlenmenin kişiye özgü bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha anlaşılır olmaktadır. Farklı deneyimlerin yanında bazı ortak paydalara da rastlanmıştır. Kadınların kooperatif aracılığıyla meslek edinmeleri veya bir iş sahibi olmaları, kendileri açısından en öne çıkan güçlenme deneyimleri arasında yer almaktadır. Kadınlardan bazıları kooperatiften önce 'ev hanımı' olduğundan, bazı kadınlar ise kooperatif olmasa farklı bir işte çalışacak olduklarından söz etmişlerdir. Örneğin K9'un kendi deyimiyle ev kadınlığını ve kooperatif ortaklığını aynı anda yürütmesi kendisini 'iki insan' olarak tanımlamasına neden olmuştur:

"Çok farklı ya çok farklı. Ben normal sıradan bir ev hanımıydım. Günlere giden işte evde temizlik yapan. Tabii ki şu anda yine arkadaşlarım var, görüşüyorum. Yine evime gidiyorum, evde temizliği yapıyorum, yemeğimi yapıyorum ama yani iki insan gibiyim şu anda." (K9, 49 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatif öncesinde hiç ücretli çalışma deneyimi olmayan kooperatif ortağı kadınlardan bir diğeri olan K27 de kooperatifte üretiyor olmaktan dolayı duyduğu mutluluğu, ürünlerinin beğenilmesinin kendisine güç verdiğini ve kooperatife gelince kendini daha değerli hissettiğini paylaşmıştır:

"Valla nasıl kıyaslarız? Kooperatiften önce tabii ki de ev hanımı olarak mesela yine evde ben hani terlikti, tokaydı falan bu yine evde çalışan bir bayandım aileme destek

olmak için. Kooperatife de katılıp da hani bir şeyler üretmek, bir daha başka bir insanların önüne daha farklı bir şey çıkartıp da onların beğenmesi ayrıyeten sana bir güç veriyor, daha kendini değerli hissediyorsun kooperatife gelince. Ben mesela böyleyim. Hani şöyle fırından bir tepsi çıkartıp da çıtır çıtır şöyle kıpkırmızı kurabiyeler ya da börekler var ya o kendin onu öyle başarıyorsun. O sana ayrıyeten güç veriyor." (K27, 55 yaşında, Ortak)

Kooperatif içinde yer almasaydı anaokulunda aşçılık yapacağını ifade eden K16 (60 yaşında, Kurucu Ortak); *"Yoksa ben herhalde anaokulunda aşçılık yapardım. Gine siyasi partilere gidip geliyordum. Ama ben bu gücü hissetmiyordum çünkü kendimi böyle ifade edebilecek o yaklaşımı o empati kurabilecek durumda değildim ki burada işte bunları bütünleştirdim."* diyerek kooperatif olmasa şu an hissettiği gücü hissetmiyor olacağını ve kooperatif ortağı olmanın karakterini şekillendirdiğini belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimlerinin kıyaslamasında en genel hatlarıyla değindikleri noktalar; potansiyellerini keşfetmek, grup hâlinde hareket etmeyi öğrenmek, psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmek, yapabilirliklerinin artması, kooperatifin aile gibi olması, güç birliği oluşturmak ve hayat amacını bulmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen çoğu husus, çalışmanın daha önceki 'Kooperatif Aracılığıyla Güçlenme Deneyimleri' başlığında kapsamlı bir şekilde ele alındığından tekrara düşmemek için detaylandırılmayacaktır. Fakat kadınların yapabilirliğinin artması ve hayat amacını bulmakla neyi kastettiklerinin anlaşılması için parantez açılması gerekmektedir.

Kooperatif ortağı kadınlardan K8, kooperatiften önceki ve sonraki yaşamını güçlenme bağlamında kıyaslarken yapabilirliğinin arttığından bahsetmiştir:

"Çok fark var tabii ki çok fark var. Yani daha önceden ben yapmak isteyip de yapamayacağım birçok şeyi şimdi çok kolay yapıyorum ya da daha önceden isteyip de hayal edip de gözümde büyüttüğüm şeyleri şimdi çok daha kolay bir telefonla hallediyorum yani." (K8, 43 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K8, kooperatifin öncesi ve sonrası arasında deneyimlerinde çok fark olduğunu ve kooperatif öncesinde yapamadığı birçok şeyi şu an rahatlıkla yapabildiğini ifade etmiştir.

Kooperatiften sonra herhangi bir şeyi ‘gözünde büyütmeden’ yapabilmesi bakımından K8’in yapabilirliğinin arttığı söylenebilir.

Kooperatif ortağı kadınlardan K25’in (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) hayat amacını bulmakla ilgili şu sözleri; *"(...) Ama şunu söyleyebilirim, çevrem, arkadaşlarım ve ailem olarak... Yerini buldu diyorlar yani K25 yerini buldu. Hani hayat amacını buldu. Kutsal bir amaç için çalışıyor diyorlar ve takdir ediyorlar."* oldukça etkileyici bulunduğundan bölüm başlığına adını vermiştir. K25’in güçlenme deneyimiyle ilgili bu paylaşımıyla kooperatifle tanıştıktan sonra hayatta yapmak istediği şeyi bulup peşinden gittiği ve kendisini gerçekleştirme yolunda adım attığı anlaşılmaktadır.

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları ise kooperatiften önceki ve sonraki yaşamlarını güçlenme bağlamında kıyasladıklarında, hayatlarında bu anlamda çok fark edilir bir değişim gerçekleşmediğini paylaşmışlardır. Örnek olarak bu ifadelerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

"Yani kooperatif olmadan önce de derneklerle çalışmalarım vardı. Yani çok fazla bir şey benim için değiştiğini sanmıyorum. Yani zaten ben hani var olan çalışmaların içerisinde geliyordum ve yapıyordum ama diğer kadınlara baktığım zaman hani kadınlardaki farkı görüyorum." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

"Ortak olduktan sonra ya da olmadan önce hayatımda bi değişiklik olmadı benim aslında yani. Zaten biz bu işin içindeydik yani ben hiçbir zaman ben, ben merkezli olmadım. Kişisel olarak değil ben bi hep hiçbir zaman ben ben değil de biz ben hep biz kavramına çok sevmişim." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Yukarıda kooperatif ortağı kadınların ifadelerinden anlaşılacağı üzere halihazırda kooperatifçiliğin içinden geliyor olmaları nedeniyle hayatlarında herhangi bir değişiklik olmadığını düşünmektedirler. Keza K13 (56 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"Ben düşünüyorum diyeyim. Zaten bizler sıfırdan başlamış insanlar değiliz yani zaten bir yerdedik, bir yerdedik onun üstüne bir şey daha koymuş olduk işin doğrusu. Öyle olunca bir güç kattı mı bize? Evet kattı."* sözlerinde belirttiği gibi kimi kooperatif ortağı kadınlar, hayata ‘sıfırdan başlamadıklarını’ düşünmektedirler. Dolayısıyla

güçlenme sürecine de kooperatifteki diğer kadınlar kadar ihtiyaç duymadıkları yönünde bir algıya sahiptirler. Araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların büyük bir bölümü, hiçbir menfaat gözetmeksizin gönüllülük esasıyla kooperatifçilik hareketinde yer almış ve bu nedenle kendilerinden ziyade güçlenmeye daha çok ihtiyacı olduğunu düşündükleri ‘diğer’ kadınlara güçlenme imkânı tanıma, yardımcı olma, el uzatma çabasında olmuşlardır. Ancak bu noktada güçlenmenin kooperatif ortağı kadınlar tarafından eksik anlaşılma ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Çünkü güçlenmenin bir son noktası ya da sabiti yoktur, güçlenme bir süreçtir ve bu süreç kolayca ölçülebilir sonuca ulaşmayabilir. Güçlenmenin herkese uyan tek bir formülü olmadığı gibi bir kadını güçlendiren şey başka bir kadını güçlendirmeyebilir (Cornwall, 2016, ss. 344-345). Bu bağlamda kooperatif ortağı kadınların güçlenmeyle ilgili bakış açılarının, kendi güçlenme deneyimlerini değerlendirmesini/karşılaştırmasını etkilediği düşünülmektedir. Zira kadınların derinlemesine görüşmeler esnasında dile getirdiklerinden, kooperatif aracılığıyla farklı boyutlarda güçlendikleri anlaşılmaktadır.

Özetle kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimlerine ilişkin yaptıkları kıyaslamalar büyük ölçüde olumlu yönde olmuştur. Kooperatif sonrasındaki yaşamlarını olumlu etkileyen güçlenme deneyimlerinden öne çıkanlar; kadınların kooperatifte ücretli çalışıyor olmak, yapılabirliğin artması ve hayat amacını bulmak şeklindedir. Bunun yanı sıra kooperatiften sonra yaşamlarında büyük değişimlerin olmadığını düşünen kooperatif ortağı kadınlar da mevcuttur.

4.4.3.2. Kooperatif ve Kadının Güçlenmesi İlişkisi: “Bu Kooperatifler Aslında Kadınların Cesaretini, Yeteneğini Birçok Noktada Öz Güvenini Ortaya Çıkaran Bir Noktada”

Türkiye’de kooperatif ile kadının güçlenmesi arasındaki ilişki genellikle, ortaklarının tamamı kadınlardan oluşan kadın kooperatifleri odağında ele alınmaktadır. Bu bağlamda kadınların güçlenmesi için kadın kooperatiflerinin de güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için birtakım politika metinleri, kurumlar arası protokoller ve projeler hazırlanmıştır (Gönüllü Atakan & Çoban, 2022, s. 9). Türkiye’deki siyasi ve toplumsal kısıtlamalara rağmen kadınların kooperatifler aracılığıyla ekonomik,

psikolojik, sosyal ve örgütsel bakımdan güçlendikleri saptanmış olup güçlenme seviyeleri vakadan vakaya farklılaşmaktadır (Cinar vd., 2021, s. 779).

Çalışmanın bu başlığında kooperatif ortağı kadınların, kooperatiflerin kadının güçlenmesindeki rolüne ve kooperatif ile kadının güçlenmesi arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri yorumlanmıştır. Kooperatif ortağı kadınların tamamı, kooperatif ve kadının güçlenmesi arasında bir ilişkinin olduğu konusunda mutabık olmuşlardır. Örneğin K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı); *"E tabii ki düşünüyorum. Zaten amaç bu. Bir araya gelerek güçlenebilmeyi sağlama. Ana tema bu olduğu için tabii ki böyle. Farklı düşünsem zaten bunu yapamam ki."* diyerek kooperatifler aracılığıyla kadınların güçlenebileceğini ve kooperatif olarak ana amaçlarının bu olduğunu vurgulamıştır. K16 (60 yaşında, Kurucu Ortak) ise; *"Evet, o konuda hiç kaygımız, şüphem yok. Ya hem bireysel hem kurumsal olarak hem kadın olarak insanı gerçekten güçlendiren onur veren bir şeydir."* diyerek kooperatiflerin kadının güçlenmesindeki rolünden şüphe duymadığını belirtmiştir.

Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinin desteklenip güçlendirildiği takdirde kadınların da kooperatifler aracılığıyla güçlendirilebileceğini düşünmektedirler:

"Güçlendirilebilir tabii. Kadınlara imkân sunduğun zaman yani maddi olarak kadının cebinden bir şey çıkmayacaksa, kadın kooperatifi bünyesine girip de yaptığını değerlendirmiş oluyorsa o kadını güçlendirmiş oluyorsun. Yani onun eline sen ister istemez bir meslek veriyorsun manevi olarak tatmin ediyorsun. Yani kadın buraya geliyor ben kadın kooperatifi sayesinde yaptım bunu diyor." (K1, 47 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K1'in yukarıdaki ifadesinden anlaşılacağı üzere, kooperatife katılan kadınların maddi herhangi bir kayba uğramayacağına dair güvence verilmesinin, kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bunun dışında kooperatif ortağı kadınlara göre doğru amaçlarla kurulan ve amaçları doğrultusunda hareket eden kooperatifler kadının güçlenmesinde rol oynayabilir:

"Doğru anlamda kurulan tam bir kooperatifse olabilir. Yani kurulmuş olmak için kurulan bir kooperatifse kadınları daha çok üzer, yanılığa düşer. Yani o yüzden"

kapanan kooperatifler o yüzden kapanıyorlar. Ekonomik zorluklardan kapananların dışında normalde iyi giderken kapanan kooperatifler dediğim gibi hani eğer şey durumdaysa tam bir kooperatif anlayışında, tam bir kooperatifin ilkeleri, kapsayıcılığı, şeffaflığı, işte eşit söz hakkıydı, işte kadınlara imkân tanıma, ortaklarının tamamını içine alan, sorumluluk işin içine alan vizyoner bakış açısıyla bakılan bir kooperatif değilse mümkün değil. Ama benim bu saydığım ilkeler çerçevesinde ise saygın bir çevre edindiği için kadın kendini güçlü hissediyor o zaman. Yani sürekli ben bir kooperatifteyim diyor ve kooperatifte olmaktan mutluluk duyuyor." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K17'nin yukarıda yer alan ifadesine göre kooperatifler; kapsayıcı, ilkeli, şeffaf, vizyoner ve kadınlara imkân tanıyan 'tam bir kooperatif' anlayışında ise kadın kendini böyle bir kooperatif içerisinde güçlü hissetmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatif ve kadının güçlenmesi ilişkisiyle ilgili görüşlerinden bir diğeri de güçlenme deneyimlerinin öznel süreçler olduğu ve kooperatiflerin her kadın üzerinde yarattığı güçlenmenin birbirinden farklı olabileceği yönündedir. Konuyla ilgili K12 (45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü); *"Her kadının ne aldığına bağlı. Kimisi sadece ekonomik anlamda düşündüğü için onun geliştiğini düşünür, kimisi çok rahatladığı için sosyal anlamda kendini sosyalleşmiş hissedebilir. Her anlamda güç sağlıyor, kişinin hangi açıdan baktığına bağlı."* diyerek kadınların kooperatif aracılığıyla güçlenme deneyimlerinin kadınların ihtiyaçlarına ve bakış açılarına göre değişebileceğini ifade etmiştir.

Kooperatiflerin kadınların hedeflerini başarma konusunda duydukları kaygıyı azaltarak ve kadınları cesaretlendirerek kadınların güçlenmesinde etkisinin olduğu düşünülmektedir. Örneğin K18, kadınların kooperatif çatısı altında doğru konumlandığı takdirde kooperatiflerin kadınların yeteneğini, öz güvenini ve cesaretini açığa çıkarmada etkili olabileceği ve kadınları güçlü kılma potansiyeli yüksek kurumlar olduğundan bahsetmiştir:

"Diyelim ki ben işte yıllarca evinde yaşayan sadece çocukları, eşi için ev hanımlığı, annelik, eş sorumluluklarını yüklenen bir kadınam. Ama ekonomik bir değer üretme noktasına geldiğimde bunu yapamıyorsam yani yapabilme inancım var ama buna bir cesaretim yok. Bu kooperatifler aslında kadınların cesaretini, yeteneğini birçok noktada öz güvenini ortaya çıkaran bir noktada aslında. Yani doğru konumlanırsa

kadınlar bu yapı içerisinde, kendi yeteneklerine göre öncelikle o belli ilkeleri benimserlerse aslında kendileriyle ilgili ya da karşı tarafla ilgili biraz o kaygı meselesini ortaya koyarsak devamında bence çok güç getiren kurumlar kadınlara." (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatif ortağı kadınlar, kadının kooperatif aracılığıyla tek bir boyutta bile güçlenmesinin diğer boyutlarda da güçlenmesi için harekete geçirici olduğunu vurgulamışlardır. Buna örnek olarak K25'in aktarımı aşağıdaki gibidir:

"Bir kadın ekonomik olarak güçlenirken aynı zamanda bireysel olarak da ruhani, spiritüel olarak da güçleniyor. Biz bunu çok gördük. Kendisine güveni artıyor üretimle mesela mesleki eğitimle kendisine güveninin arttığını ya da atıyorum ekonomik olarak güçlenen kadının artık kamusal alanda da sosyo-kültürel alanda da politika alanında da güçlenmeye başladığını görüyoruz. Çünkü artık ekonomik yani toplumda artık bir ekonomik de bir varlığı var ve söz sahibi olmaya başlıyor. Ev içinde de öyle. Para kazanmaya başlayınca artık yavaş yavaş paranın nasıl harcanacağına dair de konuşmaya başlıyor, erkekler de dinlemeye başlıyor işin ilginç. Hepsi birbiriyle alakalı o yüzden." (K25, 30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Kooperatif ortağı kadınlar son olarak kooperatif ve kadının güçlenmesi kesişiminde kooperatiflerin kadınları ev dışı bir yaşama teşvik etmesi ve kadınlara sağladıkları eğitim imkânları sayesinde kadınların kişisel gelişimlerine katkı sunduklarını belirtmişlerdir. Kadınların evden dışarı çıkmasıyla ilgili olarak K3'ün paylaşımı aşağıdaki gibidir:

"Çok çok çok fazla şeyler katabilir. Yani bi kadın bi kere evden çıkıyor. Yani bi şeyle kooperatife üye olmuşsa, ortak olmuşsa evden çıkıp o yere geliyor yani evden çıkartıyorsunuz en başta kadını. Toplumsal alanda kesinlikle çok önemli. Hani çoğu kadın evde kapalı çıkamıyor ama böyle bi yere ortak olduğunda ya da üye olduğunda evden çıkmış oluyor. Bi kere onu kazandırıyor kadına bu çok önemli bence. Dışarıda bi hayatın olduğunu görüyor çoğu kadın, çünkü öyle evden çıkmayan çok fazla kadın var." (K3, 58 yaşında, Kurucu Ortak)

Özetle kooperatif ortağı kadınların tümü, kooperatif ile kadının güçlenmesi arasındaki ilişkinin varlığı konusunda hemfikirdirler. Bu kapsamda kooperatifler, amaçları ve ilkeleri doğrultusunda hareket etmeli, kadınların öz güvenlerini ve yeteneklerini ortaya çıkarma fırsatı tanınmalıdır. Sonuç olarak kooperatif ortağı kadınlar da kadınların

güçlenmesinin kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesiyle ve desteklenmesiyle mümkün olduğunu düşünmektedir.

4.4.3.3. Kolektif Güç ve Güçlenme İmkânı Olarak Kooperatifçilik

Türkiye’de kadınların mevcut durumu değerlendirildiğinde kadınların şartlarını kolektif biçimde iyileştirebilmeleri için kooperatiflerin önemli potansiyelleri bulunmaktadır (Cinar vd., 2021). Jones ve diğerleri (2012, s. 28) kadın üreticileri ve kolektif girişimleri ele aldığı çalışmada, kolektif girişimlerde örgütlenen kadınların bireysel çalışan kadınlara kıyasla daha fazla topluluk yararını gözettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu başlığın oluşturulmasına kooperatif ortağı kadınların derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif bağlamında birliktelik, örgütlülük gibi kavramlara yaptıkları ısrarlı vurgular ve güç ve güçlenme olgusuna ilişkin genel değerlendirmelerine ve kooperatif ve güçlenme deneyimlerine yönelik sorulara verdikleri cevaplar sonucunda karar verilmiştir. Kooperatif ortağı kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, kooperatif ve kolektif güç ve güçlenme kavramlarının kadınların zihninde benzer çağrışımlar yaptığı görülmüştür.

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatifleri kadınların kolektif güçlenmelerini gerçekleştirmesine imkân tanıyan örgütlenmeler olarak ele almışlardır. Kadınların sıklıkla değindiği ve kolektif güç ve güçlenme başlığının oluşmasına zemin hazırlayan kavramlardan bazıları; güç birliği, biz duygusu, örgütlü güç, birlikte hareket etmek, dayanışma ve kadın olmanın beraberinde getirdiği kolektif sorunlar olarak sıralanabilir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik değerlendirmelerinde de sıklıkla kendine yer edinen güç birliği kavramına ilişkin K5’in kolektif güç ve güçlenme çerçevesindeki paylaşımı aşağıda yer almaktadır:

"Tam olarak budur, güç birliğidir. Birlikten güç doğuyor. Çok birbirine entegre kavramlar. (...) Çünkü insanlar, bir kişinin söylediği ile elli kişinin söylediğini aynı görmez. Ve ki kitlesel bir güç oluyor. Bu da kültürel ve sosyal çevreye yansıyor. Kitlesel birliktelikten doğan bir güç var." (K5, 35 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K23 ise kolektif güçle ilgili olarak, kişinin kendi öz gücüyle diğer kişilerin güçlerini birleştirerek daha geniş kapsamlı, eşitlikçi, sosyal ve kolektif bir kadın gücü yaratabilmeyi manalı bulduğuna ilişkin görüşünü aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Hani biz kolektif diyoruz hep bireysel güç değil, kolektif güç diyoruz, kolektif liderlik diyoruz. Herkesin kendi içerisinde bir güç var, kişisel bir gücümüz var bizim ama bizi değerli kılan yaptığımız işi manalı kılan o gücü başkalarının gücüyle birleştirmek, böyle sosyal bir güç yaratmak yanımızdaki kadınlarla birlikte. Birlikte hareket ettiğimiz insanlarla, kadınlarla sosyal, eşitlikçi bir güç yaratabilmek, kolektif bir güç yaratabilmek. Ya bu olursa örgütlü mücadele işte anlamını bulur, örgütlü mücadele hedefine ulaşır ve bizi güçlendirir. Yani tek başına bizde var olan o kişisel güç değil. Ki oradan, o sosyal güçten, ne bileyim o eşitlikçi güçten, birbirimize değer verme, saygı duyma, olaylara birlikte müdahale etme, bütün bunlar oradan gelişir ve gene güçlenir diyeceğim. Yoksa o kişisel gücü kullanma değil. O zaman şu andaki egemen anlayıştan hiçbir farkı kalmaz ne bizim örgütlerimizin ne de tek tek bireyler olarak bizim. Farkımız kalmaz yani." (K23, 65 yaşında, Kurucu Ortak)

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatif ortamında bireyselliğin karşıtı olarak kendiliğinden gelişen 'biz' faktörünün kooperatifin örgütlü bir güç olarak öne çıkmasında etkili olduğunu düşünmektedirler:

"Hani biz olmayı biliyorsun burada. İşte sen yanlış hiçbir şey yapamayacağını biliyorsun. Ben hiçbir şeyim, o tek başına hiçbir şey ama biz birleştiğimiz zaman o sinerji inanılmaz şeyler yapıyor. (...) İşte bu kooperatifler zaten burada çok öne çıkıyor. Neden? Örgütlü bir güç." (K11, 52 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

K11, tek başına kooperatif ortağı olmanın bir anlam ifade etmediğini, önemli olanın örgütlü bir yapı altında güçleri birleştirmek olduğunu ifade etmiştir. Başka bir kooperatif ortağı olan K15 (62 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise; *"Bir kere örgütlü bir yapı. Yani yalnız değil. En ufak şeyde yanında bir sürü başka güçlü kadın bulacaktır. Örgütlü olması önemli bir şey."* sözleriyle kadınların kooperatif gibi örgütlü yapılarda yer almasının yalnız hissetmesini engellediğini vurgulamaktadır.

Kooperatifçilik hareketinin temelini oluşturan, ortak amaçlar etrafında bir araya gelen ortakların ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesi, kooperatifleri kolektif güçlenme için

uygun örgütlenmeler hâline getirmektedir. Örneğin K17'nin birliktelikle ilgili görüşü aşağıda yer almaktadır:

"Şimdi bir şeyin mesela çok ağır bir yükü tek başınıza kaldırmamız çok zor olur ama birkaç kişi bir arada kaldırdığınız zaman o güç size ise daha hafif gelir. O yüzden her zaman için ben birliktelikten yanayım. Hep birlikte. Birliktelik çok önemli kolektif düşünce, kolektif bilinç, birlikte hareket etme çünkü tek başına çok yol alamazsınız. Tek başına belli bir belli bir yere kadar." (K17, 55 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Tek başına yol almaktansa kolektif bilinçle hareket etmenin önemini vurgulayan K17'nin bu düşüncesini K12, kooperatifinde ortakların tümüyle birlikte hareket edip birlikte karar aldıkları için güçlü olduklarını ve bu kolektif gücün bir parçası olduğu için mutlu hissettiğini anlattığı şu sözlerle desteklemiştir:

"(...) Şöyle söyleyeyim, bireysel olarak hiçbir zaman güçlü olamayız. O yüzden kooperatif olarak birlikte hareket ediyoruz. Kooperatif olarak da 160 kişi bir arada birlikte hareket ettiği için birlikte güçlüyüz diyoruz. Aynı şekilde hareket edip aynı kararları birlikte zorladığımız zaman daha çabuk bunu hayata geçirebiliyoruz hep beraber. Bir karar alınacaksa üst şeyde işte bakanlıkta ya da resmi yerlerde, toplu olarak hareket etmesi güç veriyor. Siz bu gücün bir parçası olduğunuz için mutlu hissediyorsunuz. (...)" (K12, 45 yaşında, Ortak ve Kooperatif Müdürü)

K20 (44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı) ise kooperatif olarak karşılaştıkları sorunların üstesinden tek başlarına gelmelerinin zorluğuna değinerek, başka kooperatiflerle bilgi ve deneyim paylaşarak çözüm üretmenin daha kolay olabileceğini; *"Yine diyoruz ya işte hani hepimiz kooperatifler olarak karşılaştığımız zorluklar var ve tek tek bunları çözmemiz mümkün değil. (...) Yani kooperatiflerin ortak sorunlarına çözümler getirmek. Yine yurt dışındaki bir takım kooperatif, paydaşlarla, bizlerle aynı işi yapan kooperatiflerle bilgi, deneyim paylaşmak."* diyerek ifade etmiştir.

Kolektif güç ve güçlenmeyle ilişkili olarak yalnızca kadın olmanın dahi başlı başına en büyük kolektif eylem gerektiren deneyimleri beraberinde getirdiği söylenebilir. Kooperatiflerin, kolektif süreçlerde örgütlülüğü sağlıyor olmasının güçlü yanlarından biri olduğunu vurgulayan K18, birbirinden çok farklı yaşantılara ve sorunlara sahip olsalar da

kadınların, bu sorunların kolektifleştiği tek noktanın kadın olmaktan geçtiğini ve bunu motive edici bulduğunu ifade etmiştir:

"Çünkü biz daha mesela çok farklı alanlardan bir araya gelen kadınlar olabiliyoruz. Ama bizim sorunumuz var, tek sorunumuz var: kadın noktasında yaşadığımız sorunlar ortaklaşabiliyoruz. Ee farklı sorunlar ama tek bir sorun etrafında odaklanma durumu ortaya çıkıyor ve bu motive ediyor. En nihayetinde bir bireyin, birey olarak aslında kadın olarak değil de bireyin tek başına yapamadığını 5 birey yapabiliyor, 5 kişi birden yapabiliyor yani. Ben bir şeyi üretiyorumdur, bunu satamıyorumdur. Ben bir şeyi satıyorumdur ama üretiyorumdur işte toprağa dokunamıyorumdur. Kentlere ulaşamıyorumdur, başka bir şey yapamıyorumdur. Zaten kooperatifler bu örgütlülüğü sağlıyor olması vesilesiyle bu üretim noktasından tüketime kadar örgütlülüğü kısmen sağlayabilmesi noktası büyük bir güç. Hani bu noktayla güç. (...)" (K18, 36 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi)

Son olarak kooperatif ortağı kadınlarla, kooperatifteki diğer kadınlar arasında kız kardeşliğe benzer bir yakınlık geliştiğini söylemek mümkündür. Bu yakın ilişkiyle ilgili olarak K25'in (30 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Üyesi) şu sözleri; *"Yalnız olmadığımı hissettirdi ve hani zorlukları birlikte paylaşabileceğim bir kız kardeş havuzu... (...)* Böyle bir müşterek bir alan oluşturdu bize. Kadınlar da bunu söyleyecektir." zorlukları birlikte aşabileceklerine olan inancını göstermektedir. Başka bir kooperatif ortağı olan K20 de benzer biçimde 'kız kardeşliğe' vurgu yaparak, herhangi bir ihtiyacında ona destek olmaya hazır çok sayıda kız kardeşe sahip olmanın, kooperatif ortaklığının en güzel yönü olduğunu vurgulamıştır:

"Şunu hissettiriyor yani en ufak bir şey olsa biliyorum ki benimle birlikte hani başıma bir şey gelse, bir şey olsa, bir şeye ihtiyacım olsa 70-80 tane kız kardeşim var. Hani bu bir WhatsApp grubuna: Arkadaşlar böyle böyle bir şey oldu, bana destek olur musunuz? Desem öyle büyük, çok büyük bir kız kardeşi ailenin bir bireyi olarak hissediyorum kendimi. Yani en önemlisi o. Kooperatif ortağı olmanın en güzel yönü bu sanırım." (K20, 44 yaşında, Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu Başkanı)

Özetlemek gerekirse kooperatif ortağı kadınların kooperatifçiliğe ve kolektif güç ve güçlenmeye yükledikleri anlamların birbirine çok yakın olduğu ve kooperatiflerin örgütlü yapılarının kolektif güç ve güçlenme için işlevsel olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, kooperatiflerin kadının güçlenmesindeki rolünün bireysel/psikolojik güçlenme, sosyo-kültürel güçlenme, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme boyutlarıyla ele alınması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Feminist yöntem bilimin benimsendiği araştırma kapsamında 21 farklı kooperatiften 14'ü yüz yüze, 14'ü ise çevrimiçi olmak üzere 28 kooperatif ortağı kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA 2022 Analytics Pro nitel veri analiz yazılım aracılığıyla çözümlenmiştir. Yapılan kodlama sonucunda 22 alt kategoriye, 11 kategoriye ve 4 temaya ulaşılmıştır. Araştırmanın bulguları; (1) Kooperatifçilik Değerlendirmeleri (2) Deneysel Olarak Kooperatifçilik (3) Güç ve Güçlenme (4) Kooperatif ve Güçlenme temaları doğrultusunda dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları da söz konusu temalar doğrultusunda, araştırma soruları bağlamında ele alınmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların, kooperatifçiliğe ve kooperatif ortaklığına ilişkin değerlendirmeleri bağlamında ulaşılan ilk sonuç; araştırmaya dahil edilen kadın kooperatiflerinin genel olarak eğitim seviyesi yüksek ve ücretli çalışma deneyimi olan kadınlar tarafından kurulduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan 28 kooperatif ortağı kadından; 4'ü lisansüstü, 16'sı lisans, 3'ü ön lisans, 3'ü lise mezunu, 2'si ilköğretim terktir ve yalnızca 6'sının ücretli çalışma deneyimi yoktur. Bu sonuçlar literatürde kadın kooperatiflerinin sıklıkla dar gelirli ve eğitim seviyesi düşük kadınlar tarafından kurulduğuna ilişkin var olan genellemenin aksi yönünde olması bakımından önemlidir.

Araştırmaya dahil edilen kadın kooperatiflerinin kuruluş süreçleri incelendiğinde birçoğunun çeşitli kuruluşların desteğiyle ve bazılarının ise direkt resmî ortaklık çerçevesinde kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma alanını oluşturan 22 kadın kooperatifinden 5'inin resmî ortağı bulunmaktadır ve bu resmî ortaklardan 2'si belediye, 1'i kalkınma ajansı, 2'si sivil toplum örgütüdür. Bulgular doğrultusunda görece daha eski kuruluş tarihli kadın kooperatifleri Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfının (KEDV) desteğini alarak, yeni kuruluş tarihli kadın kooperatiflerinin ise daha çok belediyelerin,

kalkınma ajanslarının ve derneklerin desteğini alarak veya bir proje sonucunda kuruldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada çoğu kooperatif ortağı kadının da belirttiği gibi kadın kooperatiflerinin hiç destek almadan kurulmasının çok zor olduğu söylenebilir.

Kooperatif ortağı kadınlar, kooperatiflerin yaptıkları herhangi bir işte muhakkak toplumsal fayda olması gerektiğini düşünmektedirler. Kooperatiflerin ekonomik amaçlarının yanında sosyal amaçları da barındırıyor olması onu benzeri ekonomik yapılardan ayıran başlıca özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Kooperatif ortağı kadınlara göre kooperatifler, ortaklarına aidiyet duygusu kazandırmaktadır. Dolayısıyla bu özellikleriyle de yalnızca kâr amacı güden yapılardan farklılaşmaktadırlar. Kooperatiflerde karar alım süreçleri, ortakların demokratik katılımları doğrultusunda gerçekleştiğinden dayatmacı bir yönetim veya dikey bir hiyerarşiden söz etmek mümkün değildir. Kooperatiflerin hem teoride hem de kooperatif ortağı kadınların deneyimlerine dayanarak pratikte de ortakların eşit demokratik ve ekonomik katılımını önemsendiği ve üretim çıktılarının da eşit dağıtıldığı örgütlenmeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatiflerin birbirinden farklı amaçları aynı anda taşıyabildiği, birbirinden farklı alanlarda üretim gerçekleştirebildiği ve dolayısıyla kooperatiflerin tek bir tanımının veya türünün olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatifçilik tanımlarının temelinde iş birliği, birliktelik ve eşitlik kavramları ile genel olarak 'ortak' ve 'eşit' sıfatlarının sıkça kullanıldığına rastlanmıştır. Bu anlamda kooperatif ortağı kadınların, kooperatifçilik literatürüne yakın tanımlamalarda buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda Türkiye'de kadın kooperatiflerinin, erkek ortakların iktidarı altında olmayan ve kadının güçlenmesini teşvik eden kooperatifler olarak ortaya çıktığı ve geliştiği görülmüştür. Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatiflerinin; kadınlara ve topluma fayda sağlayan, kadınların yeteneklerini ön plana çıkaran, kadınları istihdam etmeye, üretmeye teşvik eden hem ekonomik hem de sosyal amaçlı örgütlenmeler olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınlardan bir kısmı, kadın kooperatiflerinin ortaklarının kadın olması dışında ayırt edici bir yanının

olmadığını düşünürken; diğer bir kısmı ise ürettikleri ürünler, karar alım süreçleri, kadın dayanışması gibi faktörler nedeniyle farklılaştığını savunmaktadır. Kadın kooperatiflerinin ortaklarının tümünün kadın olması, genel anlamda daha hızlı karar alıp uygulayabilmeleri bakımından güçlü yanlarından biri olarak görülmektedir. Ancak kadınlarla çalışmayı zorlaştıran koşulların başında cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle kadının, ev işlerinden ve bakım işlerinden sorumlu tutulması ve bunun sonucunda eve bağımlı kılınması gelmektedir. Kadınların ekonomik özgürlükten yoksun olmaları kooperatifçilik beklentilerinde gelir elde etmeyi öncelemelerine neden olmakta ve ekonomik kaygıyla hareket etmeleri kooperatifteki birlikteliği zedelemektedir. Dolayısıyla kadınlarla çalışmayı zorlaştıran koşulların, kadının kendisiyle ilgili değil toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili olduğu görülmüştür. Kadın kooperatiflerinin erkek iktidarından sıyrılmış bir örgüt yapısına sahip olması kadın kooperatiflerini özgün kılmaktadır. Kooperatif çatısı altında erkeklerin iktidar duygularıyla baş etmenin zor olacağı, araya cinsiyet kaynaklı farklılıkların girmesinin kadınların ayrışmasına neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kooperatif ortağı kadınlar, erkeklerle yan yana ve eşit şartlarda çalışana kadar kadın kooperatiflerinin ayrı bir kategoride yer almaya devam etmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Kadın kooperatiflerinin öz örgütlenme yoluyla kurulmasının ve kadınların hiçbir etki altında kalmadan kendi hür iradeleri ve istekleri doğrultusunda kooperatife katılmasının kritik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların kendi failliğini kullanarak kurdukları kooperatifler ile çeşitli aktörlerin kadınları bir araya getirerek kur(dur)duğu kooperatifler birbirinden oldukça farklıdır. Kadın kooperatiflerinin kuruluş bilgilerine bakılarak öz örgütlenme yoluyla kurulup kurulmadığı anlaşılabilir ancak pratikte bunu tespit edebilmek tartışmalı bir durumdur. Çünkü bir kooperatifin görünürde belediye, dernek gibi herhangi bir resmî ortağının olmaması iş ve işleyişine sadece ortaklarının karar verebildiğini, herhangi bir aktör tarafından yönlendirmeye maruz kalmadan özgürce hareket edebildiğini göstermek için yeterli bir veri sağlamamaktadır. Bu noktada örgütlenme biçimi her ne olursa olsun kadının herhangi bir manipülasyona maruz kalmadan tamamen kendi kararıyla kooperatifleşmeye veya kooperatife katılmaya gönüllü olmasının kooperatif ortaklığı deneyiminde belirleyici rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kadınların ortaklık deneyimleri bağlamında elde edilen ilk sonuç; genel olarak kadınların ortaklık deneyimlerinin olumlu yönde ve her birinin kendine özgü olduğudur. Kadınların ortaklık deneyimleri; ortağı olduğu kooperatife, kooperatiften beklentilerine, kooperatif dışındaki yaşamlarına, ortaklık süresine ve diğer ortaklarla ilişkisine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerini daha ileriye taşıma arzusuyla hem kooperatif çatısı altında hem kooperatif dışında gönüllü olarak verdikleri emeğin büyüklüğü, ortağı oldukları kooperatifin hayatlarının tamamını kaplamasına yol açmıştır. Bu da kadınların kendilerini kooperatifin bir parçası gibi hissettiklerinin ve aidiyet duygularının gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. Genel olarak kadınların kooperatif ortağı olmaktan, kooperatif çatısı altında diğer ortaklarla birlikte üretmekten, onlarla duygusal ve sosyal paylaşımlarda bulunmaktan dolayı iyi hissettikleri, ortaklık deneyimlerinin kendi günlük yaşamlarına da olumlu bir etki bıraktığı söylenebilir. Oldukça seyrek olmakla birlikte olumsuz ortaklık deneyimlerine de rastlanmıştır ve bu olumsuzlukların temel sebepleri; kooperatifçilik bilgisinden yoksun bir şekilde sürece dahil olma, kooperatifin kuruluş sürecinde yer almama, uzun süre yönetim kurulu üyeliğinde görev almaktan dolayı oluşan yorgunluk ve kimi ortakların bireysel tutumları olarak sıralanabilir.

Kooperatif ortağı kadınların kendi kooperatiflerinde yürüttükleri çalışmalardan memnun oldukları ve kadın olarak var olan zorluklara rağmen kooperatifçiliği yürütüyor olmanın bir başarı örneği olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine olan bakışları, kooperatifte ücretli çalışma durumlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Kooperatiften gelir elde eden kadınların kooperatiflerini 'kendi işleri' olarak tanımladıkları görülmekle birlikte, ücretli çalışsın veya çalışmasın kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine olan bağlılıklarının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlılığın ve besledikleri aidiyet duygusunun temelinde kadınların kooperatiflerini her bakımdan güvenli bir ortam olarak görmeleri yatmaktadır. Kooperatif ortağı kadınların kooperatiflerine hissettikleri adanmışlığın ve sevginin başka bir formu olarak kooperatiflerini çocuğu olarak görmeleridir. Birbirinden farklı yaşam örüntülerine, arka planlara, ortaklık deneyimlerine sahip olsalar hatta anne olmasalar da kadınlar için kooperatifleri 'çocukları' gibidir. Bu bağlamda son olarak kooperatiflerin

kadınların hayatlarının her alanıyla ilişkili bir hâle geldiğini, hayatlarının merkezine konumlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların, kooperatifler aracılığıyla kadınların güçlenmesine ilişkin değerlendirmeleri bağlamında ilk olarak, kooperatif ortağı olmanın kadınların güce ilişkin bakış açılarını ciddi ölçüde etkilediği sonucu elde edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler esnasında kooperatif ortağı kadınların birçoğunun güç tanımları kooperatifle ilişkili olmuştur. Öyle ki güce dair yaptıkları tanımlamalarda kooperatifle benzer anlam taşıdığına değinen kadınlar olmuştur. Bunun dışında kooperatif ortağı kadınlar için; mücadele edebilmek, sorun çözebilmek, diğer insanlara faydalı olabilmek, yeti/kabiliyet sahibi olabilmek, kendi kararlarını alabilmek, potansiyellerini gerçeğe dönüştürebilmek, dayanıklı olabilmek, hayata pozitif bakabilmek ve para ve bilgi sahibi olmak gücü çağrıştırmaktadır.

Kadınların güçlenme olgusuna ilişkin bakış açılarında kooperatif ortağı olmanın ve aynı kooperatif çatısı altında birlikte çalıştıkları, vakit geçirdikleri ortakların etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı kooperatifte yer alan kadınların güçlenme tanımlarının birbiriyle benzeşmesi bu sonuca ulaşmada rol oynamıştır. Kooperatif ortağı olmanın kadınların güçlenmeye ilişkin bakışlarını etkilediği, kadınların güçlenmeyi birliktelikle, güç birliği oluşturmakla ve dayanışmayla ilişkilendirmelerinden anlaşılmaktadır. Ulaşılan sonuçlardan bir diğeri de kooperatif ortağı kadınların kendini geliştirmeyi ve bilgi ve deneyim sahibi olmayı güçlenme ile eş değer bulmaları ve güçlenme için eğitimin ve öğrenmenin elzem olduğunu düşünmeleridir. Kooperatif ortağı kadınların güçlenmeye dair ortaklaştığı bu görüşler dışında oldukça farklı noktalara temas ettikleri ve kimi kooperatif ortağı kadınların güçlenmenin sosyal, kültürel ve politik süreçlerle de ilgili olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Kooperatif ortağı kadınlar, erkeklerin kadınlardan daha güçlü olduğuna dair hâkim görüşün aksine kadınların sosyal, kültürel, ekonomik gibi birçok boyutta erkeklerden daha güçlü olması gerektiğine inanmaktadır. Kadınların içinde bulunduğumuz toplum gibi geleneksel ve ataerkil toplumlarda kadının güçlü olmasının temenniden öte bir ihtiyaç olduğu kanısındadırlar. Kooperatif ortağı kadınlar bu ihtiyacın temelini anne

olmakla ilişkilendirmiştir. Zira onlara göre güçlü bir toplumun inşa edilmesinden tek sorumlu kadındır ve en yüce görev olan çocuk yetiştirmek de kadının görevidir.

Kooperatif ortağı kadınlardan bazıları gücün, kadına başkaları tarafından bahsedilebilecek ve kullandırılabilir bir olgu olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla kadının kendisinde hâlihazırda var olan potansiyel gücü fark etmesi gerekmektedir. Kooperatif ortağı kadınlara göre kadının güçlenmesi, kendi potansiyelini keşfetmesiyle başlar ve potansiyelleri açığa çıkarıp gerçeğe dönüştürmesiyle devam eder. Kadının güçlenmesi, tamamlanması gereken birçok aşamanın olduğu kapsamlı bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda güçlenme süreci başladıktan sonra da kadının mücadelesinin son bulmadığı söylenebilir. Öyle ki kadınların, baş etmesi gereken yeni baskılarla karşılaşacağı ikinci bir mücadele henüz yeni başlamaktadır. Kadının güçlenmesinin önünde engel teşkil eden faktörler, kooperatif ortağı kadınların anlatılarında kendine en çok yer bulan konu olmuştur. Kadının güçlenmesinin önündeki engellerin başını toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı faktörler çekmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı roller, cinsiyetçi iş bölümü, kadının ev içi bakım yükü ve eril tahakküm öne çıkmıştır.

Kooperatif ortağı kadınlar, ekonomik güçlenmenin kadının güçlenmesinde kolaylaştırıcı bir rolü olduğunu düşünmektedir. Bu noktada kadınların eğitim ve istihdam fırsatlarından yararlandırılması hatta çalışma yaşamına yönelik deneyim elde etmesi için erkeklere kıyasla daha fazla teşvik edilmesi gerekmektedir. Kadınlar, yetişkin olup profesyonel çalışma yaşamına adım atacağı güne kadar mesleki deneyim elde etme fırsatı yakalayamadığından çalışma yaşamında da erkeklere kıyasla dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Kadının güçlenmesi için kendi potansiyelinin farkına varması, ekonomik olarak güçlenmesi ve son olarak kendisinin yapabileceğine inanması ve başarmayı istemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. ‘Ekonomik güçlenme’; kadınların zihninde çok gerekli olan özgürleştirici bir güçlenme boyutu olarak anlam kazanmıştır. Kooperatif ortağı kadınlar ekonomik güçlenmenin, kadını özgürleştirdiğine ve kendi hayatında yönetici konumuna getirdiğine, kadının mücadele gücünü yükselttiğine inanmaktadır. Ekonomik güçlenmenin bu işlevleri sebebiyle hayati öneme sahip olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların güçlenme boyutları içerisinde en az ekonomik boyutta güçlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatifte ücretli çalışan kadınların azınlıkta olması ekonomik güçlenme deneyimlerinin daha az olmasına sebep olmuştur. Kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimleri ekonomik gelir elde etme, finansal okuryazarlık gelişimi, aile ekonomisine katkıda bulunma ve üretim süreçlerinde yer alma şeklinde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın daha önceki sonuçlarında kooperatif ortağı kadınlar, ekonomik güçlenme boyutunu tanımlarken kadınları özgürleştireceği için hayati bir öneme sahip olduğunu belirtmiş olmalarına rağmen kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesinde beklenen sonucu yaratmaması dikkat çekmektedir.

‘Ekonomik güçlenme pratikleri’ doğrultusunda kooperatifteki diğer kadınların kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması sonucunda bağımsızlık kazanması, öz güvenlerinin gelişmesi, aile ekonomisine destek olmaları ve birtakım hak kazanımları ulaşılan sonuçlardır. Bu kazanımların yanında kooperatifteki diğer kadınların ekonomik güçlenme pratiklerinin mesleki beceri ve deneyim elde etme ve finansal okuryazarlık etrafında şekillendiği söylenebilir. Hem kooperatif ortağı kadınların kendilerinin hem de kooperatifteki diğer kadınların ekonomik boyuttaki güçlenme düzeyleri ele alındığında literatürde yer alan çoğu çalışmanın aksine en çok güçlendikleri boyut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerinin ekonomik güçlenme deneyimlerinin katbekat üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatifteki diğer kadınların güçlenme pratiklerinde de ekonomik güçlenme pratiklerinin, bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme pratikleri ile neredeyse aynı oranda olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kooperatifler aracılığıyla kadınların ekonomik güçlenmesine dair mevcut literatürün aksi yönde sonuçlar elde edilmesi önemli bulunmuştur.

Kooperatif ortağı kadınların, ‘bireysel/psikolojik güçlenme’ için kendilerinin yanında ailelerinin de iyilik hâlinin yerinde olması ve ailelerin desteğini önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınlar bireysel/psikolojik güçlenmenin; mutlu olma, yüksek benlik saygısına ve öz güvene sahip olma, yüksek motivasyonun ve öz farkındalığın olması, baş etme kapasitesinin gelişmiş olması, kendi hayatında kontrol

sahibi olma, kendi kendine yetebilme ve ruhsal dayanıklılık ile ilişkili olduğu kanaatindedir.

‘Bireysel/psikolojik güçlenme deneyimleri’ bağlamında elde edilen ilk sonuç, kooperatif ortaklığı süresince karşılaştıkları zorlukların kadınların baş etme kapasitelerini geliştirdiği yönündedir. Kooperatif ortağı olmanın kadınların kendilerine duydukları inancı ve güveni artırdığı ve kooperatifte diğer ortaklarla birlikte çalışmanın kendilerini keşfetmelerini sağladığı bilinmektedir. Bunun dışında kooperatif çatısı altında kadınlar birbirine destek olmak için çaba göstermekte, duygusal ve sosyal paylaşımlarda bulunmaktadır. Kadınlar birbiriyle vakit geçirmekten dolayı mutlu hissettiklerinden ve güvenli bir ortamda dayanışabiledikleri için yalnız olmadıklarını düşünmektedirler.

‘Bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri’ kapsamında ulaşılan sonuçlar; öz güvenlerinde ve kendilik değerlerinde artış yaşanması, kişisel gelişimlerine katkı sunması, aile içi statüde olumlu değişim, kooperatif ortamında sorunların paylaşılarak duygusal destek sağlanması, iyi hissetmelerini sağlaması ve sorunlarla baş etme mekanizmalarını geliştirdiği şeklindedir. Kooperatif ortağı kadınların kendi bireysel/psikolojik güçlenme deneyimleri ile kendisi dışındaki kadınların bireysel/psikolojik güçlenme pratikleri karşılaştırıldığında oldukça benzer güçlenme süreçleri deneyimledikleri ulaşılan diğer bir sonuçtur.

‘Sosyo-kültürel güçlenme’ye ilişkin öne çıkan konular kültür ve söylem/dil etrafında şekillenmiştir. Bu doğrultuda kooperatif ortağı kadınların; kültürel birikime sahip olmayı, kültürel mirasa sahip çıkmayı, cinsiyetçi ve ötekileştirici söylem ve dil kullanmamayı sosyo-kültürel güçlenmeyle ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kadınların kamusal ve sosyal alanlardaki temsiliyetinin ve görünürlüğünün, sosyo-kültürel güçlenmeyi değerlendirme kriterlerinden biri olarak ele alınabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

‘Sosyo-kültürel güçlenme deneyimleri’ bağlamında kooperatif ortağı kadınlar kooperatif çatısı altında üretimin her aşamasında yer alabildikleri için daha önce hiç bilgisinin ve deneyiminin olmadığı alanlarda donanımlı hâle gelmişlerdir. Ayrıca kooperatifleri

aracılığıyla daha önce hiç içinde bulunmadıkları sosyal ortamlara dahil olmuşlar; farklı kültürlerle ve farklı insanlarla tanışma fırsatı bulmuşlardır. Dolayısıyla sosyal çevreleri ve iletişim ağları genişlemiş; tanıştıkları insanlar ve kooperatif çatısı altında birlikte çalıştıkları kadınlar kendilerinde olumlu etki bırakarak hayata dair yeni bakış açıları kazandırmıştır. Kooperatif ortağı kadınlar için kooperatifleri herhangi bir iş ortamından daha fazlası ve kooperatifteki kadınlar da herhangi bir çalışma arkadaşından daha fazlasını ifade etmektedir. Kooperatif ortağı kadınların kooperatife dahil olduktan sonra yaşamlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarının dönüştüğüne dair izlere rastlamıştır.

‘Sosyo-kültürel güçlenme pratikleri’ bağlamında kooperatifteki diğer kadınlar için kooperatiflerinin onlara sosyalleşme imkânı yarattığı, kooperatifte kadınların birbiriyle artan etkileşimleri doğrultusunda aralarındaki dayanışmanın geliştiği, kooperatiflerin kadınlar için farklı kültürler ve farklı insanlarla bir araya gelmek için uygun bir araç olduğu, kooperatifte verilen eğitimlerin kadınları geliştirdiği ve kadınların hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel değer yargılarının sebep olduğu kısıtlamaların azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu boyutta yaşanan güçlenme deneyimlerinin de hem kooperatif ortağı kadınlar hem de kooperatifteki diğer kadınlar için benzeştiği söylenebilir.

‘Politik güçlenme’ kapsamında ulaşılan sonuçlar genel olarak kadınların siyasi temsiliyetinin ve failliğinin artması gerektiğiyle ilgilidir. Politik güçlenme, kadın sorunlarının çözümünde politikanın işlevsel bir rol oynaması olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla kadın sorunlarının çözümünde politikanın araç olarak kullanılması ve siyasi aktörlerin kadın olması önem arz etmektedir. Kooperatif ortağı kadınların ‘politik güçlenme deneyimleri’, ekonomik güçlenme deneyimleriyle neredeyse aynı seviyededir.

Politik güçlenme deneyimleri kapsamında ulaşılan sonuçlar; kadınların kurumsal kimlik kazandıkları, toplumsal statülerinin geliştiği, saygınlıklarının arttığı, kooperatif aracılığıyla örgütlü bir siyasi güç elde ettikleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal boyutuna dair farkındalık kazandıkları şeklindedir.

Kooperatifteki diğer kadınların en az güçlenme yaşadıkları boyutun politik güçlenme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kooperatif ortağı kadınların, kooperatifteki diğer kadınların güçlenme pratikleriyle ilgili olarak ortak bir payda da buluşamadıkları, politik güçlenmeyle ilgili her bir kadının farklı noktalara temas ettiği sonucu da önemli bulunmuştur. Çalışmanın daha önceki başlıklarında belirtildiği üzere kadın kooperatiflerinin kurulmasında ve desteklenmesinde siyasi mekanizmaların önemli müdahaleleri bulunmaktadır. Bu durumun kooperatif çatısı altında gerçekleştirdikleri çalışmalarla kadınların politik bakımdan da güçlenmesinde etkili olacağı beklenmiştir. Ancak elde edilen sonuçlar, bu beklentinin tam tersini göstermekte, hem araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların hem de kooperatifteki diğer kadınların politik güçlenme deneyimlerinin sanılandan daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatifteki diğer kadınların kooperatif aracılığıyla; vatandaşlık bilinci geliştirmesi, toplumsal konulara duyarlılık kazanması, kooperatif yönetiminde yer alması, hak savunuculuğu yapması, kurumsal kimlik kazanması ve toplumsal değişim gücüne erişmesi politik güçlenme pratiklerinin bir sonucu olarak ele alınmıştır. Bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme deneyimlerinde olduğu gibi hem kooperatif ortağı kadınların hem kooperatifteki diğer kadınların politik güçlenme deneyimlerinin birbiriyle yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güçlenme deneyimlerinin karşılaştırması bağlamında, araştırmaya katılan kooperatif ortağı kadınların kendi güçlenme deneyimlerine ilişkin kıyaslamalarının genel anlamda olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınların çoğunun birbirinden farklı alanlarda ve biçimlerde güçlenmeyi deneyimledi görülmüştür. Böylece güçlenmenin kişinin özgül deneyimlerini içeren bir süreç olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu farklı güçlenme deneyimlerinin yanında kooperatif ortağı kadınların güçlenme deneyimlerinde ortak noktalara da rastlanmıştır. Kooperatifte ücretli çalışan kadınların kooperatif aracılığıyla meslek edinmeleri veya iş sahibi olmaları kendileri açısından öne çıkan güçlenme deneyimleri arasında yer almaktadır. Kooperatifte ücretli çalışan kadınlar, kooperatif olmasa 'ev hanımı' olarak ev içinde karşılıksız ve görünmez biçimde çalışmaya devam edeceğini veya başka bir gelir getirici işte çalışıyor olacağını paylaşmışlardır. Her iki durumda da kadınların, şu an hissettikleri gücü hissetmeyecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bunun dışında kooperatif ortağı kadınların, kooperatife dahil olduktan sonra yaşantılarında güçlendiğini düşündükleri noktalar; potansiyellerini keşfetmek, grup çalışması becerileri kazanmak, psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmek, yapabilirliklerinin artması, kooperatiflerinin aile gibi olması, kadınlarla güç birliği oluşturmak ve hayat amacını bulmak şeklinde sıralanabilir. Kadınların güçlenme deneyimlerinin her biri çok kıymetli ve biricik olmakla birlikte yapabilirliğin artması ve hayat amacını bulma gibi deneyimlerin ortaya çıkmış olması önemli bir sonuçtur.

Kooperatif ortağı kadınların tamamının kooperatif ve kadının güçlenmesi arasında bir ilişki olduğuna inanmasıdır. Çoğu kadın için bu ilişkinin varlığı kooperatifleşme konusunda kendilerine motivasyon sağlamıştır. Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesinin kadınların güçlenmesi için önemli bir koşul olduğunu ve doğru amaçlarla kurulup bu yolda ilerleyen bir kooperatifin kadının güçlenmesinde olumlu rol oynayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kooperatiflerin her kadın üzerinde yarattığı güçlenme etkilerinin birbirinden farklı olabileceği güçlenme deneyimlerinin öznel bir süreç olduğu ulaşılan diğer sonuçlar arasındadır. Kooperatifler amaçları ve ilkeleri doğrultusunda ilerledikleri, kadınlara yeteneklerini ve öz güvenlerini ortaya çıkarma fırsatı tanıdıkları, kadınları ev dışı bir yaşama teşvik ettikleri sürece kooperatif ve kadının güçlenmesi ilişkisinden söz edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların derinlemesine görüşmeler esnasında güç, güçlenme ve kooperatif kesişiminde sıklıkla birliktelik, dayanışma, örgütlülük gibi olgulara ısrarlı vurgular yaptıkları görülmüştür. Bu çerçevede kooperatiflerin örgütlü yapılarının kolektif güç ve güçlenmenin gerçekleştirilmesi için işlevsel oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kooperatif ortağı kadınların kolektif güç ve güçlenmeye ilişkin bakış açılarının birbiriyle oldukça benzerlik gösterdiği ve bakış açılarının; güç birliği, 'biz' duygusu, örgütlü güç, birlikte hareket etmek, dayanışma ve kadın olmaktan dolayı yaşanan ortak sorunlar çerçevesinde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinde karşılaşılan sorunlara ilişkin değerlendirmeleri bağlamında kadın kooperatiflerinin sayılarının hızla artması, siyasi olarak bağımsız olmaması ve öz örgütlenme yoluyla kurulmaması kooperatif ortağı

kadınlar tarafından en çok üzerinde durulan sorunlar olmuştur ve bu sorunların hepsinin birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bürokratik işlemlerin karmaşık olması, kadınların kooperatifçilikle ilgili yeterli bilgileri ve gerçekçi beklentileri olmadan kooperatifleşme girişiminde bulun(durul)maları, kadın kooperatiflerinin sorun yaşamasına neden olduğu düşünülmektedir. Kadın kooperatifleri hem ekonomik hem sosyal amaçlı örgütlenmeler olduğundan mevzuatta buna yönelik ‘sosyal kooperatif’ tanımlamasının olmayışı da bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kooperatif ortağı kadınların derinlemesine görüşmelerde sıklıkla kendilerini ‘sosyal kooperatif’ olarak tanımlamalarından anlaşıldığı üzere mevzuatta buna karşılık gelecek bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Çünkü kadın kooperatiflerinin yalnızca kâr amacı güden ekonomik amaçlı kooperatifler olarak ele alınması kadın kooperatiflerini haklar bakımından kısıtlamaktadır.

Kadın kooperatiflerinin yaşadıkları sorun alanlarından bir diğeri finansal konularla ilgilidir. Finansal sorunlar, kooperatif ortağı kadınların en sık dile getirdiği ve en çok beklenti içine girdiği sorun alanlarından biridir. Kooperatif ortağı kadınlar, kamu kuruluşlarından yeterli seviyede ve sürdürülebilir finansal destek göremediklerini belirtmişlerdir. Kadın kooperatiflerinin başa çıkmakta zorlandığı finansal sorunlar; sermaye sıkıntısı çekmeleri, yüksek vergilere tabi tutulmaları, sigorta ödemelerini karşılamakta zorlanmaları ve ürünlerinin pazarlamasını ve satışını gerçekleştirecek pazara ihtiyaç duymaları olarak sıralanabilir.

Kooperatif ortağı kadınlar, yukarıda değinilen sorunlara ek olarak kadın kooperatifçiliği alanında gerçekçi ve objektif akademik çalışmalara ihtiyaç duyduklarını dile getirmişler ve özellikle ulusal literatürde konuya ilişkin daha büyük bir eksiklik olduğunu vurgulamışlardır. Bu çalışmanın alandaki söz konusu ihtiyaca cevap vereceği düşünülmektedir.

Kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatifçiliğinde karşılaşılan sorunlara ilişkin değerlendirmeleri bağlamında kadınların kooperatifçilik süresince deneyimledikleri zorlukların; mekânsal zorluklar, aile/eş baskısı, dijital görünürlükten ve temsiliyetten yoksun olma, finansal okuryazarlığın olmaması ve düşük sosyo-ekonomik düzey olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında gerek kooperatif ortağı kadınların belirttiği gerekse bu araştırmaya dahil edilen kooperatif ortağı kadınların yaş ortalamasının (yaklaşık 49) gösterdiği üzere kadın kooperatifçiliğinde genç kadınların katılımına ihtiyaç vardır.

Kooperatif ortağı kadınların, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumuna ilişkin yaptıkları değerlendirmelere göre, kadın kooperatifçiliğinin genel durumunun kötü seyrettiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin sayısında 2017 yılından sonra hızlı bir artış yaşandığı ve özellikle 2019 yılından sonra ilgi odağı hâline geldikleri bilinmektedir. Kooperatif ortağı kadınların neredeyse tamamının bu husustaki görüşleri olumsuz yöndedir ve son yıllarda kadın kooperatiflerinin sayısında yaşanan kontrolsüz artışa eleştirel bir tutum sergilemişlerdir. Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin sayısında yaşanan bu artış, kooperatif ortağı kadınlar için endişe verici bir durumdur. Çünkü bu durumun devam etmesi hâlinde ilerleyen yıllarda Türkiye’nin ‘kadın kooperatifleri çöplüğüne’ dönüşmesi kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Dolayısıyla geçmişte yapı kooperatiflerinin Türkiye’deki kooperatifçilik hareketinde yol açtığı tahribata bu kez de atılan yanlış adımlar sonucunda kadın kooperatiflerinin yol açma riski söz konusudur.

Kadın kooperatiflerinin kuruluşunun yerel yönetimler, bakanlıklar, sivil toplum kuruluşları, kalkınma ajansları, ticaret odaları, uluslararası kuruluşlar vb. gibi çeşitli kuruluşlar tarafından desteklendiği ve siyasi konjonktürün kadın kooperatifi sayısını artırmaya yönelik bir sistemle ilerlediği sonucuna ulaşılmıştır. Kadın kooperatiflerinin, öz örgütlenme yoluyla değil de hâkim güç tarafından kurduruluyor olması evrensel kooperatifçilik ilkelerinden ‘zerklik ve bağımsızlık’ ilkeleriyle elişmelerine neden olmakta ve kadın kooperatiflerini suistimale açık bir hâle getirmektedir. Kadınların kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi iradeleriyle bir araya gelerek kadın kooperatifi kurması ideal olanıyken, kuruluş sürecinin güdümlü bir akılla yürütülmesi ve kadınların kendilerine vaat edilen desteklerin cazibesine kapılarak işin içine dahil olması sürdürülebilir bir yöntem değildir. Yönlendirme ve destekle kurulan kadın kooperatifleri bir noktadan sonra bu desteklere bağımlılık geliştirmekte ve kendi güçlerini harekete geçirmekte zorluk yaşamaktadır. Teoride kadınların kooperatifleşmesinin nn açarak güçlenmelerine katkı sağlama amacıyla uygulanan teşvik politikalarının, yanlış

uygulamalar sonucunda kadınlara daha çok zarar verdiği ve/veya verebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel sonucu kadın kooperatifleri aracılığıyla kadınların güçlenmesinin mümkün olduğu, kooperatif ortağı kadınların bireysel/psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik boyutlarda güçlenme deneyimlediği yönündedir. Kooperatif ortağı kadınların güçlenme süreçleri öznel deneyimler içerdiğinden vakadan vakaya güçlenme yaşanan boyutlar veya güçlenme seviyeleri değişiklik göstermektedir. Ancak bu araştırmada kooperatif ortağı kadınların en çok güçlenme deneyimlediği iki boyutun bireysel/psikolojik güçlenme ile sosyo-kültürel güçlenme boyutları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki güçlenme boyutu, ekonomik güçlenme ve politik güçlenme boyutlarına kıyasla belirgin farklarla öne çıkmaktadır. Bu iki boyutu takiben politik güçlenme boyutu ve son sırada da ekonomik güçlenme boyutu yer almaktadır. Kadın kooperatifçiliğine ilişkin mevcut literatürde ekonomik boyut dışındaki güçlenme boyutlarının göz ardı edilmesine rağmen kadın kooperatiflerinin kadınları bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel anlamda güçlendirme potansiyellerinin çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Bu temel sonucun farkındalığıyla kurgulanan önerilerin odağını kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesindeki rolünü artırmak ve kadın kooperatifleri aracılığıyla daha fazla sayıda kadının güçlenmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin güçlü kılınması kadının güçlenmesini de olumlu etkileyeceğinden öneriler; hem kadın kooperatiflerinin sorunlarına çözüm geliştirmeye hem de kadının güçlenmesini olumsuz etkileyen faktörleri etkisiz kılmaya yönelik olarak geliştirilmiştir.

Araştırma bulguları hem kooperatif ortağı kadınların hem de kooperatifteki diğer kadınların bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme düzeylerinin daha ön planda olduğunu göstermektedir. Kooperatif ortağı kadınlar, ekonomik güçlenme boyutunun kadınları özgürleştirdiği ve hayati bir öneme sahip olduğunu düşünmelerine karşın kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesinde beklenen sonucu yaratmaması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesindeki rolünü artırmayı hedefleyen çalışmalara yönelmek gerekmektedir. Bu hususta öncelikle kadın

kooperatiflerinin hâlihazırda yaşamakta olduğu finansal sorunların giderilmesi yönünde adımlar atılabilir. Sonraki adımda kadın kooperatiflerinin üretim kapasitelerinin geliştirilmesine ağırlık verilmelidir. Kadın kooperatiflerinin işçiliğe dayalı, kişiye özgü niş ürünlerin üretmelerinin yanında kitlesel ve seri üretim de gerçekleştirmelerinin ekonomik kazanımlarını artıracığı düşünülmektedir. Bu kapsamda kadın kooperatifleri, ilgili oldukları faaliyet alanları doğrultusunda tam teşekküllü imalathanelerde ve atölyelerde üretim gerçekleştirebilmeleri için devlet tarafından desteklenmelidir. Ayrıca kadın kooperatiflerinin gerçekleştirecekleri ticari faaliyetlerde bankacılık işlemlerinde komisyon farkları gibi ödemeler kaldırılarak sermayelerinden ek kesintiler yapılmamalıdır.

Araştırma bulguları kadın kooperatiflerinin kadınlara güvenli bir sosyalleşme ortamı yarattığını, kadınların kooperatifteki diğer kadınlarla bir arada çalışmaktan ve boş zamanlarında birlikte vakit geçirmekten mutluluk duyduğunu, kadınların sorunlarını, dertlerini, mutluluklarını kısacası kooperatif dışındaki yaşamına dair öznel paylaşımlarda bulunabildiğini ve kooperatif çatısı altında diğer kadınlarla dayanışabildiği için yalnız hissetmediklerini göstermektedir. Ayrıca kooperatif ortağı kadınların, kadın kooperatiflerinin bu sebeplerle özgün olduğunu düşündükleri bilinmektedir. Bu nedenle kadın kooperatiflerinin çalışmalarında daha sık ortaklaşa deneyimlerin paylaşıldığına dair 'kadın dayanışması' vurgusu yapılması gerekmektedir. Çünkü kooperatif ortamı, kadınların deneyimlerini aktardıkları kendiliğinden oluşmuş bir bilinç grubuyla benzer bir işlev görmektedir. Bu grup ortamı doğru hamlelerle kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci kazanabilmeleri için oldukça elverişli bir hâle getirilebilir. Bunun için kadınların ihtiyaçlarına yönelik eğitsel faaliyetlere ek olarak profesyoneller tarafından desteklenen toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi temalı eğitimler (Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı gibi) verilebilir ve böylece kadın dayanışması pekiştirilebilir. Bu profesyoneller arasında kadın örgütleri, üniversitelerin sosyal hizmet ve kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet bölümlerinin ve kadın çalışmaları araştırma ve uygulama merkezlerinin bünyesindeki kişiler yer alabilir.

Araştırma bulgularına göre kooperatif ortağı kadınlar, ötekileştirici ve cinsiyetçi söylem ve dil kullanmamayı sosyo-kültürel güçlenmeyle ilişkilendirmişlerdir. Toplumsal

cinsiyet eşitsizliğine dayalı kültürel alışkanlıkları terk etmek zaman aldığından kooperatif ortağı kadınların tümünün cinsiyetçi söylemlerden veya kabullerden uzak olduğunu söylemek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine ve feminist eleştirel bilince haiz olmayan kadınlar da mevcuttur. Derinlemesine görüşmeler esnasında sıklıkla anneliğin kutsanması veya kadınların annelik rollerinin fazla benimsemiş oldukları dikkat çekmiştir. Bu durum kadının sadece kadın olduğu için değil de anne olduğu için değerli olduğu inancını pekiştirmesi bakımından sakıncalı bulunmuştur. Ayrıca çocuk yetiştirmek, ev içi işleri yerine getirmek gibi sorumlulukların yalnızca kadına yüklenmesi, kadınlar için annelik tanımına dahil edilmekte ve normalleştirilmektedir. Bu sebeple kadın kooperatiflerinin tüm üyelerinin annelik rolüyle, anne olmakla ilgili kimi kabullerinin değiştirilmesine, bu konuda bilinçlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla bir önceki öneride yer verilen söz konusu eğitimler, kadınların annelik, ev içi roller, cinsiyetçi iş bölümü vb. konularda da eleştirel bir bakış açısını geliştirmelerini destekleyici nitelikte olmalıdır.

Araştırma bulgularına göre hem kooperatif aracılığıyla kadının güçlenmesinin hem de kooperatiften bağımsız genel olarak kadının güçlenmesinin önündeki en büyük engellerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eril tahakküm bu engellerden birini oluşturmaktadır. Kadınların kooperatife katılmasının önündeki en büyük engellerden biri, hayatlarındaki erkeklerin kadın üzerinde baskı oluşturmalarıdır. Çoğunlukla eş rolünde olan bu erkekler, sahip oldukları iktidarı kadınların ev dışında var olma çabalarına ket vurmak için kullanmaktadır. Kadınların kendi ekonomisine sahip olmaması ve kendi ekonomisini yönetememesi herhangi bir konuda inisiyatif kullanamamasına ve ekonomik anlamda girişimde bulunamamasına neden olmaktadır. Özellikle eğitim ve sosyo-ekonomik şartlar bakımından dezavantajlı kılınmış kadınlar, üzerlerinde eşleri tarafından oluşturulan tahakküme karşı gelmekte zorluk çekmektedir. Kadınların kendi yaşamını idame ettirebilecek ekonomik güvenceye sahip olması ve haklarına ilişkin farkındalık kazanması, söz konusu tahakkümün ortadan kaldırılabilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu şartlarda bir kadın için kooperatife katılmanın dönüştürücü etkisi çok daha fazla olacağından özellikle dezavantajlı kılınmış ve ulaşılması güç kadınların kooperatiflere katılımının teşvik edilmesi önem kazanmaktadır. Kadın kooperatiflerinin yerelle teması kuvvetli olduğundan kendi bölgelerindeki

kadınları tespit etmeye yönelik anket çalışmalarının veya kadınları kooperatifle tanıştırmaya yönelik sosyal aktivitelerin bu anlamda işe yarayabileceği düşünülmektedir. Sözün özü kadının güçlenmesi için atılacak her adımın toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamaya yönelik pratikler içermesi gerekmektedir.

Araştırma bulgularına göre cinsiyetçi iş bölümü de tıpkı eril tahakküm gibi kadınların kooperatife katılımını engelleyen faktörlerden biridir. Öyle ki cinsiyetçi iş bölümünün, kadının ev işlerinden sorumlu tutularak gerek kadının kooperatife katılımını gerekse kooperatife katıldıktan sonra üretim süreçlerine dahil olmasını engellemesi bakımından kadına verdiği zarar su götürmez bir gerçektir. Bir başka ifadeyle cinsiyetçi iş bölümü kadını gönüllü aile emekçisine dönüştürerek eve bağımlı kılmakta ve sosyo-ekonomik yaşamda yer almasını sabote etmektedir. Bu sorunun kadına atanan toplumsal cinsiyet rollerini beslemeden çözülmesi gerekmektedir. Eşitlikçi bir perspektif izlenerek bu sorunla ilgili söz konusu çözüme kadın ortakların eşleri de dahil edilmelidir. Kooperatif tarafından kadınların eşlerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği temalı programlar, eğitimler düzenlenebilir. Kadının ev içi bakım yükünü azaltmaya yönelik politikalar bu görevi sadece kadının yerine getirdiği varsayımına göre kurgulanmamalıdır ve kadını yine evle sınırlandırmamalıdır. Örneğin kadınları eve bağlayan çocuk, yaşlı, engelli vb. bakım gerektiren aile üyeleri için kooperatif yakınlarında kurum bakımı sağlanabilir. Bu konuyla ilgili destekleyici hizmetlerinden yararlanabilmesi için kooperatif çatısı altında çalışan/üretimde yer alan kadınlara öncelik sağlamalıdır. Kadın kooperatifi ortaklarının yaş ortalamasının bu gibi sebeplerden yükseldiği düşünülmektedir. Kadın kooperatifleri, ortağı olmak isteyen genç ve özellikle okul öncesi yaşta çocuğu olan kadınlara bir güvence sağlarsa kadın kooperatiflerinin gençleşebileceği düşünülmektedir. Bunun için genç ve 0-6 yaş arası çocuğu olan kooperatif ortağı kadınlara özel kreşlerde kullanabilecekleri indirimlerin tanımlanması ve bu kadınlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kreş ve gündüz bakımevlerinden öncelikli yararlanacak gruplara dahil edilmelidir.

Araştırma bulgularına göre kooperatif ortağı kadınların çoğunluğu kadın kooperatiflerinin ayrı bir kategori olarak kalması gerektiğini düşünmektedir. Bunun altında erkeklerle yan yana ve eşit şartlarda ve erkeklerin iktidar savaşına maruz

kalmadan çalışmalarının mümkün olmadığını düşünmeleri yatmaktadır. Ayrıca erkeklerin olduğu bir senaryoda kadınlar, kooperatifin yönetiminde yer almanın daha zor olacağını farkındadırlar. Bu noktada kadın kooperatifleri ve yeni nesil sosyal kooperatifler dışındaki kooperatif örgütlenmelerin pek çoğu eril yapıya sahiptir. Bu eril yapının dönüştürülmesi için de kadın kooperatiflerinin yanında diğer tüm kooperatiflere de toplumsal cinsiyet eşitliği ve kooperatif temalı kapsayıcı uygulamalı eğitimler, projeler, programlar, seminerler verilmeli; erkek ortakların katılımları özellikle teşvik edilmelidir.

Araştırma bulguları, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin sayısındaki hızlı artışın kooperatif ortağı kadınlar için endişe verici bir durum olduğunu göstermektedir. Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatifleri bu şekilde kur(dur)ulmaya devam ettiği takdirde önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin 'kadın kooperatifi çöplüğü' olarak anılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedirler. Bu yönde ivedi ve öncelikli atılması gereken adım, kadınların ihtiyaçlarına yanıt olacak, kendi öz iradeleriyle kurulan kooperatif dışında daha fazla kadın kooperatifi kurulmasının önüne geçmek olmalıdır. Aynı bölgede aynı üretim faaliyetlerini gerçekleştiren kadın kooperatiflerine bölgenin ihtiyacına, nüfusuna göre belirli bir sınırlama getirilmesi gerekmektedir. Kadın kooperatiflerinin kuruluş işlemleri daha sıkı takip edilmelidir. Kooperatif kurmanın çok kolay olması kadınları, bu sorumluluğun altından kalkıp kalkamayacağını tartmadan bir hevesle kooperatif kurmaya davet etmektedir. Kooperatif kurmakla ilgili olası kötü senaryoları da içinde barındıran bir kitapçık hazırlanarak, kadınlara karşılaşılabilecekleri ihtimaller konusunda daha gerçekçi ve tarafsız biçimde ön bilgi verilmelidir. Zira kadınlar altından kalkamayacağı yüklerle baş etmeye mecbur bırakmakta ve başarısız bir kooperatif deneyiminden sonra kadınlar, yeni girişimlere cesaret edemez hâle gelmektedir.

Kadın kooperatiflerinin kuruluşunun yerel yönetimler, dernekler, çeşitli kamu kuruluşları tarafından desteklenmesi de sayılarının artışında etkili olmuştur. Kurulardan sonraki süreçlerde kadın kooperatiflerinin özerkliğini ve tarafsızlığını olumsuz etkileyebilecek kuruluşlar tarafından desteklenmesi ya da bu kuruluşlarla iş birliği kurmaması için önlem alınmalıdır. Kadın kooperatifi kurucu ortaklarının kendilerine destek sağlayan herhangi bir kuruluş hakkında o kuruluştan gizli olarak geri bildirim sağlayabilecekleri, puanlama

yapabilecekleri bir sistem geliştirilerek kadın kooperatiflerini suistimal eden kuruluşların saptanması sağlanabilir.

Araştırma bulgularına göre kooperatif ortağı kadınların kendi istekleri, ihtiyaçları ve güçleri doğrultusunda öz örgütlenme yoluyla bir araya gelmesinin ortaklık deneyimlerine yön verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Her ne koşulda olursa olsun kadının herhangi bir yönlendirmeye veya yaptırıma maruz bırakılmadan, baskı altında hissettirilmeden tamamen gönüllülük esası gözetilerek kooperatife katılmalarına dikkat edilmelidir. Sözün özü kadın kooperatiflerinin kontrolsüz artışının önüne geçilmeli, yeni kurulacak kadın kooperatiflerinin kuruluş süreçleri daha sıkı denetlenmeli; mümkün olduğunca öz örgütlenme yoluyla kurulmaları teşvik edilmeli, hâlihazırda var olanların güncel durumları tespit edilip bu kooperatifler sürdürülebilir kılınmalıdır.

Araştırma bulgularına göre kadın kooperatiflerinin kuruluşunda farklı siyasi aktörlerin rol oynaması veya hâkim güç tarafından kurdurulması kadın kooperatiflerinin özerkliğini, özgürlüğünü ve tarafsızlığını olumsuz etkilemekte; iş ve işleyişinde bağımsız hareket edememesine, bulunduğu bölgede siyasi bir imge hâline dönüşüp tepki toplamasına neden olmakta ve başarısını etkilemektedir. Ayrıca işin içine siyasi mekanizmaların girmesi, sağlanan desteklerin şeffaflığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu ‘siyasetin arka bahçesi’ olarak betimlemişlerdir. Bu algının önüne geçilmesi için kadın kooperatiflerinin tamamının öz örgütlenme yoluyla kurulmasının desteklenmesi ve kuruluşunda hiçbir siyasi aktörün yer almaması gerekmektedir. Bu duruma mevzuat üzerinde resmî geçerlilik kazandırılmalıdır. Çeşitli kurumlar, desteklerini kooperatif üzerinde hak iddia etme amacıyla gerçekleştirmemelidir.

Araştırma bulgularına göre kadın kooperatiflerinin sayılarının fazla olmasından ve siyasi aktörler tarafından kurulmasından sonra en sık dile getirilen sorun, sağlanan desteklerin yetersizliği, sistemli ve sürdürülebilir olmamasıdır. Mevcut şartlarda kadınların dışarıdan hiçbir destek almadan kooperatif kurması çok zor olduğu söylenebilir. Kadın kooperatiflerine destek olunmalı ancak bu destekler belirtildiği gibi sistemli, adil ve sürdürülebilir olmalıdır. Birçok kooperatif ortağı kadının dile getirdiği gibi kuruluş

aşamasında sağlanan desteklerin devamı gelmemekte ve ilerleyen süreçte kadın kooperatifleri yalnız bırakılarak kaderine terk edilmektedir. Ancak hâlihazırda yönlendirmeyle kuruluşu gerçekleştirilen bir kadın kooperatifinin sürekli dışarıdan desteklerle ayakta tutulması, bir süre sonra kooperatif ortağı kadınların kendi güçlerini harekete geçirmelerine engel olmakta ve kooperatifi bu desteklere bağımlı kılmaktadır. Bunun engellenmesi için kadın kooperatiflerinin ihtiyaçları, deneyim yılı, ortak sayısı, üretim kapasitesi, iş hacmi, güçlü-güçsüz yanları analiz edilerek yardım ve desteklerin her bir kooperatifin kendine özgü koşulları dikkate alınarak sunulması gerekmektedir. Bu destekler 3-5-7 yıllık veya farklı planlar hâlinde gerçekleştirilebilir. Bu süreçte önemli olan desteklerin sunulmasında kadın kooperatiflerinin kendi iç denetim mekanizmasına etki etmeyecek, kadın kooperatifini borçlu kılmayacak biçimde yapılmasıdır.

Araştırma bulguları, kadının güçlenmesinde kadın kooperatiflerinin daha etkili rol oynayabilmesinin önündeki en büyük engellerden birinin finansal sorunlar olduğunu göstermektedir. Bu finansal sorunlar sermaye sıkıntısı, vergi yükü, sigorta ödemeleri ve pazar ihtiyacıdır. Kooperatif ortağı kadınlar, hibe destekleriyle ilgili eksiklikler olduğunu ve başarılı koordine edilemediğini belirtmişlerdir. Bunun sonucunda sermaye sıkıntısı çekmektedirler. Bunun önlenmesi için ihtiyaç analizi ve sıkı denetimler yapılarak hibe desteği verilmelidir. Kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatiflerinin vergiden muaf olduğu gibi yanlış bir algının yaygın olduğunu ancak hukuki zeminde şirketlerden farklı olmadıklarını belirtmişlerdir. Vergilerin çok yüksek olması, ekonomik anlamda kazanç sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Vergi yükünü hafifletecek mevzuat değişikliklerinin yapılması gerekmektedir. Özellikle kooperatiflerin ilk kurulduğu yıl vergiden muaf tutulmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Kadın kooperatiflerinin bünyesinde daha fazla kadını çalıştırabilmesi için sigorta ödemeleri devlet tarafından yapılmalıdır. İşçiliği ve el emeği yüksek ürünler pazarladıkları için kadın kooperatiflerinin pazar ihtiyacı bulunmaktadır. Piyasadaki seri üretime karşı ayakta kalabilmeleri için büyük kurum ve kuruluşlarla iş birliği kurularak ürünlerini kadın kooperatiflerinden temin etmeleri önerilmektedir.

Araştırma bulgularına göre kadın kooperatifleri hem sosyal hem ekonomik amacı aynı anda gütmektedir ve kooperatif ortağı kadınların birçoğuna göre kadın kooperatifleri

özünde sosyal kooperatiflerdir. Bu bağlamda yasal bir sosyal kooperatif tanımlaması yapılmalı ve hem ekonomik hem sosyal amaçlı kadın kooperatifleri sosyal kooperatif kapsamında değerlendirilmelidir. Böylece yalnızca ticari kaygı güden kooperatiflerle aynı şartlara tabi tutulmayacaklardır.

Araştırma bulgularına göre kadın kooperatifleri herhangi bir proje aracılığıyla veya hibe desteğiyle olmadığı sürece profesyonel sosyal medya hesabına veya çevrimiçi alışverişi mümkün kılan web sitesine sahip olamamaktadır. Dijitalleşen rekabetçi piyasada böyle bir imkândan yoksun olmaları oldukça dezavantajlı bir durumdur. Ayrıca kooperatiflerle ilgili güncel bilgi toplamak, ulaşmak, haklarında araştırma yapmak da zorlaşmaktadır. Özellikle küçük şehirlerde veya kırsal bölgelerde yer alan kadın kooperatifleri bu ihtiyacı karşılamak üzere ‘genç’ insan kaynağından da yoksundur. Bu durum kooperatiflerde gençlerin desteğine ve katılımına duyulan ihtiyacın bir göstergesidir. Bununla ilgili olarak hem kadın kooperatiflerinin dijital görünürlüklerini ve ulaşılabilirliklerini artırma ihtiyacına cevap verecek hem de genç kadınları kadın kooperatifleriyle bir araya getirecek projelere, programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Üniversitelerin dijital pazarlama ile ilgili bölümlerinde öğrenim gören üniversiteli kadın öğrencilerin kendi illerindeki kadın kooperatiflerine bu anlamda danışmanlık sağlayarak deneyim ve gelir elde edebileceği bir eğitim/staj hareketliliği programı geliştirilebilir. Bunun yanı sıra kadın kooperatifleri gitgide ‘yaşlı’ kadın kooperatiflerine dönüşmektedir. Sadece kooperatiflerin dijitalleşen dünya düzenine ayak uydurması için değil, sonraki nesillere aktarılabilir ve sürdürülebilir olmaları için de genç kooperatifçilere ihtiyaç vardır. Özellikle 18-25 yaş arası gençler için kooperatifler daha cazip hâle getirilmeli, bu yaş aralığındaki kişiler için kooperatif ortaklığının mali yükü devlet tarafından karşılanmalıdır.

Kadın kooperatiflerinin kendilerine ait mekânlarının olması, kooperatifteki kadınlar için fark yaratan bir durumdur. Kooperatifler sadece imalathane, satış merkezi, ofis, atölye olmaktan ziyade, zaman içinde yaşam alanına dönüşmekte ve kadınlar için ikinci bir yuva hâlini almaktadır. Dolayısıyla kadın kooperatiflerine bir yer tahsis edilmesi veya cüzi rakamlara kiralanması gerekmektedir. Örneğin mekânların, kooperatifler adına devlet tarafından kiralanması ve kooperatiflerden alınacak kira bedelinin, kooperatifin o ayki kazancına göre belirlenebilmesi bir seçenek olabilir. Kooperatif daha çok kazandığı ay

daha yüksek kira, daha az kazandığı ay daha az kira ödeyerek darboğaz yaşaması önlenebilir. Konuyla ilgili diğer bir öneri ise satış ofisi, üretim yeri, imalathane, atölye olma potansiyeli olan meskenlerin sahiplerine, kadın kooperatiflerine kiralamaları durumunda devlet tarafından teşvik ödemeleri yapılabileceği yönündedir.

Araştırma bulguları, kadın kooperatiflerinin büyük bölümünün hiçbir bilgi ve deneyim sahibi olmadan kurulduğu yönündedir. Kadınların deneyimsiz olarak kooperatifçiliğe atılmaları onları çok zorlamakta ve daha sürecin başında yıldırmaktadır. Kadınların kooperatif kurmadan önce Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün ilgili uzmanlarının yanı sıra kooperatifçilik konusunda deneyime sahip kooperatifçi kadınların danışmanlığında uygulamalı kooperatifçilik, ticaret, finansal okuryazarlık temalı eğitimlere tabi tutulması elzemdir. Bu eğitimler sertifikalandırılmalı ve kooperatif kurmak için bu sertifikalara sahip olmak şart koşulmalıdır.

Araştırma bulguları hem kooperatif ortağı kadınların hem de kooperatifteki diğer kadınların politik güçlenme deneyimlerinin oldukça zayıf kaldığını göstermektedir. Kuruluşunda çeşitli siyasi aktörlerin payı bulunan ve ister istemez politikleşen kadın kooperatiflerinin ortaklarının, sanılandan daha az politik anlamda güçlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların mevcut yaşam şartları göz önüne alındığında bizim gibi toplumlarda politik güçlenme; kadına geniş kapsamlı değişim yaratma fırsatı tanımaktadır. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin gündemine alması gereken güçlenme boyutlarından biridir. Bu doğrultuda öncelikle politik güçlenme olgusunun konusu, kapsamı, anlamı kadınların zihinlerinde netleştirilmelidir. Politik boyutta güçlenmenin bir kadına ne gibi kazanımlar sağlayabileceği somut örneklerle desteklenmelidir. Kadın haklarıyla ilgili politika metinleri, uluslararası sözleşmeler, bildirgelerden kadınlar haberdar edilmeli, siyasetteki kadın figürlerle kooperatif ortağı kadınların bir araya gelip ülke ve kadın sorunları hakkında tartışabildikleri paneller düzenlenebilir.

Araştırma bulgularına göre, çok kültürlü yapıya sahip olan kadın kooperatifleri, farklı etnisiteden kadınların sosyal kaynaşmasını desteklemektedir. Kadın kooperatiflerinin, göç olgusunun toplumda yarattığı gerilimi kadınlar üzerinden azaltmakta bir köprü görevi gördüğü söylenebilir. Bunun dışında yine araştırma kapsamında elde edilen başka bir

bulgu ise kadın kooperatiflerinin kadına yönelik şiddetin önlenmesinde anlamlı etkileri olabildiği şeklindedir. Kadın kooperatifi kadını hem genel anlamda güçlendirdiği için şiddete maruz kalmaktan başka seçeneklerinin de olabildiğine inandırmakta hem de hem de bireysel/psikolojik olarak güçlendirdiği için aile içi gerilimi azaltmaktadır. Görüldüğü üzere kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerindeki etkisi kadının kalkınmasını sağlamaktan çok daha ötededir. Bu bağlamın yakalanabilmesi için kooperatifçilikte sosyal hizmet disiplininin perspektifine ihtiyaç olduğu açıktır. Kadın kooperatiflerinin göç ve kadına yönelik şiddet gibi toplumsal sorunlar üzerindeki etkisinin sosyal hizmet akademisyenleri tarafından araştırılmasına, bu sorunların çözümünde ise sosyal hizmet uzmanlarının kadın kooperatifleriyle iş birliği içinde çalışmaya ihtiyacı vardır.

Araştırma bulgularına göre yeni tarihli kadın kooperatiflerinin örgüt yapısı ve ortaklık yapısı 2000’li yılların başlarındaki ilk örnekleriyle neredeyse hiç benzeşmemektedir. Örneğin kadın kooperatifçiliğinin ilk örneklerini; dar gelirli, eğitim seviyesi düşük kadınların ihtiyaçları doğrultusunda kısıtlı imkânlarla örgütlenerek kurdukları kooperatifler oluşturmaktadır. Günümüzde ise kadın kooperatifleri yalnızca öz örgütlenme biçimi ile değil, farklı yollarla kurulabilmekte, ortakları iyi eğitilmiş ve geçim sıkıntısı çekmeyen kadınlardan oluşabilmektedir. Dolayısıyla araştırmacıların kendilerini yenilemeye, genelleme yapmaktan uzak durmaya ve kadın kooperatifi ve kadının ekonomik güçlenmesi odağı dışında çalışmalar üretmesi önerilmektedir. Bu çerçevede kadınların diğer boyutlardaki güçlenmelerini daha iyi anlayabilmek için varsa eşleri, on sekiz yaşından büyük çocukları ve/veya aynı evde yaşadığı aile büyükleriyle de görüşmeler yapılmasının önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir. Bir nevi ‘çevresi içinde birey’ yaklaşımını benimseyen böylesi çalışmaların sosyal hizmet akademisyenleri tarafından gerçekleştirilmesi ayrıca önerilmektedir. Bunun dışında kadının ekonomik güçlenmesinden ziyade özellikle ulusal literatürde kadın kooperatifleri ve toplumsal cinsiyet, kadın kooperatifleri ve emeğin görünümleri, kadın kooperatifleri ve eril tahakküm temalı çalışmalara ve kadın kooperatiflerinin kadına yönelik şiddet bağlamında değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma bulgularına göre kooperatif ortağı kadınlar, kadın kooperatifçiliği alanında akademik çalışmalar yürüten araştırmacıların objektif ve gerçekçi olmalarını ve

ürettikleri bilimsel bilgiyi kendileriyle paylaşmalarını beklemektedir. Kooperatif ortağı kadınların, kendi alanlarındaki günceli takip etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Mevcut literatürün bu anlamda yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili hem ulusal hem uluslararası araştırmaların artırılması, ülkelerin refah düzeylerine göre kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenme pratiklerinin karşılaştırılmasına da imkân tanıyacaktır. Kooperatifçilik çalışmaları yürüten araştırmacıların ilgili kuruluşlar tarafından desteklenmesi, kadın kooperatifçiliği ile ilgili gelişmelerden kooperatif ortağı kadınları haberdar edecek bir iletişim ağının oluşturulması veya Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin tümüyle alandaki gelişmeleri takip edebilmeleri için ücretsiz olarak kadın kooperatifçiliği ile ilgili ulusal/uluslararası yazarlı derginin paylaşılması seçenekler arasında yer alabilir.

Türkiye'de kadın kooperatifçiliği hareketinin başlangıcına bakıldığında 2000'li yılların başlarında ve özellikle depremin yıkıcı etkilerini hafifletmek üzere deprem bölgelerinde örgütlenmeye başladığı görülmektedir. Yakın zamanda yaşadığımız 6 Şubat 2023 depreminin ardından kadın kooperatifleri, ilk ortaya çıktığı dönemdeki gibi depremden kurtulan kadınların güçlenmesine ve oluşturduğu dayanışma ortamında iyileşmesine katkı sunabileceği düşünülmektedir. Göç, savaş, afet gibi kriz durumlarında kadın ve kız çocukları gibi hâlihazırda dezavantajlı kılınmış olan grupların dezavantajları daha da derinleşmektedir. Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre kadın kooperatifleri en çok bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme boyutlarda öne çıkmaktadır. Depremden kurtulan kadınların ihtiyaç duyduğu bireysel/psikolojik ve sosyo-kültürel güçlenme imkânlarını kadın kooperatiflerinin sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2008). İkinci Basıma Önsöz. İçinde G. Acar-Savran & N. Tura Demiryontan (Ed.), *Kadının Görünmeyen Emegi* (ss. 9-16). Yordam Kitap.
- Adams, R. (2003). *Social work and empowerment* (Third Edition). Palgrave Macmillan.
- Ağca-Varoğlu, F. G. (2020). The Everyday Life Experiences and Coping Processes of Highly Skilled Immigrants in Germany. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 23-46. <https://doi.org/10.26650/JECS.2019-0124>
- Ahiler Kalkınma Ajansı. (2022). *TR71 Bölgesi Kadın Kooperatifleri Araştırma Raporu*. www.ahika.gov.tr
- Ahmad Bello, D. (2005). The Role of Cooperative Societies in Economic Development. *The Nigerian Journal of Administrative Studies*, 3(2), 1-20.
- Akçay, V. H., & Ünlüönen, M. B. (2020). Türkiye’de Yeni Nesil Kooperatif Olarak Nitelendirilen Sosyal Kooperatiflerin Geleneksel ve Yeni Nesil Kooperatiflerle Kıyaslaması ve Swot Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(4), 2684-2703. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.12.1488>
- Aktaş, C. (2007). *Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitiminin Gelişimi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Alpaslan, H. İ. (2004). *Tüketim Kooperatiflerinde Kart Sistemi ve Muhasebeleştirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Alston, M. (2005). Working with Women: Gender-sensitive Social Work Practice. İçinde M. Alston & J. McKinnon (Ed.), *Social Work Fields of Practice* (2nd Ed., ss. 3-18). Oxford University Press.
- Altman, M. (2010). History and Theory of Cooperatives. İçinde H. K. Anheier & S. Toepler (Ed.), *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4_102
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2017). *Güçlü Eğitimciler Güçlü Kooperatifler Kooperatifçilik Eğitim Kitabı*. Ankara Kalkınma Ajansı.

- Ataei, P., & Miandashti, N. Z. (2012). The role of women's cooperatives in empowerment of their members. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research (IJAEDR)*, 42(3), 433-444. <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2012.24816>
- Aydın, D. G., Karaçay, H., & Özateş Gelmez, Ö. S. (2020). Sermaye Birikim Rejimlerinin Oluşum ve Gelişim Sürecinde Kadın Emeği ve Hareketi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 11(18), 77-96.
- Ayhan Sezer, F. (2022). *Kadın Yoksulluğuyla Mücadelede Kadın Kooperatifleri: Mersin Örneği* [Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Azad, N. (2017). *Gender is more than a Statistic Status of Women in the Cooperatives of the Asia Pacific Region*.
- Bacon, C. M. (2010). A Spot of Coffee in Crisis: Nicaraguan Smallholder Cooperatives, Fair Trade Networks, and Gendered Empowerment. *Latin American Perspectives*, 37(2), 50-71. <https://doi.org/10.1177/0094582X09356958>
- Başaran, H., Birinci, S., Emiroğlu, M., Öz Saraç, B., & Uçan, I. (2015). *Yeniden Yapılanma Döneminde Tarımsal Kooperatifçilik*. <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b13b87639ac9e02df/cb1dc31589fb9d8e9d79a508de59be8b.pdf>
- Bharti, N. (2021). Role of cooperatives in economic empowerment of women: a review of Indian experiences. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(4), 617-631. <https://doi.org/10.1108/WJEMSD-07-2020-0095>
- Bilgin, N., & Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15.
- Birchall, J. (2004). *Cooperatives and the Millennium Development Goals*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.623.6614&rep=rep1&type=pdf>
- Birchall, J. (2009). *UNDESA Division for Social Policy and Development Expert group meeting on "Co-operatives in a World in Crisis"*.

- Buglione, S., & Schlüter, R. (2010). *Solidarity-based and co-operative economy and ethical business: Trends, innovations and experiences in Europe*.
- Burke, B., & Harrison, P. (2002). Anti-Oppressive Practice. İçinde R. Adams, L. Dominelli, & M. Payne (Ed.), *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates* (Second Edition, ss. 227-236). Palgrave MacMillan.
- Castiblanco-Moreno, S. E., & Pineda Duque, J. A. (2022). Female empowerment and community-based productive associations: A systematic literature review. *Acta Colombiana de Psicología*, 25(1), 9-27. <https://doi.org/10.14718/ACP.2022.25.1.2>
- Cazgır, K. D. (2022). *Women's Empowerment Through Co-operatives: The Case of Women's Co-operatives in Izmir* [Yüksek lisans tezi]. Middle East Technical University.
- Cinar, K., Akyuz, S., Ugur-Cinar, M., & Onculer-Yayalar, E. (2021). Faces and Phases of Women's Empowerment: The Case of Women's Cooperatives in Turkey. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 28(3), 778-805. <https://doi.org/10.1093/sp/jxz032>
- Cornwall, A. (2016). Women's Empowerment: What Works? *Journal of International Development*, 28(3), 342-359. <https://doi.org/10.1002/jid.3210>
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (S. B. Demir, Ed.; 4. Baskıdan Çeviri). Eğitim Kitap Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (S. B. Demir & M. Bütün, Ed.; 5. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Curl, J. (2010). The Cooperative Movement in Century 21. *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action*, 4(1), 12-29.
- Çelebi, H. İ. (2022). *Bir Yerel Kalkınma Modeli Olarak Kooperatifçilik: Hatay Büyükşehir Belediyesi Örneği* [Doktora tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Çevlik, T. (2017). *Türkiye'de 2001-2015 döneminde kadın işgücünün istihdamı* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/309645>

- Çınar, Ç. (2010). *Kooperatiflerde Pazarlama Yönetimi Açısından Sosyal Pazarlama ve Bir Uygulama* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Çıvgın, H. (2011). *Charles Fourier: Kuramı ve Ekolojik kriz ortamında bir eko-filozof olarak okunabilme imkânları* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Dalkıran, G. B. (2017). The Support of Women Work within Cooperative Enterprises: Sample of Turkey. *Social Sciences Research Journal*, 6(3), 1-11.
- Datta, P. B., & Gailey, R. (2012). Empowering Women through Social Entrepreneurship: Case Study of a Women's Cooperative in India. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(3), 569-587. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2012.00505.x>
- Değirmenci, S. (2023). Örgütlenme Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri: Patriyarkal Kapitalizmde Başarı Kriterlerinin Eleştirisi. *Fe Dergi*, 15(1), 210-231. <https://doi.org/10.46655/FEDERGI.1265217>
- Demircan Yıldırım, P. (2022). *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik ve Sosyal Yaşamlarında Yarattığı Değişimler: Batı Akdeniz Örneği* [Doktora tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Demirci Aksoy, A., & Günay, G. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(1), 77-90. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.02.865>
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice* (J. Campling, Ed.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-62820-5>
- Dominelli, L. (2012). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity Press.
- Dominelli, L. (2021). *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma* (Ö. Cankurtaran, Ed.; 1. Baskı). Nika Yayınevi.
- Dowding, K. (2012). Why should we care about the definition of power? *Journal of Political Power*, 5(1), 119-135. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2012.661917>
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *The Current State of Women's Cooperatives in Turkey*. World Bank, Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25977>

- Duguid, F., & Weber, N. (2015). *Cooperatives, Women & Gender Equality*.
www.copac.coop
- Ecevit, M. (2011). Epistemoloji. İçinde Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (1. Baskı, ss. 32-64). Anadolu Üniversitesi.
- Er, F., & Gökçearslan Çifci, E. (2021). Toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden Köy Enstitülerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1177-1194. <https://doi.org/10.33417/tsh.816710>
- Erdoğan, M. (2022). *Türkiye’de Kooperatiflerin Kadınların Toplumsal Konumları Üzerindeki Etkileri: Gaziantep Kadın Kooperatifleri Örneği* [Yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Erdoğan, S., & Toksöz, G. (2013). *Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: TÜRKİYE’DE EV İŞÇİLERİ* (Sy 42; Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi). http://www.ilo.org/travail/info/publications/WCMS_229178/lang--en/index.htm
- European Bank for Reconstruction and Development. (2015). *Strategy for the Promotion of Gender Equality 2016-2020*.
- Ferguson, H., & Kepe, T. (2011). Agricultural cooperatives and social empowerment of women: a Ugandan case study. *Development in Practice*, 21(3), 421-429. <https://doi.org/10.1080/09614524.2011.558069>
- Genç İşi Kooperatif. (2020). Kooperatifçilik Eğitim Seti. İçinde *Kooperatifçilik Eğitim Seti*.
- Geray, C. (1968). Toplum Kalkınmasının Ekonomik ve Sosyal Yönleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 19, 155-166.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik* (B. Duru, Ed.; 1. Baskı). Nika Yayınevi.
- Gertler, M. (2001). *Rural Co-operatives and Sustainable Development* (Miscellaneous Publications).
- Gibson, R. (2005). *The Role of Co-operatives in Community Economic Development* (RDI Working Paper).

- Göçer, M. C. (2020). *Alternatif Bir Üretim Biçimi Olarak Kooperatifçilik: S.S Ovacık 94 Mah. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin Dayanışma Ekonomileri Açısından İncelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Gönen, M. (1982). Kooperatifçiliğimizin Dünü, Bugünü, Yarını. *Kooperatifçilik: Üç Aylık Kooperatif İnceleme Dergisi*, 57, 40-57.
- Gönüllü Atakan, A., & Çoban, A. (2022). *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler*.
- Gutiérrez, L. M. (1990). Working with Women of Color: An Empowerment Perspective. *Social Work*, 35(2), 149-153. <https://doi.org/10.1093/sw/35.2.149>
- Güloğlu, T., & Korkmaz, A. (2005). Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Kooperatifçilikte Yeni Eğilimler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 811-831. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/812/8844>
- Güney, S. (2009). *Türkiye'de Yapı Kooperatiflerinin Muhasebe ve Finansman Sorunlarının Belirlenmesi ve Çözüm Önerileri* [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Hacısüleyman, D. (2019). *Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimler ve Kooperatifçilik Politikalarının Rolü: Tire Süt Kooperatifi Örneği* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Harding, S., & Norberg, K. (2005). New Feminist Approaches to Social Science Methodologies: An Introduction. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(4), 2009-2015. <https://doi.org/10.1086/428420>
- Hardy, C., & Leiba-O'Sullivan, S. (1998). The Power Behind Empowerment: Implications for Research and Practice. *Human Relations*, 51(4), 451-483. <https://doi.org/10.1023/A:1016989830806>
- Hatiboğlu Eren, B., Taşdemir Afşar, S., & Özateş Gelmez, Ö. S. (2018). Kadın Dayanışmasının Bir Biçimi/Olanağı olarak (Sosyal) Kooperatifler: Yeryüzü Kalkınma Kooperatifi. İçinde D. M. Siyez, Ö. Belkıs, & Y. Soylu (Ed.), 2. *Uluslararası Kadın Kongresi* (ss. 1090-1097).

- Hazar, N. (1970). *Kooperatifçilik Tarihi*. Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları.
- Hazar, N. (1990). *Kooperatifçilik Tarihi* (3. Basım). Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı. <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/>
- Hesse-Biber, S. N. (2008). Feminist Research. İçinde L. M. Given (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods: C. Volumes 1 & 2* (ss. 335-338). SAGE Publications, Inc.
- İlik, B. (2021, Mart 18). “Sosyal hizmet uzmanları savunuculuk yapmalı”. BİA Haber Merkezi. <https://m.bianet.org/bianet/toplum/241017-sosyal-hizmet-uzmanlari-savunuculuk-yapmalı>
- ILO Cooperatives Unit. (2014). *Leveraging the cooperative advantage for women’s empowerment and gender equality* (No. 1; Cooperatives and the World of Work Series). http://www.ilo.org/empent/units/cooperatives/WCMS_307217/lang-en/index.htm
- İnan, İ. H. (2008). *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli* (Gnşl. 2. Baskı). İstanbul Ticaret Odası.
- International Co-operative Alliance. (1995). *The Statement on the Co-operative Identity*. <https://www.gdrc.org/icm/coop-principles.html>
- International Co-operative Alliance. (2004, Ekim 28). *Rochdale Principles of Co-operation 1937 - Section 1*. <https://web.archive.org/web/20090411052803/http://www.ica.coop/coop/1937-01.html>
- International Co-operative Alliance. (2005). *International Co-operative Alliance Annual Report*.
- International Co-operative Alliance. (2015). *Guidance Notes to the Co-operative Principles*. <https://www.ica.coop/sites/default/files/basic-page-attachments/guidance-notes-en-221700169.pdf>
- International Co-operative Alliance. (2017, Aralık 8). *Co-operative enterprises are in a “unique position to help to promote the 2030 Agenda”, says UN Secretary-*

General Report / ICA. <https://www.ica.coop/en/media/news/co-operative-enterprises-are-unique-position-help-promote-2030-agenda-says-secretary>

International Co-operative Alliance. (2021). The ICA Statement on the Cooperative Identity Historical Context and Global Relevance for Today. *World Cooperative Congress 2021*, 1-5. <https://www.ica.coop/sites/default/files/news-item-attachments/25-anniversary-concept-note-final-draft-554502669.pdf>

International Co-operative Alliance Asia and Pacific. (2015). *Resource Guide for Advanced Training of Co-operatives on Entrepreneurship Development of Women and Gender Equality.*

International Federation of Social Workers. (2023, Şubat 7). *Social Workers and Women's Cooperatives Working Together in Afghanistan to Rebuild Local Economies.* International Federation of Social Workers. <https://www.ifsw.org/social-workers-and-womens-cooperatives-working-together-in-afghanistan-to-rebuild-local-economies/>

Jones, E., Smith, S., & Wills, C. (2012). Women producers and the benefits of collective forms of enterprise. *Gender & Development*, 20(1), 13-32. <https://doi.org/10.1080/13552074.2012.663640>

Kabeer, N. (1999). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435-464. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>

Kabeer, N. (2001). Conflicts Over Credit: Re-Evaluating the Empowerment Potential of Loans to Women in Rural Bangladesh. *World Development*, 29(1), 63-84. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00081-4](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00081-4)

Kabeer, N. (2005). Gender equality and women's empowerment: A critical analysis of the third millennium development goal 1. *Gender and Development*, 13(1), 13-24. <https://doi.org/10.1080/13552070512331332273>

Kahrıman, E. (2021). *Bir Kadın Kooperatifi ve Kadınların Dayanışma Deneyimleri* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

- Kara, M., Yücel, R., & Kara Dinçer, P. (2016). Sürdürülebilir Kalkınmaya Tarım Kooperatiflerinin Etkileri ve Ortaklarının Beklentileri: Bolu ve Düzce İllerinde Bir Uygulama. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 47-61.
- Keçeci, G. (2017). Makro sosyal hizmet uygulamasında kullanılan modeller, teknikler ve sosyal hizmet uzmanlarının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 187-201.
- KEİG. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*. KEİG Platformu.
- KEİG. (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu*.
- Kılıç, V. (2021). *Güçlenme Perspektifinde Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı Konusunda Bir İnceleme* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kocacık, F., & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 195-219. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0004251&lng=0>
- Koçtürk, O. M. (2006). Türkiye’de Kooperatiflerin Vergilendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 119-136.
- Kooperatifler Kanunu, Pub. L. No. 1163 (1969).
- Koyuncu Lorasdağı, B., & Sumbas, A. (2015). Türkiye’de Yerel Siyaseti Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerinden Düşünmek: Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Belediyeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(2), 1-26.
- Kuçuradi, İ. (1994). Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları (İkinci Baskı). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kurşuncu, H., & Yılmaz, S. (2020). Gıda Üretiminde Kadın Emeği: Kadın Dernekleri ve Kooperatifleri. İçinde Ö. Işıl & S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* (1. Baskı, ss. 143-169). NotaBene Yayınları.
- Kurtuluş, G. (2019). *Türkiye’de Yeni Kooperatifçilik Hareketinin Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

- Kümbetoğlu, B. (2019). Niteliksel Araştırmada Farklı Yaklaşımlara Bir Örnek: Feminist Yaklaşım ve Feminist Yöntem. İçinde *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (6. Basım, ss. 53-71). Bağlam Yayınları.
- Lauve-Moon, K. R., Enman, S., & Hentz, V. (2020). Mainstreaming Gender: An Examination of Feminist Methodology in Social Work Research. *Social Work*, 65(4), 317-324. <https://doi.org/10.1093/sw/swaa039>
- Lecoutere, E. (2017). The impact of agricultural co-operatives on women's empowerment: Evidence from Uganda. *Journal of Co-operative Organization and Management*, 5(1), 14-27. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2017.03.001>
- Lee, J. A. B. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice* (Second Edition). Columbia University Press.
- Lukes, S. (2005). *Power: A Radical View* (Second Edition). Palgrave Macmillan.
- Magar, V. (2003). Empowerment approaches to gender-based violence: women's courts in Delhi slums. *Women's Studies International Forum*, 26(6), 509-523. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2003.09.006>
- Majee, W. (2007). *Cooperatives and the creation of social capital: The case of Caring Home Services* [Doctoral thesis]. University of Wisconsin-Madison.
- Majee, W., & Hoyt, A. (2011). Cooperatives and Community Development: A Perspective on the Use of Cooperatives in Development. *Journal of Community Practice*, 19(1), 48-61. <https://doi.org/10.1080/10705422.2011.550260>
- Majurin, E. (2012). *How women fare in East African cooperatives: the case of Kenya, Tanzania and Uganda*. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/publications/WCMS_735776/lang--en/index.htm
- Malhotra, A., Schuler, S. R., & Boender, C. (2002). *Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development*.
- Murphy-Graham, E. (2012). Opening Minds, Improving Lives: Education and Women's Empowerment in Honduras. İçinde *Opening Minds, Improving Lives*. Vanderbilt University Press.

- Mülayim, Z. G. (2003). *Kooperatifçilik* (4. Baskı). Yetkin Yayınları.
- Nilsson, J. (1999). Co-operative organisational models as reflections of the business environments. *LTA*, 4(99), 449-470.
- Nippierd, A.-B. (2002). *Gender Issues in Cooperatives*.
- Onyejekwe, C. J. (2001). Micro-finance and Economic Empowerment: Women's Cooperatives in Nigeria. *Asian Journal of Women's Studies*, 7(4), 70-89. <https://doi.org/10.1080/12259276.2001.11665915>
- Orme, J. (2003). 'It's Feminist because I Say So!': Feminism, Social Work and Critical Practice in the UK. *Qualitative Social Work*, 2(2), 131-153. <https://doi.org/10.1177/1473325003002002002>
- Ortmann, G. F., & King, R. P. (2007). Agricultural Cooperatives I: History, Theory and Problems. *Agrekon*, 46(1), 18-46. <https://doi.org/10.1080/03031853.2007.9523760>
- Ozdemir, G. (2013). Women's Cooperatives in Turkey. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 81, 300-305. <https://doi.org/10.1016/J.SBSPRO.2013.06.432>
- Öksüz, E. (1982). Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye'de Köy Kalkınma Kooperatifleri. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(31), 329-358.
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2015). *Malumun İlanı Kadın Emeginin Saklı Yüzü: Ev İçi Bakım Emegi* (1. Baskı). NotaBene Yayınları.
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2019). Üniversiteli kadın öğrencilerin gözünden kadının güçlenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(2), 256-267. <https://doi.org/10.5961/jhes.2019.328>
- Özcan, O. (2007). *Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/türkiye-de-kooperatifçiliğin-tarihi-gelişimi-ve/docview/2607365785/se-2?accountid=11248>
- Özkök, Y., & Köse, Z. (2021). Kooperatifçilik ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2647-2664. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.11.1689>

- Öztürk, S., & Başar Dikmen, D. (2021). Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet. İçinde A. Bora & Ş. İnce (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği* (ss. 42-52). Hacettepe Üniversitesi.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Ed.; 3. Baskıdan Çeviri). Pegem Akademi.
- Peterson, N. A., & Hughey, J. (2004). Social cohesion and intrapersonal empowerment: gender as moderator. *Health Education Research*, 19(5), 533-542. <https://doi.org/10.1093/her/cyg057>
- Pitman, L. (2018). *History of Cooperatives in the United States: An Overview*. The University of Wisconsin Center for Cooperatives (UWCC). https://resources.uwcc.wisc.edu/History_of_Cooperatives.pdf
- Raniga, T. (2021). Role of economic development cooperatives in improving the livelihoods of women in Gauteng, South Africa. *Development Southern Africa*, 38(4), 591-606. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2021.1906628>
- Rehber, E. (2011). *Kooperatifçilik*. Ekin Yayınevi.
- Ribas, W. P., Pedroso, B., Vargas, L. M., Picinin, C. T., & Freitas Júnior, M. A. de. (2022). Cooperative Organization and Its Characteristics in Economic and Social Development (1995 to 2020). *Sustainability*, 14(8470), 1-22. <https://doi.org/10.3390/su14148470>
- Rousselière, D., Bouchard, M. J., & le Guernic, M. (2017). *Conceptual Framework for the Purpose of Measurement of Cooperatives and its Operationalization*. www.ilo.org/publns.
- Rowlands, J. (1995). Empowerment examined. *Development in Practice*, 5(2), 101-107. <https://doi.org/10.1080/0961452951000157074>
- Rowlands, J. (1997). *Questioning empowerment: Working with women in Honduras*. Oxfam. <https://policy-practice.oxfam.org/resources/questioning-empowerment-working-with-women-in-honduras-121185/>
- Saldana, J. (2019). Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı (A. Tüfekci Akcan & S. N. Şad, Ed.; 1. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

- Schincariol, L., & McMurry, J. J. (2015). *Advancing gender equality: The cooperative way*. Ilo. https://www.ilo.org/empent/units/cooperatives/WCMS_379095/lang-en/index.htm
- Smith, S. C., & Rothbaum, J. (2013). *Cooperatives in a Global Economy: Key Economic Issues, Recent Trends, and Potential for Development* (No. 68; The IZA Policy Paper Series).
- Steiner, H. (1975). *Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifler ve Devlet* (C. Uzel & H. Uzel, Ed.; 2. Baskı). Türk Kooperatifçilik Kurumu.
- Şahankaya Adar, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2023). Türkiye’de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1171-1208. <https://doi.org/10.54752/ct.1280833>
- Şengül, S., & Fisunoğlu, M. (2014). Women’s Poverty In Turkey. *International Conference on Eurasian Economies*, 633-637. <https://doi.org/10.36880/C05.01065>
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2017). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016*.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2012). *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri*. <https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0eed13b876180c773fbb/Kooperatifçilik%20ve%20Kadın%20Kooperatifleri%20Kitapçık%2018.12.2012.pdf>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019 – 2023) Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. T.C. Kalkınma Bakanlığı. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1286>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Kooperatifler*. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Kooperatifler.pdf
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019, Ağustos 2). *Tarihçe*. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce>

- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021, Nisan 7). *Kooperatifçilik İlkeleri*. T.C. Ticaret Bakanlığı. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatifcilik-ilkeleri>
- Tekin, H. H. (2015). Devlet ve Birey Arasında Bir Güç Alanı Olarak Kooperatifler. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(2), 135-151.
- Tesfay, A., & Tadele, H. (2013). The Role of Cooperatives in Promoting Socio-Economic Empowerment of Women: Evidence from Multipurpose Cooperative Societies in South-Eastern Zone of Tigray, Ethiopia. *International Journal of Community Development*, 1(1), 1-11. <https://doi.org/10.11634/233028791402325>
- Theeuwen, A., Duplat, V., Wickert, C., & Tjemkes, B. (2021). How Do Women Overcome Gender Inequality by Forming Small-Scale Cooperatives? The Case of the Agricultural Sector in Uganda. *Sustainability*, 13(4), 1797. <https://doi.org/10.3390/su13041797>
- Thompson, N. (2003). *Promoting Equality* (J. Campling, Ed.; Second Edition). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-21647-1>
- Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme* (Ö. Cankurtaran, Ed.; 1. Baskı). Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2019). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (Ö. Cankurtaran Öntaş & B. Hatiboğlu Eren, Ed.; 5. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Thompson, N. (2003). Power. İçinde J. Campling (Ed.), *Promoting Equality* (Second Edition, ss. 44-80). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-21647-1>
- Tisdell, E. J. (2008). Feminist Epistemology. İçinde L. M. Given (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods: C. Volumes 1 & 2* (ss. 331-335). SAGE Publications, Inc.
- Torgerson, R. E., Reynolds, B. J., & Gray, T. W. (1998). Evolution of Cooperative Thought, Theory, and Purpose. *Journal of Cooperatives*, 1-20.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021, Mart 5). *İstatistiklerle Kadın, 2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221&dil=1>

- TÜSEV Atölye. (2018). *Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler*. <https://tusev.org.tr/tr/haberler/sosyal-kooperatifcilik-yasal-mevzuat-acisindan-avrupa-birligi-ornekleri-ve-turkiyedeki-gelistmeler-bilgi-notu-yayimlandi>
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2019). *SADA Women's Cooperative*. The Global Compact on Refugees | UNHCR. <https://globalcompactrefugees.org/good-practices/sada-womens-cooperative>
- Ültanır, M. S. (2019). *Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisyatifli-Kalkınma İdeali* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Wanyama, F. O. (2014). *Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A contribution to the post-2015 development debate*.
- World Economic Forum. (2019). *Global Gender Gap Report 2020*. <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/>
- World Economic Forum. (2021). *Global Gender Gap Report 2021*. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/>
- Yaman, M. (2020). Kooperatifler ve “Dayanışma Ekonomileri”: Ataerkil İlişkilere Alternatif mi? İçinde Ö. Işıl & S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* (1. Baskı, ss. 13-37). NotaBene Yayınları.
- Yücel, Ş., & Baki, B. (2020). Türklerde “İmece” ve “Kooperatifleşme” Kültürüne Bir Bakış. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 8(sp1), 155-159. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v8isp1.155-159.4066>
- Zastrow, C. (2010). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People* (Tenth Edition). Brooks/Cole Cengage Learning.
- Zeuli, K. A., & Cropp, R. (2004). *Cooperatives: Principles and practices: in the 21st century*. <https://community-wealth.org/content/cooperatives-principles-and-practices-21st-century>

Zimmerman, M. A. (1990). Taking aim on empowerment research: On the distinction between individual and psychological conceptions. *American Journal of Community Psychology*, 18(1), 169-177. <https://doi.org/10.1007/BF00922695>

EK 1. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU
GÜÇLENME BAĞLAMINDA KADIN KOOPERATİFLERİ: FEMİNİST BİR
ARAŞTIRMA
YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

1. Kişisel Bilgiler

- Kendinizden kısaca bahsedebilir misiniz? (Yaşınız, eğitim durumunuz, kooperatiften önceki ve şu anki işiniz, medeni durumunuz, ikamet ettiğiniz il vb.)

2. Kooperatifleşme Hikâyeleri

- Kooperatifleşme hikâyenizden/ kooperatifin nasıl kurulduğundan bahsedebilir misiniz?
 - Kooperatifi kaç yılında ve kaç ortakla birlikte kurdunuz?
 - Diğer kurucu ortaklarla nasıl bir araya geldiniz?
 - Kooperatifleşmeye nasıl karar verdiniz?
 - Kooperatifleşme amacınız, kooperatifleşme aşamasındaki hedefleriniz nelerdi?
 - Kooperatifleşme aşamasında karşınıza zorluklar çıktıysa bunlar nelerdi?

3. Kooperatife İlişkin Genel Değerlendirme ve Kooperatif Deneyimleri

- Kooperatifi nasıl tanımlarsınız? Kooperatifin sizin için anlamı, hayatınızdaki konumu nedir?
- Kooperatifin misyon ve vizyonundan, çalışma ilkelerinden, iş ve işleyişinden genel olarak bahsedebilir misiniz?
- Yürüttüğünüz çalışmalardan, etkinliklerden, projelerden... vb. ve faaliyet alanınızın ne olduğundan bahsedebilir misiniz?
 - Yürüttüğünüz çalışmaların ortaklara ve topluma fayda sağladığını düşünüyor musunuz? Yürüttüğünüz çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?
 - Ulusal/uluslararası iş birlikleriniz varsa bunlardan bahsedebilir misiniz?
- Kooperatifte sizin rolünüz, sorumluluklarınız, görevleriniz nelerdir? Hangi aşamalarda veya bölümlerde yer alıyorsunuz?
- Kooperatif ortağı olmak size neler hissettiriyor? Duygu ve deneyimlerinizden bahsedebilir misiniz?
- Kooperatif ortağı olmanın hayatınıza etki ettiğini düşünüyor musunuz, düşünüyorsanız bunu nasıl değerlendirirsiniz?

4. Kooperatifçiliğe ve Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Genel Değerlendirme

- Kooperatifçiliği nasıl tanımlarsınız? Size neyi ifade ediyor?
- Kadın kooperatifçiliğini nasıl tanımlarsınız? Kendi deneyimlerinizden yola çıkarak bahsedebilir misiniz?
- Kadın kooperatifçiliğinin farklılaştığı alanların olduğunu düşünüyor musunuz?
- Sizce kadın kooperatifçiliğinin amaçları nelerdir ve neler olmalıdır? Ortaklarına bireysel/toplumsal olarak neler sunar?
- Türkiye’de kadın kooperatiflerinin/kooperatifçiliğinin genel durumu hakkında neler düşünüyorsunuz? Yapabilirliklerinin artması adına neler yapılabilir? İhtiyaçları, sorunları neler olabilir?

5. Güç ve Güçlenme Olgusuna İlişkin Genel Değerlendirme

- Sizce güç nedir? Bu olguyu nasıl tanımlayabilirsiniz?
- Sizce güçlenme nedir? Güçlenme için neler gerekli olabilir?
- Size göre güçlenme kaç boyuttan/düzeyden oluşuyor olabilir? Nasıl sınıflandırabilirsiniz?
- Kadın güçlenmesi ile ilgili görüşleriniz nelerdir? Kadınlar nasıl güçlenebilir? Güçlenebilmesinin önündeki engeller nelerdir?

6. Güçlenme Düzeyleri ve Boyutları

- Bireysel/psikolojik boyutta güçlenmeyi nasıl tanımlayabilirsiniz? Size neleri ifade ediyor? Neleri kapsayabilir?
- Sosyo-kültürel boyutta güçlenmeyi nasıl tanımlayabilirsiniz? Size neleri ifade ediyor? Neleri kapsayabilir?
- Ekonomik boyutta güçlenmeyi nasıl tanımlayabilirsiniz? Size neleri ifade ediyor? Neleri kapsayabilir?
- Politik/yasal boyutta güçlenmeyi nasıl tanımlayabilirsiniz? Size neleri ifade ediyor? Neleri kapsayabilir?
- Hangi alanda yaşadığınız güçlenme sizi çok daha çok etkilemiş olabilir? Siz en çok hangi boyutta güçlendiğinizi hissediyorsunuz/düşünüyorsunuz?
- Sizce bahsettiğimiz güçlenme boyutlarından en önemlisi/önceliklisi hangisidir/hangileridir? Neden?
- Güçlenme boyutları arasındaki ilişkiyi nasıl ifade edersiniz?

7. Kooperatif ve Güçlenme Deneyimleri

- Sizce kooperatifleşme ve güçlenme arasında bir ilişki kurulabilir mi? Görüşleriniz nelerdir?
- Siz kooperatifle birlikte güçlendiğinizi hissediyor/düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız sizce bu sizin yaşantınıza, ailenize, çevrenize nasıl yansıdı?
- Kooperatif ortağı olmanın sizi (psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik, politik) boyutlarda güçlendirdiğini düşünüyor musunuz? Nasıl?
- Kooperatif ortağı olmadan önceki ve olduktan sonraki hayatınızı güçlenme bağlamında karşılaştıracak olsanız neler söyleyebilirsiniz?
- Sizce kadın kooperatifleri aracılığıyla kadınlar nasıl güçlendirilebilir? (Yukarıda bahsedilen boyutlarda ve düzeylerde). Bu konudaki gereksinimleri nelerdir? Bir kooperatifi ortağı olarak sizin görüşleriniz/önerileriniz nelerdir?

Son olarak eklemek istedikleriniz...

EK 2. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

GÜÇLENME BAĞLAMINDA KADIN KOOPERATİFLERİ: FEMİNİST BİR ARAŞTIRMA

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Değerli Katılımcı,

“Güçlenme Bağlamında Kadın Kooperatifleri: Feminist Bir Araştırma” isimli bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Gizem ÇELİK’in danışmanlıklarında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi Gülsüm ARSLAN tarafından yürütülen yüksek lisans tezi kapsamında yapılmaktadır. Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan gerekli izinler alınmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, kadın kooperatifi ortağı olan kadınların güçlenme deneyimlerinin ekonomik, politik, psikolojik, sosyo-kültürel, boyutların gözetilerek anlaşılması ve kişisel, söylemsel (kültürel) ve yapısal düzeyde ele alınmasıdır. Araştırmaya katılımınız kadın kooperatifi ortağı olan kadınların kooperatifleşme ve güçlenme deneyimlerinin, kooperatif yaşantılarının, güç ve güçlenme olgularına ilişkin bakış açılarının keşfedilmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmaya katılımınız gönüllülük esaslı olup katılmayı reddedebilir veya araştırmanın herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Ayrılmanız halinde hiçbir sorumlulukla ya da olumsuz bir durumla karşılaşmayacağınızdan emin olabilirsiniz. Araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Araştırmaya katıldığınız için size ek bir ödeme de yapılmayacaktır.

Araştırma kapsamında kimlik bilgileriniz gizli tutulacak, hiçbir yerde yayınlanmayacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Görüşme süresince paylaştığınız bilgiler etik sorumluluk çerçevesinde anonimleştirilecek olup yalnızca bilimsel araştırma amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Görüşmenin yaklaşık olarak 1 saat süreceği öngörülmektedir. Görüşme esnasında aktaracağınız her söz çok kıymetli ve hepsini akılda tutmak çok zor olduğundan izniniz doğrultusunda yapılacak görüşmeler kayıt altına alınacaktır.

Araştırmaya dair herhangi bir sorunuz varsa istediğiniz zaman çekinmeden sorabilirsiniz. Görüşme sonrasında, araştırmanın herhangi bir aşamasında ortaya çıkabilecek her türlü soru ve sorunlarınız için aşağıda yer alan iletişim bilgilerinden ulaşabilirsiniz. Tüm bu bilgiler doğrultusunda araştırmaya kendinizi baskı altında hissetmeden gönüllü olarak katkı vermek istiyorsanız aşağıdaki ilgili yerleri imzalayınız.

Arş. Gör. Gülsüm ARSLAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü
Gülümbe Yerleşkesi H Blok Merkez/BİLECİK

Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ
Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe Kampüsü/Ankara

Doç. Dr. Gizem ÇELİK
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü
Gülümbe Yerleşkesi H Blok Merkez/BİLECİK

EK 3. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

GÜÇLENME BAĞLAMINDA KADIN KOOPERATİFLERİ: FEMİNİST BİR ARAŞTIRMA

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Yukarıda konusu ve amacı belirtilen araştırmaya ilişkin bilgilendirme bölümünü okudum ve aşağıda imzası olan ilgili tarafından önce sözlü sonra yazılı olarak bilgilendirildim. Katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında soru sorma fırsatı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabilceğimi biliyorum. Araştırma kapsamında yapacağımız görüşmenin kayıt altına alınacağını biliyor ve onaylıyorum.

Bu koşullarda; söz konusu araştırmaya hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın kendi rızamla katılmayı kabul ediyorum, çalışmada elde edilen bilgilerin (kimlik bilgilerim gizli kalmak koşulu ile) yayın için kullanılma, arşivleme ve eğer gerek duyulursa bilimsel katkı amacı ile ülkemiz dışına aktarılmasını onaylıyor ve bilinçli olarak bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının Adı Soyadı:

Adres/Telefon:

Tarih/İmza:

¹Katılımcı ile Görüşen Araştırmacının Adı Soyadı: Arş. Gör. Gülsüm ARSLAN

Tarih/İmza:

¹ **Araştırmacı:** Arş. Gör. Gülsüm ARSLAN **Adres:** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Gülümbe Yerleşkesi H Blok Merkez/BİLECİK

EK. 4. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SSOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 10/07/2023</p>
<p>Tez Başlığı: Güçlenme Bağlamında Kadın Kooperatifleri: Feminist Bir Araştırma</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 312 sayfalık kısmına ilişkin, 10/07/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tunitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2'dir.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p>
<p>1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç</p>
<p>2- ☐ Kaynakça hariç</p>
<p>3- ☐ Alıntılar hariç</p>
<p>4- ☒ Alıntılar dâhil</p>
<p>5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç</p>
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>10/07/2023 Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: <u>Gülüm Arslan</u></p>
<p>Öğrenci No: <u>N20132971</u></p>
<p>Anabilim Dalı: <u>Sosyal Hizmet</u></p>
<p>Programı: <u>Tezli Yüksek Lisans</u></p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p>
<p>UYGUNDUR.</p>
<p><u>Doç. Dr. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ</u> (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIAL WORK DEPARTMENT**

Date: 10/07/2023

Thesis Title : Women's Cooperatives in the context of Empowerment: A Feminist Research
According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 10/07/2023 for the total of 312 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

10/07/2023
Date and Signature

Name Surname: Gülsüm Arslan

Student No: N20132971

Department: Social Work

Program: Master of Science in Social Work

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assoc. Prof. Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ

(Title, Name Surname, Signature)

EK 5. ETİK KOMİSYON İZİNİ

Tarih: 05/05/2022
Sayı: E-35853172-300-00002165511

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002165511
Konu : Etik Komisyon İzni (Gülsüm ARSLAN)

5.05.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 20.04.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002146036 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Gülsüm ARSLAN**'ın Doç. Dr. **Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ** ve Doç. Dr. **Gizem ÇELİK** danışmanlığında hazırladığı "Güçlenme Bağlamında Kadın Kooperatifleri: Feminist Bir Araştırma" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 26 Nisan 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 43FDAE96-A89E-42FC-A87B-C741218036EF

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Çağla Handan GÜL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

